MAJOOR VAN HET MENSELIJK LEED

Rick Honings

Majoor van het Menselijk Leed

LEVEN, WERK EN IMAGO VAN
HERMAN BRUSSELMANS

2017 Prometheus Amsterdam

© 2017 Rick Honings
Omslagontwerp Suzan Beijer
Foto omslag Guy Kokken
Foto auteur Anneke Hymmen
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst Amersfoort
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 3026 8

‘Ik zag mezelf weer in m’n rol van de Majoor van het Menselijk Leed, die naar gindse streken trekt en daar iedereen redt die redding nodig heeft.’

Herman Brusselmans, *Watervrees tijdens een verdrinking* (2012), p. 139

Inhoud

Inleiding 9

I LEVEN

1 Terug naar Theet 77 31
Jeugdjaren op het Vlaamse platteland

2 Een leven in de literatuur 71
Van student tot bibliothecaris

3 De verliefde beroepsschrijver 111
De latere jaren

II WERK

4 Oedipus in Vlaanderen 155
De mythische moederfiguur

5 Majoor van het Menselijk Leed 176
Agressie, geweld en de wens om een redder te zijn

6 De schrijver als schorpioen 194
Schelden en schofferen

7 Een negerin met een bruin gat 220
Humor, parodie en experiment

III IMAGO

8 Zijn haar is lang 249
Persoonlijkheidscultus en imago

9 De tol van de roem 280
Celebrity- en fancultuur

Epiloog 335
Verantwoording 337
Noten 339
Bibliografie 371
Personenregister 385
Titelregister

Inleiding

'Dat moet op m'n grafsteen komen: "Hij schreef te weinig boeken."
Tot het zover is, schrijf ik het ene boek na het andere, tevergeefs.'[1]

'Hij wordt zowel verguisd als verafgood. Hij is een zeer belangrijk schrijver.' Dat staat te lezen op de achterzijde van de boeken van de Vlaamse veelschrijver Herman Brusselmans (1957). Het tekstje mag dan met de typisch brusselmansiaanse bravoure zijn geschreven, wat erin staat klopt: je houdt van hem of je verafschuwt hem, een tussenweg is er meestal niet. Zoals Hans Warren het al in 1993 verwoordde: 'Je vindt hem een nul dan wel een genie.'[2] Welk standpunt je ook inneemt, Brusselmans is onmiskenbaar een auteur met een eigen geluid. Men hoeft slechts een paar regels van hem te lezen om vast te stellen dat zijn oneliner 'Iedereen is uniek behalve ik' – die zelfs op een T-shirt is afgedrukt – onjuist is. In één oogopslag kun je bepalen of iets door Herman Brusselmans geschreven is of niet.

Auteurs als A.H.J. Dautzenberg, Ronald Giphart, Herman Koch, Christophe Vekeman en Dimitri Verhulst lijken door Brusselmans beïnvloed. Jonge schrijvers-in-de-dop proberen naam te maken door zijn stijl en thematiek te kopiëren, zoals de Nederlanders James Worthy en Jerry Hormone en de Vlaming Tim Foncke. De eerste schoof in 2011 bij *De Wereld Draait Door* aan om te benadrukken dat niet Brusselmans, maar hij de 'beste beffer' is. De laatste twee hebben zelfs een vergelijkbaar kapsel gekozen en stellen zich op een brusselmansiaanse wijze provocerend en zelfbewust op in de media.

Een bekende anekdote wil dat toen Brusselmans het manuscript

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 9

van *Het einde van mensen in 1967* (1999) als grap onder de schuilnaam Peter van Oostende naar een tiental uitgeverijen stuurde, waaronder zijn huisuitgever Prometheus, het overal werd afgewezen. Toen hij aan zijn redactrice bekende dat hij de auteur was en ze het leesrapport opvroeg, bleek dat de beoordelaar al na één verhaal opgehouden was. Zijn conclusie luidde: 'Weer een idioot die Brusselmans probeert na te doen.'[3]

Zoals Jan Cremer in Nederland in de jaren zestig furore maakte als zelfverzekerde *bad guy* en bestsellerauteur, zo heeft het de Mooie Jonge Oppergod van de Vlaamse Letteren, zoals Brusselmans zich in zijn vroege schrijversjaren betitelde, evenmin ooit aan literaire zelfbewustheid ontbroken.[4] 'De beste Vlaamse schrijver van de jaren tachtig [...] worden was niet zo moeilijk,' schreef hij in 1988.[5] Een jaar daarvoor had hij tijdens een literaire manifestatie te Leuven in de microfoon geroepen: 'Herman Brusselmans! De Mooie Jonge Oppergod! In zijn nabijheid vangen alle and'ren bot!'[6] In diezelfde tijd karakteriseerde hij zijn auteurschap door ironisch gebruik te maken van het romantische beeld van de adelaar, die uitstijgt boven 'het plebs, de wormen, de klootzakken'.[7] Zo ontstond al vroeg de Brusselmans-cultus, die vooral dient als een masker om zijn angsten en onzekerheden te verhullen.

Die bravouretoon, die lijkt op hoe Cremer zijn 'onverbiddelijke bestseller' aanprees, kenmerkt zijn schrijverschap tot op de dag van vandaag. Daarvoor hoeft men slechts de flapteksten van zijn romans te lezen, die door niemand anders geschreven kunnen zijn dan door Brusselmans zelf. Op de achterzijde van *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde* (1988) lezen we: 'Als de Vlaamse literatuur uit Griekse goden zou bestaan, zou Herman Brusselmans (°1957) Prometheus zijn.' *Ex-schrijver* (1991) wordt aangeduid als 'de absolute top van de Nederlandstalige Letteren'. Met *Ex-drummer* (1994) zette Brusselmans 'een nieuwe stap op het pad dat slechts wordt betreden door de groten uit de literatuur'. *Vergeef mij de liefde* (2000) is 'spannend, geil, leuk, amusant, onderhoudend, gelaagd, diepzinnig, en hij zal mijn ontelbare lezers tot de late uurtjes wakker hou-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 10

den'. *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa* (2006) bewijst met glans dat Herman Brusselmans de 'Straaljager der Vlaamse Letteren' is. *Een dag in Gent* (2008) is volgens de flap een 'fenomenale roman' die de lezer zal verbijsteren: 'Verweesd zal hij achterblijven, en de aandrang voelen om zo snel mogelijk het boek opnieuw te lezen.' *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* (2016) ten slotte, het laatste deel van wederom een drieluik, wordt door de auteur zelf bestempeld als een hoogtepunt in het soort literatuur waarin 'Herman Brusselmans definitief de alleenheerser is'.

Het Opperhoofd van de Vlaamse Letterkunde mag dan wel 'succesvol, mooi, rijk, geniaal en een halve god' zijn, ook hij is niet immuun voor de voortschrijdende tijd: 'Ouder worden is alleen voor oude mensen, dacht ik vroeger. 't Blijkt nu ook voor mij te zijn. M'n knieën kraken. M'n rug speelt op. M'n nek doet zeer. Het rectum van m'n reet werkt tegen. M'n geheugen gaat achteruit. M'n handen zijn niet meer de schoonheden van vroeger. M'n lul heeft wel eens moeite met z'n erectie.'[8]

Op 9 oktober 2017 viert de Mooie Jonge Oppergod zijn zestigste verjaardag. Zelf kan hij het nog maar nauwelijks geloven: 'Als ik eraan denk ben ik verbijsterd.' Geestelijk voelt hij zich naar eigen zeggen nog altijd vijfentwintig, maar lichamelijk soms tachtig.[9] Het jaar 2017 is om nóg een reden feestelijk, want het is dertig jaar geleden dat Brusselmans besloot om zich, met ingang van 1987, volledig op het schrijven toe te leggen. Daarvoor publiceerde hij ook al, maar toen combineerde hij dat nog met een baan als bibliothecaris. Vanaf 1987 ging hij als fulltime professioneel schrijver door het leven. Na tien jaar als 'persoonlijk zelfstandige' te hebben geschreven, richtte hij in 1997 een zogenaamde Besloten Vennootschap met Beperkte Aansprakelijkheid (BVBA) op: *Laat Mij Gerust*.

Die ingrijpende loopbaankeuze heeft Brusselmans geen windeieren gelegd. Nog niet zo lang geleden merkte hij op dat hij dankzij de literatuur in staat is op een bescheiden wijze zijn brood te verdienen.[10] Understatement is de schrijver niet vreemd, want in 2016 haalde hij de lijst van vijftig rijkste Belgische artiesten, al was het

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 11

nog slechts op plaats 34. In *De Wereld Draait Door* verklaarde hij dat hij met zijn boeken ongeveer honderdduizend euro per jaar verdient, wat een derde is van zijn totale inkomsten. Dat bedrag vult hij aan met het schrijven van columns en met televisieoptredens.

Er is in 2017 dus sprake van een dubbel kroonjaar en dat moest gevierd worden, met dit boek en een theatervoorstelling. Begin 2017 maakte de schrijver een tournee langs Vlaamse en Nederlandse schouwburgen in het kader van het literaire festival Saint Amour van Behoud de Begeerte, over de liefde in al haar gedaanten. Dat is een centraal thema in zijn werk, waaruit hij uitvoerig voordroeg.

Intussen werkt Brusselmans gestaag verder aan zijn almaar uitdijende oeuvre, waarvan de laatste woorden nog lang niet op papier staan en waarin hij zal blijven schrijven over leven en dood, geluk en ongeluk, angst en geweld, schuld en onschuld, schelden en liefhebben, drinken en niet-drinken, motoren en de angst om erop te rijden, sigaretten en fantaseren over al dan niet stoppen met roken, verlangen en verlossing, het ultieme Droommeisje en zijn dode moeder, zin en onzin, beroemde Vlamingen en bekende Nederlanders, nazikopstukken, stront, konijnen, prei planten, 'achterwaarts in de poes naaien', erectieproblemen, John Muts, ademen om niet te stikken, en natuurlijk Herman Brusselmans zelf, want dat is waar het telkens weer om draait. Zijn hele schrijverschap is erop gericht om zijn bestaan – dat zich voornamelijk afspeelt rondom zijn appartement in Oudburg, in het oude centrum van Gent – in steeds andere kleuren en tinten te beschrijven, vast te leggen, te duiden, te bezweren, maar ook: te vervormen en te fictionaliseren, met het werktuig van zijn verbeelding.

Van *Angry Young Belg* tot literair icoon

Aan het begin van zijn carrière werd Brusselmans bestempeld als een representant van de 'Angry Young Belgen', een typering die hij als een geuzennaam beschouwde. Hiertoe werd hij samen met Tom

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 12

Lanoye gerekend: jonge Vlaamse schrijvers die het ingedommelde literaire leven nieuw leven inbliezen, een soort pendant van de Nederlandse 'Maximalen'.[11] Beide auteurs gaven hun werken uit bij dezelfde uitgever, waardoor ze in de kritiek als een koppel gepresenteerd werden: de 'Belgen bij Bert Bakker'. In de woorden van Brusselmans: 'Tom homo, ik hetero, Tom kort haar, ik lang haar. Heel mediageniek.'[12] Critici bespraken hun beider werken vaak in één recensie. Brusselmans publiceerde in 1985 *De man die werk vond*, terwijl van Lanoye datzelfde jaar *Een slagerszoon met een brilletje* verscheen. Beiden leverden ze ook een bijdrage aan de bundel *Mooie Jonge Goden. Vlaams literair talent* (1986), waarvan Brusselmans de titel verzon, en die een overzicht bood van jeugdige schrijvers in Vlaanderen. 'Mooie Jonge Goden zijn de Vlaamse auteurs die ons taalgebied morgen een literatuur van formaat zullen bezorgen en daar vandaag al mee begonnen zijn,' aldus het voorwoord.[13]

De meeste auteurs die in dit werkje werden opgenomen, zijn inmiddels nagenoeg vergeten (Stefan Hertmans uitgezonderd), maar aan de carrière van Tom Lanoye en Herman Brusselmans gaf het een stimulans. Het loont de moeite om iets langer bij hun bijdragen stil te staan, omdat ze illustreren hoe verschillend de twee auteurs zich van meet af aan in de literaire wereld hebben opgesteld. Lanoye kwam met het wat surrealistische verhaal 'Een perfecte moord', later opgenomen in de bundel *Spek en bonen* (1994). Het gaat over een oudere diamanthandelaar, Jacob, die in de ik-vorm verslag uitbrengt van een gruwelijke daad uit zijn verleden. Toen was hij dolverliefd op een 'jonge neger', Marc, met wie hij een onstuimige relatie had.[14] Deze Marc, die perfect was in zijn imperfectie (hij miste twee vingers), had een vloeibare identiteit: soms was hij een gespierde houthakker, dan weer een overspelige echtgenoot, een onzekere maar beeldschone seminarist of een knappe krantenjongen.

Jacob was bezeten door de gedachte dat Marc niet dezelfde kon blijven. Op een dag merkte hij dat zijn minnaar, terwijl ze de liefde bedreven, een transformatie onderging: 'Ik voelde Marc onder

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 13

mij veranderen. Ik deed mijn ogen open en keek in het gezicht van een witte, kwabbige man van tweeënvijftig. Ik herkende hem direct. Marc was veranderd in mezelf.' Geschokt nam hij zijn jachtgeweer ter hand en schoot de jongen dood. Daarna vluchtte hij, om ongestraft een nieuw leven in Spanje te beginnen. In de krant las hij later echter een heel ander verhaal. Jacob bleek niet de moordenaar, maar het slachtoffer: 'Diamanthandelaar neergeschoten door jonge neger.' Een curieus geval van identiteitsverwisseling.[15] Vlak voordat hij zal sterven, maakt hij een opname waarin hij bekent wat er echt gebeurd is, maar het is onzeker of die ooit zal worden beluisterd. De lezer blijft verward achter. Is de waarheid te achterhalen? Wie is schuldig en wat is de precieze toedracht?

Hoe anders is de bijdrage van Brusselmans: 'J'ai deux amours'. Het verhaal bevat alle ingrediënten die zijn latere romans, verhalen en columns op smaak brengen en was bedoeld om het Brusselmans-imago uit te dragen. De hoofdpersoon, die Herman Brusselmans heet, brengt een bezoek aan zijn vrouwelijke huisarts, Brigitte, nadat hij heeft ontdekt dat zijn 'ene bal' te 'hoog' zit. Daarmee is de toon gezet. '"Welke bal hangt er te laag?" vroeg dokter Van Arrewegen. "Te HOOG," zei Brusselmans, "te HOOG. Deze hier." Hij wees de bal aan.'[16] Tijdens het onderzoek krijgt hij een erectie van jewelste, waarvan de dokter zo onder de indruk is, dat ze zich onverwijld op hem stort. Als zij na het liefdesspel in slaap valt en hij ontdekt dat ze haar benen niet geschoren heeft, besluit hij haar haartjes weg te branden met zijn aansteker. Dat leidt tot een nieuwe vrijpartij, die illustreert wat een geweldige minnaar Brusselmans is. In zijn met Vlaamse uitdrukkingen doorspekte stijl heet het:

> Schuimbekkend van razernij sloeg hij Brigitte in het gelaat, schopte hij haar in het geslacht, legde haar rug open met z'n tandenstoker en beet ei zo na [bijna] haar beide tepels af. Brigitte scheen dit nog lekker te vinden ook en wat later lagen ze weer als wildemannen te neuken. Driemaal tereke [tegelijk]

kwam Brigitte klaar en voor het eerst in z'n leven wist Brusselmans meteen na mekaar tot twee lozingen te komen. Nahijgend rookten ze alweer een sigaret.[17]

Liggend in bed vertelt hij haar daarna zijn levensverhaal. Omdat hij er niet in geslaagd was om profvoetballer of beroepsmuzikant te worden, had hij besloten zich op het auteurschap toe te leggen: 'Al wat je nooit beleefd hebt boekstaven in lettertjes en woordjes. De Laatste Zoektocht! Het Schrijven!' Het verhaal eindigt ermee dat hij zijn arts uitscheldt, zijn zwaarmoedigheid voelt opwellen, de liefde voor twee vrouwen belijdt en de angst tracht te bezweren dat hij ooit zal worden verlaten: 'Toen lachte hij hysterisch en begon zich te bezuipen.'[18] Deze bijdrage getuigt al meteen van Brusselmans' voorkeur voor semiautobiografisch proza, waarin hij zelf aan het woord is, fictie en werkelijkheid door elkaar worden gehusseld en grove, absurde en sentimentele passages elkaar afwisselen. Hij onderstreept bovendien zijn rol als enfant terrible van de Nederlandse letteren.

Hoe verschillend ook, aanvankelijk trokken Lanoye en Brusselmans samen op. Beiden zeiden weinig belang te hechten aan literaire conventies, traden op in kroegen en op manifestaties en brachten naar eigen zeggen rock-'n-roll in de Vlaamse letteren.[19] De samenwerking leidde niet alleen tot een hechte vriendschap, maar ook tot het samen geschreven werk *De Canadese muur* (1989).[20] Dat toneelstuk, genoemd naar de truc van het Canadese voetbalelftal bij het WK van 1986 om bij elke aan Canada toegekende vrije trap een muurtje van twee spelers te plaatsen tussen de plaats van de vrije trap en de muur van de tegenstander (met als gevolg dat de bal meestal in de eigen muur werd getrapt), werd diverse malen opgevoerd. Lanoye bedacht de plot, terwijl Brusselmans zich vooral op de dialogen, oneliners en grappen richtte. In een interview uit 2015 verklaarde Brusselmans: 'De Canadese muur stond in ons toneelstuk symbool voor je eigen ruiten inslaan door je eigen domheid.'[21]

In de jaren daarna ging ieder zijns weegs. Lanoye werd ernsti-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 15

ger, moralistischer en politiek geëngageerder, terwijl Brusselmans vasthield aan de absurde humor die zijn werk tot op de dag van vandaag kenmerkt. Maar beiden groeiden, elk op hun eigen manier, uit tot iconen van de moderne Nederlandse letteren. Het verschil is dat Lanoye door de literaire en academische kritiek inmiddels omarmd is als een belangrijk, serieus te nemen schrijver. Zijn boeken prijken op de shortlists van grote prijzen en werden meermalen bekroond en vertaald, hij kreeg een eredoctoraat van de Universiteit Antwerpen, werd aangewezen als auteur van het Boekenweekgeschenk, trad op als Gastschrijver van de Universiteit Leiden (2015) en speelt de laatste jaren meer en meer de rol van een publieke intellectueel, óók in Nederland. Brusselmans' schrijverschap daarentegen krijgt veel minder waardering van officiële zijde. De schrijver wijt dit zelf aan het gegeven dat hij zich in zijn werk van humor bedient, de literatuur niet serieus neemt en (te) vaak op televisie verschijnt.

Een 'compulsive writer'

Men mag het dan oneens zijn over het belang van zijn auteurschap en de kwaliteit van zijn oeuvre, maar dat Herman Brusselmans een fenomeen is zal niemand ontkennen. Sinds hij in 1982 debuteerde met de verhalenbundel *Het zinneloze zeilen*, die hij als student in Gent schreef, publiceerde hij in sneltreinvaart de ene roman na de andere. De meeste critici en ook hijzelf zijn de tel kwijtgeraakt, maar inmiddels heeft hij zo'n zeventig titels op zijn naam staan: verhalenbundels, enkele toneelstukken, gedichten, een paar novellen en vooral heel véél romans, vaak met in het oog springende titels als *Het mooie kotsende meisje* (1992), *Vrouwen met een IQ* (1995), *Logica voor idioten* (1997), *Watervrees tijdens een verdrinking* (2012) en *Guggenheimer koopt een neger* (2017). In 2012 waren er volgens zijn uitgever Mai Spijkers meer dan anderhalf miljoen van zijn boeken over de toonbank gegaan.[22] Werden er van zijn topboeken in de jaren negentig nog wel eens

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 16

dertigduizend exemplaren verkocht, de laatste jaren blijft de teller meestal steken op achttien- tot tweeëntwintigduizend, maar dat zijn nog altijd cijfers waar menig collega-auteur jaloers op is.

Daarnaast schreef en schrijft Brusselmans wekelijks vele columns. Zo publiceerde hij onder meer in *Propia Cures*, *Optima*, *De Brakke Hond* en *Helden*. Nog altijd verschijnen zijn stukken in uiteenlopende tijdschriften, van *HUMO*, *Het Laatste Nieuws*, *Lef*, *Playboy*, de *VARAgids* en *Nieuwe Revu*, tot het motortijdschrift *Promotor* (over zijn voorliefde voor motoren, vooral van het merk Buell en Triumph) en het hondenblad *Woef* (over zijn bijzondere verhouding met zijn viervoeter Woody en later Eddie). Slechts een fractie van zijn vele honderden columns is in boekvorm gebundeld, in *De Geschiedenis van de Wereldliteratuur* (1989), *Bloemen op mijn graf* (1998) en *Heilige schrik* (2004).

Vanwege die onbedwingbare, existentiële schrijfdrang heeft Brusselmans zichzelf terecht gekarakteriseerd als een *compulsive writer*: 'Zodra het in me opkomt, moet het d'r uit.'[23] Schrijven heeft in zijn ogen niets met inspiratie te maken: als hij achter zijn bureau plaatsneemt, komen de woorden vanzelf. Zelfs Simon Vestdijk, over wie Adriaan Roland Holst opmerkte dat hij sneller schreef dan God kon lezen, is inmiddels ruim door zijn Vlaamse collega ingehaald. Schrappen is nooit Brusselmans' fort geweest: 'Als je begint met schrappen kan je het net zo goed allemáál schrappen, tot de laatste letter, geen ziel zit op een laatste letter te wachten, laat staan op al die andere kloteletters. Schrijven is schrijven en daarmee is het wel gezegd.'[24] Zo nu en dan bekruipt hem de vraag waar hij het allemaal voor doet: 'Soms denk ik: het is genoeg geweest, en terwijl ik het denk, zit ik alweer te schrijven.'[25] Dan neemt hij zich voor om een pauze in te lassen, maar dat duurt nooit lang. In de jaren tachtig publiceerde hij jaarlijks één roman, sinds 1991 zijn dat consequent twee titels per jaar.

Het oeuvre van de veelschrijver uit Gent kan worden onderverdeeld in twee categorieën. In de eerste plaats schrijft hij semiautobiografische romans over de besognes van Herman Brusselmans. We lezen over zijn liefde voor Gerda (alias Gloria) en later Tania (ali-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 17

as Phoebe, alias Poppy), zijn zoektocht naar een nieuw meisje, zijn (semi-)impotentie, het schrijverschap en het Leven Zelve. We krijgen informatie over hoe hij door Gent dwaalt, cafés en restaurants bezoekt, gesprekken voert, bizarre ontmoetingen heeft, over nog te schrijven boeken mijmert, nieuwe titels bedenkt, televisiekijkt, het huis uit gaat om bier, whisky, koffie of thee te drinken, de ene na de andere sigaret opsteekt, zich voorneemt om daarmee te stoppen, met zijn hond wandelt of een tochtje op de motor maakt, over zijn jeugd nadenkt en vooral niets beleeft. Of, zoals de ik-figuur van *Zul je mij altijd graag zien?* (1997) stelt: 'Maar om autobiografisch te schrijven moet je nu en dan wat meemaken, godverdomme.' En even verderop: 'Hoe zit het met de autobiografische romans? Zal ik er nog schrijven? Ik denk het niet. Ik heb geen motief om ze te schrijven.'[26] Dat heeft Brusselmans er niet van weerhouden om ze te blijven publiceren. Op het moment dat zijn nieuwste roman in de winkels ligt, heeft hij het manuscript van zijn volgende vaak al bij de uitgever ingeleverd en is hij alweer begonnen aan een nieuw werk.

Sinds de jaren negentig wisselt hij zulke boeken af met werken waarin de verbeelding zegeviert. De eerste titel in deze categorie was *De terugkeer van Bonanza* (1995), een groteske satire op de Vlaamse televisiewereld, die Brusselmans van binnenuit kent. Maar ook in andere fictieve romans, waarin bijvoorbeeld bibliothecaris-antiquaar-dichter Louis Tinner, mediamagnaat Guggenheimer, schrijver-voetbaltrainer Muggepuut, radiomaker Willem Zundap (*Van drie tot zes*), hoogleraar Carlos Gardeboe (*De qualastofont*) of politiecommissaris Jean-Pierre Zeik uit de *Zeik*-trilogie de hoofdrol spelen, is hun schepper op elke pagina aanwezig. Of hij nu autobiografische of fictieve romans schrijft, ze maken veelal deel uit van drieluiken, want Brusselmans werkt graag in trilogieën, zoals de Ex-trilogie (*Ex-schrijver, Ex-minnaar, Ex-drummer*),[27] de Muggepuut-trilogie (*Muggepuut, De perfecte koppijn, Toos*) en de Tinner-trilogie (*De man die werk vond, Nog drie keer slapen en ik word wakker, Trager dan de snelheid*). Soms begint iets als een drieluik, maar kan Brusselmans zich op den duur niet inhouden en voegt hij er nog één of twee delen aan toe.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 18

Zo was de Guggenheimer-reeks ooit bedoeld als een trilogie (*De terugkeer van Bonanza, Guggenheimer wast witter* en *Uitgeverij Guggenheimer*). Er verscheen zelfs een (herhaaldelijk herdrukte) bundeling van deze drie boeken, onder de titel *Mijn hoofd loopt om* (2002). Maar hij kon zich niet bedwingen en voegde er na *Guggenheimer in de mode* (2012) nog een vijfde deel aan toe: *Guggenheimer koopt een neger* (2017).

Volgens critici schrijft Brusselmans steeds weer hetzelfde boek – iets wat ook zijn voorbeeld Gerard Reve verweten werd. Sommige recensenten beklagen zich erover dat het ondoenlijk is zijn boeken te beoordelen, omdat ze zich dan moeten herhalen. Brusselmans zelf beaamt dat, als hij een van zijn personages in *Ex-schrijver* laat opmerken: 'Jouw romans hebben geen verhaal, dreinen maar door en door, zonder begin en zonder eind, en er gebeurt nooit iets wat de moeite waard is.'[28] En in *Poppy en Eddie* (2014) heet het: 'Mocht ik geen schrijver zijn maar een blokfluitspeler, ik zou al dertig jaar op dezelfde blokfluit spelen.'[29] Zijn fans treken zich daar niets van aan en blijven zijn boeken verslinden. En trouwens: wie zou Brusselmans, om met Reve te spreken, anders moeten herhalen dan zichzelf?

Zelf behoor ik sinds mijn vijftiende jaar tot de groep van de bewonderaars, nadat mijn leraar Nederlands, Noud Scheepers, mij een exemplaar van het omstreden en tijdelijk verboden *Uitgeverij Guggenheimer* (1999) cadeau had gedaan. Hij vond er maar weinig aan, maar ik was gegrepen door de frisse, vlotte stijl, de grove grappen en het groteske verhaalverloop. Achter elkaar heb ik vervolgens al zijn boeken gekocht en gelezen en in 2002, in de zesde klas van de middelbare school, schreef ik mijn profielwerkstuk over Brusselmans. In die tijd was ik een fan die met hem dweepte: ik dacht als Brusselmans en imiteerde hem door verhalen in zijn stijl te schrijven, te schelden op z'n Brusselmans ('Je hebt een bakkes om een zeekoe jaloers op te laten worden') en de muziek te beluisteren van zijn favoriete artiesten (zoals Uriah Heep, Deep Purple en Led Zeppelin).[30] Zelfs ging ik zover om in het café van het dorp waar ik opgroeide het drankje te bestellen dat het Guggenheimer-persona-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 19

ge drinkt. Het gedweep is verdwenen, maar mijn waardering voor zijn schrijverschap is onverminderd. Van geen enkele andere schrijver heb ik meer boeken in de kast staan dan van Brusselmans. Dat is ook niet zo vreemd: iemand die meer schrijft, moet vermoedelijk nog geboren worden. Telkens als er weer een nieuw werk verschijnt, spoed ik mij – net als vroeger – naar de boekhandel, me bij voorbaat verheugend op het leesplezier dat me te wachten staat. De Nederlandse pers bespreekt doorgaans maar één op de vijf titels, maar voor de brusselmansiaan is de verschijning van elk boek een evenement.

Verafgood en verguisd

Hoe is Brusselmans' populariteit te verklaren? In de eerste plaats hangt het ermee samen dat hij een literaire persoonlijkheidscultus tot stand heeft gebracht. Wie zijn werk leest, krijgt de suggestie dat hij dicht bij het leven van de auteur zelf komt: zijn angsten, liefdes, dagelijkse beslommeringen. Tegelijkertijd zorgt Brusselmans ervoor dat de lezer op een veilige afstand wordt gehouden. In de woorden van Jeroen Vullings: 'De sensatie bij het lezen van Brusselmans, zeker als hij zich (semi)autobio graaft, is dat we alles te horen krijgen, maar tegelijkertijd ook niets.'[31] Dat spel met feit en fictie, met verhullen en onthullen zorgt ervoor dat zijn werk fascineert, zelfs na 75 boeken.

Wat in de tweede plaats een rol speelt, is dat Brusselmans een humoristische auteur is. Waarover hij ook schrijft, de stroom meligheden, vreemde situaties, politiek incorrecte grappen, onalledaagse stoplappen en bizarre dialogen is schier eindeloos. De neerlandica Lut Missinne spreekt van 'absurdistische, vaak nietsontziende geestigheden, die door het toeval aan elkaar geknoopt worden tot een nonsensicaal verhaal of roman' à la Kamagurka.[32] Die vergelijking met de Belgische cartoonist is in de loop der tijd al vaker gemaakt. Zelfs wie niet van lezen houdt, kan plezier beleven aan zijn boeken.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 20

Vooral onder middelbare scholieren (die hem naar verluidt van menig leraar niet op hun lijst mochten zetten) was hij daarom geliefd, vooral in de jaren negentig. Van Gerard Reve is het adagium dat er niets mis is met 'oudehoeren' zolang Gods zegen erop rust. Die uitspraak is ook op Brusselmans van toepassing. Het hoge onzingehalte is een manier om de angst beheersbaar te houden en de tragiek van het leven te relativeren. Of zoals de ik-figuur van *Ex-schrijver* opmerkt: 'Waarover men niet spreken kan, daar moet men over zeiken.'[33] Dat zou men gerust Brusselmans' motto kunnen noemen.

In de derde plaats is Herman Brusselmans een mediapersoonlijkheid. Zelfs wie nog nooit een boek van hem gelezen heeft of zelfs nog nooit een boek van wie dan ook gelezen heeft en dat ook niet van plan is, weet wie hij is. Hoe valt dat te verklaren? Het heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat hij zich sinds jaar en dag als het personage Herman Brusselmans in de media presenteert; hij is erin geslaagd een *brand*, een merk, te worden. Iedereen kent hem als de langharige, beledigende, seksistische, zwartgallige, kettingrokende schrijver uit Gent en zo wordt hij in cartoons, pastiches en imitaties ook steevast in beeld gebracht. Door zijn optredens in televisieprogramma's is hij een publieke figuur geworden, aanvankelijk vooral in België, maar de laatste jaren zeker ook in Nederland.

Hierdoor is hij uitgegroeid tot de hofnar van de Nederlandse literatuur, 'de André van Duin van de letteren'.[34] Brusselmans' talrijke mediaoptredens dragen ertoe bij dat hij als auteur minder serieus genomen wordt. Van die beeldvorming is hij zichzelf terdege bewust. In 2013 merkte hij op dat zijn optredens zijn imago sterk hebben bepaald.[35] Als voorbeeld daarvan noemde hij zijn rol in een programma van Paul de Leeuw, *Manneke Paul*, in 2012. Daar ging hij langs om over zijn werk te praten, maar nadat ze het daar kort over hadden gehad, stelde De Leeuw voor om Brusselmans' haar te wassen. Met tegenzin nam hij, 'O my god' mompelend, plaats in de kappersstoel, om het programma niet te verpesten. Achteraf merkte hij daarover op: 'Mensen zien mij op tv met natte haren in de handen van Paul de Leeuw en denken: dat kan geen serieu-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 21

ze schrijver zijn. Ik balanceer op de dunne grens tussen schrijver en charlatan, ik ben mij daarvan bewust. Die lijn probeer ik niet te overschrijden, maar dat lukt helaas niet altijd.' Het heersende beeld van een literair auteur is dat van een publieke intellectueel, die over ernstige zaken spreekt. Serieus voor zijn doen en verwijzend naar de beroemde uitspraak van Gerard Reve in de Heilig Hartkerk in 1969 legde Brusselmans uit: 'Ik zeg heel oprecht: ik bén een intellectueel. Maar ik ben óók een charlatan, een bullshitter, een clown, een onnozelaar, noem maar op. Die twee combineer ik niet alleen als persoon, maar ook als schrijver.'[36]

Daar komt – in de vierde plaats – nog bij dat Brusselmans zich in zijn werk en daarbuiten op weinig flatteuze wijze uitlaat over de Nederlandse literatuur en haar vertegenwoordigers. Dat is een merkwaardige paradox: Brusselmans schrijft romans, beweegt zich voort in het literaire leven, bezoekt manifestaties en treedt op in letterkundige programma's, maar is tevens schepper van wat men 'antiliteratuur' zou kunnen noemen.[37] In zijn columns en romans beledigt hij aan de lopende band bekende auteurs, drijft hij de spot met literaire conventies (bijvoorbeeld door zijn romans geen plot te geven en pagina's lang onzin te verkopen) en laat hij merken maar weinig met serieuze letterkunde op te hebben. In een interview stelde hij een paar jaar geleden: 'Literatuur met een grote L moet zogenaamd over de grote thema's gaan: liefde, verbondenheid, de dood. Wat ik schrijf is een hoop onzin, want volgens mij bestaan die gevoelens niet. Alles is banaal. Daarom relativeer ik zo veel. Ik relativeer mijn personages, wat ze meemaken, de schrijver, zelfs de literatuur.'[38] Daarmee doet Brusselmans zichzelf tekort, want zijn oeuvre bevat meer dan alleen maar nonsens. Tussen absurdistische passages die nergens over gaan, vindt men ook sentimentele, melancholische scènes die gekenmerkt worden door diepe ernst, vooral als hij schrijft over zijn jeugd, zijn angst, de dood van zijn moeder en de relatie met zijn vader, de vrees om verlaten te worden en zijn verlangen naar ware liefde.

De laatste jaren lijkt het tij enigszins te keren. Hoewel er al eer-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 22

der enkele critici waren die zich in positieve bewoordingen over Brusselmans hebben uitgelaten, zoals Arnold Heumakers, neemt de waardering toe. Arjen Fortuin publiceerde in 2012 in *NRC Handelsblad* zelfs het pleidooi 'Waarom Herman Brusselmans de Prijs der Nederlandse Letteren moet krijgen'. Fortuins antwoord luidde: vanwege zijn consistente oeuvre, zijn onnavolgbare humor en de beschreven eenzaamheid die je bij vlagen naar de strot grijpt: 'Aarzelt u dus niet, en geeft u Herman Brusselmans de Prijs der Nederlandse Letteren voor het te laat is. Zijn vrouw is al weg, hij heeft al etalagebenen – straks kan het niet meer. Nu denkt u: hier komt de relativering. Maar die komt niet. Ik méén het. Ik ben Herman Brusselmans niet.'[39] Vier jaar later stelde Fortuin, naar aanleiding van een artikel in *de Volkskrant* over schrijvers die nooit een prijs krijgen: 'Brusselmans valt zelfs buiten de boot in een artikel over schrijvers die buiten de boot vallen. En dat terwijl... Ach, ik heb de lof van de Oude Oppergod der Vlaamse Letteren al zo vaak gezongen dat dit ook niet meer helpt.' Jammer dat Brusselmans geen Nederlander is, anders verdiende hij de P.C. Hooftprijs, aldus Fortuin, desnoods in de categorie beschouwend proza, want zijn oeuvre is 'een lang essay over het onderwerp Herman Brusselmans'.[40]

Deze oproepen ten spijt, is Brusselmans tot op heden onbekroond gebleven. In zijn decennialange schrijversloopbaan heeft hij slechts één keer een prijs gekregen: de Yangprijs voor zijn tweede roman *Prachtige ogen* (1984). Tot overmaat van ramp moest hij die prijs, een oorkonde, ook nog eens delen met de Vlaamse dichteres Lut de Block. Op z'n Brusselmans schreef hij daarover: 'Blij dat ze daarmede was. In haar euforie begon ze ter plaatse te rijmen en te dichten dat het een aard had. "Een oorkonde! Een oorkonde" dichtte ze, "'t Is een vierkante maar geen ronde!" Waarna de rest van de avond zich vlotweg ontpopte tot de saaiste bedoening sinds de haaruitval bij Herman de Coninck.'[41]

Toch blijkt dat het uitblijven van prijzen steekt, al beweert hij zelf van niet, omdat het hem alleen maar om het verdienen van geld zou gaan. In 2007 merkte hij bijvoorbeeld op: 'Volgens mij wordt

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 23

ieder boek waar meer dan drie grappen in staan, door de jury's gediskwalificeerd.'[42] Twee jaar later zei hij, verwijzend naar de krant *De Morgen*: 'Kijk, ze hebben een vooruitblik op het literaire najaar: de tien boeken om naar uit te zien. Sta ik niet bij. Daar kruip ik niet huilend van in een kuil, maar toch vraag ik me af: waarom sta ik daar niet bij?'[43] In 2010: 'Laatst las ik dat Arnon Grunberg een prijs heeft gekregen voor zijn gehele oeuvre. Dan denk ik: die wordt zeker au sérieux genomen omdat hij niets van voetbal weet. En de P.C. Hooftprijs voor Charlotte Mutsaers. Dat mens heeft vier boeken geschreven! Kennelijk word je alleen als een groot schrijver beschouwd als je acht jaar over een boek doet.'[44] *Poppy en Eddie en Manon* uit 2015 bevat de volgende tirade met opzettelijke tikfout: 'De incestgevallen, de net-niet-mongolen en de vrouwen met een veel te breed voorhoofd die in jury's zitten van literaire prijzen, die zijn niet dul op mij. Die vinden dat ik helemaal geen schrijver ben.'[45]

Brusselmans (niet) bestudeerd

Hoewel er geen week voorbijgaat zonder dat er over Herman Brusselmans geschreven wordt in de dag- of weekbladpers of zonder dat hij in de media te zien of te horen is, is er vanuit academische hoek nog maar weinig aandacht aan zijn schrijverschap besteed. Dimitri Verhulst, die hem belangrijk in zijn onbelangrijkheid noemde, sprak in 2001 terecht over de extreme mate waarin Brusselmans genegeerd wordt door de 'notoire literatuurkenners' met hun 'gezegende meningen'.[46] Die veronachtzaming vertaalt zich in het geringe aantal goede stukken dat er de afgelopen decennia over zijn auteurschap is verschenen. Natuurlijk worden er wel recensies en achtergrondartikelen geschreven, maar serieuze studie naar Brusselmans' leven, werk en imago is nog nauwelijks verricht.

Iemand die zich al jaren inspant om Brusselmans' werk recht te doen is Ed van Eeden. Hij schreef in 1990 een overzichtsartikel voor het *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur*, met een

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 24

beknopte levensschets en een bespreking van het vroege werk. Zeven jaar later kwam Van Eeden, ter gelegenheid van Brusselmans' veertigste verjaardag, met *Wie is Herman Brusselmans en waarom?*, met foto's, een interview, bijdragen van schrijvers als Herman Koch, Tom Lanoye en Ronald Giphart, en cartoons. In 2012 volgde bij alweer een verjaardag een licht uitgebreide herdruk: *Alles oké? Nee*.

Dan zijn er nog enkele incidentele publicaties. In 1988 publiceerde Lut Missinne een kort artikel over het fenomeen Brusselmans, die toen pas een paar romans op zijn naam had. Haar oordeel viel niet erg positief uit, vanwege zijn gekoketteer met de angst, zijn overvloed aan grappen, het gebruik van clichés en zijn totale onmatigheid in het schrijven.[47] Van Jos Muyres verscheen in 2005 een analyse en interpretatie van de twintig jaar eerder verschenen klassieker *De man die werk vond* in het *Lexicon van literaire werken*.[48] Kees 't Hart schreef in 2006 een essay over Brusselmans in het tijdschrift *Yang*, 'Evenementen bij Herman Brusselmans', waarin hij als eerste serieuze aandacht besteedde aan Brusselmans' literaire technieken en een poging deed zijn humor en werkwijze te analyseren.[49]

Ik zie ongetwijfeld nog enkele stukken over het hoofd, maar het moge duidelijk zijn dat er over Brusselmans' persoon en werk nog maar weinig is geschreven dat er (werkelijk) toe doet. Joost Zwagerman vroeg zich in zijn essay 'De eenmansguerrilla van Herman Brusselmans' af hoe dat kon. Waarom werd ieder nieuw deel van J.J. Voskuils meer dan vijfduizend bladzijden tellende romancyclus *Het Bureau* (1996-2000) in de kritiek bejubeld, terwijl ieder boek van Brusselmans in de grond werd geboord, met argumenten die bij Voskuil juist gebruikt werden om zijn werk op te hemelen? 'Beiden benen in hun werk de dagelijkse beslommeringen van hun hoofdfiguur uit tot in bizarre details; beiden schromen niet de herhaling en de redundantie; beiden is het boek na boek te doen om dezelfde wassende onderstroom van solipsisme en claustrofobie.' Brusselmans en Voskuil bedienen zich bovendien van 'droge humor', aldus Zwagerman. Hoe is het verschil in waardering te verklaren? Volgens Zwagerman had dat alles te maken met de houding van de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 25

beide schrijvers: 'Voskuil versus Brusselmans is bourgeoisie versus bohème.' Voskuils werken worden positiever beoordeeld, omdat de meeste literatuurcritici zich meer kunnen identificeren met de burgerlijke Maarten Koning dan met de schreeuwerige en van het leven walgende hoofdpersonages van Brusselmans. Zwagerman betreurde het dat Brusselmans niet meer waardering ten deel viel, want wat hij ook schrijft: 'Altijd giert er een ziedende doodsdrift door zijn zinnen.' Het schelden en het maken van harde grappen dienden volgens Zwagerman om de moordende misantropie te bedwingen.[50]

Leven, werk en imago

Majoor van het Menselijk Leed probeert recht te doen aan het schrijverschap van Herman Brusselmans. Het boek is opgebouwd uit drie delen. Het eerste deel is een schets van het leven van de auteur, op basis van de bestaande literatuur en van gesprekken met de schrijver en enkele personen uit zijn omgeving. De feiten zijn snel verteld: hij werd geboren in Hamme, koos voor de literatuur, verhuisde naar Gent en publiceerde vervolgens talloze romans. Toch is dit genoeg om er al decennialang boeken over vol te schrijven. In dit eerste deel worden de feiten in verband gebracht met de representaties die hij er in zijn werk van gegeven heeft. Naar eigen zeggen heeft hij zijn vroege jaren, verspreid over tientallen romans, op tafel gelegd.[51] Op het eerste oog heeft hij een weinig opzienbarende jeugd gehad, maar toch komt hij er in zijn romans telkens weer op terug. Ook in zijn autobiografische boeken neemt Brusselmans het niet altijd zo nauw met de realiteit, zodat op zijn oeuvre het etiket 'autofictie' kan worden geplakt: hij maakt gebruik van de feiten uit zijn leven, maar geeft er vaak een fictieve draai aan.[52] Hoe doet hij dat precies en waar is dat voor nodig? Hoewel het soms lastig is om te bepalen wat echt is en wat verzonnen, kan ik er niet onderuit om zijn romans en verhalen als informatiebron te gebruiken. Dat ik mij hiermee op glad ijs begeef, is onvermijdelijk.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 26

Het tweede deel stelt andere aspecten van Brusselmans' werk centraal. De schrijver staat bekend als humorist. Toch doet men zijn oeuvre tekort door alleen de nadruk te leggen op zijn absurde grappen, want zijn boeken hebben een serieuze ondertoon. Hoewel ook enkele van Brusselmans' humoristische procedés aan bod zullen komen, is het vooral de bedoeling om een paar van zijn grote thema's onder de loep te nemen, zoals de rol van zijn mythische moeder, agressie, geweld en de wens om een redder te zijn en zijn neiging tot beledigen. En passant komen ook enkele van Brusselmans' binnen- en buitenlandse inspiratiebronnen aan de orde: Charles Bukowski, Gerard Reve, J.D. Salinger en Bret Easton Ellis. Zo wil ik laten zien welke ontwikkeling hij in zijn werk heeft doorgemaakt. Natuurlijk is het mogelijk om Brusselmans in een breed internationaal perspectief te plaatsen; ik ben ervan overtuigd dat dit verrassende inzichten zou opleveren. Zo zou men een essay kunnen schrijven over Brusselmans en Gustave Flaubert (bij wie men eenzelfde nihilisme, dezelfde romantische inborst en vergelijkbare literaire procedés aantreft) of over Brusselmans en Samuel Beckett (in wiens werk absurde humor en ernst op eenzelfde wijze samengaan). Maar dat gaat het bestek van dit boek te buiten.

In het laatste deel richt ik me ten slotte op het fenomeen – de sterauteur – Herman Brusselmans. Al vanaf het begin van zijn schrijverschap heeft hij zich een volstrekt uniek en herkenbaar imago aangemeten. Hoe is het merk Brusselmans tot stand gekomen? Hoe presenteert hij zich in de media en in zijn werk? Op welke historische modellen bouwt hij voort wat betreft zijn *self-fashioning*? Op welke manier zet hij zijn autobiografische schrijven in bij het creëren van een persoonlijkheidscultus? Waardoor heeft de lezer het gevoel dat hij bij het lezen van Brusselmans' romans door het sleutelgat kan gluren, maar vrijwel niets te weten komt? Wat is de tol van beroemd zijn? Welke activiteiten ondernemen zijn fans om van hun bewondering te getuigen? En klopt het inderdaad dat Brusselmans zich de laatste jaren, min of meer noodgedwongen, als een publieke intellectueel doet gelden?

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 27

Majoor van het Menselijk Leed – genoemd naar de bijnaam die de auteur zichzelf al vroeg in zijn schrijversloopbaan gaf – biedt zo een eerste introductie op het leven, werk en imago van Herman Brusselmans én op de samenhang daartussen. Die opzet heeft onvermijdelijk tot gevolg dat er, in de geest van de meester zelf, hier en daar enige inhoudelijke overlap tussen de verschillende delen bestaat. Ik hoop te laten zien dat het oeuvre van de langharige Vlaamse veelschrijver weliswaar een hoop onzin bevat, maar dat Brusselmans een auteur is die het verdient om serieus te worden genomen.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 28

I

LEVEN

1

Terug naar Theet 77

Jeugdjaren op het Vlaamse platteland

'Ik was verschenen uit Lea Lenssens. Een zaadje van Gust Brusselmans had Lea Lenssens en mij in die situatie gebracht. Nooit meer zou ik iemand anders zijn. Ik was een levenslange Herman Brusselmans.'[1]

Op een regenachtige woensdag 9 oktober 1957, terwijl een matige herfstwind om de kraamkliniek van Hamme gierde, werd op kamer 2 van de 'Materniteit' Koningin Astrid – in de volksmond 'Het Moederhuis' geheten – een kind geboren. Zijn naam was Herman Brusselmans. Het was midden in de Koude Oorlog en de spanningen tussen Rusland en het Westen liepen op, maar daar trokken ze zich in Hamme voorlopig weinig van aan.[2] Dat de baby leefde, mocht wel een klein wonder heten, want zijn moeder had een zware en onzekere zwangerschap achter de rug. Wat ze mankeerde, weten we niet, maar het gevaar was groot geweest dat zij haar kind zou verliezen. Daarom had ze vanaf de derde maand plat op bed moeten liggen. Maar op 9 oktober, om halfvier 's middags, nadat ze geperst had 'zoals allicht geen andere vrouw in Hamme ooit had geperst', kon ze haar zoon in de armen sluiten.[3] In die tijd waren sigaretten nog lang niet uit de ziekenhuizen verbannen, en de schrijver stelde zich voor dat zijn vader ijsberend en nerveus rokend de geboorte van zijn zoon afwachtte: 'Een vreemd uitziend mannetje, praktisch helemaal geel.'[4] Elders schreef hij: 'Ik zag er pips uit. Mijn moeder legde mij aan haar borst. Een diepe rust kwam over mij en de wil om te bestaan kreeg mij in z'n greep.'[5]

Kort nadien verlieten moeder en kind gezond en wel de Hamse kraaminrichting. Op 13 oktober zou Herman in de toen nog

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 31

maar net ingewijde (en in 2008 weer gesloten) Sint-Renildekerk te Hamme gedoopt worden. Als extra doopnamen ontving hij Frans en Martha, naar zijn grootvader van moederskant, Frans Lenssens, en zijn grootmoeder van vaderskant, Martha Waterschoot. Hij was het tweede kind van August (Gust) Brusselmans (1931-2008) en Lea Lenssens (1930-1992). Later zou hij opmerken: 'M'n moeder, Lea Lenssens, was de mooiste en de beste vrouw ter wereld, m'n vader, August Brusselmans, een man van gemiddelde lengte, in die tijd behoorlijk mager, brildragend.'[6] Op 25 mei 1954 waren zij in Hamme, de geboorteplaats van Lea, getrouwd, waarna ze introkken bij haar ouders. Negen maanden later werd Joseph (1954) geboren en na hem volgde er dus nog een jongen. Een paar jaar later kwam er nog een meisje bij, Mia (1961). Daarmee was het gezin compleet.

Het stond bepaald niet in de sterren geschreven dat de middelste telg van de familie auteur zou worden. Want hoewel Hamme al eerder een schrijver had voortgebracht – de in Vlaanderen bekende, maar in de Tweede Wereldoorlog foute Filip De Pillecyn (1891-1962) – was het geen geletterd milieu waarin Herman terechtkwam. Dat blijkt wel uit het geboortekaartje met ooievaar en spelfout: 'Joseph meld u met vreugde dat hij op 9 october 1957 een broertje heeft gekregen.' Maar dat gaf niet: 'Mijn vader was geen Einstein en mijn moeder geen Madame Curie, maar toch hield ik veel van die mensen.'[7] Er werd ook een geboortetegel vervaardigd, met daarop een wiegje, een klokje met de geboortetijd en een raam met open gordijnen om aan te geven dat de kleine overdag geboren was.

Oom Oscar

Herman groeide op in Hamme aan de Durme, een groot dorp in Oost-Vlaanderen, in het Waasland, tussen Dendermonde en Sint-Niklaas en, iets ruimer genomen, tussen Gent en Antwerpen. Het lokale dialect heet Hams, en dat werd ook in huize Brusselmans gesproken.[8] Het plaatsje was in die tijd vooral bekend van-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 32

wege de textielindustrie, landbouw en veeteelt. Bovendien kende Hamme enkele touwfabrieken, zodat Brusselmans later kon opmerken: 'Wie zich in de streek ophing deed dat zo goed als altijd aan een touw dat geproduceerd was in Hamme.'[9] Oom Oscar Lenssens, de enige broer van zijn moeder, was een van die zelfmoordenaars. In de jaren vijftig was hij uitbater van een danscafé in Grembergen geweest. Hij was een flamboyante rokkenjager, die er een groot aantal baantjes op na hield, een echte sjacheraar. Zo was hij onder meer melkhandelaar, houtverkoper en opkoper van oud ijzer. Net zo gemakkelijk als hij van werk wisselde, veranderde hij van vrouw. De schrijver weet nog dat hij, telkens als hij hem zag, voorgesteld werd aan een andere 'tante'.[10]

Brusselmans was een jaar of zeven toen zijn oom zich verhing. Hij herinnert zich oom Oscar als een vat vol tegenstrijdigheden. De ene keer reed hij voor in een grote Amerikaanse slee en bracht hij, omdat het sinterklaas was, cadeautjes mee voor de kinderen. Zo kreeg hij eens een speelpaard van geperst karton met wieltjes eronder, dat door Herman 'Kobus' genoemd werd. Daarmee reed hij over het erf.[11] Later zou hij dit paard 'slachten', toen hij op een dag slachthuisje speelde. Met een hakmes sloeg hij er de kop af en daar had hij meteen zo'n spijt van, dat hij zich een week lang miserabel voelde. Een andere keer hoorde de familie dat Oscar failliet was. De deurwaarder had al zijn spullen in beslag genomen. Dan kwam hij in een aftands autootje, een Renault Dauphine, het erf oprijden.[12]

Toen de politie belde om te melden dat Oscar zich verhangen had (hij was toen vierenveertig jaar), zou zijn zuster 'Goed zo' hebben gezegd. Ergens had ze het altijd wel zien aankomen dat het mis zou gaan met haar broer.[13] Maar het deed haar meer dan ze wilde toegeven, want telkens als hij in latere jaren ter sprake kwam, barstte ze in tranen uit.[14] Na Oscars dood sprak zij haast nooit meer over hem.[15] Wat hem tot zijn daad dreef, is onbekend. In een column schreef Brusselmans: 'Bijl die een hoofd vol herinneringen in tweeën splijt, man in strop, zelfmoordhuis in Asse nabij Brussel, hoornen bril op de beroete vloer. "Mama, waarom deed hij dat?" Ze kon

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 33

niet antwoorden, dat viel haar te moeilijk zonder tranen, want die was ze inmiddels kwijt.'[16] De schrijver weet nog goed dat ze met de veewagen naar Asse gingen, waar Oscar gewoond had, om diens 'armemensenhuisje' leeg te halen. Tot hun verbijstering stond er niets. Ze vertrokken die middag met een tafel en een uitgehongerde pony die Jan heette: 'De tafel werd meteen tot brandhout gehakt en de pony werd verkocht aan het slachthuis.'[17]

Juist vanwege die mysterieuze, voor altijd in nevelen gehulde zelfmoord is oom Oscar uitgegroeid tot een van de mythische helden uit Brusselmans' leven.[18] Diens flamboyante levensstijl sprak hem aan: hij was een soort Robin Hood, een avonturier die zich niets van de sociale codes aantrok en een romantisch, antiburgerlijk leven leidde, met mooie vrouwen en dure auto's. Bovendien was de jonge Herman erg onder de indruk van Oscars dochters, vooral van Patricia, een schoonheid in een blauw minirokje.[19] Een andere reden waarom hij bewondering had voor zijn oom, was dat het niet klikte tussen hem en Brusselmans' vader. Gust vreesde dat Oscar een slechte invloed op zijn gezin zou hebben: 'Misschien was hij wel m'n held omdat hij niet goed kon opschieten met m'n vader.'[20] Zelfs had Brusselmans een tijd lang het plan om een boek, een 'fictieve biografie', over oom Oscar te schrijven, maar dat is er niet van gekomen, omdat hij zijn moeder niet wilde kwetsen. Maar de fascinatie is gebleven, tot op heden. 'Al m'n hele bewuste leven [...] is hij de *bête noire* in de familie, en daarom voor mij, zijn potentiële opvolger, zo bijzonder aantrekkelijk,' schreef hij in 1991.[21]

In zijn romans en columns duikt Oscar nog altijd op, ook in gefictionaliseerde scènes. Zo beweert Brusselmans in *Kaloemmerkes in de zep* (2009) dat zijn oom nog leeuwentemmer in een circus is geweest: 'De leeuw die niet door hem getemd wilde worden moest nog geboren worden. Z'n lievelingsleeuw was Pluisje, een forse blondine met kanjers van loezen. Of nee, dat was z'n tweede vrouw Julienne. Hij is vijf keer getrouwd geweest en telkens ging het fout, omdat hij de vuilnisbak niet buiten wilde zetten, de salon niet wilde stofzuigen en de schilderijen niet wilde recht hangen.'[22] En in 2016

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 34

beschreef hij in *HUMO* in vogelvlucht Oscars fictieve leven: hij wilde arts worden maar zakte voor het schriftelijke examen gynaecologie omdat hij zeven keer een erectie kreeg, hij speelde viool in de bluesband Woke Up This Morning, hij likte graag aan de anus van zijn vrouwelijke bedgenoten, overviel een pianowinkel en werd verliefd op een buikdanseres met een stinkende navel. Soms ging hij voor de grap verkleed als Adolf Hitler naar de kapper, waar hij opmerkte: 'Scheer die snor maar af, want ik ben het beu om overal herkend te worden.' Uiteindelijk ging het mis met de buikdanseres en oom Oscar werd ongelukkig: 'Hij verhuisde van Hamme in het Waasland naar Asse bij Brussel, en hij verloor z'n levensmoed, en hij speelde nooit meer viool, en hij kreeg van lieverlede geen erecties meer, en hij vond dat op die manier het bestaan nog weinig zin had, en hij hing zich op.' Zo 'zot als een deur', vatte Brusselmans samen, maar wel de beste oom die hij gehad heeft.[23]

Ouders en grootouders

Vader Gust Brusselmans, geboren te Moerzeke op 24 januari 1931 maar opgegroeid in Grembergen, was veehouder van beroep en was maar tot zijn dertiende naar school geweest, waarna hij voltijds moest meewerken in het bedrijf van zijn vader. Hij was het enige kind van veehouder Jef Brusselmans, wiens vader ook al veehouder was geweest. Zoals dat in die tijd gebruikelijk was, bestierden Augusts ouders – om extra inkomsten te verwerven naast hun schamele veehoudersloon – ook een café, dat 'In De Veehandel' heette en zich op het erf bevond.[24] Jef was een boom van een vent en oersterk: 'Zo zag ik hem eens met één hand een kalf van de grond tillen terwijl hij met de andere hand een concurrerende veehandelaar een forse vuistslag toediende na een zakelijk geschil waarbij het kalf, of althans de verkoopprijs van het dier, centraal stond.'[25] Desondanks stierf hij jong, ruim voor zijn zestigste.

In een van zijn verhalen heeft Brusselmans de begrafenis van 'pit'

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 35

(opa) Jef, zoals de kinderen hem noemden, beschreven. Zijn broer Joseph en hij droegen die dag allebei een 'splinternieuw anorakje', dat hun moeder speciaal gekocht had, en waar ze apetrots op waren, omdat ze niet zo vaak nieuwe kleren kregen. Brusselmans herinnert zich dat je het anorakje aan twee zijden kon dragen: de buitenkant was lichtblauw, de binnenkant zwart ('perfect voor de begrafenis'). Van tevoren had moeder de jasjes gewassen: 'Wij stonden dus, terwijl de priester enige onbegrijpelijke, door de wind weggewaaide gebeden aframmelde, bij het graf, in onze van waspoeder doordrongen anorakjes, en [...] het regende gestaag, en nu komt het: ineens begonnen onze anorakjes te schuímen!'[26]

Na de vroegtijdige dood van haar echtgenoot ging zijn grootmoeder, 'mit' Martha, die volgens Brusselmans zelf ook wel een glaasje lustte, in het Grembergse bejaardenhuis wonen: 'Zij was de jongste bewoner die ze daar ooit hadden gehad. Ze was nog maar vooraan in de vijftig.' Toen Brusselmans haar een keer vroeg hoe ze het tussen al die seniele bejaarden uithield, zou ze hebben gezegd: 'Vroeger leefde ik met nog grotere gekken.' De schrijver weet nog dat hij haar op zondagmorgen met zijn vader ging ophalen en 's avonds weer thuisbracht. Die zondagen waren een beproeving voor Brusselmans' moeder, want ze kon niet goed met haar schoonmoeder opschieten.[27]

De volgende anekdote, die Brusselmans in 2016 over zijn grootouders van vaderszijde vertelde, wordt gekenmerkt door het hoge onzingehalte waar de schrijver het patent op heeft, en illustreert de wijze waarop hij al sinds jaar en dag zijn verleden fictionaliseert. Jef en Martha Brusselmans zouden het eerste koppel van Grembergen zijn geweest dat een kindje uit Afrika adopteerde. Dat was Boeli Boeli Brusselmans, het stiefbroertje van zijn vader. Naar eigen zeggen had hij zijn stiefoom nooit gekend, omdat deze op vijftienjarige leeftijd overleden was als gevolg van een voedselvergiftiging 'die hij had opgelopen door de buurvrouw te beffen, die haar kut had ingesmeerd met boerenpaté die over de datum was. [...] Zoals men merkt heb ik niet echt een stamboom om trots op te zijn.'[28]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 36

Moeder Lea Lenssens kwam oorspronkelijk uit Hamme en groeide op als dochter van een paardenhandelaar. Het gezin telde drie kinderen: Oscar, Malvina en zij. Net als haar echtgenoot ging ook Lea maar tot ongeveer haar dertiende naar school. Daar werd ze, als we haar zoon mogen geloven, door haar vriendinnen 'El El' genoemd, vanwege haar initialen.[29] Daarna was ze enige tijd werkzaam als 'modiste' (mode- en hoedenmaakster), maar daar hield ze, eenmaal getrouwd, mee op. Hoewel ze in het dagelijks leven geen ongelukkige indruk maakte, was ze volgens haar zoon eigenlijk niet geschikt voor het ruwe plattelandsleven dat ze moest leiden. Ze hield van haar man en kinderen, maar 'zij droomde van andere oorden dan Hamme aan de Durme en van andere bezigheden dan het huishouden en het meehelpen in een veehandel. De oorden waar zij van droomde zou zij nooit bezoeken en de andere bezigheden zou zij nooit uitvoeren.'[30] Ze was weliswaar een volksvrouw, maar probeerde het milieu waarin ze geboren was en leefde te ontstijgen, overigens zonder pretenties te hebben. In Brusselmans' herinnering droeg ze make-up, mooie jurken en schoenen met hakken.[31]

Als kind was Herman, overigens net als zijn zuster, erg aan zijn moeder gehecht. Ze was lief, zorgzaam, kon lekker koken en probeerde wat van het leven te maken. Ze was de beschermende factor in het gezin en was altijd aanwezig. Als ze een enkele keer weg moest – bijvoorbeeld omdat ze vanwege haar zwakke gestel in het ziekenhuis werd opgenomen – was Herman dagenlang van slag. Haar vroegtijdige dood in 1992 trof hem zeer. Zijn neiging om mooie vrouwen te vereren en lief te hebben komt naar eigen zeggen voort uit mateloze bewondering voor zijn moeder (zie ook hoofdstuk 4).

Over Brusselmans' vroegste jaren is niet meer bekend dan wat de schrijver zich zelf nog kan herinneren en wat hij er sporadisch in zijn boeken over heeft opgeschreven. Dat is niet veel, want in de loop der tijd zijn de beelden bij hem vervaagd. Daarbij moeten we voortdurend in het oog houden dat Brusselmans als autobiograaf niet altijd – meestal niet – betrouwbaar is en dat veel van zijn ver-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 37

halen uit de duim gezogen zijn. De man met de rijke verbeelding heeft immers van fantaseren zijn beroep gemaakt. Sommige personen en gebeurtenissen uit het verleden hebben bovendien, zoals gezegd, een haast mythische statuur gekregen, zoals zijn vroegere overburen Maurice en Gusta Van Riet, die in zijn boeken om de haverklap opduiken.[32] Brusselmans was naar eigen zeggen geen moeilijke baby: 'Ik huilde nooit, ik glimlachte naar iedereen, ik was verzot op moedermelk, ik lag te kirren van de pret in mijn wiegje.'[33] Een buurman die de pasgeborene kwam bewonderen en hem in de lucht zag trappelen, zou met vooruitziende blik hebben opgemerkt dat hij vast een goede voetballer zou worden.[34]

Volgens Brusselmans was zijn eerste woordje niet 'papa' of 'mama', maar 'klootzak', omdat er in het veehandelaarsmilieu waarin hij opgroeide aan de lopende band gevloekt en gescholden werd. Zelf is hij ervan overtuigd dat deze achtergrond hem voor het leven getekend heeft, maar hij dankt er naar eigen zeggen ook zijn schrijverschap aan, waarin hij de verbale agressie tot kunst verheven heeft (zie hoofdstuk 6). De orale traditie van zijn jeugd – het voortdurende vertellen van moppen, het 'zeveren', het vloeken en schelden, en het creatieve gebruik van Vlaamse uitdrukkingen door veehandelaren in zijn omgeving – heeft zijn auteurschap volgens Brusselmans sterk beïnvloed.[35]

De straat waarin Herman opgroeide, heette Theet, en de familie woonde in het ouderlijk huis van zijn moeder. Op het geboortekaartje staat nummer 48 vermeld, maar na een hernummering kreeg het huis nummer 77 mee. De straatnaam heeft steeds een bijzondere bijklank gehad voor de kleine Herman, zo getuigde hij later: 'Theet was magisch, Theet was historisch, Theet was een legende. Als je in Hamme zei dat je van Theet was, werd de hoed in eerbied gelicht.'[36] In vele van zijn boeken speelt Theet 77 een grote rol, vrijwel altijd in sentimentele zin, als een *lieu de mémoire* die voor altijd onbereikbaar is geworden. Er was een groot erf, waarop het woonhuis stond, met daaromheen verschillende stallen en een wei, waarop de runderen graasden. Het was een pittoreske omgeving,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 38

behalve als er een stier uitbrak door het prikkeldraad heen.[37] Er was alleen een toilet buiten, zonder stromend water: 'Het geurde wel enigszins, doch de rekening van het water bleef beperkt.'[38] Het huis is er nog altijd, al is het verwaarloosd en staat het op de nominatie om gesloopt te worden.

Een mythische grootvader

Herman groeide op in de woning van zijn grootouders van moederszijde, Frans en Maria, die een klein huisje ernaast bewoonden. Ze bestierden, naast de paardenhandel, een eigen café, gevestigd op het erf. Het zat vol met veehandelaren, die eerst een koe verkochten en hun geld vervolgens in bier omzetten. Zijn moeder moest als meisje samen met haar twee jaar oudere zus meehelpen in de bediening.[39] Grootmoeder Maria Van Boxlaer stierf vrij jong. Haar dood maakte weinig indruk op Herman. Ineens was ze er niet meer. Wel hield na haar overlijden het café op te bestaan. Brusselmans heeft er nog enkele herinneringen aan, zoals aan de biljarttafel die later in hun woonkamer geplaatst werd, en aan het urinoir: 'Zo'n ouderwets cafépissijn tegen de muur, onder een afdakje in de buitenlucht. Dat pissijn is altijd gebleven en de dag dat ik voor het eerst m'n lulletje zo hoog kon hijsen dat ik niet naast maar in het gootje vermocht te pissen, was ik bijzonder trots, dat herinner ik me nog precies.'[40]

Grootvader Frans Lenssens, die naar verluidt vanaf honderd meter een hengst van een ruin kon onderscheiden, was de joker van de familie.[41] Tot ergernis van zijn vrouw leidde hij een ongeregeld leven, dat zich veelal in de kroeg afspeelde: 'Als hij strontzat thuiskwam, deed mijn grootmoeder [...] liefdevol zijn laarzen uit. Die sloeg ze vervolgens op zijn hoofd, woedend omdat hij alweer zo dronken was. Dat beeld is me altijd bijgebleven.'[42] Het komt dan ook enkele keren in zijn werk voor, in verschillende varianten. (Soms komt er een pan met braadvet die hij naar zijn hoofd gesmeten krijgt aan te pas.)

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 39

Na Maria's dood trok Frans er geregeld met vrienden op uit om naar de hoeren te gaan. Hij dronk meer dan goed voor hem was en stierf uiteindelijk in 1967 aan kanker. Daardoor heeft de schrijver relatief weinig concrete herinneringen aan hem. Desondanks was Frans, net als Oscar, zijn held.[43] Dat kwam omdat hij – althans in Brusselmans' gekleurde herinnering – zo fantastisch kon vertellen. Als hij sprak, hing men aan zijn lippen. Zo praatte hij altijd over de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers zouden alle paarden hebben opgeëist, ook zijn beesten. Meermalen vertelde hij dat hij ze allemaal had vergiftigd voordat de Duitsers ze kwamen confisqueren, maar of dit waar gebeurd is, staat niet vast.[44] Zijn talige talent heeft Brusselmans naar eigen zeggen van hem: 'Ik ben er zeker van: mocht mijn grootvader niet een paardenhandelaar geweest zijn maar een germanist, hij had romans geschreven.'[45]

Frans Lenssens is een van Brusselmans' mythische figuren. Al kan hij zich weinig meer van hem herinneren dan een pratende oude man die altijd dronken was, met zijn fantasie heeft hij hem in de loop der tijd allerlei grootse avonturen laten beleven. Zijn grootvader zou bijvoorbeeld zijn afgekeurd als SS-officier: 'Niet enkel vanwege zijn platvoeten maar ook omdat hij bij ieder radio-optreden stotterde.' In een ander verhaal zou zijn grootvader tijdens de oorlog een tatoeagezaak in Antwerpen hebben gedreven, waarbij hij zich toelegde op het tatoeëren van de letters 'SS' op de ballen van Duitse SS'ers: 'S op de ene bal, en S op de andere bal.'[46] En weer in een ander verhaal zou zijn grootvader in het Belgische verzet hebben gezeten: 'Hij kreeg in onleesbare inkt op z'n rug geschreven boodschappen mee. Deze boodschappen werden slechts zichtbaar als er preisap over werd uitgesmeerd.'[47] In zijn jonge jaren zou Frans bovendien een begenadigd atleet zijn geweest:

> Helaas moest hij steeds de wedstrijd voortijdig staken, tot iemand hem suggereerde om de spikes van zijn loopschoenen aan de buítenkant van zijn schoenzolen te bevestigen. Toen ging het lopen inderdaad iets beter, maar toch schakelde hij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 40

> over van het hardlopen naar het speerwerpen, en later naar het zweerwerpen. Dan nam hij zijn aanloop, onderweg kneep hij een zweer uit (daar zat zijn bakkes om een of andere dermatologische reden vol mee) en die smeet hij dan weg. Grootvader heeft het steeds betreurd dat deze sporttak het nooit tot Olympische discipline heeft gebracht.[48]

Over de tijd dat zijn grootouders bij hen inwoonden, heeft Brusselmans eveneens gefictionaliseerde herinneringen aan het papier toevertrouwd, bijvoorbeeld in *Poppy en Eddie en Manon* (2015). Daarin beschrijft hij de winter van 1963, toen het steenkoud was en ze samen sinterklaasavond vierden. Zijn grootmoeder zei tegen zijn grootvader: '"Frans, gooi nog wat kolen in de Leuvense stoof of ik geef je een safflet [klap] tegen je bakkes." Daar was m'n grootvader Frans niet van gediend en hij gaf haar zelf een safflet tegen haar bakkes.' Plots werd er op de deur geklopt: 'M'n grootvader Frans rukte de deur open. "Ho ho ho!" riep de Goedheiligman. "Zijn hier stoute kindertjes?" M'n grootvader gaf hem een safflet tegen z'n bakkes en Sinterklaas stuikte achterover in de sneeuw. M'n grootvader sloot de deur. "Hij had niet eens een Zwarte Piet bij zich," zei hij.'[49] Daarmee knipoogde Brusselmans naar de eigen tijd, want in de periode dat hij deze roman schreef, laaide juist het Zwarte Piet-debat weer op.

In *Mogelijke memoires* (2013) gaat Brusselmans nog een stapje verder in het fictionaliseren van zijn grootvaders leven. Daarin beschrijft hij zelfs de avonturen die Frans – die van joodse komaf zou zijn geweest en blind werd, zodat hij met een blauwe stok liep – had kunnen beleven indien hij niet in 1967 was overleden. Hij zou na de dood van zijn vrouw opnieuw gehuwd zijn. Tot in detail lezen we hoe het trouwfeest van Frans en zijn nieuwe echtgenote Alfonsien verliep: 'Het vond plaats in zaal Carrousel op de Dendermondsesteenweg. Vanwege geldgebrek was er niet zo heel veel volk aanwezig, en de maaltijd werd eveneens sober gehouden.' De lezer verneemt welke gerechten er op het menu stonden ('geprakte

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 41

bloedworst als voorgerecht, een kippenbout met saus en kroketten als hoofdgerecht, en een portie kleine vruchten als nagerecht'), welke muziek er gespeeld werd door The Lampo's (naar de schrijver Hubert Lampo) en welke familieleden allemaal aanwezig waren.[50]

Deze schijn van gedetailleerdheid geeft de lezer die niet op de hoogte is van het feit dat grootvader Frans in 1975 al enige tijd niet meer onder de levenden was, de suggestie dat het verhaal echt gebeurd zou kunnen zijn. Je vraagt je hierdoor voortdurend af: is het waar wat Brusselmans schrijft of niet? Meestal is het volstrekt duidelijk dat de verhalen over zijn grootouders uit de duim zijn gezogen, maar soms ook niet, omdat de echte namen en feiten voortdurend worden gemixt met een hoop nonsens. Dat geraffineerde spel met fictie en werkelijkheid is kenmerkend voor het werk van Brusselmans. Behalve spel bieden de verzinsels de auteur ook een ontsnappingsmogelijkheid. In *Vergeef mij de liefde* zegt hij dat hij zijn geschiedenis fictionaliseert om maar niet te hoeven schrijven over zijn echte verleden. Liever vertelt hij onzinverhalen over tante Peut, oom Rafaël en oom Frans dan dat hij schrijft over het leven dat hij met zijn vader, moeder, broer en zusje heeft geleid, en dat voor altijd onbereikbaar is geworden: 'Want als ik hen zie opdoemen, dan word ik altijd heel triest en terneergeslagen, zo triest en terneergeslagen dat ik in de onmogelijkheid verkeer om nog langer door te gaan met schrijven.'[51] Het eindeloze fabuleren hangt bij Brusselmans samen met zelfbescherming.

De stalen meetlat van juffrouw Brijs

Brusselmans heeft eens geschreven dat hij is opgegroeid te midden van 'vechters, dronkaards, klootzakken, gokkers, smokkelaars, weerstanders en antichristen', maar dat is overdreven. Hoewel de familie het niet breed had en op de kleintjes moest letten, kwamen de kinderen niets tekort. Er waren zeker gelukkige momenten, die als zwart-witfoto's in zijn herinnering staan gegrift. Met zijn broer

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 42

en zusje een sneeuwpop bouwen op het erf, terwijl zijn ouders vanachter het raam toekijken en elkaar omhelzen.[52] Spelen met de hond. In de loop der tijd hebben er heel wat trouwe viervoeters bij de familie gewoond: 'Donna, nog een Donna, Dixie, Sjoe Sjoe en Simca. De eerste Donna stierf een dag nadat John F. Kennedy was vermoord [in 1963], zodat we dubbel verdriet hadden.'[53] Telkens als er een doodging, zei zijn vader dat er nooit meer een hond zou komen, maar de volgende dag kwam hij weer met een nieuwe aanzetten.[54] De vreugde toen zijn moeder op zijn achtste verjaardag na een ziekenhuisopname eindelijk weer thuiskwam.[55] Naar de kermis in Hamme ('altijd weer een groot feest in ons dorp, behalve bij de mensen met een sterfgeval in de familie').[56] Moeder Lea die overvloedig en lekker kookte. In de zomer aten ze samen buiten. Of Kerstmis vieren in de behaaglijke woonkamer rondom de versierde boom, terwijl de ijsbloemen op de ramen stonden.[57]

Hun huis was, dankzij zijn moeder, altijd schoon en ordentelijk: 'M'n moeder, die lieve vrouw, poetste dat het een aard had, kocht met het weinige geld dat we hadden geregeld nieuwe meubeltjes, en onze veranda was erg knus ingericht, zodat we daar 's avonds, onder het genot van een glaasje jenever, leuk met elkaar konden praten, of een gezelschapsspelletje spelen.'[58] Met feestdagen – zoals Kerstmis, Nieuwjaar en Pasen – werd er altijd uitvoerig getafeld en heerste er gezelligheid.

Met zijn twee jaar oudere broer Joseph kon hij het in zijn jeugd goed vinden. De jonge Herman keek tegen Joseph op. Samen deelden ze de voorliefde voor voetbal; ze speelden allebei bij Vigor Hamme. Herman had meer talent, maar was een enfant terrible. Joseph was minder getalenteerd, maar deed beter zijn best, zodat hij binnen de club geliefd was. De broers waren ook op elkaar ingespeeld. Joseph stotterde erg. Volgens zijn moeder was zijn spraakgebrek van de ene op de andere dag ontstaan door de schrik, nadat zijn vader hem een draai om de oren had gegeven vanwege een inktvlek die hij op zijn huiswerk had gemaakt. Toen Joseph de volgende morgen aan het ontbijt verscheen, en hij samen met zijn broer-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 43

tje en zusje het Weesgegroet Maria moest opzeggen, lukte het hem niet meer de woorden vloeiend uit te spreken. Als hij aan een zin begon, kon hij die op een bepaald punt niet voltooien.[59] Herman fungeerde, vooral tegenover vreemden, als een 'spreekpop', die precies aanvoelde wat Joseph zeggen wilde en het vervolgens in diens plaats zei.[60] Dat creëerde een sterke band tussen de twee jongens. Later gingen ze ook samen uit. Joseph had volgens zijn broer succes bij de meisjes, juist vanwege zijn – toen al mildere vorm van – gestotter, dat hem iets mysterieus gaf.[61]

Tussen 1963 en 1969 ging Herman naar de katholieke Sint-Renildekerk-school, gevestigd te Hooirt (het verlengde van Theet), die door iedereen het 'Molenhoekschooltje' werd genoemd. (In 2014 is de school gesloten, omdat er nog maar weinig leerlingen waren.[62]) Hij kon goed leren en was, zeker in de lagere jaren, vaak de beste van de klas. Veel herinneringen aan die tijd heeft hij niet meer. Gelukkig is er een rapportje overgeleverd uit zijn eerste leerjaar (1963-1964), ingevuld door zijn juffrouw Suzanne Bogaert.[63] Het geeft een aardig inkijkje in het katholieke schoolleven van die tijd. Voorin staat geschreven: 'Ouders, aan de school vertrouwt Gij uw dierbaarste bezit: Uw kinderen. Gij wenst ze te zien uitgroeien tot Harmonisch gevormde mensen.' Daar voegde het bestuur aan toe dat dit echter alleen mogelijk was met de hulp en 'totale medewerking' van de ouders. De les begon elke morgen om halfnegen en duurde tot 11.35 uur. 's Middags zaten de kinderen van halfeen tot vier uur in de banken. Iedereen werd geacht 'netjes gekleed en gewassen' op school te verschijnen.

Achter in het rapportje worden de onderwerpen genoemd waarop de leerlingen maandelijks beoordeeld werden: Gedrag en Wellevendheid ('tegenover overheid en medeleerlingen'), Voornaamheid ('zorg voor kleding en schoolgerief; lichamelijke reinheid'), Naarstigheid ('in de klas bij 't opletten en 't afmaken der werken'), Huiswerken ('de verzorgde dagtaak'), Lessen ('thuis te leren om in de klas ondervraagd te worden') en Stiptheid ('op tijd zijn bij 't beginnen der lessen').

De kleine Herman kon goed leren en haalde voor vrijwel alles een 10. Er was een driemaandelijkse 'prijskamp', bijvoorbeeld voor rekenen, stillezen, hardop lezen, dictee, tekenen, muziek, lichamelijke oefening en 'levenshouding'. Herman kreeg altijd goed tot zeer goed. Aan het einde van het schooljaar 1963-1964 werd hem een 'erebulletin' overhandigd voor zijn goede cijfers.[64]

Hij mocht dan goed kunnen leren, zijn gedrag liet geregeld te wensen over. In december 1963 noteerde juffrouw Bogaert met een vooruitziende blik: 'Herman heeft [een] te lange tong.' Daarom scoorde hij voor gedrag een 8. Een maand later kreeg hij slechts een 7. Dat was voor zijn juffrouw aanleiding om weer een opmerking te plaatsen: 'De oplettendheid en het werk van Herman zijn heel goed, maar het gedrag is absoluut niet goed. Dat moet veel beter voor zo'n verstandige jongen!'[65]

Een in het oeuvre van Brusselmans vaak terugkerende figuur uit zijn lagereschooltijd, die net als oom Oscar en grootvader Frans welhaast mythische proporties heeft aangenomen, is juffrouw Brijs. In Brusselmans' roman *Prachtige ogen* (1984) duikt haar naam voor het eerst op, en daarna is dat nog vele malen herhaald, tot in zijn meest recente boeken aan toe. 'Soms zie ik juffrouw Brijs in nachtmerries, met sporen van algebra op haar lichaam,' heette het in *Autobiografie van iemand anders* (1996).[66] Veel scènes waarin zij figureert zijn – net als in het geval van grootvader Frans – in hoge mate gefictionaliseerd en absurdistisch. Een wat langere proeve uit *Vergeef mij de liefde* (2000):

> Bij juffrouw Brijs [...] moesten we 'ns een appel tekenen en je zal het altijd zien: ik kwam met een peer aanzetten, hoewel ik wel degelijk een appel had willen tekenen. Juffrouw Brijs dacht zelfs dat het een abrikoos was, hoewel ik bij God niet wist hoe een abrikoos er precies uitzag. Vergeet niet dat ik het over de vroege jaren zestig heb, toen abrikozen nog delicatessen waren en slechts op tafel kwamen bij de burgemeester, de pastoor, de baas van de aluminiumfabriek, de bankdirecteur,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 45

juffrouw Brijs, en de pooier want in Hamme hadden we een pooier die goed boerde. Tjonge, was dat even een halvegare klojo. [...]
Maar goed, ik zei tegen juffrouw Brijs: 'Juffrouw, ik weet niet eens hoe een abrikoos eruitziet!'
'Wat?' zei ze. 'Tegenspreken? Precies je vader jij!' Mijn vader had ook nog bij juffrouw Brijs in de klas gezeten.
'Dat zou kunnen,' zei ik, 'mijn vader weet evenmin hoe een abrikoos eruitziet.' Pets. Tegen m'n smoel. Met de achterkant van de hand waaraan ze een zegelring droeg. Bij regenachtig weer heb ik nog last van het litteken. 'Dat zal je leren,' zei juffrouw Brijs, 'en ga nu maar in de hoek op je knieën zitten met je armen in de hoogte.'
'Waarom met m'n armen in de hoogte?' vroeg ik. 'Op m'n knieën, oké, maar waarom ik daarbij m'n armen in de hoogte moet steken, dat ontgaat me.'
'En dit?' zei ze. 'Ontgaat dit je ook?' Pets. Alweer tegen m'n smoel. Ja jongens, het Hamse onderwijs in die jaren.[67]

Brusselmans kreeg les van deze Maria Brijs (1910-2007) in de tweede klas van de lagere school. Zij was het die hem leerde lezen. Op dat moment was ze al in de zestig en ging ze bijna met pensioen. Er is maar één ding dat hem echt van haar is bijgebleven, haar manier van lesgeven: 'Van haar leerde ik hoe je je poten moet wegtrekken als een wijf met een dotje op haar achterhoofd in je richting komt met een ijzeren meetlat in haar knuist.'[68] Brusselmans beschrijft haar als een heks, die tierde en brulde, kinderen aan hun oren meesleurde of met bordenwissers naar hun hoofd smeet. Als je iets verkeerd deed, moest je je hand uitsteken en kreeg je een genadeloze tik met een stalen meetlat. Als de kleine Herman dan 's middags thuiskwam met een pijnlijke hand en zijn beklag deed over de onderwijzeres, kreeg hij van zijn ouders nog een klap extra, omdat hij het er dan wel naar gemaakt zou hebben.[69]

Op latere leeftijd kwam hij haar nog wel eens tegen. Toen zijn

vader in de laatste fase van zijn leven in een rusthuis ging wonen, bleek juffrouw Brijs – die toen ruim achtennegentig was – zijn buurvrouw te zijn. Een poging om een gesprek met haar aan te gaan mislukte, want ze was dement geworden. Een eerdere ontmoeting vele jaren eerder werd vereeuwigd op een foto, waarop te zien is hoe juffrouw Brijs zijn arm vasthoudt.[70] Ze ligt begraven, vlak bij Brusselmans' ouders, op het kerkhof van Hamme.

De lagere school waar Herman Brusselmans op zat, was een jongensschool. Meisjes kwamen in zijn leven nog nauwelijks voor, met uitzondering van zijn zusje en haar vriendinnetjes. Uit die tijd stamt zijn verliefdheid op de mythische Nancy: 'het onwetende en nimmer te bereiken droommeisje'.[71] Haar vader was eigenaar van de nabijgelegen Bandencentrale Cosyns aan de Dendermondsesteenweg en ze woonde in een kast van een villa. Voor de jonge Herman kwam Nancy Cosyns uit een andere, haast exotische wereld. Ze had blond haar en was ongelofelijk mooi, al lispelde ze een beetje (ze was, zo schijft Brusselmans in een gedicht, 'het meisje met / het mooiste spraakgebrek / van heel ons dorp').[72] Op haar projecteerde Brusselmans in zijn werk met gevoel voor anachronisme zijn ontluikende seksuele gevoelens: 'Tietjes had ze nog niet, maar ik gokte erop dat ze die later wel zou hebben, dus ik leefde vol hoop. Ik ried Nancy aan om mosterd op haar borstkas te smeren; het was immers een oude volkswijsheid dat je van mosterd grote borsten kreeg.'[73] Naar eigen zeggen was hij van zijn zesde tot zijn zestiende verliefd op haar. Maar omdat zij uit een ander milieu kwam, hebben ze nooit een woord met elkaar gewisseld, al bleef Brusselmans verliefd.[74] De seksscène met Nancy in *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa* (2006) is dan ook niet meer dan een ultieme fantasie.[75] In *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989) lezen we een ander verhaal:

> Na haar ging ik zo goed als alle meisjes aan haar afspiegelen, eeuwig treurend dat zijzelve onbereikbaar was, niet alleen omdat ze ginder in dat chique huis woonde met zwembad en sportauto voor de deur, maar bovendien, en vooral, omdat ik,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 47

> met m'n pukkels en m'n rare kapsel en m'n weet ik veel, al te verlegen was om haar ooit 's echt aan te spreken of haar ooit 's diep in de ogen te kijken of haar ooit 's ruwweg beet te pakken en in haar gezicht te schreeuwen: 'Vanaf nu zal je altijd van me houden of ik vermoord je!' Jezus, niks van dat alles durfde ik te verwezenlijken.[76]

Hoewel het Vlaamse platteland in de jaren zestig doordrenkt was van het katholicisme, speelde het geloof bij de familie Brusselmans in het dagelijks leven geen grote rol. Ja, de kinderen deden de eerste heilige communie en ontvingen het vormsel – zoals alle kinderen in het dorp – en gingen naar een katholieke lagere en middelbare school, waar 's morgens gebeden werd. Op vrijdag werd er zoals in zo veel katholieke gezinnen vis in plaats van vlees gegeten.[77] Herman was zelfs een blauwe maandag misdienaar in de nabijgelegen Sint-Renildekerk in Hamme, waar de familie Brusselmans regelmatig de mis bezocht. Mia zong bovendien in het gemengd kerkkoor. Tijdens de middernachtsmis met Kerstmis kwam iedereen luisteren, Herman ook, en hij lachte zijn zusje volgens haar altijd uit.[78]

Brusselmans kan zich nog herinneren dat de missen in het Latijn plaatsvonden. Dat gemurmel in die onverstaanbare taal, in combinatie met de vele rituelen, de wierook en het bijbehorende theater, maakten wel indruk op hem. Later zou hij ook kennismaken met het fenomeen van de beatmis. Maar in het veehandelaarsgezin hadden ze het eenvoudigweg te druk voor de kerk. Vader en moeder waren dag en nacht met het bedrijf bezig. Als het tijd was voor de mis en er begon een koe te kalven, dan kreeg dat laatste uiteraard voorrang. Maar al speelde het geloof geen prominente rol, Brusselmans werd niet ongelovig opgevoed; hij was wel degelijk overtuigd van het bestaan van die 'oude almachtige man, met z'n grijze baard, die troost kon bieden aan iedereen die het moeilijk had'.[79] *Het oude nieuws van deze tijden* bevat met het oog daarop een boeiende passage die niet alleen iets zegt over de invloed van het katholicisme maar ook over het karakter van de jonge Brusselmans:

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 48

> Toen ik een jongen was en 's avonds in bed niet kon slapen en eraan dacht dat de tijd er altijd al geweest was en er altijd zou zijn, altijd, altijd, altijd, dat er nooit een einde aan zou komen, nooit, nooit nooit – dan werd ik iedere keer misselijk. Dat was de schuld van de katholieke school. Daar vertelden ze dingen zoals dat God altijd had bestaan en nooit zou ophouden met bestaan, en wij dus evenmin, hoewel we op een bepaald moment doodgingen (wat niet zo erg was, zeiden ze).
> Ik heb de katholieke school nooit iets kwalijk genomen, behalve haar theorie over God, tijd en dood, en dat ik misselijk werd als ik daar 's avonds in bed over nadacht. Dat vond ik een kwalijke streek van de katholieke school. Voor de rest ging het wel.[80]

Als kind had hij twee kanten: enerzijds was hij een sociale jongen. Vanaf het moment dat hij achter een bal aan kon lopen, voetbalde hij. Met zijn broer en jongens uit de buurt speelde hij dagenlang op het erf of in de wei. Maar tegelijkertijd had hij een melancholische kant en trok hij zich graag terug. Bijvoorbeeld om, vanaf zijn negende, stiekem te roken: 'M'n vader dreigde ermee z'n kinderen kreupel te meppen als hij ze ooit op roken zou betrappen.'[81] Hij herinnert zich dat hij als jongen soms, samen met zijn broer Joseph, uit het raam van zijn slaapkamer hing om een sigaret te roken. Een keer kwam een peuk die ze uit het raam gooiden in de dakgoot van de buren terecht en ontstond er een brandje: 'Dat heeft mij toch wat kletsen tegen mijn muil gekost van mijn vader, eerlijk gezegd.'[82]

Wat hij in die tijd ook graag deed, was zich afzonderen om te lezen, in de wei of in het vroegere kippenhok.[83] Boeken waren niet voorhanden, het telefoonboek en een door een huis-aan-huisverkoper aangesmeerde meerdelige Larousse-encyclopedie daargelaten. Toen hij wat ouder werd, zat hij in dat laatste werk dagenlang te bladeren. Maar in zijn jonge jaren las hij nauwelijks. Lid van een lokale bibliotheek was hij niet. Naar eigen zeggen miste hij hierdoor de hele jeugdliteratuur van die jaren.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 49

Wat wel beschikbaar was, waren strips, zoals *Piet Pienter en Bert Bibber* van de Belgische tekenaar Pom (Jozef Van Hove) en *Suske en Wiske*, waaraan hij zijn voorliefde voor taalgrapjes, absurde humor en het letterlijk nemen van figuurlijk bedoelde uitdrukkingen te danken heeft. De klunzige Lambik was zijn favoriete personage. Verder las hij *De avonturen van Nero & Co* van Marc Sleen en de door Willy Vandersteen getekende strips van Karl Mays verhalen over Winnetou en Old Shatterhand. Pas toen hij naar de universiteit ging, zou zijn voorkeur zich op de literatuur gaan richten.

Het enige boek dat hij in zijn jeugd onder ogen kreeg, was een werk over de verschrikkingen van naziconcentratiekamp Dachau. Hij was toen een jaar of tien. Waar het vandaan kwam, weet hij niet, maar het stond in een verloren kast in een van de kamertjes die zijn grootouders hadden bewoond. Erin bladeren voelde als een verboden handeling en toch kon hij het niet laten. Nadat hij de foto's van gemartelde, uitgemergelde en vermoorde joden had gezien, was hij wekenlang van slag en kon hij niet slapen. Soms kroop hij angstig onder de tafel: 'M'n moeder zei dan dat ik daarvoor toch wel te groot werd en dat ik die gewoonte maar beter kon gaan afleren.'[84] Herman kon maar niet begrijpen dat er mensen waren die andere mensen zoiets aandeden. Bij de familie in de straat woonde een man die Auschwitz had overleefd en een kampnummer had. Over diens ervaringen werden, zo herinnert hij zich, horrorverhalen verteld, die hem aangrepen en fascineerden. Naar eigen zeggen werd toen de basis gelegd voor zijn enorme interesse in de Tweede Wereldoorlog. In die tijd liggen ook de wortels van zijn verlangen een redder te zijn, een 'Majoor van het Menselijk Leed' (zie hoofdstuk 5).

In Brusselmans' literaire gedachtespinsels vormen de Tweede Wereldoorlog en prominente nazileiders een terugkerend motief, maar vrijwel nooit in serieuze zin. Over het gebrek aan humor van Adolf Hitler schreef hij bijvoorbeeld: 'Iedereen die in z'n nabijheid een mop durfde te vertellen, een practical joke probeerde uit te halen (bijvoorbeeld de bunker van Hitler vol leggen met scheetkussens), of een grappig raadseltje te berde bracht, werd meteen naar

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 50

Dachau afgevoerd.'[85] En over Hermann Göring lezen we dat hij een niet onverdienstelijk preiplanter was: 'In de kelder van zijn buitenverblijf in het Beierse stadje Ünterknuckel is na de oorlog vierhonderd kilo prei aangetroffen.'[86]

Brusselmans las dus nog geen (jeugd)literatuur, en schrijven deed hij in zijn jeugdjaren evenmin. Sommige auteurs, zoals Harry Mulisch en Frans Kellendonk, schreven in hun jeugd al complete boeken, maar daar was in het geval van Herman Brusselmans geen sprake van. Later zou hij weliswaar al fictionaliserend beweren dat hij op zijn zesde een autobiografisch verhaal met de titel 'Toen ik vijf was' schreef – 'waarin ik onder meer leerde klokkijken, de hond uitlaten, een koe melken, tot driehonderd tellen en de kloten van een stier wegen'[87] – maar in werkelijkheid was hij met andere dingen bezig, zoals voetballen: 'De letterkunde was nog niet echt een prioriteit voor Hermannetje.'[88]

En ook weemoedigheid

Hoe kijkt Brusselmans terug op zijn jeugd als zoon van een veehandelaar? Naar eigen zeggen met gemengde gevoelens. Het werk van vader Gust Brusselmans bestond eruit om runderen op te kopen, te verzorgen en te verkopen. Hij bezat een middelgroot bedrijf met zo'n honderdtwintig beesten en werkte altijd. In Hamme en omgeving was Brusselmans een gerespecteerde naam. De firma was algemeen bekend en de Brusselmansen heetten zeer vermogend. Maar het was bepaald geen licht werk. Vader Brusselmans nam nooit vakantie en uitstapjes werden niet gemaakt, want er moest onophoudelijk voor de dieren worden gezorgd.[89] Vanwege dat constante werken waren zijn ouders chronisch vermoeid, wat voor de toch al zwakke gezondheid van zijn moeder niet bevorderlijk was.

Door de veehandel was het bij de familie Brusselmans voortdurend open huis. Iedereen was welkom. Er kwamen dag en nacht mensen over de vloer: 'Dierenartsen die langskwamen, handelaren

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 51

die al vroeg begonnen. De frietketel pruttelde constant en op tafel stond altijd een fles jenever.'[90] Midden in de nacht stond zijn moeder biefstuk te bakken en er werden luidruchtig verhalen verteld, runderen verhandeld en dieren opgehaald. Overeenkomsten werden met een handdruk beklonken; grote sommen geld werden contant betaald. De ruwe taal van die jaren op het Vlaamse platteland heeft Brusselmans beïnvloed. Hij heeft het onder meer vastgelegd in *Het einde van mensen in 1967* (1999), dat zich afspeelt in het fictieve dorpje Lensbeke ("'Wat?!" zei Toon. "Wat zegt ge daar?! Als 't is, madame, om hier van uw kloten te komen maken, zorg dan dat ge buiten zijt voor ik u buiten smijt!" [...] "Frieda, hou uw bakkes!" riep Toon. "En ga terug naar uw smeerlap van een moeder.'").[91]

Het toenmalige leven vol gezellige drukte, dat ondanks alles een gemeenschapsgevoel gaf, staat in schril contrast met het solitaire bestaan dat Brusselmans tegenwoordig als schrijver leidt. Daarom kijkt hij met romantische weemoed terug op zijn jeugd. Hoe ouder hij wordt, hoe meer hij die voor altijd vervlogen tijd mist, hoewel hij ook inziet dat hij zo'n leven niet meer zou kunnen verdragen. In een poëziefragment uit *Zul je mij altijd graag zien?* schrijft hij over zijn jonge jaren:

Ondertussen ben ik volwassen
Mijn moeder is dood
Mijn vader is een zielige oude man

En ik zit hier
met m'n haar bijna
tot aan mijn kont
Te denken aan mijn jeugd
en tranen
te verbijten[92]

De wens terug te kunnen keren naar zijn jeugd en het verdriet over de onmogelijkheid daarvan vormen een terugkerend motief in zijn

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 52

oeuvre. In *Autobiografie van iemand anders* heet het: 'Soms heb ik zo'n enorm verlangen naar de jaren vijftig, begin jaren zestig. Toen ik zelf drie à zeven jaar was. Toen ik mij nog verbaasde over de eerste sneeuw van het jaar, over *Tijl Uilenspiegel en Lamme Goedzak* [1961] op tv, over een nieuwe schooljuffrouw, over m'n zusje in haar wiegje, over de schoonheid van mijn moeder, over mezelf.'[93] In *Logica voor idioten* (1997) verwoordt hij het zo: 'Ik krijg soms tranen in mijn ogen als ik denk aan de handtekening van mijn moeder op mijn rapporten uit de jaren zestig. Ik heb geen enkel rapport bewaard. Ik ben de handtekening van mijn moeder voor eeuwig kwijt.'[94]

Het gevoel van geborgenheid zou hij het liefst willen terughalen, zo schrijft hij in *Vergeef mij de liefde,* en soms snakt hij weer naar de oude, vertrouwde geur van olie, sigaretten en runderen in de auto van zijn vader: 'Er zijn nachten waarop ik het erf verschrikkelijk mis en dan hoor ik het langzaam ademen van de koeien en dan zie ik het kwispelstaarten van de kalfjes die drinken uit de prachtige uiers.' En even verderop, nadat hij zijn beklag heeft gedaan over zijn eenzaamheid: 'Ik dacht aan m'n moeder en m'n vader en het hele gezin en ik dacht aan de zomer van 1964 en aan de populieren op het erf en aan de buren en aan de lucht van porselein en de aarde van hout.'[95] *De kus in de nacht* bevat een herinnering waarin hij zijn vader peinzend tussen de runderen ziet staan, terwijl zijn moeder glimlacht: 'Je zou zo'n avond in steen moeten kunnen uithouwen.'[96] In *Heilige schrik* beschrijft hij zijn verlangen om wakker te worden in het verleden: 'Dat ik bij het ontwaken de zon zal zien uit de jaren zestig; dat mijn moeder beneden wacht met de koffie en de boterhammen; dat mijn vader er jonger uitziet dan ik nu. Bovendien zal het volop vakantie zijn, en overal is vrede en toekomst.'[97]

Mijn haar is lang ten slotte bevat een weemoedige passage waarin hij zichzelf aan het begin van de jaren zestig op een zomerse dag met zijn 'knapzak vol dromen' in de wei tussen de koeien ziet:

> Het lijkt alsof het altijd halfvier in de middag zal blijven, en het lijkt alsof dat jongetje altijd in het gras zal blijven liggen,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 53

> en het lijkt alsof de koeien nooit zullen ophouden met grazen. Altijd zullen de koeien gelukkig zijn. [...] Ook het jongetje zou graag beschermd worden tegen alle onheil. Later zou blijken dat het voor het jongetje en voor alle jongetjes en meisjes ter wereld onmogelijk is om beschermd te worden tegen alle onheil. Wat wordt liefgehad sterft.[98]

Trauma en angst

Brusselmans' jeugd was ook traumatiserend. Dat hing samen met twee elkaar beïnvloedende factoren: het karakter en het beroep van zijn vader. Gust Brusselmans was geen prater, maar een binnenvetter. Als hij thuiskwam van zijn werk, was het altijd afwachten of hij een goede bui had. Zijn vader was een moeilijke persoonlijkheid, aldus Brusselmans. Het was geen vervelende of slechte man, maar wel een zeer nerveuze man 'die snel op zijn pik getrapt was, die snel van de kook was, die snel agressief werd, verbaal en ook wel fysiek'.[99] Daardoor hing er geregeld een gespannen sfeer in huis. Zelf had zijn vader geen fijne jeugd gehad: zijn moeder was aan de alcohol verslaafd en zijn vader ging, vanwege de financiële onzekerheid van zijn bedrijf, gebukt onder stress, met agressie tot gevolg. Gust leek op zijn vader: ook hij was onophoudelijk bang om failliet te gaan.[100] In *Bloemen op mijn graf*, in het verhaal 'Kerstmis 1976', omschreef Brusselmans het karakter van zijn vader zo:

> Het humeur van mijn vader was van oudsher afhankelijk van zijn geldgewin, niet omdat hij rijk wilde worden, maar wel omdat hij continu angst had dat hij niet in staat zou zijn om zijn vrouw en drie kinderen te onderhouden zoals het volgens hem hoorde, dat wil zeggen: hij was bang dat hij hen niet kon laten leven in de gematigde luxe die hij voor ogen had: geen schulden, een afbetaalde personenauto én veevervoerwagen, nu en dan een verbetering aan het huis en erf, geregeld

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 54

een nieuw jurkje voor mijn moeder, en de kinderen die konden verderstuderen, desnoods zonder beurs.[101]

Gust Brusselmans' karakter had twee kanten. In perioden dat de zaak goed liep en er genoeg geld binnenkwam, was hij 'kalm, tevreden, beminnelijk, een beetje trots op zichzelf en de zijnen'. Maar in tijden dat hij minder verdiende, was hij ongenietbaar: 'gestresseerd, nerveus, opvliegend, agressief, niet te harden'.[102] Als hij opgefokt was, vloekte, tierde en brulde hij tegen zijn gezin. Dan gooide hij met dingen, werd hij gewelddadig en sloeg hij meubels kapot en gaf hij ook de kinderen wel eens een tik. Ook zijn vrouw leed daaronder. Mia Brusselmans herinnert zich dat zij als kinderen, elk vanuit hun bed, hun vader tegen hun moeder hoorden schreeuwen. Soms had zij de volgende dag een blauw oog, dan beweerde ze dat ze tegen een deur was gelopen. Nooit zou ze haar Gust hebben verraden.[103]

Op allerlei plaatsen in zijn oeuvre vertelt Brusselmans over zijn vaders gewelddadigheid. In *Zul je mij altijd graag zien?* heeft hij zo'n voorval beschreven: zijn vader trapt een tafel en een kast in elkaar en dreigt zichzelf te verhangen, zijn moeder en zusje huilen, zijn broer is het huis uit gevlucht en hij ligt bevend van angst op de grond.[104] In *Vergeef mij de liefde* blikte hij terug: 'Als je er zo veel jaren later over reminisceert lijkt het allemaal pittoresk en zelfs grappig, maar in die tijd zelf was het diep en diep tragisch, uitermate gewelddadig en bijgevolg zeer onprettig.'[105] Daardoor werd Herman als kind heen en weer geslingerd tussen genegenheid en angst en later: woede. In zijn pubertijd kwam hij ook in opstand tegen zijn vader. Op een avond stormde hij vanuit bed naar beneden, met zijn zusje Mia in zijn kielzog, toen hij hoorde dat zijn vader weer tekeerging tegen zijn moeder. Mia herinnert zich dat Herman zijn vader dreigde af te maken als hij zijn moeder nog een keer zou slaan. Dat was de laatste keer dat Gust fysiek geweld gebruikte tegen zijn vrouw, de verbale agressie bleef onverminderd.[106] Lea Lenssens trachtte steevast het leed te verzachten. De moederfiguur

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 55

was een soort engel die alles goedmaakte. Als de vader zich misdroeg, zorgde zij ervoor dat de kinderen getroost werden.[107]

Brusselmans verwerkte de agressie van zijn vader ook in enkele gefictionaliseerde scènes, zoals in *Het oude nieuws van deze tijden*, waarin hij beschrijft hoe zijn pa tijdens een woedeaanval in één klap de hond van de familie doodsloeg, om hem te straffen omdat hij de straat was opgelopen. Die gebeurtenis vormt als het ware een vooruitwijzing naar de dood van de huidige hond van de ik-figuur verderop in het boek, en vervult in die zin vooral een romantechnische functie. Of hij spijt had van zijn daad, wist de ik-verteller van het verhaal niet: 'Mijn vader en ik, wij praatten niet over fenomenen als treurnis en blijdschap.'[108] Die laatste zin is overigens wél weer autobiografisch, want Brusselmans mag dan in zijn jeugd een moeizame verhouding met zijn vader hebben gehad, achteraf kunnen we vaststellen dat hun karakters overeenkomen. De schrijver heeft hetzelfde temperament: ook hij wordt soms, zonder dat hij zich kan beheersen, overvallen door woedeaanvallen, die vooral verbaal tot uiting komen.[109] In tegenstelling tot zijn vader zou hij nooit geweld tegen vrouwen gebruiken, maar ook hij heeft een duistere, agressieve kant die hij met moeite in bedwang kan houden en die soms opspeelt.[110]

Niet alleen het karakter van zijn vader, ook diens beroep droeg ertoe bij dat Brusselmans' jeugd niet erg idyllisch was. Hij groeide op in een ruwe mannenwereld. Als Herman zich niet lekker voelde, griep of gewoon eens een keer ergens geen zin in had, kreeg hij te horen dat hij niet moest 'kneuten' (zeuren).[111]

Er was wel een hoeveknecht in dienst bij de familie, Jef Van Dokkes ('Van Dokkes' was zijn bijnaam). Volgens Mia Brusselmans was hij ongetrouwd en woonde hij in een zeer vuil huisje in het nabijgelegen dorp Kastel. Zelf was hij ook niet een van de 'meest gewassen figuren', hij dronk veel en kraamde onophoudelijk dronkenmanspraat uit.[112] Jef Van Dokkes is weer zo'n mythische figuur in het Brusselmans-universum, over wie de schrijver in de loop der tijd tal van gefingeerde geschiedenissen verteld heeft, waarbij hij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 56

vaak drinkend of dronken wordt opgevoerd. Nog in 2016 beschreef hij hem als de man die 'doodsbang was voor m'n vader en van m'n lieve moeder in het geheim glaasjes jenever kreeg aangeboden waarmee hij z'n angst tevergeefs wilde verdoven'.[113]

Joseph en Herman werden van jongs af geacht mee te helpen in het bedrijf. Joseph deed dat graag, maar Herman vond het vreselijk. Gust Brusselmans maakte zich niet graag vuil. Zijn vrouw noemde hem 'Baron Zeep', omdat hij altijd zeer netjes gekleed ging, in overhemd en met een das en met zijn zwarte veehandelaarsschort voorgebonden. Als hij thuiskwam van de markt, waar hij 's ochtends in alle vroegte naartoe ging om koeien te kopen en te verkopen, was hij doodop en ging hij slapen. Daardoor kwam het fysiek zware werk neer op hun moeder (een enkele keer geassisteerd door Mia), maar vooral op Joseph en Herman. Ze moesten bijvoorbeeld zware zakken veevoer dragen, de dieren roskammen, maïs inkuilen in de zomer en runderen in de wei opjagen die naar het slachthuis gebracht moesten worden. Ook het uitmesten van de stallen behoorde tot hun vaste taken. Het vervuilde stro schepten ze dan in een kruiwagen en van daaruit op de mesthoop achter de stal. Later werden de dieren op roosters geplaatst, waardoor het reinigen iets eenvoudiger werd. Als een stier door het prikkeldraad uitbrak, moesten zij hem vangen. Soms begon een koe midden in de nacht te kalven en ging zijn vader met een looplamp de wei in, daarbij geassisteerd door zijn zoons.[114]

Over zo'n hectische nacht heeft Brusselmans geschreven in *Autobiografie van iemand anders*. Tot verbijstering van zijn vader werd een kalfje dat aanvankelijk in orde leek, dood geboren. Daarvan gaf hij, omdat hij zich machteloos voelde, de schuld aan de hoeveknecht, die zou hebben gedronken: Gust 'schopte vloekend tegen het lijkje van het kalf, en hij verliet met z'n kop in de grond de stal. Jef Van Dokkes, die tegen de verzwakte moederkoe lag aangeleund, begon te schokken van het huilen.'[115]

Het was echter niet het meehelpen in het bedrijf dat Brusselmans getraumatiseerd heeft, wel wat hij in die jaren te zien kreeg.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 57

Vaak ging hij met zijn vader in diens auto mee op pad om bij lokale boeren runderen te kopen of te verkopen. Zijn zusje hoefde niet mee; zij was een meisje en hielp mee met de afwas en in het huishouden. Maar van zijn broer en hemzelf werd verwacht dat ze hun vader bijstonden. Wat hij daar in de jaren zestig van de twintigste eeuw zag, tartte iedere beschrijving, hoewel hij de gruwelen vermoedelijk in zijn herinnering nog erger gemaakt heeft dan ze in werkelijkheid waren. De boeren bij wie hij langsging – met van die 'bedrijfjes met vier koeien en een paard van zestien jaar dat nooit te eten kreeg' – leefden volgens Brusselmans in de Middeleeuwen.[116]

Armoede, marginaliteit en analfabetisme waren in die tijd op het Vlaamse platteland aan de orde van de dag. Met zijn vader kwam hij in huizen waar kippen op tafel scheten, geiten in de slaapkamer liepen en de koeienstront aan de muren kleefde. Sommige boeren waren misvormd, doordat ze een trap van een dier hadden gekregen of uit een incestueuze relatie geboren waren. Hetzelfde gold voor hun kinderen, die overigens (doordat vele ziekten nog niet genezen konden worden) massaal doodgingen. De primitieve, ongewassen en stinkende boeren zonder tanden in hun mond boezemden de kleine Herman niet alleen afkeer in, maar ook angst. Eén beeld is voor altijd op zijn netvlies gebrand: dat een boerin hem een zuurtje aanbood uit een ijzeren blik met daarop de beeltenis van koningin Astrid. Die snoepjes waren aan elkaar geklonterd en zaten onder de mieren, maar hij mocht er geen weigeren. Altijd speelde een rol dat vader Gust zich in een afhankelijke positie bevond: hij wilde zo goedkoop mogelijk een rund van een boer kopen of voor zo veel mogelijk geld verkopen.[117]

Als kind had Herman al vaak nachtmerries – het gevolg van wat hij allemaal te zien kreeg. Hij herinnert zich dat ze een keer ergens binnenkwamen waar een 'redelijk oude mongool zat, met zo'n starende blik'. Zijn vader was aan het onderhandelen, Herman moest binnen wachten. Op een gegeven moment werd hij zo bang van de 'starende mongool' dat hij naar buiten vluchtte om zich achter een laag muurtje te verschuilen. Toen zijn vader klaar was en vroeg

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 58

waar zijn zoon gebleven was en hoorde dat die naar buiten gegaan was, raakte hij in paniek: 'Mijn kleine is verdronken in de beerput!' Toen de jongen vervolgens doodleuk tevoorschijn kwam, gaf zijn vader hem een draai om de oren.[118]

Achteraf herleidt Brusselmans de angstaanvallen waarmee hij vooral sinds de jaren tachtig maar ook als kind al te kampen had, zelf tot de gruwelijke dingen die hij in zijn jeugd aanschouwd heeft: 'Wat toen onder m'n huid kroop, is er nooit meer vanonder gekropen.'[119] Daartoe behoorde ook het veelvuldige geweld tegen dieren, met name runderen. Als je moest omgaan met agressieve beesten van ruim achthonderd kilo, werd je volgens Brusselmans ook zelf agressief. De boeren met wie vader Brusselmans te maken had, waren gewelddadige types, die niet alleen de dieren maar ook elkaar soms met stokken te lijf gingen. Het was een hard milieu. Herman weet nog dat ze hem als kind een keer uitdaagden om tegen schrikdraad aan te plassen, met een schok door zijn 'kloten' als resultaat.[120]

Sluikslacht, het illegaal slachten, kwam veelvuldig voor, ook in het bedrijf van zijn vader. Het was ook de tijd van de 'hormonenmaffia'; dieren die werden vetgemest door het toedienen van groeihormonen.[121] Maar vader Brusselmans verzorgde zijn runderen liefdevol en betrok zijn gezin bij de verzorging. Dat gold niet voor iedereen in Oost-Vlaanderen. In *Logica voor idioten* schreef hij: 'Bijna dagelijks kwam ik echter in contact met halfapen die hun dieren níet goed verzorgden, maar ik moest zwijgen, omdat mijn vader zijn brood moest verdienen onder de halfapen. Ik dacht zelfs dat dierenleed bij de omgang met dieren *hoorde*.'[122] Bij boeren lagen de honden aan kettingen die diep in hun huid sneden, terwijl koeien crepeerden in vieze stallen, waar ze geschopt en geslagen werden.[123]

Zijn vader nam zijn zoons ook mee naar slachthuizen, waar het bloed van de muren droop. Het slachthuis in Grembergen draaide volgens Brusselmans dag en nacht: 'Ik hoor nog de doodskreten van die dieren.'[124] Als kind zag hij van dichtbij hoe koeien de keel werd doorgesneden, terwijl de boeren stonden te roken en

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 59

over voetbal praatten. Dan stroomde het bloed over zijn gummilaarsjes.[125] Dat er ook kalfjes geslacht werden die hij in de maanden daarvoor zelf de fles had gegeven en had zien groeien, vond hij nog weerzinwekkender. Wanneer de dieren bijeen werden gedreven, met geweld in een veewagen gepropt en afgevoerd, kon Herman zijn tranen niet bedwingen en voelde hij zich machteloos en angstig. Dag in dag uit werd hij overspoeld door medelijden – een sleutelwoord in Brusselmans' werk. Ergens heeft hij geschreven dat hij al compassie had met koeien toen hij slechts een week oud was.[126] 'Maar ja, wat kon ik doen? Wat kon ik in godsnaam doen? Niks.'[127]

Uit die tijd stamt ook het verlangen om wraak te nemen en om dierenbeulen gruwelijk te straffen, maar dat bleef bij fantasieën. Niet verzonnen was het gevoel van spijt dat hij als kind de runderen te weinig liefde had betoond: 'Ik heb nooit voldoende de treurigheid in hun ogen beantwoord, ik heb hen nooit hard genoeg omhelsd, om hun mijn vriendschap te betuigen. Altijd weer had ik net iets te veel schrik voor hen.' En het ergste: 'Soms sloeg ik hen met een stok, om hen voort te jagen.'[128]

Als kind al betreurde Brusselmans het dat zijn vader geen ander beroep had uitgekozen: 'Hoe vaak heb ik niet gewenst dat ik de zoon was van een simpele ambtenaar uit een lagere klasse. Die eisten niet van hun zoon dat ze met hen meewerkten.'[129] Ook zijn vader zelf had misschien wel iets anders gewild, maar hij was nu eenmaal via zijn eigen vader in de veehandel terechtgekomen.

Niet voor niets fantaseert Brusselmans in zijn boeken regelmatig over een alternatieve jeugd, waarin zijn vader een ander beroep zou hebben gehad. Zo schreef hij in *Het mooie kotsende meisje* (1992) dat zijn vader enige tijd als 'huis-aan-huisververser van bescheten luiers' werkte. Een stukje verderop krijgen we te horen dat hij okapi's aan de Antwerpse dierentuin verkocht.[130] In *Kaloemmerkes in de zep* uit 2009 lezen we over vader Brusselmans en de visserij, met name de palingvangst.[131] Op hoge leeftijd, toen vader Brusselmans al in een bejaardenhuis te Moerzeke woonde (waar hij in 2008 zou overlij-

den), bekende hij aan zijn zoon dat hij er als achttienjarige over had gedacht om zijn leven een radicale wending te geven door trambestuurder in Brussel te worden. Hoe zou zijn leven (en dat van zijn zoon) dan verlopen zijn? Dan had Herman wellicht 'nooit de doodskreten van die beesten gehoord en had ik niet al die angsten, die uit die tijd stammen'.[132]

Voor Brusselmans was de bekentenis van zijn vader mede de aanleiding om het boek *Mogelijke memoires* te schrijven, waarin hij zijn familiegeschiedenis fictionaliseert. Zijn vader blijkt daarin inderdaad trambestuurder te zijn: 'Iedere werkdag nam hij van Hamme de trein naar Brussel, en daar kroop hij in z'n tram en bracht hij de reizigers van het ene Brusselse gehucht naar het andere.'[133] Zo gaat dat pagina's lang door, maar in hoofdstuk 14 wijst Brusselmans de fictie van de hand en onthult dat zijn vader in werkelijkheid een veehandelaar was. Je verleden kun je immers niet veranderen.

Zelf schrijver worden

Na de lagere school bezocht Brusselmans vanaf 1969 de Broederschool (thans: het Heilig Hartinstituut) in de Slangstraat 12 te Hamme. Dat was een streng katholieke jongensschool, waar – zoals de naam al aangaf – nog geestelijken werkten. Kinderen uit beter gesitueerde gezinnen volgden hun 'secundair' onderwijs in nabijgelegen steden als Dendermonde en Sint-Niklaas. Als je daar naar school ging, was je meer waard dan iemand die in Hamme zijn opleiding kreeg, zoals Brusselmans.

De eerste drie jaar volgde hij het algemene programma, het 'opleidend onderwijs', daarna koos hij voor de wetenschappelijke A-richting: drie jaar bèta, met acht uur wiskunde per week. Hij was goed in algebra, maar haatte meetkunde, waardoor hij geen wiskunde kon gaan studeren.[134] Over deze periode heeft Brusselmans nauwelijks geschreven, behalve: 'Onze leraar wiskunde was zo goed als doof. Te veel gerukt. En Broeder Overste had een scheve rug. Te veel

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 61

aan het kruis gehangen. Met onze leraar Frans was ook iets, al ben ik vergeten wat. Hij sprak nogal slecht Frans, geloof ik. Ja, dat zal het geweest zijn. Boeiende schooljaren. Vervlogen en voor altijd weg.'[135] Een jaarlijks hoogtepunt vormden de door de school georganiseerde 'Hamse Zomerfeesten', beter bekend als 'Hamzofee'. Dat drie dagen durende festivalletje vond plaats aan het einde van het schooljaar. Op vrijdag waren er activiteiten voor de kinderen, op zaterdag voor de jongeren en op zondag voor de ouderen.[136]

De Nederlandse literatuur kon hem in deze jaren nog maar weinig schelen. Hij weet nog dat hij Hendrik Consciences *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) moest lezen en dat verschrikkelijk vond. *Eline Vere* (1889) van Louis Couperus kon hem evenmin bekoren. Tussen 1973 en 1975 kreeg hij les van Marc Suy, een jonge leraar, die zich Herman herinnert als een brave en onopvallende leerling, die er boven alles van droomde om profvoetballer te worden en zijn schoolwerk daarom geen prioriteit gaf. Bovendien kostte het meehelpen in de veehouderij van zijn vader hem veel tijd. Het onderwijs in de Nederlandse taal op het Heilig Hartinstituut was aan strenge katholieke regels gebonden. De inspectie van broeders verbood bijvoorbeeld de lectuur van *De metsiers* (1950) van Hugo Claus en tal van andere boeken. De leerlingen moesten wel verplicht Vondels *Lucifer* (1654) tot zich nemen.[137]

In deze jaren ontstond niet alleen Brusselmans' hevige acne – die putten in zijn gezicht zou achterlaten – maar ook zijn tomeloze fascinatie voor het schrijven. Zelf kan hij zich nog herinneren dat hij in een van de lagere schooljaren van zijn leraar Nederlands de opdracht kreeg om een opstel te schrijven over 'De kermis'. Alle leerlingen deden dat braaf, maar Herman schreef een verhaal over waarom hij, vanwege allerlei bizarre verwikkelingen, niet naar de kermis kon gaan. De leraar zou later hebben verklaard dat je voor de opstellen van Herman ofwel een hoog cijfer moest geven omdat ze zo goed waren, of een laag cijfer omdat ze nergens over gingen. Hierover heeft Brusselmans geschreven in *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde* (1988), waarin hij een (zogenaamd) opstel van zichzelf af-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 62

drukte uit de vierde klas. Daarin vertelt hij over zijn grootvader die in circuspaarden handelde en ze tijdens de oorlog in zijn schuilkelder liet optreden. De docent kon er niet om lachen. Het resultaat: '2,5 op 10 en de opmerking van de leraar Nederlands dat ik een halvegare was. Een paardenshow in een schuilkelder! Plus daarbij de opmerking dat ik de plezante wou uithangen en daar geen verstand van had. En dat ik de slechtste opstellenschrijver van de hele klas was.'[138]

Volgens Marc Suy werd in die tijd op de middelbare school het accent nog niet op creatief schrijven gelegd. Wel moesten de leerlingen in de bovenbouw jaarlijks acht verhandelingen schrijven over onderwerpen als: 'Het is beter te geven dan te nemen' of 'We moeten eerst Europeaan worden om Vlaming te zijn'. Een keer kwam het originele talent van Herman wel aan de oppervlakte. Hij kon toen een filmbespreking voor het vak Engels niet maken, omdat hij afwezig was geweest en de film niet gezien had. Daarom mocht hij zelf een onderwerp selecteren. Daarop koos hij voor 'Cattle eat carrots in Hamme', omdat er die dag thuis een lading wortelen voor het vee was afgeleverd. Marc Suy herinnert zich nog goed dat het een spetterende tekst werd en dat hij zich de tranen had gelachen.[139]

Toen hij een jaar of zestien was, ging Brusselmans ook schrijven voor de gestencilde schoolkrant *Radio Pekbaans Popjournaal*, die was opgericht door zijn vriend Erik Van Houte. Brusselmans' onder schuilnaam geschreven satirische stukjes leidden geregeld tot vragen en uitbranders van de directie, omdat hij er leraren op weinig flatteuze wijze in opvoerde. Zelfs zou hij één keer drie dagen zijn geschorst vanwege een ongenadig portret van een van zijn docenten (welke weet hij niet meer). Toen hij merkte dat hij door te schrijven anderen kwaad kon maken, wist hij dat dit was wat hij wilde doen.[140] Volgens Marc Suy waren de broeders van de school om die reden geen fan van Brusselmans: 'Hij was in vele opzichten anders dan zijn broer Joseph, die een mooi schrift had en vrij dociel was. Met Herman moesten ze op hun hoede zijn, hij kon met één zin de lachers op zijn hand krijgen.'[141]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 63

Drummen in een veestal

In de vroege jaren zeventig ging hij niet alleen schrijven, maar werd ook zijn voorliefde voor hardrock geboren. Die kwam voort uit verzet, vanuit de gedachte: 'Ik ben een puber, ik word opstandig, ik word een puisterige klootzak, ik jaag m'n vader het dak op, zo grondig en zo vaak als ik dat zelf wil.' Bij de plaatselijke platenzaak in Hamme kocht hij zijn eerste lp. Daarbij had hij ervoor gezorgd dat het er een was van het 'luidruchtigste, langharigste stelletje uitschot' dat er bestond. Zo kwam hij uiteindelijk thuis met *Look at Yourself* (1971) van de Britse rockgroep Uriah Heep, genoemd naar de schurk uit Charles Dickens' roman *David Copperfield*. Inderdaad hadden alle vijf de bandleden lang haar. Het kopen van die plaat was een statement waarmee de jonge Brusselmans uitdroeg: *Fuck everybody and fuck everything*.[142] In één klap werd hij zo de grootste Uriah Heep-fanaat van heel Hamme.[143]

Zo ontdekte hij ook de Engelse rockband Led Zeppelin. De drummer, John Bonham, werd zijn idool. Daardoor werd hij steeds recalcitranter. Thuis luisterde hij het liefst alleen nog naar rockmuziek – behalve van Uriah Heep en Led Zeppelin ook van de Britse band Deep Durple en later ook van de Amerikaanse punkformatie Dead Kennedys. Als hij de rock draaide met zijn vader in de buurt, brulde deze: 'Dit duld ik niet in mijn huis. Smijt die rommel in de vuilnisbak', maar dan zei zijn moeder: 'Ach Gust, laat die jongen toch naar zijn soort muziek luisteren.'[144] Zijn vader stormde dan woedend het huis uit. Daarom vond hij het beter om de muziek alleen te beluisteren als zijn pa niet thuis was.[145]

In die tijd ontstond ook Brusselmans' plan om zijn haar te laten groeien, naar het voorbeeld van de toetsenist van Uriah Heep, Ken Hensley, maar daar stemde zijn vader niet mee in – zodat hij regelmatig naar de kapper gesleept werd: 'Gesléépt zeg ik, want ik wilde lang haar hebben. Ik wilde niet geknipt worden!'[146] Maar in die tijd was zijn vaders wil wet en dus droeg hij zijn haar kort. Brusselmans herinnert zich dat hij, rond zijn zestiende, zijn haar over zijn

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 64

oren droeg en op een zomerse dag door zijn vader naar de kapper gestuurd werd. Toen hij thuiskwam en zijn vader vaststelde dat er bijna niets vanaf was, riep hij 'Godverdomme' en smeet hij woedend een fles melk tegen een boom aan gruzelementen.[147] Pas toen Brusselmans al getrouwd was en zijn militaire dienst achter de rug had, vanaf 1986, liet hij zijn haar groeien, bij wijze van freudiaanse wraakoefening.

Zelf muziek maken, dat wilde Brusselmans ook. Met twee schoolvrienden – de reeds genoemde Erik Van Houte en Leo De Ridder – richtte hij omstreeks 1973 de 'ten dode opgeschreven bluesgroep' Assimtoot op, genoemd naar de wiskundige term 'asymptoot'.[148] Van Houte speelde bas, De Ridder gitaar en Brusselmans drums. Maar er waren twee problemen. Ten eerste: niemand van hen kon spelen. Ten tweede: hij had geen drumstel. Zijn vader weigerde om er een voor hem te kopen, maar nadat zijn moeder op hem had ingepraat, kreeg hij er alsnog een. In de muziekwinkel in Hamme kocht hij een goedkoop en incompleet drumstel (de *floor tom* ontbrak) van Zuid-Koreaanse makelij, waarvan de kwaliteit te wensen overliet. Als hij te hard op de cimbaal sloeg, zat er een deuk in. Hij weet nog dat hij in de stal van zijn ouders voor het eerst ging oefenen onder het toeziend oog van zijn ouders:

> M'n vader [staat] erop te kijken met een bakkes tot op de grond en m'n moeder met haar typische angstblik en als ik klaar ben met m'n maidenrambeurt, doorbreekt m'n moeder de plotse stilte en ze zegt tegen m'n vader: 'Geef toe, Gust, hij kan er wat van', en m'n vader zegt niks en hij staart mij aan alsof ik een volslagen gek ben en later, 's avonds, zeg ik tegen m'n moeder: 'Bedankt, ma' en ik omhels haar even en zoals zo vaak weet ik niet precies hoe het komt dat zij begint te huilen.[149]

Die reactie was kenmerkend voor zijn vader. Hoewel hij aanvankelijk pissig was, draaide hij op den duur bij. Brusselmans herinnert zich dat zijn vader soms aan klanten die een beest kwamen kopen,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 65

vertelde dat zijn zoon muziek maakte en dan moest hij iets voorspelen. Een van die klanten, een wat oudere boer, zou de nacht nadat hij de jonge Brusselmans op zijn drumstel tekeer had zien gaan, de geest hebben gegeven. Of er sprake was van een causaal verband durft Brusselmans achteraf niet met zekerheid te zeggen, maar dat de man geschrokken was van het lawaai herinnert hij zich nog wel.[150]

De bandleden repeteerden in een lege veestal op het erf. Dat kon alleen 's zomers, als de runderen in de wei liepen. Een zanger hadden ze niet. Broer Joseph probeerde het nog even, maar dat bleek geen succes ('Ik vond – tjonge, wat was ik toentertijd een pretentieus lulletje – zijn Engelse uitspraak niet goed genoeg').[151] Dus werden ze noodgedwongen een instrumentale band, die vooral de opgewekte liedjes van de Engelse band The Shadows coverde, omdat hun melodieën, baslijnen en het slagwerk niet al te moeilijk waren. De jongens hadden wel serieuze pretenties, maar bleken ten slotte niet goed genoeg, zodat Assimtoot al spoedig ter ziele ging en Brusselmans in een ex-drummer veranderde.

Over zijn gefnuikte muziekambities heeft Brusselmans regelmatig geschreven: al in de bundel *Mooie Jonge Goden*, maar het meest expliciet in *Ex-drummer* (1994). Over Assimtoot vertelde hij in de novelle *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa.* Erik Van Houte heet in het boek Erik Van Yzer en Leo De Ridder heet Leo De Roode. Behalve dat de drie jongens een band vormen is het verhaal in hoge mate gefictionaliseerd: de band heet niet Assimtoot maar The Hidden Creators of the Sleepy Daydreams, er is sprake van een islamitische zanger, Mohammed Mahmoud, het droommeisje Nancy treedt op als een van de *backing vocals* en ook zijn tante Frieda met haar banjo speelt een rol. Maar net als in werkelijkheid besluit het drietal aan het einde om er de brui aan te geven: '"Dit werkt niet," zei Erik Van Yzer. "En het zal nooit werken," zei Leo De Roode. "Wat moet er dan gebeuren?" zei ik. "Ermee ophouden," zei Erik Van Yzer. "Ja," zei Leo De Roode. "Oké," zei ik. We keken naar elkaar en dat was het dan.'[152] Daarop besluit de ik-figuur Herman Brusselmans schrijver te worden.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 66

Een getalenteerde linksbuiten

En dan was er nog het voetbal. Want in deze tijd ontpopte Brusselmans zich naar eigen zeggen tot een der getalenteerdste linksbuitens die ooit op aarde hun kunsten hadden vertoond.[153] Vanaf ongeveer zijn zesde jaar voetbalde hij bij Vigor ('Kracht' in het Latijn) Hamme. Na een fusie heette de club voluit Koninklijke Football Club Vigor Wuitens Hamme, maar iedereen bleef Vigor Hamme zeggen. Die club, die in die jaren in de provinciale competitie op hoog niveau speelde, werd zijn tweede thuis.

Naar eigen zeggen kreeg hij van de trainers een prettiger opvoeding dan van zijn ouders. Aanvankelijk begon hij als doelman, maar dat bleek geen succes, vooral vanwege zijn geringe lengte. Zijn talent lag elders: 'Ik was een ratachtige, veel scorende, levensgevaarlijke linksbuiten. Keepers waren mijn vijanden; hoe mooi hun *save* ook was, ik kon die nooit waarderen. Zoals zo veel linksbuitens was ik een eenling.'[154] Dat solitaire, dat ook de schrijver kenmerkt, kwam ook tot uiting in de voetballer Brusselmans. Teamspel was niet zijn sterkste kant. Hij was het meest in zijn element als hij trucjes kon doen en zijn kunsten kon tonen aan het publiek. Brusselmans was behendig met de bal en scoorde aan de lopende band: 'Het was alsof de bal aan zijn schoenen kleefde. De jonge knaap leek wel vergroeid met het lederen monster.'[155] Het gevoel om te scoren, om een wedstrijd te beslissen en van iedereen erkenning te krijgen, vond hij heerlijk. Binnen de club groeide hij uit tot een icoon. Er waren zelfs toeschouwers die speciaal naar wedstrijden kwamen om hem in actie te kunnen zien.[156]

Zijn liefde voor de sport deelde hij met zijn vader. Moeder Lea had niets met voetbal, maar zijn vader had zelf ook gespeeld, bij SK Grembergen. Als zijn zoons voetbalden, was hij een van de fanatiekste supporters aan de zijlijn. Als de scheidsrechter een beslissing nam die hem niet beviel, stond hij te brullen en te tieren.[157] Over het spel van zijn zoon was Gust evenmin snel tevreden. 'Als ik vier goals maakte, wat in de jeugdcompetities geregeld voorviel,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 67

dan vroeg mijn vader zich af waarom ik er geen vijf gemaakt had. Of zes,' merkte Brusselmans in 'Het team der wezen' op.[158]

In dat verhaal schreef hij onder meer over een van de meest glorieuze momenten van zijn jeugd. Tijdens het paastoernooi voor cadetten dat in 1969 te Hamme plaatsvond, werd hij uitgeroepen tot beste speler, omdat hij in de van de Brusselse club Racing White met 3-1 gewonnen finale één doelpunt had voorbereid en twee goals had gemaakt: 'Eén vanaf een meter of twintig en één na een solo waarbij ik een Brusselaar of vier passeer.'[159] Als *captain* kreeg hij de beker overhandigd. Even later mocht hij als beste speler uit handen van de burgemeester een medaille in ontvangst nemen (in *Vergeef mij de liefde* is het een horloge, dat later tijdens het mesten in de beerput zou vallen).[160] Bij die gelegenheid toonde zijn vader een van de zeldzame keren hoe trots hij was: 'Ik kijk en ik zie m'n vader en ik zie dat hij glimlacht én huilt. Ik denk: ziedaar mijn vader. Ik hou van die man.' 's Avonds slaat de stemming van zijn vader echter om, omdat een koe heeft gekalfd en het kalf niet blijkt te leven: 'In zijn woede slaat hij de uitgeputte moederkoe met zijn stok. Ik denk: ik haat die man.'[161]

Via het juniorenteam kwam Brusselmans uiteindelijk in het eerste elftal van Hamme terecht. Op zijn zeventiende werd hij door een scout ontdekt en een jaar uitgeleend aan KSC (Koninklijke Sporting Club) Lokeren, 'de eersteklasseclub die indertijd furore maakte, Europees speelde, en over spraakmakende buitenlanders beschikte als [Włodzimierz] Lubanski, [Preben Elkjær] Larsen, [Aage] Hansen en [Bob] Hoogenboom.'[162] Brusselmans werd er geplaatst bij de zogenaamde UEFA-Juniores, om te bepalen of hij in aanmerking zou kunnen komen voor een contract bij Lokeren. Hij herinnert zich nog goed dat hij voor het eerst door de manager van de club bij Lokeren werd rondgeleid. Dat maakte diepe indruk op hem. Het ging er heel professioneel aan toe. Er was zelfs een sauna. Brusselmans weet nog goed hoe een van de spelers van Lokeren, Lubanski, tegen wie hij torenhoog opkeek, een keer naar hun training kwam kijken, terwijl het regende dat het goot: 'Ik vond dat

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 68

een verschrikkelijk zicht: de grote Lubanski die bij Lokeren in de regen eenzaam rondlummelde.'[163]

Een hoogtepunt in zijn herinnering als voetballer was de voorwedstrijd van de vriendschappelijke interland België tegen Schotland op 1 juni 1974. Brusselmans speelde toen met de selectie van Oost-Vlaanderen tegen West-Vlaanderen. Oost won, mede dankzij Brusselmans, die een doelpunt maakte en een assist gaf. Zo vestigde hij de aandacht van velen op zich. Een voetballer van het nationale team van België zou over Brusselmans gezegd hebben: 'Ik heb de toekomst van het voetbal gezien.'[164]

Desondanks lukte het Brusselmans uiteindelijk niet om door te breken. Hoewel hij in plaats van linksbuiten als linksachter werd opgesteld (niet zijn ideale positie), speelde hij zich ook hier in de kijker. Daardoor werd hij op een gegeven moment geselecteerd door de trainer van de Juniores, Leon Nollet, samen met Alex Querter en Raymond Mommens – die beiden profvoetballer zouden worden. Vader Brusselmans moest op kantoor verschijnen en daar kreeg hij van Nollet te horen dat hij Herman alleen wilde aanprijzen bij het hoofdbestuur als hij zwart honderdduizend frank (vijfentwintighonderd euro) kreeg. In 'Het team der wezen' lezen we daarover: '"Dat hij een zoon van mij degradeert tot linksachter is tot daaraantoe!" brieste mijn vader. "Maar dat hij ook nog 'ns m'n geld wil pikken, dat gaat te ver!"' Zo eindigde op zijn achttiende jaar zijn voetbalcarrière bij Sporting Lokeren.[165] Het heeft dus maar een haar gescheeld of de jonge Brusselmans was doorgedrongen tot de selectie van het eerste elftal van Lokeren, dat in die tijd in de eerste klasse van de Belgische voetbalcompetitie speelde.

Het verbroken verbond

Hierna ging Brusselmans weer bij Vigor Hamme spelen. Daar beschouwde men hem echter als een mislukkeling, omdat hij het niet

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 69

gemaakt had. Bij zijn vroegere club miste hij – zeker toen hij ging studeren – meer dan eens een training. Daardoor zat hij geregeld op de bank met de reservespelers. Als hij het veld op mocht, werd hij opgesteld als middenvelder.[166] Met de trainer, Willy Meersman, klikte het niet. Deze beschouwde Brusselmans, die zich nogal eens recalcitrant opstelde, als een 'ambetanterik' (lastpak). Op een gegeven moment barstte de bom. Tijdens een wedstrijd, waarbij het reserveteam van Hamme met 7-0 voorstond, bleef de trainer vanaf de zijlijn tieren. Brusselmans waagde het om kritiek daarop te uiten, met ruzie tot gevolg. Midden in de wedstrijd verliet de schrijver-in-de-dop daarop het veld, waarop Meersman zwoer hem nooit meer op te stellen.[167]

Zijn vader kwam niet meer kijken. Daarna voetbalde Brusselmans nog bij SK Berlare en ten slotte bij SV Hardy Sint-Anna Hamme. Dat was een club in het Katholieke Sportverbond, maar dat beviel hem niet: 'Als je bij de reserven van een eersteklasser gespeeld hebt, dan heb je een klein beetje geproefd van wat het had kunnen zijn. Kom je dan binnen de paar jaar op een niveau terecht waar de bakker en de slager op zondagochtend komen voetballen, dan voel je: dit is het niet.'[168] Daarom besloot Brusselmans in 1984, op zijn zevenentwintigste, om definitief te stoppen met voetballen.

Die beslissing had tot gevolg dat hij niets meer had waarover hij met zijn vader kon praten: 'Ik besefte dat het voetbal er m'n hele jeugd voor had gezorgd dat ik een zekere binding had met m'n vader, maar nu de hele voetballerij verwaterde, leek er geen enkele vorm van saamhorigheid tussen ons over te blijven.'[169] Zo werd Brusselmans niet alleen een ex-drummer, maar ook een ex-voetballer.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 70

2

Een leven in de literatuur

Van student tot bibliothecaris

'Inmiddels had hij zich voorgenomen maar meteen de beste Vlaamse schrijver aller tijden te zullen worden. Vlaand'rens Nederige Letterkoning zou hij worden. De Mooie Jonge Oppergod.'[1]

Achteraf bleek de kwestie met het zwarte geld niet de enige reden dat Brusselmans geen profvoetballer geworden is. De opgroeiende jongen was er ook zelf schuldig aan: hij had geen zin om elke dag te trainen, door het bos te moeten hollen of een coopertest te doen. Hij wilde geen discipline betrachten, vroeg naar bed gaan en gezond leven. Liever ging hij met meisjes uit, rookte hij de ene sigaret na de andere (maar dat deden wel meer voetballers in die tijd) en dronk hij bier in het café, terwijl er van hem als profvoetballer in de dop verwacht werd dat hij een bestaan als een monnik leidde. Tegelijkertijd lonkte de universiteit; hij wilde een intellectueel worden en zich in de literatuur verdiepen. De manager van Sporting Lokeren, Aloïs De Rijcker, zou zelfs tegen hem hebben gezegd: 'Studeren en voetballen, dat gaat niet samen. Als je prof wil worden, is het 't een of 't ander.'[2]

Bij Sporting Lokeren ging hij, toen hij al studeerde, wel eens met een studieboek of met een bundel met Engelse romantische poëzie in zijn tas naar de training. Zijn medespelers vonden hem daarom maar een vreemde snuiter.[3] Dat hij las vond men al verdacht en dan waren het ook nog eens negentiende-eeuwse gedichten die hij in de bus op weg naar een wedstrijd zat te lezen. Inmiddels was er dan ook een nieuwe fase aangebroken. De veehandelaarszoon uit Hamme volgde sinds enige tijd colleges in Gent. Over de jaren die nu

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 71

volgen zijn we vrij goed ingelicht, omdat de schrijver er in opeenvolgende boeken over schreef, als een chroniqueur van zijn eigen leven. Maar Brusselmans zou Brusselmans niet zijn als hij de feiten niet ook op smaak zou brengen met een stevige dosis fictie.

Student in Gent

Dat Herman Brusselmans in 1975, achttien jaar oud, kon gaan studeren, had hij aan zijn vader te danken. Die wilde namelijk niet dat zijn zoons de traditie van de veehandel zouden voortzetten; hij hoopte dat zijn kinderen een beter leven zouden leiden dan hijzelf en zijn eigen vader. Daarin stond hij niet alleen. Juist in die tijd, de vroege jaren zeventig, werd het gebruikelijker dat kinderen van kleine zelfstandigen naar de universiteit gingen. Al lag Gent maar zo'n vijfendertig kilometer van Hamme vandaan, Brusselmans was er tot dan toe nog nooit geweest. Dat zegt natuurlijk veel over de geïsoleerde plattelandswereld waarin zijn jeugd zich had afgespeeld. Alleen om te voetballen verliet hij het dorp wel eens. Daarom kreeg hij een cultuurshock toen hij naar Gent ging. Voor het eerst zag hij een homoseksueel, een zwarte en een Marokkaan, zodat hij dacht: What the fuck is dit? Op kamers wonen zat er niet in, omdat hij geacht werd 's avonds mee te helpen in het bedrijf van zijn vader. In zijn eerste jaar reed hij elke dag op en neer met zijn broer, die in Gent als klerk bij een notaris werkte, in diens Fiat 600. Nadien reisde hij met de trein van Hamme naar Gent en terug.[4]

De nacht voorafgaand aan zijn eerste vertrek naar Gent sliep Brusselmans onrustig. Midden in de nacht schrok hij wakker uit een nachtmerrie, die op zijn minst betekenisvol te noemen is. Zelf interpreteerde Brusselmans die droom in het licht van zijn verlatingsangst, die hem van kindsbeen af aan had vergezeld. Nu hij op het punt stond aan een nieuwe fase van zijn leven te beginnen, kwam die weer aan de oppervlakte. In zijn droom zag hij zijn ou-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 72

ders, broer en zus in de keuken, gevangen in een groot blok ijs. Bij de aanblik daarvan raakte hij in paniek, omdat hij vermoedde dat ze dood waren:

> Ik steek een krant in brand om met de vlammende krant het ijsblok te doen smelten. Het vuur van de brandende krant springt over naar mij en ik sta zelf in de fik. Gillend loop ik naar buiten, om het vuur te blussen door mij in de sneeuw te wentelen. Op dat moment komen tientallen zwarte kraaien uit de donkere lucht en ze beginnen op mij in te pikken. Op den duur wordt m'n verhakkelde en nog brandende lichaam door de kraaien, die zelf geen last van het vuur hebben, in hun snavels genomen en ik word opgetild en naar de hoogte vervoerd. Brandend, bloedend en zwevend verlaat ik de wereld. Toen schoot ik, helemaal overstuur, wakker.[5]

Aan de Rijksuniversiteit Gent ging Brusselmans Germaanse Filologie studeren, niet uit overtuiging, maar omdat hij niet wist wat hij anders moest kiezen en omdat een kennis dat ook deed. In literair opzicht was hij op dat moment naar eigen zeggen nog een onbeschreven blad. Zoals we hebben gezien had hij op de middelbare school weinig affiniteit met de letterkunde gehad. Maar vanaf het moment dat hij naar de universiteit ging, begon hij boeken te verslinden: elke dag één of twee. In een schriftje hield hij bij wat hij las: soms wel honderd titels in een maand. Daar bevonden zich ook klassiekers onder, zoals *De avonden* (1947) van Gerard Reve en *The Catcher in the Rye* (1951) van J.D. Salinger, twee van zijn favoriete boeken, die hun sporen hebben nagelaten in zijn eigen werk. Die laatste roman stond op een keuzelijst Engelse literatuur. Brusselmans was meteen door de toon ervan gegrepen.[6]

Toch zou het nog even duren vooraleer hij zich serieus op de studie toelegde. De achttienjarige Brusselmans genoot van zijn vrijheid en leidde in zijn eerste jaar overdag het leven dat zijn medestudenten 's nachts leefden. Hij bezocht cafés, dronk bier en kwam

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 73

vaak aan het einde van de dag dronken thuis. In die toestand moest hij zijn vader dan helpen met het uitmesten van de veestallen. Het was volgens hem telkens weer een uitdaging om tegenover zijn ouders te doen alsof hij niet bezopen was. Ook in een ander opzicht veranderde hij. Op de broederschool waar hij zijn middelbaar onderwijs had genoten, was spijbelen uit den boze, maar in zijn eerste jaar sloeg hij meer dan eens colleges over. Vaak hing hij wat rond op het Sint-Pietersstation, speurend naar mooie meisjes, en las veel romans.[7]

Dat zijn eerste jaar een flop werd, lag dus voor een belangrijk deel aan hemzelf. Maar hij had ook moeite met het onderwijssysteem aan de universiteit. In die tijd werkten er bij de opleiding Germaanse Filologie vooral mannelijke docenten op de rand van hun pensioen, die in zijn visie weinig stimulerend onderwezen. Vooral één van hen stak er voor Brusselmans in negatieve zin bovenuit: professor Willem Schrickx, sinds 1958 hoogleraar Engelse letterkunde en een internationaal erkende Shakespeare-specialist. Hij was een kleine, kalende, schichtige en onaangename man, aldus Brusselmans. Een professor had in die tijd gezag. Studenten keken erg tegen hem op en waren ook wel een beetje bang voor hem. Tentamens vonden vooral mondeling plaats. Brusselmans herinnert zich nog hoe zenuwachtig hij was voor een tentamen dat Schrickx hem in 1976 afnam. De achttienjarige ging bij die gelegenheid, zoals gebruikelijk was, gekleed in een chic, smaragdgroen pak dat zijn moeder voor hem gekocht had, omdat dat, naar men zei, de kans op een goed resultaat bevorderde.[8] Hoe het tentamen van Schrickx eraan toeging, heeft Brusselmans in een van zijn columns beschreven:

> Ik beef over ongeveer heel m'n lijf. De eerste vraag die hij me stelt – in het Antwerps – is: 'Wat heeft een zeilschip nodig om zich voort te bewegen?' Ik zeg: 'Wind, professor.' 'Zeer goed,' zegt hij en hij maakt een notitie. Zijn tweede vraag luidt: 'Hoelang deed in de zeventiende eeuw een zeilschip erover

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 74

om van Londen naar Brussel te reizen?' 'Dat hing van de wind af, professor,' antwoord ik. 'Nee,' zegt hij, 'op de kop af zeven dagen.' Hij maakt nogmaals een notitie. Het examen is voorbij. Later blijkt dat ik tien op twintig heb [en dus gezakt ben].[9]

Holden Caulfield in Vlaanderen

Over zijn studententijd en met name over zijn mislukte eerste jaar in Gent heeft Brusselmans verslag uitgebracht in zijn tweede boek, *Prachtige ogen* uit 1984. Het hoofdpersonage, Julius Cramp geheten, is duidelijk geïnspireerd op Holden Caulfield uit Salingers *The Catcher in the Rye*, en de roman als geheel kan worden gelezen als een Vlaamse *re-writing* van dat boek. Niet voor niets laat Brusselmans zijn personage op een gegeven moment zeggen: 'Ik had *The Catcher in the Rye* natuurlijk ook gelezen, wie dat niet heeft gedaan is pas goed gek, en ik vond die Caulfield-puber ook wel een favoriet.'[10]

Brusselmans' roman speelt zich af in het collegejaar 1976-1977. Julius Cramp zit dan in het tweede jaar van zijn studie, omdat hij het eerste jaar – net als zijn geestelijk vader – 'gebuisd' was. Dagelijks reist hij van huis naar de stad met de bus en de trein. 'De hele kloterij was dat ik nooit echt wist wat te doen als ik 's morgens van die stinkende rottrein was gestapt', luidt de openingszin.

Daarmee is de toon voor de rest van het boek gezet. Cramp vult zijn dagen met schelden op alles en iedereen in zijn omgeving ('zo'n verrekt *Holden Caulfield*-taaltje') en met roken ('Ik ben zo gek op sigaretten dat ik soms zin krijg om niet-rokers op hun bakkes te slaan'). De zinloosheid van alles veroorzaakt bij Cramp braakneigingen, al voelt hij ook mededogen met zijn marginale medemens. Elke morgen wordt hij door zijn moeder uitgezwaaid, om vervolgens in de stad in dezelfde lethargie te vervallen: hij rookt, drinkt bier, telt zijn stappen, filosofeert over zijn stoelgang, ergert zich aan de lelijkheid van alles, vreest kanker te hebben en voert oeverloze gesprekken. Zijn pessimisme en cynisme dienen als wapen om zich in de bo-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 75

ze buitenwereld staande te houden. Zoals voor Holden Caulfield zijn tienjarige zusje Phoebe een baken is van onschuld – bij wie hij niet op zijn hoede hoeft te zijn – zo verlangt Julius Cramp naar een meisje met prachtige ogen bij wie hij zich een leven lang thuis zou voelen.[11] Af en toe voelt hij de aandrang neer te knielen en een reviaans gebed te prevelen.

De roman bevat tal van autobiografische elementen. Zo begeeft Julius Cramp, student in de Germaanse Filologie te Gent, zich naar de Blandijnberg: de heuvel in het centrum van de stad waar de campus van de universiteit gevestigd is. Behalve student is Cramp een veelbelovend voetballer met een 'geweldige linker'. In de roman zegt hij telefonisch een training af omdat hij te veel gedronken heeft ('Dan gaf de club de speler een boete en zo. En dan vroeg de trainer de volgende keer: "Heb je het niet meer nodig om te trainen, vriend? Volleerd of zo?"'). De trainer van Sporting Lokeren heet in het boek niet Nollet maar Nollemeers ('een echte zeikerd van een vent'). De eerste maanden bezocht Cramp nog wel de colleges, zo vertelt hij de lezer in zijn dagboekachtige verslag, maar daar was hij al snel weer mee opgehouden: 'Ik had al na de allereerste van die uren door dat die lessen helemaal niks voorstelden en dat die professoren aftandse malloten waren.'[12] Dagelijks gaat Cramp (net als Brusselmans) drinken in café De Poort, dat in het echt Ter Poorte heette, in de Overpoortstraat.

Professor Schrickx heet in *Prachtige ogen* professor Rix en hij is wat juffrouw Brijs was voor de lagere school: een tot een mythe verheven personage. In de roman wordt hij beschreven als een voorovergebogen lopende, in zichzelf mompelende malloot, die onder meer colleges gaf over Shakespeare, Milton en Yeats. Nederlands en Engels sprak hij met een zware Antwerpse tongval. Zijn uiterlijk kon Cramp niet bekoren: 'Hij had een grijs omkranste kaalkop. Hij had gelige ponytanden en zo. Soms kon ik wel huilen van medelijden met die ouwe gek. Het was een klootzak. Waarlijk, het was een klootzak waar je soms medelijden mee kon krijgen.' Elk college weer herhaalde Rix zichzelf door te vertellen dat hij liever mijn-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 76

werker was geworden dan academicus. Berucht waren de 'appels' die Schrickx wekelijks hield.[13] Tijdens het hoorcollege Engelse letterkunde – waar doorgaans zo'n vierhonderd studenten bij aanwezig waren – hanteerde de roemruchte hoogleraar een alfabetische lijst, waarvan hij willekeurig een naam voorlas. Wie genoemd werd, moest naar voren komen om een Engelse tekst voor te dragen. Vervolgens bekritiseerde hij de uitspraak zo erg, dat sommige studenten in huilen uitbarstten. Ook Brusselmans werd opgeroepen. In *Prachtige ogen* beschreef hij hoe hij dat oploste. De verleiding is groot om in dit fragment de naam 'Cramp' door 'Brusselmans' te vervangen:

> 'CRAMP!' riep hij.
> Ik bestierf het bijna door die kreet, echt waar. Ik had niet meer verrast geweest als iemand BRAND! had geroepen, zo plots kreeg ik een steek in m'n onderbuik bij die kreet. [...]
> Terwijl ik nadacht als een gek over mogelijke oplossingen (ik sloot m'n ogen en dacht *Ik droom*), tikten de rotseconden natuurlijk weg, zoals dat heet. Dus riep Rix nogmaals 'CRAMP!', zodat ik uit m'n droom ontwaakte, en pal daarop riep hij: 'JULIUS CRAMP!' [...]
> Enfin, op Rix' Cramp-kreet werd dus niet gereageerd en iedereen begon rond te kijken waar die Cramp dan wel kon zitten.
> Ik begon zelf ook rond te kijken. Praktisch niemand kende me, dus dat was de beste oplossing: zelf ook rondkijken om te zien waar die Julius Cramp dan wel kon zitten. [...] Enfin, Rix zei nog: 'Zozo. Die heeft het dus niet nodig om college te volgen. Die is dus al slim genoeg. Jaja...' En toen zette hij een kruisje of zoiets naast m'n naam.[14]

Bij het examen dat later volgde, was Rix het voorval vergeten, maar Cramp kreeg toch een onvoldoende, naar zijn zeggen omdat hij de voornaam van de dichter Yeats vergeten was. De letterkundecolle-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 77

ges van Rix en consorten konden Cramp (en Brusselmans) niet bekoren: 'Steeds maar hetzelfde gezeik over Shakespeare en z'n trut, over Vondel en z'n drie trutten, over Gorter en z'n gemeier, over de semivocalen in het Middelnederlands, over de labialen in het nog veel Middeler Engels en over de aanverwanten van al deze en nog veel meer prut.' Daarom besloot hij te spijbelen: 'Ik was met redelijk wat ambities aan dat studeren begonnen, maar ik was ze vrij snel kwijt.'[15]

De afloop van *Prachtige ogen* is fictief. Op een dag blijft Cramp met vrienden in het café drinken en biljarten. Buiten is er een studentenbetoging gaande. Later op de avond ziet hij in het café professor Rix verschijnen, die aan de demonstratie heeft deelgenomen. Terwijl iedereen steeds meer drinkt, wordt Cramp nuchter en voelt hij de aandrang opkomen om de gehate Rix 'kapot te maken': 'Het licht werd vaag weerkaatst op z'n kaalkop en op z'n gelige tanden. Zoals hij daar zat, leek hij wel een demonische mijnwerker die diep onder de grond afschuwelijke plannen zit te beramen, klaar om de beker helzwarte vloeistof te drinken die hem de eeuwige macht geeft.'[16] In zijn tas bewaart Cramp een revolver, die hij een militair in de bus heeft ontfutseld. Als Rix de kroeg verlaat, gaat Cramp achter hem aan en schiet hem neer. Zo nam Brusselmans in zijn verbeelding wraak op zijn kwelgeest.

Schrijven tijdens de studie

Na de valse start deed Brusselmans het eerste jaar over. Vanaf dat moment zou zijn studie vrij onopvallend verlopen. Na een algemeen programma van twee jaar koos hij voor Engels als hoofd- en Nederlands als bijvak. Een van zijn medestudenten was Tom Lanoye. Deze kan zich nog herinneren dat hij de jonge Brusselmans vooraan in het auditorium zag zitten: 'Na verloop van tijd was hij een vertrouwd gezicht, zij het dan zo eentje waar je nooit een woord mee wisselde.'[17] Brusselmans op zijn beurt herinnerde

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 78

zich dat hij als student naar een show ging kijken, die Lanoye in het auditorium van de universiteit opvoerde. Maar ze zouden elkaar pas enkele jaren later leren kennen en raakten toen bevriend. Toen ze eind jaren tachtig samen aan het toneelstuk *De Canadese muur* werkten, maakten ze daarbij onder meer gebruik van hun gedeelde herinneringen aan hun studententijd. Een van de personages in het stuk, Richard, loopt moeilijk. Dat is gebaseerd op Shakespeares tragedie *Richard the Third*, over de Engelse koning uit de vijftiende eeuw die ook mank liep. Brusselmans en Lanoye hadden het stuk voor het college van Schrickx moeten bestuderen.[18]

Geïnspireerd door alle boeken die hij uit de universiteitsbibliotheek leende, nam Brusselmans zelf de pen op. In deze tijd schreef hij onder meer absurdistische columns in het Gentse Germanistenblad dat eerst *De Germaniak* en vanaf 1975 *De Maniak* heette. In dat getypte en gestencilde blaadje publiceerde hij naar eigen zeggen onder de pseudoniemen Herman Frodiet en G.H.L. Bustenhouwer ('Daar was over nagedacht. Mijn echte initialen zijn H B, omgekeerd B H, een bustehouder').[19]

Dankzij Jan Van Herreweghe is in elk geval één tekst van Brusselmans uit *De Maniak* gelokaliseerd. Een exemplaar daarvan wordt bewaard in het archief van het rectoraat van de universiteit Gent. In het inderdaad door G.H.L. Bustenhouwer ('de eerste nieuwe tachtiger') ondertekende stuk – 'Kanttekeningen bij het interview' (1980) – herkennen we meteen Brusselmans' hand.[20] Hij deed het voorkomen alsof hij in het vorige nummer geïnterviewd was. Daar had hij zo veel reacties op gekregen dat hij de lezers nu van nadere informatie wilde voorzien. Met een typisch Brusselmans-woordgrapje merkte hij op: 'Tienduizenden briefkaarten kreeg ik in mijn bus die het allemaal niet meer kon verwerken en op den duur is vervangen door een tram.' In het stuk verhaalde hij verder over de band Assimtoot, waarvan hij de drummer was, totdat hij tijdens een skivakantie in Zwitserland zijn stokken had verloren ('Vergeefs doorzochten we iedere lawine') en later tot overmaat van ramp zijn

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 79

hele drumstel gestolen werd, met uitzondering van de voetpedaal. Ook de verhouding met zijn vader komt ter sprake. Die had hem verboden om ook nog maar iets onder zijn eigen naam te publiceren, nadat hij ophef had veroorzaakt met een pornografisch artikel over een kardinaal die zijn kathedraal had omgevormd tot een bordeel. De reacties in Brusselmans' omgeving waren naar eigen zeggen niet mals geweest. De familie ontving dreigbrieven, zijn grootmoeder werd tijdens de 'biechtviering' in het gezicht gespuugd, en zijn tante kreeg een 'met een vrij vieze substantie ingesmeerde hostie' aangeboden tijdens de mis. Daarom publiceerde hij dit stuk als Bustenhouwer.

In zijn bijdrage schreef Brusselmans verder over de literaire werken die hij voornemens was te publiceren, zoals de onomatopoëtische roman *Hahaha* en een naamloos toneelstuk. Dat laatste zou handelen over een student die uit teleurstelling vanwege het feit dat hij slechts met 'grote onderscheiding' afstudeert, zelfmoord wil plegen: 'Dit hoeft echter niet, want op weg naar de Schelde (waarin hij zich ging ophangen) wordt hij tot moes gereden door koning Boudewijn die op een zware bakfiets rondkoerste om zijn heupjicht kwijt te raken.' In het tweede bedrijf krijgt de vorst een lekke band en in het derde bevalt koningin Fabiola van een halfbloedtweeling. De moraal luidde: 'Studenten en koningen zijn een verfoeilijk ras en gastarbeiders mogen ook al eens een pleziertje hebben.'

In deze jaren schreef hij naar verluidt ook zijn eerste (ongepubliceerd gebleven) roman, *Het Regende Ouwe Wijven*, waarin het daadwerkelijk bejaarde dames regende: 'Vrouwen die aan een paraplu uit de hemel kwamen neergedaald.' Nadat hij het boek had uitgetikt, liet hij het enkele vrienden lezen. Sommigen begrepen er helemaal niets van, maar anderen vonden het – ondanks het absurdisme – van originaliteit getuigen.[21] In deze tijd schreef hij ook delen van zijn debuut *Het zinneloze zeilen.* Het was allemaal heel vrijblijvend en zonder enige pretentie, puur als amusement, om zichzelf te vermaken.[22] Naar eigen zeggen had hij niet de bedoeling naam te ma-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 80

ken of door te breken als schrijver. Maar in het fanatisme waarmee hij toen al schreef, herkennen we de latere Brusselmans.

Verkering met Gerda

Tijdens zijn studententijd kwam niet alleen de literatuur op Brusselmans' pad, maar ook de liefde. In zijn Hamse jaren had hij alleen op jongensscholen gezeten. In Gent zat hij voor het eerst in de klas met personen van het vrouwelijke geslacht. De fascinatie van Julius Cramp voor meisjes in *Prachtige ogen* moet in dit licht worden bezien. Naar eigen zeggen fladderde Brusselmans in zijn eerste jaar wat rond, maar omdat hij geen kamer had, kon hij meisjes daar niet mee naartoe nemen. Daar kwam bij dat hij, mede als gevolg van zijn acne, verlegen was en het lastig vond om contact te leggen. Grapjes maken in de kroeg was geen enkel probleem, maar op een meisje afstappen vond hij nog niet zo gemakkelijk.

Het duurde tot het collegejaar 1976-1977 voordat hij een vriendin kreeg. Dat was Gerda Baeyens, geboren in 1958 te Iddergem. Net als hij studeerde ze Germaanse Filologie in Gent. Ze leerden elkaar kennen aan het begin van haar eerste jaar, toen hij zijn propedeuse overdeed. Er waren toen zo'n tweehonderd nieuwe studenten, die voor de werkcolleges in kleine groepen werden onderverdeeld. Dat gebeurde alfabetisch, zodat Baeyens en Brusselmans samen werden geplaatst. Aanvankelijk was Gerda verliefd op een van zijn vrienden, Philippe Chinitor. Hun verkering duurde slechts een maand, maar zorgde er wel voor dat Gerda vaker in Hermans gezelschap verkeerde en hem leerde kennen.[23]

Achteraf heeft Gerda verklaard dat ze Herman een enigszins vreemde, maar intrigerende jongen vond, die in vrijwel alles haar tegenpool was. Gerda was een ijverige en leergierige studente, die zelden een les miste. Hij ging daarentegen haast nooit naar colleges en voerde overdag niet veel uit. Veel liever ging hij met zijn vrienden Philippe Chinitor, Patrick Branteghem en Philippe De-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 81

cuyper – met wie hij volgens Gerda een apart viertal vormde – naar zijn stamcafé Ter Poorte om te biljarten, te ouwehoeren en tussendoor een lesje mee te pikken. De taalkundecursussen interesseerden hem totaal niet en bezocht hij derhalve niet, maar hij ging wel naar de geschiedenis- en literatuurcolleges. Geregeld vroeg hij aan Gerda of hij haar nauwkeurig bijgehouden aantekeningen mocht overnemen.[24]

Hoewel Brusselmans Gerda leuk vond en haar ogen prachtig, durfde hij geen stappen in haar richting te doen. Later schreef hij over het 'verlangen naar het meisje Gloria, dat hele dagen door dat godverdomde universiteitsgebouw huppelde, haar mooie kont in die strakke jeans (Griekse blouses droeg ze ook)'.[25] Maar hij was te verlegen om haar aan te spreken. Daarom wachtte hij af tot zij dat deed; hij was geen versierder. Toen Gerda liet merken dat ze hem leuk vond, werd hij zelfverzekerder en beantwoordde hij haar hints. Wat haar aansprak, was dat hij zich niet macho gedroeg: hij blufte niet, schepte niet op en maakte een joviale indruk, al was hij zelden de gangmaker.[26] Volgens haar had hij iets ongrijpbaars en was hij anders dan de anderen. Veertig jaar later verwoordde zij het zo:

> Hij had wel iets wat de anderen níet hadden: hij kon iemand vlijmscherp typeren (wat er meestal op neerkwam dat hij iemand in zijn hemd zette; iets wat ikzelf meermaals heb mogen ervaren). Hij had een absurde humor en stond verbaal ver boven de anderen. De zorgvuldige dosering van zijn woorden maakte de impact ervan des te groter. Hij had steevast de lachers op zijn hand. Was bovendien een scherp observator. Hij was niet knap, maar straalde iets mysterieus uit. Dat maakte dat meisjes graag door hem opgemerkt werden. Wie door hem werd 'gezien', voelde zich een beetje bijzonder. Ook ik wilde door hem worden gezien, maar niet om bovenstaande reden. Wat mij vooral in hem aantrok, was de kwetsbaarheid die ik onder zijn verbale geweld zag.[27]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 82

Gerda herkende iets van zichzelf in Brusselmans. Toen ze elf jaar oud was, overleed haar moeder, Julienne van Respaille. Hoewel haar vader zijn best had gedaan om haar een geborgen jeugd te geven, was het opgroeien zonder moeder van grote invloed. Daar kwam bij dat ze enig kind was en daardoor vaak alleen. Ook Brusselmans had als student iets eenzaams over zich, aldus Gerda. Dat solitaire fascineerde haar en appelleerde sterk aan haar zorgzaamheid: 'Ik wilde hem geborgenheid geven. Wilde voor hem zorgen. Hem koesteren in de verliefdheid en later liefde die ik voor hem voelde.'[28]

Het duurde tot 18 juni 1977 voordat ze verkering kregen, midden in de examenperiode. Na afloop van een toets wachtte ze hem op en bracht ze hem naar de trein. In de restauratie van station Sint-Pieters volgde hun eerste kus. Omdat ze geen afscheid wilde nemen, kocht ze een kaartje naar Sint-Niklaas. Ze praatten lang en toen was het 'aan'. Daarna reisde ze terug naar Gent, want in tegenstelling tot Herman mocht zij van haar vader wel 'op kot' gaan. Door de week verbleef ze in een 'studentenhome' voor meisjes. Daar zocht Herman haar vanaf dat moment vaak 's ochtends op. Terwijl hij nog een uurtje onder de wol kroop, ging zij naar college. Aan het einde van de dag reisde hij terug naar Hamme, zodat zij de avonden meestal alleen of met vriendinnen doorbracht. Volgens Gerda had haar vriend een hypnotiserende werking op haar: 'Vanaf de eerste dag dat we samen waren, was ik in de ban van Herman. Niets anders telde. Hij stond op de eerste plaats. Altijd en overal.'[29]

Over hun eerste periode samen schreef Brusselmans het verhaal 'Kerstmis 1976' (1994). Daarin komt het meisje van de universiteit ter sprake: 'De verliefdheid was wederzijds en we waren god en godin in elkaars nabijheid.'[30] Ze heette Gloria. Dat is de naam die Gerda in zijn gehele oeuvre draagt. In zijn vroege boeken noemt hij haar soms liefkozend Gerdox, omdat ze ooit samen in de auto zaten toen ze een bestelbus met daarop reclame voor vleesbouillon zagen ('Van Gerdox word je warm').[31] Gloria is Brusselmans' muze en wordt in zijn werk telkens op een voetstuk geplaatst. Zij is het

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 83

licht in de duisternis, de rots in de branding en het symbool voor de ware liefde die alle stormen doorstaat.[32]

Aanvankelijk had hij thuis niet verteld dat hij een vriendin had, om vervelende vragen van zijn vader te vermijden: 'Heeft ze poten aan haar lijf? Kan ze aardappelen schillen?' Kent ze een koe uit een stier uit een os? Wat doet haar vader?" Uiteindelijk besloot hij haar toch aan zijn familie voor te stellen: 'Ze is mooi en verstandig, ik zie haar graag en wat wie dan ook van haar denkt kan me gestolen worden.'[33] In het verhaal introduceert hij haar op kerstavond 1976. Daarmee deed hij de werkelijkheid geweld aan, want Gerda en hij kregen, zoals gezegd, pas in de zomer van 1977 een relatie. Ook vermeldt hij dat Gloria's moeder in 1971 overleed, terwijl dat in werkelijkheid in 1970 was. Dat haar vader als ambtenaar bij het ministerie van Volksgezondheid werkte, klopte weer wel.

Gloria arriveerde in de Ford Escort van haar vader met een bosje bloemen voor Hermans moeder. Ze viel in de smaak, het huis geurde naar heerlijke spijzen en het was gezellig, totdat vader Brusselmans een telefoontje kreeg van een boer, een van zijn klanten, die hem mededeelde dat de runderen die hij van hem gekocht had, ziek waren. De dieren mankeerden niets, maar de boer kreeg toch zijn geld terug. Hierdoor was de stemming volledig verpest: 'De kerstavond van '76 werd een ramp. M'n vader koelde z'n woede op alles en iedereen. Hij weigerde te eten; de anderen – m'n moeder, m'n broer, m'n zus, Gloria en ik – deden het met lange tanden.' Op een gegeven moment trok zijn vader zelfs het laken van tafel, waardoor alles op de grond terechtkwam. Daarop verliet hij het huis. 'Die nacht sliep ik voor het eerst aan de zijde van Gloria onder het dak van mijn kindertijd. We lagen te fluisteren in het donker, en we hielden van elkaar, al bedreven wij die nacht de liefde niet.'[34]

De volgende dag, op eerste kerstdag, was vader Brusselmans nog altijd ontstemd en onaanspreekbaar: 'Mijn vader sloot zich op in z'n stallen; mijn moeder ontving lusteloos enige familieleden; Gloria en ik zaten te praten in m'n studeerkamer.' 's Middags maakte hij met zijn vriendin een tochtje in de buurt. Ze rookten en praat-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 84

ten samen en hij liet haar zijn vroegere school zien, het voetbalterrein van Vigor Hamme (“‘Zie je die netten?” zei ik tegen Gloria, “die heb ik honderden keren bol gezet”’) en nog een paar ‘onbelangrijke plaatsen die een rol hadden gespeeld in mijn jeugd’. In het vervolg rijden Brusselmans en Gloria naar de betreffende boerderij toe om gruwelijk wraak te nemen op de boer en zijn vrouw, die schuldig waren aan de situatie: hij steekt een kerstpiek in diens oog, mishandelt haar en zorgt ervoor dat beiden vertrapt worden door de dieren.[35]

Het verhaal mag dan gefingeerd zijn, de sfeer die Brusselmans beschreef, vertoont wel degelijk overeenkomsten met de werkelijkheid. Gerda herinnert zich hoe ze in haar studentenjaren elk weekend bij haar vriend doorbracht. Ze voelde zich naar eigen zeggen niet compleet als zij niet bij hem kon zijn. Op vrijdag reisde ze van Gent naar Iddergem, naar haar vader, om op zaterdagmiddag alweer naar Hamme te gaan. Dat dit voor haar alleenstaande vader niet leuk was, zag ze toen, verliefd als ze was, niet in. De eerste keer dat ze in Hamme kwam, voelde ze al direct dat het boerenmilieu totaal anders was dan dat waarin zij was opgegroeid. Brusselmans’ ouders hadden volgens haar niet veel op met de dochter van een ambtenaar. Wat moest hun zoon met een meisje uit zo’n andere wereld? In de keuken bleek ze erg onhandig te zijn. Bij de afwas gebruikte ze een keer zo veel schoonmaakmiddel dat het hele huis naar *Cif* rook.[36] In de familie lachte men hierom, maar bij Gerda overheerste het besef dat ze niet aan de verwachtingen kon voldoen, waardoor ze zich een buitenstaander voelde. Ze was voortdurend bang om iets verkeerd te doen of te zeggen en had het gevoel dat ze eigenlijk in de weg liep. De hoop dat ze in Hamme een tweede thuis zou vinden, liet ze daarom al spoedig varen.[37]

Gust Brusselmans was volgens Gerda een opvliegende man. Het hele gezin liep voortdurend op zijn tenen en deed zijn best om hem niet kwaad te maken. Alleen Herman durfde tegen hem in te gaan. Broer Joseph was volgens Gerda in alles de mindere. Hij was twee keer aan een universitaire studie begonnen, maar had beide keren

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 85

afgehaakt. Ook op een andere manier verschilden ze van elkaar: 'De ironie van het lot wil dat Joseph stotterde. Een groter contrast met zijn verbaal sterke jongere broer is bijna ondenkbaar.' Hun zusje Mia was vriendelijk, maar enigszins verwend, aldus Gerda. Moeder Lea was een groot mysterie. Gerda kon geen hoogte van haar krijgen: 'Enerzijds straalde ze een bepaalde moedeloosheid uit. Je zag dat ze niet gelukkig was. Anderzijds wilde ze overkomen als een vrouw van de wereld. Ze streefde naar aanzien, vooral in de ogen van degenen die het beter hadden dan zij.' Gerda had het gevoel dat Lea een rol speelde, afhankelijk van de omstandigheden en het gezelschap, en dat ze voor de buitenwereld de schijn wilde ophouden.[38] Volgens Gerda deed ze zich anders voor, al naargelang de omstandigheden en het gezelschap.[39] Daar is Brusselmans het niet mee eens.

Afstuderen, samenwonen, trouwen

Gerda bracht Herman enigszins op het juiste pad. Vanaf het moment dat hij haar leerde kennen, haalde hij alle tentamens. Hoe verschillend ze ook waren, ze vonden elkaar in hun liefde voor de literatuur. Samen reisden ze in hun studententijd naar Aalst om Louis Paul Boon te ontmoeten, net als Gerard Reve toen een van hun idolen: 'Zijn vrouw, Jeanneke, zei dat haar man niet thuis was, maar vlak daarvoor hadden we door het raam een schim zien wegduiken. Omdat we Boon toen niet te zien hebben gekregen, werd de mythe alleen maar groter.'[40] Weliswaar was Brusselmans nog altijd veel in de kroeg te vinden, maar met hulp van Gerda en dankzij zijn goede verstand haalde hij zijn propedeuse in de 'tweede zittijd' (augustus-september) en alle jaren daarna zelfs in de 'eerste zittijd' (juni-juli).[41]

Zo kon het gebeuren dat ze in 1980 afstudeerden – en allebei met onderscheiding. Gerda's licentiaatsverhandeling was getiteld: *Omtrent Suske en Wiske. Een ideologie-kritisch en maatschappelijk inzicht in de stripserie*

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 86

'Suske en Wiske' binnen het algemeen kader van de stripliteratuur. Zijn scriptie, *Jan Emiel Daele (1942-1978). Een inzicht in zijn oeuvre*, handelde over de thans nagenoeg vergeten experimentele Gentse schrijver die in 1978 zijn vrouw doodschoot en zichzelf daarna van het leven beroofde. Voordat hij dat deed, postte hij eerst nog een brief waarin hij uitlegde hoe hij ertoe gekomen was. De beginzin luidde: 'Ik ben nooit bestand geweet [sic] tegen de maatschappij, de wereld, het leven, de mensen.'[42] In 1979 las Brusselmans naar eigen zeggen in drie dagen tijd alles wat Daele ooit aan het papier had toevertrouwd.[43] Door het schrijven aan zijn scriptie ontmoette hij tal van personen uit de literaire wereld. Daele was de oprichter van enkele tijdschriften. Zo zat hij in de entourage van *Yang*, dat nadien door de dichter Daniël Van Rijssel geleid werd.

Tijdens zijn vraaggesprek met Van Rijssel vertelde Brusselmans dat hij zelf ook verhalen schreef. Zo kon hij al in 1980, in het jaar waarin hij afstudeerde, in *Yang* publiceren. Het waren vier fragmenten uit een werk dat hij aankondigde als *Taal en afwijkend gedrag*, met een motto van Oscar Wilde dat de jonge Brusselmans op het lijf geschreven was: 'All art is quite useless'. In 'Altijd een lastig jongetje geweest heet het dan' blikte hij terug op zijn lagereschooltijd. Daar haalde hij het bloed onder de nagels van zijn onderwijzer vandaan door op de vraag wat hij later wilde worden, op te merken: 'Zeeziek.' Een andere keer had hij met een bal een ruit aan diggelen getrapt, waarachter de docent zat te werken. Die reageerde woedend en sprak zelfs van een aanslag. De jonge Brusselmans kreeg een standje van zijn ouders. Op de universiteit had hij naar eigen zeggen ooit in een werkstuk over John Milton geschreven dat deze net zo goed in een andere tijd geboren had kunnen worden en in plaats van sonnetten de grondwet van de Republiek Timboektoe had kunnen schrijven. 'In een woord, altijd lastig jongetje geweest op school. Maar heeft dit verder enig belang?' De andere fragmenten handelden over een bewoonster van het dorpje Auschwitz die in 1942 een messteek opliep tijdens een huiselijke ruzie en stierf (met het kamp had het niets te maken), over een 'gedeformeerd' katje dat

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 87

door een jongetje mishandeld wordt en over een indiaan die niet rood maar blauw is (van de kou).[44]

In 1980 verwierf Brusselmans dus zijn licentiaat in de Germaanse Filologie, zoals hij in zijn werk geregeld vermeldt. Vooralsnog had hij echter geen flauw benul welke richting hij zijn leven op moest sturen. Gerda trok weer in bij haar vader in Iddergem, Herman bleef bij zijn ouders in Hamme wonen. Dat bleek op den duur geen ideale situatie. De veehandel interesseerde Brusselmans hoe langer hoe minder, een kantoorbaan van negen tot vijf zag hij niet zitten en aan solliciteren gaf hij voorlopig geen prioriteit. In die tijd ontstond zijn gewoonte om 's nachts te schrijven. Dat botste met de levensstijl van zijn ouders. Uiteindelijk leidde dit tot hoogoplopende ruzie, met een crisis als gevolg. Brusselmans pakte daarop zijn typemachine en nette pak en vertrok. Later zou Gerda vertellen dat de weinig praktische Brusselmans zijn scheergerei, overhemden, sokken en andere spullen was vergeten.[45]

Mia kan zich nog herinneren hoe zij dit voorval heeft ervaren. Het was op een zaterdagmorgen en zij sliep uit. Toen ze wakker werd, hoorde ze dat er op hoge toon geruzied werd tussen Herman en zijn vader: 'Opeens komt Herman naar boven gedonderd, hij doet de klerenkast open, pakt daar zonder na te denken een aantal kleren en hij zegt: "Ik ben weg."' Hun moeder vond dat verschrikkelijk.[46] Twee dagen later was hij weer terug, want het lag niet in zijn aard om met zijn ouders te breken.[47]

Om meer vrijheid te hebben, besloten Gerda en hij te gaan trouwen, voordat ze zouden gaan samenwonen. Daarmee kwamen ze tegemoet aan de wens van zijn ouders, die ongehuwd samenwonen ongewenst achtten. Gerda's vader, Paul, had daar minder moeite mee, maar voor zijn ouders was dat niet acceptabel. Voordat er sprake kon zijn van een huwelijk, moest een van hen wel een baan hebben. Gerda stuurde de ene sollicitatiebrief na de andere en werd uiteindelijk uitgenodigd voor een selectieprocedure bij Wolters Samsom (het latere Wolters Kluwer). Het toeval wilde dat Herman – die veel minder actief solliciteerde – eveneens voor een gesprek

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 88

bij datzelfde bedrijf werd uitgenodigd. De test bestond uit het corrigeren van een Franse en een Nederlandse tekst. Hermans beheersing van het Frans was beperkt, zodat hij geen enkele fout vond. Het was dan ook Gerda die de baan kreeg.[48]

Nu konden ze gaan trouwen. Op 6 november 1981 gaven ze elkaar in de Sint-Amanduskerk te Iddergem het jawoord. De korthaarige Herman droeg een zwart pak met een strikje, Gerda ging in het wit. Het was een kerkelijk huwelijk; ook daarmee gehoorzaamden ze zijn ouders en haar vader. Het kwam in die tijd niet in hen op om dit niet te doen, je deed wat er van je werd verwacht. Gerda herinnert zich hoe 'allesoverheersend' verliefd ze in die tijd nog altijd op Herman was.[49] De dag werd besloten met een traditioneel feest te Aalst voor vijfenzestig personen, inclusief 'zatte ooms' en een openingsdans. Op een van de foto's van deze dag zien we het kersverse stel aan het dessert zitten.

De huwelijksreis bracht hen in hun Ford Escort naar Luxemburg. Daarover zou hij vele jaren later in een gefictionaliseerde terugblik schrijven dat ze er vele bezienswaardigheden bezochten:

> Niet alleen de oever van Le Pieatte, maar ook het Diekirchse museum van sigarenpeuken, een monument voor drieëndertigjarige weduwen in Camposte, en in de hoofdstad Luxemburg het ministerie van Vrije Expressie, waar het net die dag open huis was, en je kreeg een gratis rondleiding en daarna een kopje koffie en de Luxemburgse specialiteit het kromkoekje, dat gemaakt is van meel uit de Tweede Wereldoorlog en als je erin bijt trek je automatisch een kromme bek en vandaar.[50]

In werkelijkheid ging het er op hun *honeymoon trip* anders aan toe. Brusselmans hield toen al niet van reizen. Na één nacht in het hotel had hij er genoeg van. De volgende ochtend reden ze naar huis.[51]

Omdat hun inkomen niet erg hoog was, gingen ze voorlopig inwonen bij Gerda's vader Paul in Iddergem, 'het gatste gat van

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 89

Vlaanderen', zoals hij het dorpje in *Heden ben ik nuchter* (1986) typeerde.[52] Gerda's vader woonde in een groot huis en hij was zo aardig om het jonge stel geen huur te rekenen, zodat ze konden sparen. Volgens Brusselmans spookte het er, zo verklaarde hij later, omdat er een waarzegger had gewoond die al in 1923 de Tweede Wereldoorlog had zien aankomen en voorspeld had dat Eddy Merckx vijf keer de ronde van Frankrijk zou winnen: 'Hoe dan ook was het Iddergemse huis een beetje donker en angstaanjagend en vol van krakende en druppelende geluiden.'[53] Omdat Paul vaak bij zijn vriendin in Brussel was, woonde het stel er praktisch alleen. De jonge auteur kreeg er een eigen schrijfkamertje, maar zijn nieuwe omgeving kon hem niet erg bekoren. In Iddergem werd hij als Hammenaar naar zijn zeggen als een vreemde bejegend, omdat hij een ander dialect sprak. Gelukkig was er een buurman met een snookertafel, bij wie hij elke avond kon biljarten en drinken. Elke zaterdag reisden ze naar Hamme, waar hij meehielp in het bedrijf van zijn vader.

Intussen bleef Brusselmans schrijven. Nadat hij eerder in *Yang* gepubliceerd had, volgde in 1981 een – weinig opzienbarende – bijdrage aan het Vlaamse 'literair en kultureel' tijdschrift *Heibel.* Onder de titel 'Een aantal reisimpressies' bracht hij verslag uit van een tocht door de Kalahariwoestijn, waar hij werd aangevallen door een schorpioen, en van een absurdistische reis door Botswana. Bij thuiskomst op Zaventem werd hij door journalisten opgewacht. Het moge duidelijk zijn: allemaal fictie.

Het zinneloze zeilen

Na zijn afstuderen was Brusselmans negen maanden werkloos. Lesgeven zag hij niet zitten, maar wat hij wel wilde, wist hij niet. Er was een einde gekomen aan Brusselmans' voetbalcarrière bij Vigor Hamme, maar hij was nog altijd een getalenteerde speler. Om die reden kwamen er geregeld ploegen uit de provinciale competitie

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 90

bij hem aankloppen. Maar zijn vader wimpelde ze altijd af met de woorden: 'Hij komt voetballen bij wie hem werk kan bezorgen.' Dat werd SK Berlare uit Oost-Vlaanderen. Op een gegeven moment kwam er een afvaardiging van de club bij hem langs.[54] Via de secretaris van Berlare – die een hoge functie had bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening – kon Brusselmans in 1981 een baantje krijgen bij deze aan het ministerie van Arbeid en Tewerkstelling gelieerde instelling.

Bij de RVA, de Belgische variant van het UWV, in hartje Brussel, werd hij aangesteld als beheerder van de ontspanningsbibliotheek of *Bibliothèque Récréative*. Dat gebeurde als 'werkgestelde werkloze': met zijn baan verdiende hij net zoveel als wanneer hij in de bijstand zat.[55] Als bibliothecaris had hij een inkomen van 21.000 frank (ongeveer vijfhonderd euro) per maand. Samen met het bedrag dat Gerda inbracht (zo'n 23.000 frank) konden ze daar wel van rondkomen. Gerda heeft goede herinneringen aan deze begintijd. Ze genoten van het leven als jonggehuwd stel. Vanaf nu stond hij elke dag vroeg op, waarna Gerda hem per auto naar Brussel bracht. Zelf reed zij van daaruit door naar Diegem, waar ze werkte. Aan het einde van de werkdag kwam ze hem weer ophalen, waarna ze rond zeven uur thuiskwamen. Dan moest zij nog koken, zodat het voor haar een drukke tijd was.[56]

De bibliotheek was gevestigd in het RVA-hoofdgebouw aan de Keizerslaan in Brussel. Daar werkten zo'n twaalfhonderd personen, onder wie achthonderd vrouwelijke medewerkers. Het was een weinig opwekkende omgeving waarin Brusselmans terechtkwam: de bibliotheek bevond zich in de donkere kelder en had maar één raam, dat uitzicht bood op een parkeerplaats. Op de toegangsdeur van de Bibliothèque Récréative stond in afgesleten letters 'doden oegang' vermeld.[57] Wie na deze ontmoedigende woorden de deur opende, kwam in een ruimte terecht die niet groter was dan veertig à vijftig vierkante meter. De boekencollectie telde zo'n achtduizend titels en bestond vooral uit dichtbundels en romans. De werken stonden gerangschikt op aanwinstnummer. Elk jaar mocht hij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 91

nieuwe literatuur aanschaffen, waarbij hij het budget gelijkmatig diende te verdelen over Franse en Nederlandse boeken. Werknemers mochten drie titels per keer lenen. Als ze niet wisten wat ze moesten kiezen, voorzag hij ze van advies.[58] De uitleen was per afdeling georganiseerd. De maandag was bijvoorbeeld gereserveerd voor de administratieve afdeling en de dinsdag voor het personeel van de sociale dienst. Verder was Brusselmans er verantwoordelijk voor het personeel van de RVA elders in België van lectuur te voorzien; hij moest boeken naar Charleroi, Luik en andere steden sturen. De logica hiervan ontging hem, want hierdoor raakten werken zoek en moest hij erachteraan bellen.[59] Een voordeel was wel dat hij goed Frans leerde spreken, want dat was de voertaal.

Het was een tamelijk eenzame functie op een kantoor waar de bureaucratie hoogtij vierde. Op een dag kwam er een technicus de bibliotheek binnen die zonder uitleg met een breekijzer het enige stopcontact uit de vloer sloopte, met de woorden: 'Gij hebt hier geen stopcontact nodig.' Sindsdien gaapte er een gat in de grond.[60] Wie langskwam voor een boek, bleef altijd maar kort. Meestal zat hij alleen, tussen de boekenkasten, in de door weinig daglicht beschenen ruimte. Alleen in de pauze kreeg hij nog wel eens bezoek. Daardoor bleef er tijd over voor wat hij het liefst deed: lezen en schrijven.

In oktober 1982, toen hij vijfentwintig was en nog maar net als bibliothecaris was aangetreden, verscheen zijn debuut *Het zinneloze zeilen*. Deze verhalenbundel, opgedragen aan Gerda en Theet 77, werd uitgegeven door de Haarlemse uitgever In de Knipscheer. Onder studenten ging het gerucht dat grote uitgeverijen manuscripten van debutanten meteen weggooiden. Daarom stuurde Brusselmans zijn tekst naar de firma van de broers Jos en Frank Knipscheer. Hij had nog nooit van hen gehoord, maar de adresgegevens gevonden in *Aarts' Letterkundige Almanak*. De naam In de Knipscheer vond hij leuk. De broers bleken wel wat te zien in het werk van de Vlaming, maar namen rustig de tijd. Pas na een jaar kreeg hij een uitnodiging om naar Haarlem te komen. Het contract werd

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 92

getekend en hij ontving een voorschot van twintigduizend frank.[61] Zes maanden later daarna verscheen het 'Debuut van een literaire Kamagurka', zoals *de Volkskrant* kopte.[62] Dat er nu een boek van hem in druk was verschenen, vond hij een magisch moment. Behalve de tien presentexemplaren die hij kreeg, kocht hij nog driehonderd exemplaren met korting om uit te delen. In totaal werden er 2500 stuks verkocht.[63]

Het zinneloze zeilen vormt een buitenbeentje in Brusselmans' werk. Droom, verbeelding en werkelijkheid raken voortdurend vermengd. Daardoor maakt het boek een surrealistische, bijna psychedelische indruk. Dat wordt versterkt door de afwijkende interpunctie en de wisselingen in vertelperspectief. Toch bevat het boek allerlei ingrediënten die we ook bij de latere Brusselmans zullen aantreffen. Zo gaat 'Onze held en de negen fasen van de eenzaamheid' over een geniale, maar niet erkende schrijver die alleen maar in het café zit, Guinness drinkt, mescaline gebruikt, sigaretten rookt, zich verveelt en over onbelangrijke dingen mijmert ('Wat zou er met dat slokje Guinness gebeuren als het hier honderd jaar zou staan?'[64]). Ook de misantropische levensinstelling, de eenzaamheid, de verveling, het geweld, de bizarre dialogen en nutteloze gebeurtenissen zijn terugkerende ingrediënten.

Het zinneloze zeilen bleef niet onopgemerkt, want het werd in Nederland en België besproken. Veel recensenten waren verbaasd over de gekte, de woordenbrij, de onsamenhangende en door het toeval gestuurde gebeurtenissen en wijze waarop literaire technieken ontwricht werden. *Knack*-recensent Jan Braet typeerde het boek als 'een galerij van burleske absurditeiten en botheden'.[65] Hoewel niet iedereen over het werk te spreken was, vestigde Brusselmans wel in één keer de aandacht op zijn schrijverschap. Er volgden radio-interviews en op 11 januari 1983 was de toen nog kortharige schrijver voor het eerst op de televisie te zien. Hij trad op in het NOS-programma *Omnibus*, dat gepresenteerd werd door Theo Stokkink en dat ditmaal werd opgenomen in Drachten, een kleine vierhonderd kilometer van Iddergem. Brusselmans wilde afzeggen, maar Gerda zou heb-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 93

ben gezegd: 'Wij rijden met de Ford Escort naar Drachten, en verder geen gelul.' Eerst werd hij geïnterviewd, daarna mocht een lezeres, een 'behoorlijk lekker meisje', hem een vraag stellen. Zij wilde weten of *Het zinneloze zeilen* onder invloed van drugs ontstaan was. Brusselmans ontkende dit, gaf toe dat hij wel flink gedronken had bij het schrijven, maar het meisje hield vol dat dit 'maffe' boek nooit zonder verdovende middelen geconcipieerd kon zijn.[66] Die avond was het in Hamme, op Theet 77, open huis. Iedereen kwam naar de uitzending kijken. Er werden zelfs foto's gemaakt van het televisiescherm, waarop hun zoon verscheen. Hoewel zijn vader en moeder nooit een boek van hem lazen, waren ze wel trots.[67]

Militaire dienst

In 1982, vlak na het verschijnen van *Het zinneloze zeilen,* werd Brusselmans opgeroepen voor militaire dienst. Zijn opleiding duurde twee maanden en vond plaats in Peutie, bij Vilvoorde, Vlaams-Brabant, ten noorden van Brussel. Op 5 mei betrad hij, samen met de andere 'schachten' (nieuwe militairen), de kazerne. De vierentwintigjarige schrijver moest marcheren, greppels graven en werd ingewijd in de basale militaire technieken. In de nabijgelegen bossen vonden de schietoefeningen plaats. Brusselmans deed wat er van hem gevraagd werd en stelde zich gedwee op. Als hij in de houding moest staan of het toilet moest schoonmaken, dacht hij: Fuck it, ik doe het gewoon.[68] Vanwege dat relativeringsvermogen en omdat het voor de tijd van het jaar mooi, zonnig weer was, doorliep hij de opleiding vrij eenvoudig. Naar eigen zeggen kreeg hij zelfs niet één dag kamerarrest.[69]

Verder zijn de herinneringen vervaagd. Gelukkig is er de getuigenis van Patrick Bockstael, die de soldaat Brusselmans in deze tijd van nabij meemaakte.[70] Toen de jongens op 5 mei 1982 de kazerne van Peutie binnenkwamen, werden ze alfabetisch onderverdeeld in groepjes van zeven. Zo gebeurde het dat Brusselmans als vierde van

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 94

zeven rechts onder aan de kamer in de hoek onder het raam kwam te liggen, met Bockstael, die derde was, links van hem. Nog altijd noemt Bockstael zich de enige man die ooit naast Brusselmans geslapen heeft.[71] Toen hij met hem op één kamer terechtkwam, kende hij Brusselmans al van naam. Zelf voetbalde Bockstael ook, bij SK Oudegem, en hij wist dat er bij Vigor Hamme een getalenteerde speler was die Brusselmans heette. Toen hij in 1982 ontdekte dat hij samen met hem zijn militaire opleiding zou doorbrengen, hadden ze een gezamenlijk gespreksonderwerp. Algauw kwam Bockstael erachter dat Brusselmans niet alleen voetballer, maar ook schrijver was. Hij bleek inmiddels ook zijn eerste roman te hebben geschreven. De titel stond toen nog niet vast. Daarom legde hij zijn legermakkers enkele opties voor en die kozen unaniem voor *Prachtige ogen*.[72]

Hoewel Brusselmans als semiprofessioneel sporter een relatief goede conditie had, viel hij niet op tijdens zijn militaire dienst. Aan het zwemmen deed hij niet mee, omdat hij watervrees had, maar hij nam wel deel aan de tweewekelijkse loopwedstrijden van tien kilometer – zij het niet van harte. Bockstael, met wie hij tijdens de opleiding een loopduo vormde, herinnert zich hoe hij Brusselmans, die doorgaans helemaal achteraan liep, had moeten aanmoedigen om de eindstreep binnen de gestelde tijd te halen. Van angstaanvallen was in die tijd nog niets merkbaar, aldus Bockstael. Brusselmans kwam heel normaal over, rookte niet overmatig, en van drank en vrouwen was evenmin sprake.[73]

Omdat Brusselmans getrouwd was, mocht hij gedurende de twee maanden van zijn opleiding enkele malen per week naar huis. Gerda haalde hem dan, als zijn taken verricht waren, op en bracht hem later weer naar de kazerne. Bockstael herinnert zich dat Brusselmans soms voor middernacht terug was, maar vaak ook pas de volgende dag, zodat hij regelmatig een nachtelijk appèl miste.[74]

Na de opleiding werd Brusselmans naar Gent overgeplaatst, waar de dichtstbijzijnde kazerne in de buurt van Iddergem lag. Hier werd hij ondergebracht bij de Medische Dienst. Hoewel hij al goed met een schrijfmachine overweg kon, kreeg hij daar een ba-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 95

sistypecursus. Als je in staat was om drie woorden per minuut te typen, was men al tevreden, aldus Brusselmans. Hierna werd hij aangesteld als 'dactylo' (typist). De commandant was vrijwel nooit in de buurt, waardoor het volgens Brusselmans in de kazerne een zootje was. Er waren alleen een paar oudere adjudanten, die in de kazerne zaten te zuipen en de boel lieten verslonzen. Op den duur droegen de dienstplichtigen zelfs hun uniformen niet meer en lieten ze hun haar groeien.[75] Vaak zat hij op de kanteelmuren van de kazerne, zo'n drie à vier meter hoog, met de benen over de rand bungelend. Zijn angstaanvallen lieten dat kennelijk nog toe.

In zijn boeken speelt zijn diensttijd nauwelijks een rol. Er valt volgens de schrijver niet zoveel over te zeggen. In *Vlucht voor mij* (1990) heet het: 'Ach, mijn legertijd!! Dat was nog eens een tijd, meer bepaald een totaal oninteressante tijd waarvan ik me geen reet meer kan herinneren, op de gedachte aan de bijna neergemaaide sergeant na. (Het was op een woensdagochtend en we hadden schietoefening.)'[76] Zoals hij zijn jeugd voortdurend fictionaliseert, doet Brusselmans dat ook met zijn diensttijd, zodat we ook hier van 'autofictie' kunnen spreken. Over het voorval met de sergeant schreef hij elders: 'Tijdens de schietoefeningen legde ik bijkans een sergeant-majoor omver. Hij had geluk dat er geen echte kogels in m'n geweer zaten, de lul. Wat dacht hij wel? Beweren dat Jan Wolkers niet kon schrijven? Dat moet je net tegen mij beweren, een halve minuut voor een schietoefening!'[77]

De bibberende bibliothecaris

Na het verschijnen van *Het zinneloze zeilen* had Brusselmans de smaak te pakken. In zijn beginperiode als bibliothecaris schreef hij (naar eigen zeggen in twaalf dagen) zijn roman *Prachtige ogen* (1984). Gedurende die periode had hij naar eigen zeggen dagenlang een briefje met 'Ben even weg' op zijn deur gehangen.[78] *Prachtige ogen* verscheen eveneens bij In de Knipscheer. De beide broers die de uitgeverij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 96

bestierden, hadden er hoge verwachtingen van, aldus Brusselmans: 'Ze dachten dat ik de Vlaamse Salinger zou worden en dat ik eerst een cultstatus en dan, stilletjesaan, een *seller*-status zou kunnen krijgen.'[79] Maar dat viel tegen. Het boek kreeg, zowel in België als Nederland, vernietigende recensies. Peter de Boer typeerde het werk in *Vrij Nederland* zelfs als een 'literaire misgeboorte, de vrucht van een kijfziek wijf dat chronisch bedwatert en een analfabete mesjeu met loopoor en zwamneus, die ik op mijn tandvlees heb uitgelezen en die mij noodzaakt, op ditzelfde moment dwingt, om met een pennemes achter mijn prachtige oogballen te krabben in de hoop het met stomheid geslagen woordenarsenaal weer aan de praat te krijgen'. Hij vroeg zich af hoe de uitgever deze 'overmaat aan oeverloos gekwebbel en melige nietszeggendheid' op de markt had durven brengen.[80]

Voor In de Knipscheer was dat de reden om te stoppen met het uitgeven van Brusselmans' werk, terwijl hij juist met zijn volgende boek een jaar later definitief zou doorbreken. Dat was *De man die werk vond*. Deze kleine roman was gebaseerd op zijn ervaringen als bibliothecaris in Brussel. Een vroege versie van het eerste hoofdstuk werd in de herfst van 1983 voorgepubliceerd in *Heibel* onder de titel 'De bibliothecaris'. Daar werd het aangekondigd als een fragment uit de te verschijnen roman *Boeiende Bezigheden*. Nadat het was afgewezen door In de Knipscheer leerde Brusselmans Vic van de Reijt – redacteur bij Bert Bakker – kennen. Die zorgde ervoor dat het manuscript boven op de stapel terechtkwam. De reacties waren enthousiast en in het najaar van 1985 lag het boek in de winkels.[81]

De man die werk vond geldt als een kleine klassieker in Brusselmans' oeuvre en groeide uit tot een cultboek, en niet alleen omdat de schrijver op het omslag nog met kort haar prijkt. Veel mensen denken zelfs dat deze roman zijn debuut is. Ook voor de auteur vormde het een omslagpunt: vanaf dat moment voelde hij zich echt schrijver. Het werk werd al kort na verschijnen door Bert Verhoye bewerkt tot een toneelstuk en in 1986 opgevoerd door het Antwerpse gezelschap De Zwarte Komedie.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 97

De hoofdpersoon van *De man die werk vond* heet Louis Tinner. Hij zou zijn achternaam te danken hebben aan het feit dat schoonvader Paul bij het schilderen aan Herman vroeg hem de thinner aan te geven.[82] Deze Tinner, in wie het niet moeilijk is Brusselmans zelf te herkennen, is een buitenstaander, die niet in staat is deel te nemen aan de wereld. Hij slijt zijn dagen verveeld in het Boekenpaleis, de ondergrondse recreatiebibliotheek van een Brusselse instelling, met roken, hoesten, Jupiler drinken, mijmeren, fantaseren, klokkijken, door het gebouw zwalken en ijsberen. De regelmatig rinkelende telefoon neemt hij zelden op, werken doet hij niet, taken die hem van hogerhand worden toebedeeld, voert hij niet uit. Verder spuugt hij in boeken en scheurt hij er hele bladzijden uit. Een bundel met het toneelwerk van Hugo Claus gooit hij zonder blikken of blozen in de papierbak.

Brusselmans heeft er geen geheim van gemaakt dat dit werk geinspireerd is door Gerard Reves *De avonden* (1947). Die schatplichtigheid komt tot uiting in de plechtstatige, archaïsche stijl. In navolging van zijn meester schrijft Brusselmans bijvoorbeeld 'gevoelde' in plaats van 'voelde'. Ook het veelvuldige gebruik van de monoloog is typisch reviaans. Net als Frits van Egters praat Louis Tinner veelvuldig in zichzelf ("'Jezus," mompelde hij, "ik geef bloed op, paniek is hier aangewezen.'").[83] Reve weet in zijn boek een komisch effect te bereiken door zowel weer te geven wat Frits denkt als zegt. Zo antwoordt hij op de vraag van zijn moeder wat hij van haar kleding vindt: "'God beware ons", dacht Frits, "wat een combinatie." "Een leuke, eenvoudige dracht," zei hij, "die bij je past. Stemmig en niet opzichtig.'"[84] In *De man die werk vond* imiteert Brusselmans dit: "'Men is het vergeten?" vroeg de vrouw. Neen, dacht Louis, het is uit het geheugen ontsnapt. Kalf. "Zoals u zegt," zei hij, "vergeten is wel het juiste woord. Kan ik u verder ergens mee van dienst zijn?'"[85]

De nadruk op lichamelijke gebreken en lelijkheid is eveneens reviaans, net als het voortdurend beklemtonen van de traag verlopende tijd en de fascinatie voor de eigen stoelgang. Dat geldt ook voor

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 98

Tinners morbide dromen en fantasieën (over zijn moeder die dood is en begint te gisten bijvoorbeeld). En zoals we het leven van Frits van Egters gedurende tien avonden meebeleven, lezen we in het geval van Louis Tinner over wat hij twaalf ochtenden beleeft. Dat is niet veel, zodat de zin 'Verder gebeurde er die dag heel weinig' ter afsluiting van een hoofdstuk komisch werkt. De rol van de Meedogenloze Jongen – die in het latere werk van Reve zo belangrijk is – wordt in *De man die werk vond* vervuld door het immer gehaaste koffiemeisje en het op afstand bewonderde fotokopieermeisje met ontroerend okselhaar. Zijn onvermogen om met hen in contact te treden, stemt Louis Tinner droef. Dat verlangen naar andere meisjes is óók autobiografisch. Brusselmans was een voortdurend verliefde bibliothecaris.

De man die werk vond mocht dan Brusselmans' doorbraak als schrijver betekenen, dat wilde niet zeggen dat de kritiek onverdeeld positief oordeelde. Volgens Jan Braet in *Knack* had Bert Bakker de Vlaamse 'Koning Lulkoek' tegen zichzelf in bescherming moeten nemen door zijn werk niet uit te geven. Het voor een 'punkpubliek' bedoelde boekje, dat hij gemakshalve maar 'roman' noemde, deed volgens Braet denken aan de werkjes 'waarmee kultuurloze tantes hun leesgeile neefjes met Kerstmis pijnlijk plachten te verrassen. Ze leken net echt, voor- en achterflap ontbraken niet, maar van de bladzijden zaten alleen de randen eraan; als je ze opensloeg staarde je in een gat.' Braet beschouwde het boek als een 'regelrechte oorlogsverklaring aan al wie een beetje plezier vindt in het lezen' en nam zich voor voortaan in alle toonaarden over Herman Brusselmans te zwijgen.[86] Hans Vervoort stemde daar in *NRC Handelsblad* gedeeltelijk mee in. Het gemeier van Louis Tinner was hem na 127 pagina's de keel gaan uithangen.[87] *Vrij Nederland*-criticus Eddy Mielen was veel positiever: 'Laat het maar direct gezegd zijn: het is een subliem werkje dat, handelend over verveling, geen seconde verveelt! Integendeel.'[88] Inmiddels zijn meer recensenten het erover eens dat *De man die werk vond* een pareltje is in Brusselmans' oeuvre. In 2009 karakteriseerde Arjen Fortuin het nog als een actueel boek en

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 99

als een blauwdruk voor al zijn latere werk, waarin Brusselmans tot grote hoogten was gestegen.[89]

De kritieken mochten dan tegenvallen, de verkoopcijfers deden dat niet. Waren van zijn eerste boeken slechts een paar duizend exemplaren over de toonbank gegaan, de eerste druk van *De man die werk vond* (drieduizend) was snel weg. Na vier maanden volgde een herdruk, die ook goed liep, en verscheen er een goedkope pocket. Al met al werden er twintigduizend exemplaren verkocht, merkte Brusselmans in 1988 op, 'wat je rustig een *seller* – dat is nog geen *bestseller* – kunt noemen'.[90]

Angst en vrouwen

Het wekt geen verwondering dat *De man die werk vond* in hoge mate autobiografisch is. De beschrijving van de bibliotheek is duidelijk geënt op de werkelijkheid. Wat ook aan zijn eigen leven ontleend is, is het thema 'angst', dat in de roman eveneens een grote rol speelt. Juist in deze jaren leek het Herman Brusselmans in allerlei opzichten voor de wind te gaan: hij had geen slecht huwelijk, was doorgebroken als schrijver en ontving ook nog een vast salaris. Maar vanaf het moment dat hij in Brussel ging werken, werd hij geconfronteerd met paniekaanvallen, die hij later als een angstpsychose zou diagnosticeren. Hij leed aan zware angst, zonder precies te weten waarvoor hij bang was. In Gerda's woorden: 'Herman was bang buitenshuis, bang voor het verkeer, bang voor een vreemde omgeving, bang voor mensen, bang voor onverwachte situaties, bang voor zichzelf in die situaties, kortom, bang voor alles.'[91] Als hem zo'n bui overviel, vertoonde hij de kenmerken van acute paniek.

De eerste keer dat dit gebeurde, in 1981, bevond hij zich onder de grond van het Centraal Station te Brussel. Er werd gestaakt, waardoor de treinen niet reden en de reizigers zich op het station ophoopten. Brusselmans had het gevoel dat hij een hartaanval kreeg en ter plaatse zou sterven. Een kleine dertig jaar later beschreef

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 100

hij die ervaring in romanvorm als volgt: 'Ik wist niet dat ik zo veel zweet in mij had. De trein, de trein, waar blijft de trein, ik wil naar huis, naar bed, onder m'n bed, achter de gordijnen, een gat in de grond graven, mezelf begraven kan niet zo erg zijn als dit.'[92] Vrijwel de hele jaren tachtig kampte de schrijver met zulke aanvallen, zodat hij wel van zijn angstdecennium spreekt.[93] Mensenmassa's en vrees voor geweld vormden meestal de aanleiding.

Naar eigen zeggen was hij altijd al een schuchter kind geweest dat nooit risico's nam en bijvoorbeeld niet graag in kermisattracties ging, vanwege het gevaar eruit te vallen. Bovendien was hij bang voor zijn agressieve vader en het geweld in de veehouderij. Als student leed hij aan dwangneuroses. Zo had hij de neiging gehad alles te tellen. Dan moest hij bijvoorbeeld naar de universiteit lopen met evenveel stappen als de dag ervoor, zo merkte hij in *Prachtige ogen* op ('Daarom liep ik op sommige momenten zo kort te trippelen over straat, omdat ik dus ondervond dat ik stappen tekortkwam. Ofwel liep ik met van die boerenpassen.').[94] Toen al voelde hij zich angstig, zo bekende hij aan zijn moeder: 'Ik ben voor alles bang. Voor mensen, voor treinen, voor boeken, voor alles. Ik ben bang om weg te gaan en bang om terug te keren. Ik ben bang om wakker te zijn en ik ben bang om te slapen. Ik ben bang dat ik moet blijven leven en ik ben bang om dood te gaan.'[95]

Maar dat was niets vergeleken met hoe hij zich in de jaren tachtig voelde. Als hij een angstaanval kreeg, golfde de paniek door zijn lichaam. Dan begon hij te zweten en te hijgen, bonsde zijn hart in zijn keel en moest hij soms braken. In zo'n situatie durfde hij bij wijze van spreken niet eens een pakje sigaretten te gaan kopen. Het enige wat hij dan wilde, was wegvluchten. In *De man die werk vond* beschreef hij zulke aanvallen uit zijn tijd als bibliothecaris: Tinner 'zat ineengedoken van angst [...] Zijn toestand was inmiddels deplorabel geworden. Hij beefde over al zijn leden en dus ging hij wijselijk de deur afsluiten. In deze toestand kon hij niemand van nut zijn.' En even verderop: 'Hij voelde zijn hart bonzen, niet enkel in de hartstreek maar ook op andere plaatsen, waaronder de maag en

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 101

beide dijen.' In zo'n situatie was hij bang voor alles, zelfs voor een bezoeker: 'Er werd geklopt. Het zweet druppelde van Louis' voorhoofd. Ik ben veilig, dacht hij, de enige sleutel heb ik.'[96]

Niet alleen op het werk, ook thuis en in zijn vrije tijd had hij er last van. In *Heden ben ik nuchter* beschreef hij wat er gebeurde toen hij in 1985 de Tovenaarsfeesten in Iddergem bezocht, waarbij iedereen zich traditiegetrouw als griezel of heks verkleedt. Te midden van alle drukte, gelach en gebulder gaat het mis: hij raakt in paniek, baant zich een weg door de massa ('die nu enkel leek te bestaan uit Tovenaars – overal lange neuzen, puntmutsen en bezems met bloed aan de haren') en vlucht een kerk binnen. Wederom beïnvloed door Reve bidt het hoofdpersonage vervolgens tot een Mariabeeld: 'Ziet niemand dan, zelfs jij niet, dat ik troost nodig heb? Troost en liefde en medelijden en genegenheid en een glimlach en een arm om m'n schouder... Ziet niemand dat ik bang ben...'[97]

Brusselmans' angst bracht ook psychosomatische klachten met zich mee, zoals chronische hoofd- en maagpijn en darmklachten. Daarom moest hij zich bij de RVA geregeld ziek melden. Een bedrijfsarts was er wel, maar die was slechts één keer per week in het gebouw aanwezig, en daar maakte Brusselmans geen gebruik van. In de roman *Zijn er kanalen in Aalst?* (1987) lezen we over deze tijd:

> Een paar weken bleef hij thuis, met medeweten van de dokter. Ziek was hij, moe, gestoord, angstig, zwak, ijlend, zich voornemend plots! ineens! zich te herpakken (sterk zijn, gewoon doen, nooit meer nadenken) om dan weer terug te vallen in de kussens en te mompelen (terwijl Gloria z'n bezwete voorhoofd bette): 'Dit kan zo niet blijven duren. Dit moet veranderen. Ik moet op zoek naar het keerpunt.' [...] Een paar weken lang was hij een pathetisch wrak dat het leven niet aankon.[98]

Omdat hij de situatie ondraaglijk vond, liep Brusselmans in deze tijd naar eigen zeggen met zelfmoordgedachten rond, al dreef hij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 102

daar in zijn werk ook de spot mee: 'Reeds op m'n achttiende wilde ik me van het leven beroven door me voor een kudde ontsnapte en nietsontziende wilde stieren te gooien maar hoe ik ook zocht en navraag deed, zo'n kudde was nergens te verkrijgen.'[99] Enkele bezoeken aan een psychotherapeut volgden. Die kostten hem naar eigen zeggen veel en hielpen weinig, want hij wist zelf ook wel dat zijn angst te herleiden was tot het geweld waarvan hij in zijn jeugd getuige was geweest: het geloei van de koeien die geslacht werden, het bloed aan de muren.

De enige manier om zijn angst te bestrijden was door antidepressiva te slikken (zoals Xanax en de angstremmer Trazolan) en door te drinken, véél te drinken. Volgens Gerda had Herman de gewoonte om een blikje bier mee te nemen naar zijn werk. Dat vond ze geen probleem, omdat het hem hielp om te ontspannen. Binnen de kortste keren waren het er echter vier of meer en op een gegeven moment naar eigen zeggen zelfs achttien blikken Jupiler per dag. De drank verstopte hij meestal in de boekenrekken van de bibliotheek. Als hij 's avonds naar huis ging, was hij vaak onder invloed.[100] Thuis in Iddergem zette hij het drankgebruik voort, om vervolgens 'stomdronken' in slaap te vallen.[101]

Behalve de alcoholconsumptie waren er in deze periode ook de vrouwen. Dat wil zeggen: andere vrouwen dan Gerda. Die ontmoette hij in de bibliotheek op het werk. Jan Van Herreweghe, die werkzaam was in de openbare bibliotheek van Harelbeke, was vanaf het moment dat hij *Prachtige ogen* las een bewonderaar. Op een dag trok hij de stoute schoenen aan en begaf hij zich naar Iddergem, waar de schrijver met Gerda woonde. Bovendien bezocht hij Brusselmans in de bibliotheek van de RVA in Brussel, om met hem te spreken over bijzondere bibliotheken. Hij is nooit vergeten wat hij te zien kreeg toen hij de ruimte waar Brusselmans werkte betrad: 'Bij het openen van de deur werd ik bevangen door een rookgordijn van sigaretten paffende en Jupiler-uit-blik drinkende jonge meiden en een haast onzichtbare bibliothecaris.' Die meisjes, vrijwel zonder uitzondering jonge werknemers met een BTK-project

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 103

(Bijzonder Tijdelijk Kader), zochten in de pauze hun toevlucht tot de bibliotheek.[102]

Gerda herinnert zich vooral nog een zekere Vera, een meisje dat bij hem op kantoor werkte, vijf minuten bij hen vandaan woonde en wel eens met hen meeat. Dankzij Vera bezochten ze gedrieën wel eens een concert. Dat was iets wat de schrijver met zijn vrouw alleen sinds zijn angstaanvallen nooit zou hebben gedurfd, maar voor Vera zette hij zich daaroverheen. In *Heden ben ik nuchter* heeft hij zo'n uitstapje beschreven. Eduard Kronenburg bezoekt daarin met het meisje Valium een optreden van de Schotse groep Simple Minds. Valium komt hem ophalen met de auto en ze rijden naar Deinze. Tijdens het optreden drinken ze bier, zingen ze mee, en Eduard ontmoet een mooi meisje dat tegen zijn kruis aan danst en dat hij Gloria noemt. Na afloop komen ze de schrijver Herman Brusselmans en zijn vrouw Gerdox tegen – wederom een spel met fictie en werkelijkheid. In werkelijkheid wilde Vera naar het concert, maar omdat ze geen vervoer had, reed Gerda hen. Achteraf merkte ze op: 'Ik duldde haar aanwezigheid in zijn leven omdat het mij wat ademruimte gaf.'[103] Zo kwam Gerda nog eens ergens.

Het bleef niet bij Vera alleen. Volgens Gerda begon hun huwelijk pas echt op zijn grondvesten te schudden toen Herman het steeds vaker had over een zekere Rozine die bij hem in Brussel werkte. In zijn werk heet zij Mabiche, een schoonheid: 'Ze zag eruit als de mooiste druppel van de zondvloed, ze zag eruit als de beginklanken van "Yesterday" van The Beatles, ze zag eruit als de glimlach van de eerste mens die ooit, lichtjaren geleden, de verliefdheid uitvond.'[104] Goed voor zijn relatie met Gerda waren zijn amoureuze gevoelens en 'Grote Geheime Liefde' voor deze Rozine natuurlijk niet.[105] Ze leidden geregeld tot ruzies, die Brusselmans vervolgens inspireerden om ze in zijn boeken te verwerken.

Brusselmans deinsde er niet voor terug allerlei privézaken in geuren en kleuren te beschrijven, zoals zijn schuldgevoelens als hij Gerda weer eens, onder invloed van veel alcohol, 'afgesnauwd had en zelfs moedwillig gekwetst, met kutopmerkingen over haar on-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 104

handigheid (ze liet de hele tijd dingen uit haar poten vallen), haar rottige kookkunst of haar vader of zo'.[106] Dan beschuldigde hij zichzelf een klootzak te zijn die bezig was het leven van zijn 'Allerheiligste Meisje' te ruïneren.[107] Zo kon de lezer het gevoel krijgen hun vrij realistisch beschreven echtelijke problemen mee te beleven. Brusselmans' ogenschijnlijke openhartigheid had tot gevolg dat Gerda soms als Gloria werd bejegend. Ze herinnert zich dat ze een keer van een collega die fan was van de boeken van haar man jarretelles kreeg, omdat die goed bij Gloria pasten.[108] Dat geeft aan hoe autobiografisch zijn werk gelezen werd.

Op een gegeven moment bekende Brusselmans aan Gerda dat hij verliefd op Rozine was en niet meer wist of hij met haar verder wilde. In *Heden ben ik nuchter* beschreef Brusselmans dat zijn gevoelens ten aanzien van Gerda begonnen te veranderen: 'Soms vreesde Eduard dat Gloria bezig was langzaam uit zijn leven te verdwijnen. Soms wilde hij zelfs dat ze geheel uit zijn leven was verdwenen en die wensgedachte bezorgde hem dan angstbuien als nooit tevoren.'[109] Maar Gerda ging voortvarend te werk: ze belde Rozine op en maakte een afspraak met haar. Ze bespraken de heikele situatie en kwamen tot de conclusie dat Gerda meer van Herman hield dan Rozine, waarop de laatste beloofde om hem met rust te laten.[110] Zo werd deze relatiecrisis dankzij Gerda's ingrijpen voorlopig bezworen.

Afscheid van Brussel

Eind 1983, na voltooiing van zijn diensttijd, ging hij weer terug naar Brussel, hervatte zijn werkzaamheden in de bibliotheek en reisde weer dagelijks op en neer naar Iddergem. Dat ging zo voort, totdat hij in juli 1986 met Gerda naar Gent verhuisde, de stad waar ze elkaar tien jaar eerder hadden ontmoet. Hier betrokken ze een appartementje op Sint-Kwintensberg 37. 'Net nu hij gewend raakte aan het leven in Iddergem, moest hij in Gent gaan wonen, de stad van

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 105

de dwaze herinneringen en het vlugge vergeten,' lezen we in *Zijn er kanalen in Aalst?*[111] Het was een prettige flat van negentig vierkante meter.[112] Gerda hoopte dat ze er na de Rozine-affaire met een schone lei zouden kunnen beginnen. Ze hield zichzelf ook voor dat er in de stad meer te beleven zou zijn, maar in de praktijk merkte ze daar weinig van, omdat zijn angst hun hele leven beheerste. Het was uitgesloten dat ze naar de film zouden gaan, ergens iets zouden gaan eten of een theater of museum zouden bezoeken.[113]

In Gent probeerde Brusselmans zijn schrijverscarrière een impuls te geven door verhalen te schrijven en die naar dag- en weekbladen te sturen. Iets daarvan kunnen we lezen in de brieven van Herman de Coninck, chef Boeken van *De Morgen* en hoofdredacteur van het *Nieuw Wereldtijdschrift*. Brusselmans stuurde hem geregeld nieuwe teksten toe, maar De Coninck weigerde ze te publiceren. In de zomer van 1984 heette het: 'Ik vind de humor ervan soms onweerstaanbaar en soms ongelooflijk flauw-studentikoos.' Volgens De Coninck waren zijn verhalen, die volgens hem wel blijk gaven van 'leuk-absurdistische schrijfkunde', vooral geschikt om voor te dragen in kroegen, maar niet voor publicatie in *De Morgen*. Hij raadde de jonge schrijver aan om niet elke week, maar bijvoorbeeld één keer per jaar zijn beste stuk toe te sturen, dan zou hij wel zien. Een paar maanden later, in januari 1985, zag De Coninck zich genoodzaakt om alweer een tekst van hem af te wijzen: 'Uw nieuw verhaal is in zowat dezelfde stijl als wat ik vorig jaar las. Mijn oordeel erover is dus ook ongeveer hetzelfde. Eén van ons beiden zal dus moeten veranderen, vrees ik. Ik ben niet zo dol op studentikoziteit.' Aan Jeroen Brouwers schreef De Coninck in 1988 dat hij het als zijn taak beschouwde, nu 'Holland zo geilt' op Brusselmans, om te laten zien wat de Vlaamse literatuur nog 'meer en beter' te bieden had.[114]

Vanaf nu reisde Brusselmans dagelijks van Gent naar Brussel. Meestal bracht Gerda hem met de auto, omdat hij vanwege zijn angstaanvallen niet met de trein durfde. Ook zelf autorijden was geen optie meer sinds hij, met een forse slok op achter het stuur gezeten waardoor hij alles dubbel zag, van de derde naar een onbe-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 106

staande vierde rijstrook was uitgeweken. Dat had tot gevolg dat de auto tegen de reling aan botste. Daar schrok hij zo van, dat hij onmiddellijk naar de pechstrook reed en het stuur aan Gerda overgaf. Sindsdien heeft hij nooit meer autogereden, maar op de motor durfde hij wel.[115]

Zijn bibliotheekwerk stelde nog altijd weinig voor. Er bleef genoeg tijd over om te schrijven en om te lummelen. Binnen de RVA had hij enkele vrienden, die soms in het gebouw afdaalden om hun werk te ontvluchten. Volgens Brusselmans werd er in zijn bibliotheek aan de lopende band bier en whisky gezopen en achter de rekken gevreeën, want iedereen had een liefje, hijzelf ook. De alcohol bood een uitsnappingsmogelijkheid, want als hij dronken was voelde hij geen angst. Maar dat was uiteraard van nadelige invloed op zijn baan. Vaak had hij op de werkvloer last van een kater.

Dat aspect van zijn 'werkende' leven – vooral in de jaren 1983-1986 – heeft hij beschreven in *Heden ben ik nuchter* (1986) en *Zijn er kanalen in Aalst?* (1987). In beide romans heet het hoofdpersonage niet Louis Tinner maar Eduard Kronenburg, maar verder zijn er weinig verschillen. Waar in *De man die werk vond* vooral het bibliotheekwerk centraal staat, gaat het in deze twee boeken om wat hij allemaal onder werktijd uitspookt. Eduard is geen bibliothecaris, maar heeft een kantoorbaan bij het ministerie van Arbeid en Tewerkstelling. Dagelijks moet hij mensen bellen uit een lijst van vijftigduizend werklozen. Dat biedt hem de gelegenheid om bizarre conversaties te voeren.

Met zijn vrienden Dolf en Kamiel, Leo en diens knappe vriendin Sunshine voert hij oeverloze gesprekken over sport, vrouwen en drank (bijvoorbeeld over de vraag wie het meeste bier gedronken heeft in het weekend). Met Dolf verlaat hij zo nu en dan de bibliotheek om naar mooie meisjes op straat te gaan kijken. Ook zijn verliefdheden, op Valium, Pico en Splendide, komen in de boeken ter sprake, zoals in een passage waarin hij zich tot Gloria richt: 'Al behoor ik slechts jou toe, toch werd ik altijd weer verliefd op die anderen, en altijd weer van die verschrikkelijke rottige wijven, arrogant

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 107

en dom en hoerig en nooit verliefd op mij, en toch laat ik me altijd weer vangen, hoe is het mogelijk?"[116]

En er wordt in het boek veel gezopen. Dat was voor Brusselmans zelfs de aanleiding om Jupiler te vragen om hem met honderdduizend frank te sponsoren, omdat het merk wel honderd keer in *Zijn er kanalen in Aalst?* voorkomt. Even leek het te lukken, maar uiteindelijk besloot de Belgische firma er toch van af te zien. Wellicht speelde bij die overweging een rol dat Brusselmans' hoofdpersonage in de roman Eduard Kronenburg heet en dat dat te veel leek op het Franse biermerk Kronenbourg?[117]

Een halfjaar nadat hij in Gent was gaan wonen, besloot Brusselmans zijn leven een radicale wending te geven: vanaf 1 januari 1987 zou hij beroepsschrijver worden.[118] Dat deed hij ook op advies van Gerda, die in hem geloofde: "'Doe het maar," zei ze. "Je zult rustiger worden. Je zult kalmer worden. Je zult thuis zijn. Je zult vrij zijn [...] Je zult je goed voelen. Beter, alleszins.'"[119] Daar kwam bij dat ze een financiële buffer hadden, omdat ze na de dood van Gerda's oma van moederszijde een kleine erfenis hadden gekregen. Daardoor kon Brusselmans zijn ontslag indienen bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening. Dat was maar goed ook, want hij was het werk na vijf jaar 'kotsbeu'.[120]

Die gek in de kelder

In zijn literaire werk heeft hij het einde van zijn leven in loondienst op twee manieren beschreven. In *De man die werk vond* gaf hij zijn vertrek – dat toen het boek verscheen, in 1985, nog niet aan de orde was – gefictionaliseerd weer. In die roman wordt Louis Tinner ontslagen, omdat hij er de kantjes vanaf loopt, omdat hij de dochter van de directeur uitscheldt, diens zoon mishandelt en vervolgens ook nog een andere medewerker een klap verkoopt. De directeur ontvangt hem in zijn kantoor en laat Tinner weten dat hij niet meer terug hoeft te komen. Als Louis korte tijd later teruggaat om een

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 108

kijkje te nemen, is hij verbijsterd als de bibliotheek blijkt te zijn opgedoekt. Onderweg naar huis struikelt hij, om vervolgens neer te vallen: 'Mij dunkt was Louis nog in leven. De woorden die hij prevelde waren niet te begrijpen, maar dat het belangrijke woorden waren, daar mogen wij zeker van zijn.'[121]

Brusselmans' afscheid van Brussel verliep in werkelijkheid minder dramatisch. In *Zijn er kanalen in Aalst?* vertelde hij een versie die meer overeenkomsten vertoonde met de werkelijkheid. Daar dient Eduard Kronenburg zelf zijn ontslag in. Als hij het nieuws aan zijn collega's mededeelt, kunnen die dat niet geloven, vooral niet als hij uitlegt waarom: 'Ik denk dat ik eh... schrijver ga worden.' Zijn vriend Dolf probeert hem nog op andere gedachten te brengen: 'Als je weggaat zie je ons helemaal niet meer! Waarover ga je dan schrijven?' Maar zijn besluit staat vast, ondanks de financiële onzekerheid die onvermijdelijk het gevolg zal zijn: 'Het was hoe dan ook een ontroerend moment, alsof er al iets definitiefs was.' Met vooruitziende blik liet Brusselmans Kronenburg opmerken: 'Ieder woord dat niet ooit al geschreven is ga ik nog 's schrijven. Kilo's woorden en kilo's papier!' Het boek eindigt met de beschrijving van zijn laatste werkdag op 30 december 1986. Met zijn collega's gaat hij nog een keer naar de kroeg. Dolf heeft iedereen wijsgemaakt dat Eduard ontslag neemt om schrijnwerker te worden. Tegen zijn cheffin, van wie hij eveneens afscheid neemt, verklaart Eduard in reviaanse trant dat hij voornemens is over 'Het Leven Zelve' te gaan schrijven.[122] Het boek eindigt met de beschrijving van de jaarwisseling die hij met Gloria doorbrengt. Eduard was beroepsschrijver.

Dat gold ook voor de negenentwintigjarige Herman Brusselmans. Dat hij vanaf nu niet meer dagelijks naar Brussel op en neer hoefde, was – gezien zijn angstaanvallen – een verademing. Maar ook voor de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening was zijn vertrek een opluchting, want hij had er geen goede reputatie opgebouwd. Naar eigen zeggen zou het vanwege zijn slechte functioneren niet lang hebben geduurd voordat hij was weggestuurd, maar hij hield de eer aan zichzelf. Volgens Brusselmans loopt er bij oudere mede-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 109

werkers van de RVA tot op de dag van vandaag een rilling over de rug als ze de naam Herman Brusselmans horen. Daar wordt hij nog altijd herinnerd als 'Die gek in de kelder'.[123]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 110

3

De verliefde beroepsschrijver

De latere jaren

'Je moet iemand hebben die je leed voor je draagt,
zoveel is zeker.'[1]

Met dat beroepsschrijven begon hij maar meteen. In de roman *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989) – het eerste boek waarin de ik-figuur samenvalt met Herman Brusselmans – beschrijft hij zijn eerste dagen als professioneel auteur. Zo kunnen we vaststellen dat hij op 7 januari 1987 vierenzestig sigaretten rookte, maar ook dat hij er nog niet van overtuigd was dat zijn nieuwe stiel een succes zou worden: 'M'n fulltime-auteur-zijn, het dagelijkse goochelen met letters, daar ben ik niet constant erg gerust op, daar breek ik ook geregeld een uur of vier per dag m'n kop over tegenwoordig.'[2]

Toch timmerde hij als schrijver stevig aan de weg: hij werkte aan zijn romans, maakte vertalingen van de verhalen van Arthur Conan Doyle,[3] gaf optredens en deed van alles om geld te verdienen. Met Tom Lanoye trok hij van plaats naar plaats om het publiek te vermaken. Voor Lanoye was het podium zijn natuurlijke habitat, maar Brusselmans moest veel overwinnen om het te beklimmen, omdat het hem, zoals zoveel, angstig maakte. Waar Lanoye op tafel sprong en een toneelstukje opvoerde, stond Brusselmans stil achter een katheder monotoon zijn tekst van het papier voor te lezen. Hoewel zijn optredens hem in de loop der tijd steeds beter afgingen, hebben ze nog altijd dezelfde vorm: het zijn meer voordrachten dan *performances*. Toch slaagde hij er vanaf het begin al in om het publiek te vermaken met semiautobiografische, gevoelige en met absurde grappen doorspekte teksten.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 111

In deze tijd leerde hij ook om geld te vragen voor zijn activiteiten, veel geld. Als hij meedeelde dat een optreden 7500 frank kostte (een kleine tweehonderd euro) – of het nu om een uur ging of om vijf minuten – sloeg men in Vlaanderen vaak steil achterover. Voor een avondvullend programma vroeg hij met gemak het dubbele of driedubbele.[4] Verder schreef hij columns en verhalen in uiteenlopende periodieken, zoals *De Morgen,* waarin hij de recente literatuur besprak, of liever: afbrak ('Deze week maar 's drie oelewappers tegelijk, dat schiet lekker op.').[5] Dat leidde soms tot conflicten met chef Boeken Herman de Coninck, die soms passages censureerde, tot Brusselmans' ergernis. In 1989 haalde hij zelfs de televisie, nadat de hoofdredacteur zijn column 'gewraakt' had.[6] Daarom zou hij De Coninck in zijn werk regelmatig belachelijk maken, evenals zijn vrouw, Kristien Hemmerechts.

Juist vanwege die enorme gedrevenheid en inzet, zijn talrijke nevenactiviteiten, zijn branie en opschepperij als de 'Mooie Jonge Oppergod' en zijn fijne neus voor de aandacht van de media, bij voorkeur naar aanleiding van een relletje, speelde Brusselmans zichzelf juist in deze jaren in de kijker. In haar proefschrift *In het licht van de kritiek* (1994) beschreef Susanne Janssen 'variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken'.[7] Op basis van haar kwantitatieve onderzoek concludeerde ze dat auteurs die zich actief opstellen en veel nevenactiviteiten verrichten, meer aandacht krijgen in de pers, ook bij het verschijnen van volgende werken, en een gevestigde positie verwerven. Herman Brusselmans is wat dat betreft een schoolvoorbeeld voor beginnende auteurs. Aan het einde van zijn eerste jaar als beroepsschrijver bleek hij één miljoen honderdduizend frank te hebben verdiend (ruim zevenentwintigduizend euro), waarvan hij kon rondkomen. Bovendien verscheen hij steeds vaker op radio en tv, waardoor een breder publiek met hem kon kennismaken.

Nu hij niet meer dagelijks naar Brussel reisde en dus niet meer vroeg op hoefde te staan, kreeg zijn leven een heel ander ritme dan dat van zijn echtgenote, die wel elke avond op tijd naar bed moest:

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 112

> Mij kan de tijd al bijna een jaar geheel gestolen worden, al ben ik een slaaf van de nacht geworden en wil ik per se iedere dag de beroepsschrijver uithangen tot het ochtendkrieken nabij is, waarna ik ga slapen en pas weer wakker word als de rest van de mensheid al een hele hoop belangrijke activiteiten achter de rug heeft. Vervolgens drink ik koffie en rook ik een paar sigaretten en braak ik slijmen en breekt een nieuwe beroepsschrijversdag in volle glorie aan![8]

De jaren van weinig dorst

Brusselmans mocht dan geen kantoorbaan meer hebben, zijn alcoholconsumptie bleef gelijk. In een televisie-interview dat hem in oktober 1987 in een café te Hamme werd afgenomen, zien we de jonge schrijver het ene glas bier na het andere naar binnen gieten. Daar gaf hij al aan dat hij een zwakke lever had: 'Na drie eieren, een stuk chocolade en vijfentwintig pinten ben ik ziek.'[9] Ook bij publieksoptredens nam hij steevast zijn eigen blikken bier mee. Ongetwijfeld versterkte dat zijn imago van de rock-'n-roll-schrijver dat hij ook in zijn boeken uitdroeg. Daarin leek hij op de Amerikaanse cultschrijver Charles Bukowski, een van zijn literaire helden. In interviews dronk Bukowski, net als het alter ego Henry (Hank) Chinaski uit zijn werk, vaak een flesje bier of wijn uit een limonadeglas.

Het mocht dan voor een deel *self-fashioning* zijn (zie hoofdstuk 8), Brusselmans' drankzucht nam op den duur extreme vormen aan. Het hoeft geen verbazing te wekken dat dit nadelig was, voor zijn gezondheid en voor zijn huwelijk. Steeds vaker dronk hij naast bier ook gin-tonic en whisky-cola. Zo ging het van kwaad tot erger. Op een gegeven moment nuttigde hij een fles port en een fles whisky per dag en daarbij dronk hij naar eigen zeggen ook nog bier tegen een droge keel. 'Het waren de jaren van weinig dorst', zou hij deze periode in een terugblik noemen.[10] In een column met 'Wir-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 113

warmemoires' blikte hij terug op de tijd dat hij aan *Dagboek van een vermoeide egoïst* werkte, omstreeks 1987:

> Ik heb inmiddels een fles J&B [whisky] binnen. Ik moet kotsen. Ik probeer zo stil mogelijk te kotsen om m'n vrouw niet te wekken. Na het kotsen schroef ik de kurk van een verse fles J&B, en ik schenk het eerste van een nieuwe reeks glaasjes vol. Het smaakt fantastisch. Ik ga door met schrijven. Ik heb de indruk dat ik de beste schrijver van de wereld ben. Later die nacht moet ik nog 'ns kotsen.[11]

Volgens Gerda kon haar ex-man de dag niet aan: hij sliep altijd lang uit en bleef zoveel mogelijk binnen. Hun appartement was de cocon waarin hij zich verschanste. Voordat zij 's ochtends naar haar werk ging, reed ze nog even langs het winkeltje op de hoek om kranten, tijdschriften en sigaretten voor hem te halen. Bovendien zorgde ze ervoor dat de koelkast gevuld was met eten en drinken en wat hij verder maar nodig had. Dat hij boodschappen deed, was ondenkbaar. Hij kón het volgens haar niet. Dat gold ook voor koken, de administratie en het huishouden. Door zijn angstbuien werd Gerda – of ze dat nu wilde of niet – steeds meer in een verzorgende rol gedrongen: 'We waren "schrijver en muze", "leraar en leerling", "moeder en kind" en bijna nooit gewoon "man en vrouw".'[12]

Opvallend genoeg was Brusselmans' angst in de avonduren minder beklemmend. Bijna dagelijks ontvluchtte de schrijver rond elf uur hun flat om het Gentse nachtleven onveilig te maken, terwijl Gerda naar bed ging. Het rokerige en luidruchtige muziek- of rockcafé Caruso, dat gevestigd was in de Sint-Pietersnieuwstraat en in zijn boeken Paganini heet, was zijn stamkroeg. Zijn maten uit die tijd waren veelal leden van lokale Vlaamse rockbands, zoals Patrick De Witte (de drummer van The Misters), Luc De Vos (de zanger van Gorki), Paul Despiegelaere (de zanger van The Machines) en Fons Sijmons (de bassist van The Scabs). Brusselmans is als enige nog in leven.[13] Ook hij was inmiddels, vanwege zijn boeken en vele

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 114

optredens in de media, een bekende Vlaming geworden. Daardoor kreeg hij, net als de muzikanten, een stoet groupies achter zich aan. Als hij genoeg dronk, voelde hij de angst die hem overdag wurgde niet meer. Zijn roem werkte als een 'wijvenmagneet':

> De kwestie was dat niemand [...] op de hoogte was van mijn aanvallen van angst, paranoia en persoonlijkheidstwijfel. Dat was een geheim dat ik alleen deelde met Gloria en een paar artsen. Ik was jonger toen, en mijn lichaam was allicht veel sterker dan het nu is. Ik was wilskrachtig en ik vertikte het om iemand te laten merken dat ik een zak vol zielige, bevende shit was. [...] Binnen in m'n lijf kolkten de misselijkheid en het verlangen om wég te zijn, weg van deze plaats, weg van deze planeet, weg uit mijzelf. Geen ziel die ooit dacht: daar zit een man te sterven. De eerste whisky-cola verzachtte, de tweede verdoofde, de derde schakelde uit, en de vierde tot en met pakweg de twintigste zorgden ervoor dat ik verwerd tot een gezonde, stoere vent, die alleen zo dronken als een tor was. Geen *pussy* was veilig voor mij, en geen pussy wílde veilig zijn voor mij. Ik was de Mooie Jonge Oppergod der Vlaamse Lett'ren en de nacht lag als een onderdanige hond aan mijn voeten. De muziek stond luid, de vrouwen waren gewillig, de vrienden vormden een verbond, gevaar leek voorgoed verdwenen, de drank was koning, en ik was de keizer.[14]

Dat hij in deze woelige jaren nog aan schrijven toekwam, verbaast Brusselmans achteraf, want hij haalde nachtenlang door, rokend, 'wc's' (whisky-cola's) zuipend en meisjes versierend – en soms meer dan dat. In *Ex-minnaar* (1993) beschrijft hij zo'n avond in de Paganini en blikt hij terug op een affaire met een meisje die hij in een dronken bui had: 'Dat vroeger niet onaardige lijf van deze trut, daar had ik ooit wel 's een paar keer met m'n handen en m'n mond aangezeten. Tieten gezogen, dijen en billen gekneed, dat soort dingen. Getongzoend ook wel. Nooit geneukt of zo. [...] Bezopen gewriemel.'

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 115

Daarna keerde hij 'zat als een aap en woedend als een gek' van spijt terug naar Gloria.[15]

Het gebral, de oppervlakkige kroeggesprekken en het gepraat over niets heeft hij in verschillende boeken uit deze periode vastgelegd. Dat geldt ook voor het moment dat hij na een avond in de Paganini dronken thuiskomt. De slapende Gloria vormt als het ware een veilige haven, te midden van alle tumult en chaos van het leven dat hij eigenlijk niet aankan. Zo lezen we in *Vlucht voor mij*:

> Ik klop. Ik klop heel zacht. Gloria opent de deur. Daar staat ze, in dat schattige korte nachtkleedje. Ze bekijkt me. 'Gloria,' stamel ik, 'sorry, ik had een geschenk voor jou, maar dat ben ik verloren, en toen heb ik de oude man van mijn dromen ontmoet, en toen…' En dan barst ik uit in het typische snikken van de dronkenman die met zijn leven geen weg wil weten. Gloria klemt me aan zich vast en helpt me binnen, en sluit de deur. 'Kom,' zegt ze, 'er is niks aan de hand… er is alweer helemaal niks gebeurd… Helemaal helemaal niks…'[16]

Het kwam echter ook voor, zo herinnert Gerda zich, dat haar man helemaal niet thuiskwam. Voordat ze dan naar haar werk ging, reed ze eerst even langs de Caruso. Als ze Herman dan aan de bar zag praten met de cafébaas, was ze opgelucht, omdat ze wist dat hij dan spoedig naar huis zou gaan. Erger was het als hij niet te zien was: dan ging ze langs bij Patrick Riguelle – de zanger/gitarist en in die tijd Brusselmans' 'drinkebroer' en beste vriend.[17] Gerda was bevriend met Riguelles vriendin en ging kijken of haar man daar was. Als dat niet het geval bleek te zijn, was ze minder ongerust: 'Dan wist ik dat Herman niet ergens laveloos lag, maar dat hij samen met Patrick "ergens" was.' Hem overdag opbellen om te vragen of hij goed en wel thuis was aangekomen, was geen optie, omdat hij dan sliep. Als hij gewekt werd, was hij woedend. Dat had tot gevolg dat Gerda meer dan eens ongerust was.[18]

Hoewel door de alcohol de angstaanvallen verminderden, deed

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 116

zijn drankzucht zijn huwelijk geen goed. Als Gerda na een werkdag thuis arriveerde, was Herman nog maar net wakker en aangekleed. Hoewel hij pas een paar uur op was, dronk hij alvast een paar glazen port. Daarna volgden diverse whisky's, gin-tonics of whisky-cola's. Een fors deel van hun salaris ging in die tijd op aan drank.[19]

Huwelijkscrisis en scheiding

Brusselmans kon goed tegen alcohol. Je merkte niet snel aan hem dat hij te veel gedronken had. Alleen werd hij nog scherper dan hij toch al was. Dan begon hij, zoals hij in *Heden ben ik nuchter* heeft beschreven, met dingen te gooien en foeterde hij Gerda uit, bijvoorbeeld omdat er geen sigaretten meer in huis waren: 'Er tien jaar verleden bij sleuren. Tien jaar inmiddels al. Ruwe, onverantwoorde termen niet schuwen. Stom kutwijf, vette teef, ik noem maar wat. [...] En zij dus huilen. De tranen in beekjes naar beneden.'[20] Gerda bleek geen partij voor haar echtgenoot en kon hem in zulke ruzies verbaal niet aan. Als hij 's nachts thuiskwam uit de Caruso, deed ze daarom vaak alsof ze sliep, om discussies te vermijden. Bijna elke nacht schreef hij in dronken toestand een briefje voor haar met een lief woord voor als ze ontwaakte. Soms maakte hij haar echter ook wakker om een tirade over haar uit te storten over wat er mis was in zijn leven. Dan wees hij haar aan als de oorzaak van zijn ellende.[21] Later zou hij, terugblikkend, schrijven: 'Je moet 'ns met m'n eerste vrouw gaan praten, díe zal je vertellen wat echt snauwen mijnerzijds is. Maar ja, in die tijd dronk ik.'[22]

De volgende ochtend had hij dan weer spijt van zijn gedrag, maar was hij vanwege zijn katers meestal ongenietbaar. Zijn vrouw was, omdat hij zo prikkelbaar was, bang om hem te ontstemmen. Vooral haar onhandigheid ergerde hem. Gerda herinnert zich nog één specifiek voorval uit deze tijd. Op een vrijdagavond was ze aan het koken. De bitterballen in het frietvet deden de olie opspatten, met het gevolg dat zij kleine brandwondjes rond haar ogen opliep.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 117

Dat maakte Brusselmans ziedend. In plaats van bezorgd te zijn, maakte hij haar verwijten dat ze zo ongelooflijk stom was. De volgende dag stond er een voorstelling van het toneelstuk *De Canadese muur* gepland in Noord-Holland, waar hij als eregast voor was uitgenodigd. Maar door het voorval met het frietvet was hij nog altijd zo woedend dat hij weigerde om te gaan, en zijn vrouw verplichtte om dat voor hem te doen. De organisatoren en acteurs waren uiteraard ontgoocheld dat de schrijver zelf niet kwam opdagen en Gerda was vanuit Gent urenlang en doodongelukkig onderweg geweest naar een plek waar ze niet wilde zijn.[23]

In deze jaren nam Brusselmans' roem toe. Steeds vaker stonden er optredens in Vlaanderen en Nederland op het programma. Omdat hij niet durfde te rijden, kwam ook dat op Gerda neer. Dan kwam ze rond zes uur thuis van haar werk, zorgde ze voor de avondmaaltijd en bracht ze haar man naar zijn bestemming. Vaak was het midden in de nacht voordat ze thuiskwamen: Herman ging dan naar de Caruso en Gerda naar bed. Zo ging zij in haar beleving steeds meer het leven van haar man leiden. Ze deed dat overigens met liefde: ze vond het vanzelfsprekend om alles voor hem te doen. Een enkele keer werd ze op haar werk vervolgens ook nog eens op het matje geroepen door de directeur van Wolters Samsom voor uitspraken die niet zij, maar haar man gedaan had. Zo had hij tijdens een Kom-op-tegen-kanker-event een opmerking gemaakt over de destijds corpulente Vlaamse zangeres-presentatrice Margriet Hermans (over kanker en vermageren), waarvoor zij zich moest verantwoorden.[24] Het zou niet voor het laatst zijn dat Hermans het moest ontgelden. In *Guggenheimer wast witter* (1996) scheldt het hoofdpersonage haar uit voor 'afzichtelijke vleesblubberklomp'.[25]

Wat de relatie met Gerda verder compliceerde, was dat Brusselmans in deze jaren weer verliefd werd op allerlei meisjes uit de kroeg. Na de affaire met Rozine waren er nog tal van andere vrouwen met wie hij omging – het gevolg van zijn beroemdheid, aldus Gerda: 'Steevast was er wel een jong meisje (en ja, ze waren meestal blond) in Hermans leven.'[26] Een van die meisjes duikt op in de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 118

roman *Zijn er kanalen in Aalst?*, waar het personage Herman Brusselmans geflankeerd wordt door een 'helblonde schoonheid' in een minirokje dat nauwelijks tot onder haar navel reikte: 'Die navel was overigens zichtbaar, want haar T-shirt bedekte ternauwernood haar grote borsten, twee *pièces d'art* waar je heel wat geld voor zou geven, zelfs als je niet van kunst zou houden.'[27] Die amourettes waren niet eenvoudig voor Gerda, maar ze leerde op den duur ook hiermee om te gaan, al waren ze funest voor haar zelfvertrouwen: 'Al accepteerde ik wat eigenlijk onacceptabel was, ik wilde tegelijk mijn waardigheid behouden. Een vreemde spagaat, waar ik gaandeweg steeds beter in werd.'[28] Voor de schrijver zelf waren de verliefdheden een manier om het leven te ontvluchten waarover hij niet tevreden was. Zijn eenzaamheid hieven ze niet op en zijn angsten verdwenen er evenmin door.

Gerda had begrip voor haar man, geloofde in zijn talent, las alles wat hij schreef, steunde hem onvoorwaardelijk en probeerde zijn leven zo draaglijk mogelijk te maken, maar op den duur werd dat voor haar moeilijker – vooral omdat de combinatie van angst, alcohol en vrouwen te veel voor haar werd. Zo zouden ze een keer, met Tom Lanoye en zijn partner René Los, met de trein naar Parijs reizen. Maar toen Gerda thuiskwam van haar werk, was Brusselmans nog in zijn pyjama. Hij gaf aan dat hij niet zou meegaan: 'Een reden gaf hij eigenlijk niet. Was het angst? Of had hij dat weekend plannen met een meisje? Wie zal het zeggen.' Daarop reisde Gerda alleen naar Brussel en van daaruit naar Parijs. Het weekend was verpest, al deden Tom en René hun best om er iets van te maken.[29]

Het was echter vooral één specifieke gebeurtenis, die eind jaren tachtig plaatsvond, die Gerda achteraf als het 'ultieme dieptepunt van een gebrek aan zelfrespect' uit haar huwelijksjaren beschouwt. Herman had een meisje leren kennen in de Caruso en nam haar ook geregeld mee naar huis. Ook Gerda mocht haar wel, omdat ze intelligent was en een goede gesprekspartner. Op een dag vertelde ze Herman dat ze het plan had om voor een halfjaar naar Papoea-Nieuw-Guinea te vertrekken. De dag voordat ze ver-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 119

trok wilde hij in alle rust afscheid van haar nemen. Dat betekende, aldus Gerda, dat hij haar er dus niet bij wilde hebben. Maar door zijn angstbuien durfde hij het huis niet te verlaten. Dus was er maar één oplossing: Gerda moest weg, zodat hij met zijn vriendin enige privacy zou hebben: 'Op mijn vraag waar ik dan heen moest, antwoordde Herman dat dat niet zijn probleem was. Voor zijn part ging ik een uur in het park wandelen. Dat heb ik dan ook gedaan... Ik heb een uur in het park op een bankje gezeten, in de wetenschap dat mijn man afscheid nam van een jong meisje.'[30]

Wat ten slotte ook een schaduw wierp over hun huwelijk, was dat Gerda – hoewel noch zij, noch hij iets mankeerde – niet zwanger raakte. Dat was, achteraf gezien, meer een probleem voor Gerda dan voor hem, want kinderen lieten de schrijver vrij onverschillig.[31] Al in *Heden ben ik nuchter* beschrijft Brusselmans dat Gloria, de geliefde van Eduard Kronenburg, in het ziekenhuis ligt voor een kijkoperatie, die moet uitwijzen hoe het kan dat ze maar niet in verwachting raakte.[32] In *Zijn er kanalen in Aalst?* speelt de kwestie eveneens een rol. Eduards bazin vraagt hem in dat boek hoe het met zijn vrouw gaat. Daarop antwoordt hij: 'Nog altijd niks', waarna ze hem probeert te troosten. Als zij verderop in het boek voor de zoveelste keer bij hem informeert of er bij zijn vrouw nog steeds niets is, liegt Eduard dat ze sinds gisteren weten dat Gloria eindelijk zwanger is, zich voornemend: 'Over twee à drie weken [...] zal ik een miskraam verzinnen.'[33] Gerda en hij zijn altijd kinderloos gebleven.

Uiteindelijk besloot Gerda dat het niet meer ging: 'Ik besefte dat een ander leven mogelijk was. Dat ik uit dit leven kon stappen en kon proberen om er nog iets van te maken. Ik hield nog steeds van Herman, maar we zouden nooit echt gelukkig zijn.'[34] Na een huwelijk van tien jaar besloten ze per 1 juli 1991 met elkaar te breken, of zoals hij later schreef: 'In de flat op de Sint-Kwintensberg beleefde ik gelukkige jaren, tot ik als alcoholist en half waanzinnige romanschrijver m'n echtgenote niet meer voldoende van dienst kon zijn, en we besloten om te scheiden.' Gerda bleef in de flat wonen, hij verhuisde naar een 'vrijgezellenstudio' in de Leeuwstraat, 'heel

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 120

klein maar splinternieuw, waar ik zeer spaarzaam m'n interieur inrichtte, en wel zo spaarzaam dat ik praktisch geen meubelen had'.[35] Hoewel ze wettelijk nog getrouwd bleven, geldt 1 juli 1991 als de datum waarop ze uit elkaar gingen.

De bovengenoemde 'fnuikende factoren' speelden zeker een rol in de slechte afloop van hun huwelijk,[36] maar achteraf gezien was Gerda, hoewel ze een goede vrouw was, niet Brusselmans' grote passie. 'Dat voelde ik al toen ik destijds voor het altaar stond,' zou hij later in een interview opmerken.[37] Ze was vooral de liefde van zijn studententijd, maar omstreeks 1991 was het op.

Zijn ouders hadden het er niet makkelijk mee dat ze uit elkaar gingen. Wat zouden de mensen er wel van zeggen? In *Ex-schrijver* (1991), waarin hij verslag uitbracht over zijn scheiding, beschrijft hij een telefoongesprek met zijn moeder, die hem voorhield dat het verkeerd was dat ze uit elkaar waren. Het leek erop dat ze partij koos voor Gerda, want ze sprak 'banvloeken' over haar zoon uit. Zelf viel de scheiding Brusselmans eveneens zwaar. In een interview legde hij uit dat het voelde alsof zijn rechterbeen geamputeerd was.[38] Gerda was immers degene geweest die hem in de voorgaande jaren in alles gesteund had, ook in zijn keuze om beroepsschrijver te worden, en alles gedaan had om zijn leven draaglijker te maken: 'Gloria was de vrouw bij wie ik weg was, en haar zijde was een van de stopplaatsen van het geluk.' En een stukje verderop in *Ex-schrijver*: 'Ik val in duizend stukken van spijt als ik aan Gloria denk; ik daver uit m'n vel van verlangen als ik aan Gloria denk; ik zet de vloer blank met tranen als ik aan Gloria denk.'[39] Daarom reed hij die eerste tijd soms met de motor langs haar woning, om te zien of er licht bij haar brandde, in de hoop om een glimp van haar op te vangen. In *Ex-minnaar* noteerde hij, nadat hij opgemerkt had dat ze niet thuis was: 'Doch waar bevond zich thans de vrouw die eens het eerste meisje van mijn reële dromen was geweest?'[40] Het moeten missen van Gerda/Gloria, die er altijd voor hem was, is een belangrijk motief in de boeken uit deze periode.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 121

Van Gloria tot Phoebe

Na zijn scheiding zette de vierendertigjarige schrijver zijn nachtleven met bier, gin-tonic en whisky-cola in café Caruso voort. In die periode, die ongeveer acht maanden duurde, had hij verschillende verhoudingen met meisjes die in *Ex-schrijver* breed worden uitgemeten en die daar onder meer Olympia, Clio, Eva en Aleksandra heten. In een column blikte hij terug op het jaar 1991, toen hij net vrijgezel geworden was en een meisje oppikte in de Caruso: 'Ik ga met haar naar mijn studio in de Leeuwstraat, en we hebben seks, en ze blijft slapen, en na het wakker worden en nog een keer seks en het douchen en het aankleden en het koffiedrinken zegt ze: "Ik geloof dat ik verliefd op je ga worden", en ik zie haar daarna nooit meer terug.'[41] Veel voldoening gaven zulke amourettes hem niet: 'Ik ben te oud voor jonge Aleksandra's. Ik ben alleen nog jong genoeg voor een verdwenen Gloria.'[42]

Enkele maanden na de breuk met Gerda, in de nacht van 22 op 23 december 1991, ontmoette Brusselmans een vrouw die zijn leven radicaal zou veranderen: Tania de Metsenaere. De zeven jaar jongere Tania werd geboren op 13 mei 1964 te Balgerhoeke, een gehucht in Oost-Vlaanderen, vlak bij Eeklo en Adegem. Haar ouders gingen scheiden toen ze drie jaar oud was. Ze hebben nadien nooit meer een woord met elkaar gesproken, al bleven ze in dezelfde straat in Adegem wonen, schuin tegenover elkaar. Aanvankelijk woonde Tania doordeweeks bij haar moeder en in het weekend bij haar vader. Maar omdat het haar moeder was geweest die wegging, werd Tania aan haar vader toegewezen. Hij hertrouwde al spoedig, op zijn dertigste, met een meisje van zeventien. Zo gebeurde het dat toen Tania vijf jaar was, zowel haar moeder als haar stiefmoeder in verwachting was. In drie dagen tijds had ze er twee halfzusjes bij; ze ging bij beiden op bezoek in dezelfde kraamkliniek. Vanaf nu woonde ze door de week bij haar vader en in het weekend bij haar moeder. Uiteindelijk kwam er bij haar moeder – vijf jaar later – nog een halfzusje bij. Toen Tania ouder werd, bepaalde ze zelf wanneer ze bij wie

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 122

sliep. Tania's zorgzame aard stamt volgens haarzelf uit die tijd, toen zij als oudste kind mede voor haar zusjes zorgde.[43]

Nadien ging ze op 'kot' wonen in Kortrijk, waar ze aan de hogeschool een bachelor in de orthopedagogie behaalde. Al tijdens haar studie liep ze stage in 'Het Sas' in Betekom: een opvangboerderij voor jongeren tussen de vijftien en dertig jaar. Daar ging ze na haar afstuderen werken, maar op een gegeven moment – in 1990 – besloot ze haar leven een andere wending te geven. Ze volgde een omscholingscursus, waarin ze zich verdiepte in marketing, businessplanning en verkoop. Nadien had ze banen in de mode, horeca, catering en in een optiekzaak, waar ze nog werkt.[44]

Tania was een bewonderaar van Brusselmans' boeken en ze kende hem ook uit het tv-programma *Het Huis van Wantrouwen* en van het radioprogramma *De laatste mannen*, dat hij samen met Walter Grootaers presenteerde. Ze was hem eerder al een keer op straat tegengekomen, toen hij samen met Gerda was. Tania herinnert zich dat ze oogcontact hadden, maar hij weet daar niets meer van.[45]

Die nacht in december 1991 waren Tania en Herman allebei aanwezig bij de Christmas Show in De Brielpoort te Deinze. Zij was er met enkele collega's en hij trad met Tom Lanoye op als diskjockey, onder het leidend oog van Rudy Van Eeckhoutte (de eigenaar van café Caruso) en Luc Coorevits (directeur van Behoud de Begeerte). Juist in die jaren was Brusselmans' celebritystatus in opmars. Tania was een dansend meisje in de massa. Ze viel hem op, omdat ze nadrukkelijk oogcontact maakte.[46] De vlam sloeg direct over, aldus Brusselmans: 'Ik was 34, een tijdje gescheiden, herstellend alcoholicus. Ik zag haar voor het eerst tijdens een optreden, en ik wist: shit, dat is ze. En zij wist het ook.'[47] Tania had dezelfde ervaring: 'Ik werd als bij donderslag verliefd (liefde op het eerste gezicht bestaat echt).'[48] Net als bij Gerda kwam het initiatief van Tania. Zij stapte op hem af, terwijl ze wist dat hij op dat moment een vriendin had: een tweeëntwintigjarig blond rock-'n-rollmeisje dat Nancy heette. Zij was die avond bij hem in Deinze. Omdat ze werkloos was, had hij haar een baantje bezorgd; ze verzorgde het eten backstage voor

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 123

de bandleden. Voordat Brusselmans als dj het podium moest beklimmen, raakte hij in de coulissen in een ruzie met zijn vriendin verwikkeld. In haar woede smeet ze de sleutels van zijn huis op de grond. Tania had het tafereel vanuit de zaal opgemerkt.[49]

Toen Brusselmans na afloop van het optreden van het podium kwam, was ze verdwenen. Die avond waren er een aantal optredens van Belgische bands en het was Tania's bedoeling om daar met haar collega's naartoe te gaan. Maar ze wist dat Herman na afloop naar de Caruso zou gaan. Daarom veinsde ze zich niet goed te voelen, zette haar collega's thuis af en begaf zich naar zijn stamkroeg. Daar zat Herman al aan de bar, met naast hem een lege kruk, waarop ze zonder aarzelen plaatsnam. Volgens Tania waren zijn letterlijke woorden: 'Eindelijk ben je daar.' Ze praatten en uiteindelijk bracht zij Herman naar huis. Tania weet nog dat hij onderweg in de auto aan het luchtdrummen was op de kort tevoren uitgebrachte legendarische Nirvana-single 'Smells Like Teen Spirit'.[50]

Sinds die avond waren ze onafscheidelijk. Op dat moment was Tania nog in een relatie verwikkeld met een zekere Frank, maar die liep voor Tania's gevoel op haar einde. Ze speelde al langer met het idee om bij hem weg te gaan. Een tijd lang hadden Herman en zij een geheime affaire, maar dat was niets voor Brusselmans. Hij vond het bovendien vervelend dat hij Tania's vriend kende. Die was eveneens een bewonderaar van Brusselmans' werk en was ook geregeld in de Caruso te vinden. Op 13 mei 1992 vierde Tania haar achtentwintigste verjaardag in het roemruchte café. Het was bij die gelegenheid dat Frank op de schrijver afstapte en hem vroeg wat hij moest doen, omdat hij vermoedde dat Tania een affaire had, niet wetend hoe de vork in de steel zat. Dat vond Brusselmans zo ongemakkelijk dat hij haar voor de keuze stelde: of ze koos voor haar vriend, of voor hem, maar zij had haar besluit al genomen. De volgende dag lichtte ze daarop haar vriend in. In *Over mijn vrouw* (2008) beschreef Brusselmans diens reactie: 'Ik kan me heel goed voorstellen dat een vrouw die de kans heeft om haar leven te leiden aan de zijde van Herman Brusselmans zo'n nitwit als mij dumpt als was

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 124

hij een portie aangebrande aardappelen.'[51] In werkelijkheid vatte hij haar vertrek niet zo licht op. In juni trok Tania bij haar nieuwe liefde in, in zijn studio in de Leeuwstraat. Toen ze bij hem arriveerde had ze niets bij zich, op een tasje met wat ondergoed en een tandenborstel na. De studio was wel gezellig, met een keukentje en een bankstel, maar ook erg klein. Een prominente plaats was gereserveerd voor zijn drumstel. Ze sliepen op een mezzanine, waar ze niet rechtop konden staan.[52]

Ze hadden er een fijne tijd, aldus Tania, en ook Brusselmans bewaart er goede herinneringen aan. Ooit had hij het plan de roman *Avonturen in de Leeuwstraat* te schrijven, maar dat is er niet van gekomen.[53] In de Leeuwstraat bleven ze tot maart 1993 wonen. Daarna verhuisden ze naar een duplexhuurwoning, in het Patershol. Inmiddels waren hun levens verstrengeld geraakt, aldus de auteur: 'In januari 1992 waren we een stelletje, verliefd als vlinders en zwevend als de lucht zelf.'[54]

Tania de Metsenaere wordt voor het eerst opgevoerd in de roman *Ex-minnaar* (1993) onder de naam Phoebe. Daarmee bracht Brusselmans een eerbetoon aan Salingers *The Catcher in the Rye*. Holden Caulfields zusje heet immers ook zo. Onder dat pseudoniem zou Tania in veel van zijn boeken uit de jaren negentig en het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw figureren. In die eerste periode zette Brusselmans zijn bohemienbestaan voort. Volgens Tania ging ze in 1992 en 1993 elke dag naar de winkel om een fles port en een fles whisky te kopen.[55] Het verschil was wel dat hij, hoewel hij nog altijd meer dronk dan verstandig was, vertrouwen had in zijn nieuwe relatie. Wel liet zijn gezondheid te wensen over. Drinken deed hij overvloedig, maar eten niet. Hoewel Tania probeerde gezond te koken, at en eet hij het liefst frieten, zoals hij regelmatig in zijn werk vermeldt.

Toen hij net met Tania samen was, kreeg Brusselmans twee keer een vrij ernstig motorongeluk. Een keer zat Tania bij hem achterop. Hoewel hij gedronken had, was het niet zijn schuld dat ze in botsing kwamen. Voor hen reed een auto die plotseling remde en

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 125

van de middelste naar de rechterrijstrook uitweek. Door zijn manoeuvre zag de bestuurder niet dat Brusselmans en zijn berijdster op die weghelft reden, waardoor ze tegen de grond werden gesmeten. Tania was ongedeerd, maar hij schuurde met zijn kin over het asfalt, haalde zijn knie open, bezeerde zijn heup en kneusde enkele ribben. Met een ambulance werd hij naar het ziekenhuis vervoerd. Zijn Yamaha was flink beschadigd. Brusselmans herinnert zich nog goed dat hij het ziekenhuis werd binnengebracht, waar het die avond een drukte van jewelste was. Daar werd hij opgemerkt door de overige patiënten, die hem kenden van het populaire Vlaamse televisieprogramma *Het Huis van Wantrouwen*. Toen hij op de brancard het ziekenhuis werd binnengedragen, ging er volgens de schrijver in de zaal een daverend applaus op.[56]

Maanden later liep Brusselmans nog altijd mank en nog jaren zou hij af en toe steken in zijn linkerknie blijven voelen. Maar dat had hij er graag voor over. In *Ex-minnaar* schreef hij dat het motorongeluk hem, ondanks de pijn en de schrik, een goed gevoel gaf, omdat het hem in staat had gesteld om Tania, zijn nieuwe geliefde, te beschermen: 'Ik voelde hoe ik met mijn eigen lichaam [...] ervoor zorgde dat zij het beton nauwelijks zou raken; hoe ik bezig was haar van onheil te vrijwaren.'[57]

Uiteindelijk dreigde zijn drankgebruik funest te worden. Tania herinnert zich dat ze een keer thuiskwam van haar werk en dat Herman op de overloop zat, waar hij de hele dag had gezeten, omdat hij zich niet meer kon bewegen. De dokter werd erbij geroepen en die stelde vast dat de schrijver een zenuwontsteking had, als gevolg van zijn overmatige alcoholconsumptie. Daar kwam nog bij dat zijn lever gevaarlijk gezwollen was. Volgens de arts was hij doende zichzelf in de vernieling te helpen. Als hij zo doorging, zou hij niet lang meer leven. Daarop besloot hij van de ene op de andere dag te stoppen met drinken. Dat deed hij op 17 december 1993, een datum die mythische allures heeft gekregen, die vanaf dat moment vaak in zijn werk zou voorkomen, bijvoorbeeld in *Mogelijke memoires* (2013):

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 126

> Zo, hier zit ik dan. Zo nuchter als een pasgeboren foorkramer [kermisexploitant], want ik drink geen druppel alcohol meer sinds 17 december 1993. Dat staat eveneens in vele biografieën van mij. Nochtans zoop ik heel graag, en als ik stomdronken was durfde ik van alles en nog wat, zoals op de Sint-Baafstoren klimmen (verzonnen), een dode rat door de brievenbus van de stadsarchivaris proppen (verzonnen) en een leeg Trappist-glas over de muur van het kerkhof keilen (niet verzonnen). En met lallende stem vrouwen versieren natuurlijk. 'Lala,' zei ik dan, tegen een meisje dat waarschijnlijk Lili, Lulu of Lolo heette, maar wat kon mij dat schelen, 'Lala mijn kind, jij moet ongeveer de mooiste benen hebben die ooit de Sint-Pietersnieuwstraat hebben af gewandeld.'[58]

Brusselmans mocht gestopt zijn, dat weerhoudt hem er niet van om zijn personages wel alcohol te laten drinken. Danny Muggepuut uit de Muggepuut-reeks zuipt het ene biertje na het andere. En ook personage Guggenheimer is een verwoed drinker. Toch kan Brusselmans het ook hier niet laten om af en toe de realiteit te laten doorschemeren en zo een spel te spelen met de lezer, zoals in *Toos*: 'Laat iedereen maar denken dat de fles weer op tafel staat. 17 december 1993 blijft echter een kerndatum.'[59]

Het ophouden met drinken viel Brusselmans niet licht. Aanvankelijk ondervond hij de gevolgen van een delirium tremens. Hij meende overal ratten en mieren te zien en dacht dat het plafond naar beneden kwam. Zes weken later verdwenen zijn waanbeelden, maar de drang om te drinken bleef.[60] Zijn angst was dat hij, die altijd onder invloed van veel drank had geschreven, nu geen letter meer op papier zou krijgen, maar dat was niet zo: ook nuchter bleven zijn stijl en productie op hetzelfde niveau.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 127

In zijn boeken neemt Phoebe vanaf dat moment de rol over van Gloria als muze, troosteres en icoon van de ware liefde. Zij is de enige die in staat is om zijn *Weltschmerz* te verzachten. Zoals hij vroeger naast Gloria kroop nadat hij in het café was geweest, deed hij dat nu naast zijn nieuwe liefde. In *Ex-minnaar* schrijft hij: 'Ik was onpeilbaar blij dat ik de helende geur van Phoebe kon inademen.'[61] Samen kochten ze in 1994 een hondje, het Maltezer leeuwtje Woody. Het dier zou een terugkerend personage in zijn werk worden, het meest expliciet in *Het oude nieuws van deze tijden* (1994). Op het omslag staat Woody afgebeeld en in het boek praat de ik-figuur voortdurend tegen zijn hondje, dat daar Speedy heet. Woody diende als substituut, omdat Tania en hij besloten om kinderloos te blijven.

In de jaren negentig, in zijn tijd met Tania, bleef het contact met Gerda – met wie hij nog altijd getrouwd was – behouden. In het begin had Tania daar moeite mee, omdat ze vreesde dat het nog goed zou komen tussen Herman en Gerda. Dat was geen vreemde gedachte, want hij ging nog zeker drie of vier keer per week bij haar eten. Maar toen Tania's angst ongegrond bleek, kon ze het goed met Gerda vinden en werden ze vriendinnen. Ze deden allerlei dingen samen en bezochten elkaars verjaardagen. Later kwam er aan die hartelijke omgang een einde. Op een gegeven moment adviseerde Brusselmans' boekhouder hem dat het misschien een goede investering zou zijn om een huis te kopen. In 1999 lieten Tania en hij hun oog vallen op een woning aan de overkant van de straat, waar de schrijver tot op de dag van vandaag woont en werkt. Omdat Gerda en hij op dat moment nog altijd getrouwd waren en hij nu een huis met Tania wilde kopen, moest het huwelijk ontbonden worden.

Tot zover was er geen vuiltje aan de lucht, maar toen Tania en hij het huis kochten, ging het mis. In het pand had tot kort daarvoor een Grieks restaurant gezeten en het hele pand was uitgewoond. Er

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 128

had zelfs een brandje gewoed. Het hele huis moest daarom worden gestript en gerenoveerd. Over die verbouwing schreef Brusselmans onder meer in *Vergeef mij de liefde* ('De werkzaamheden in m'n nieuwe huis schoten niet slecht op. Omdat dit nieuwe huis zeer dicht bij m'n oude huis is ging ik er geregeld langs om te zien of de werklui van m'n geld niet te veel lanterfantten, op hun schop leunden, en sigaretten draaiden.').[62] Gerda had nog niet zo lang daarvoor een nieuwe vriend gekregen, Mari, met wie ze overigens nog steeds samen is. Hij werkte als zelfstandige in de bouw en dus kwam het goed uit dat hij een deel van de verbouwing voor zijn rekening kon nemen. Op die manier hadden Gerda en hij ook de kans elkaar wat vaker om zich heen te hebben. De verbouwing was veel werk en verliep goed, maar de financiële afwikkeling minder. Over de reden hiervoor laten Herman en Gerda zich anders uit. Feit is dat deze situatie voor wrijvingen zorgde. Datzelfde jaar overleed ook Gerda's vader, Paul. Hij was op 26 oktober 1999 vrij onverwacht gestorven, zittend in zijn stoel. Omdat zij inmiddels in Nederland woonde, belde ze een aantal mensen. Herman was een van hen. Hij besloot met Tania naar Iddergem te rijden en ze kwamen daar als eersten aan. Ze waren ook op de begrafenis met koffietafel na afloop. Het zou een van de laatste keren zijn dat Herman en Gerda elkaar zagen.[63] Gerda, die zo bepalend was voor Brusselmans' vroege schrijverschap, verdween nu uit zijn leven.

De ondergang van de familie Brusselmans

Het zou Brusselmans altijd blijven spijten dat Tania en zijn moeder elkaar nooit hebben ontmoet. Op 1 juli 1992 lichtte hij zijn moeder telefonisch in over zijn nieuwe vriendin. Ze was sceptisch, omdat hij sinds zijn scheiding van Gerda al verschillende meisjes had gehad, maar ze wilde Tania desondanks graag ontmoeten. Dat stemde de schrijver gelukkig, merkte hij in *Mijn haar is lang* (2009) op: 'De twee vrouwen van m'n leven zouden elkaar in de ogen kijken! Dat

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 129

zou een mooie dag worden.'[64] Er was een afspraak gemaakt waarop Tania en zij zouden kennismaken, donderdag 9 juli 1992, maar op de maandag daaraan voorafgaand, 6 juli, stierf zijn moeder. Deze gebeurtenis schokte hem diep en zou een stempel drukken op zijn auteurschap (zie hierover het volgende hoofdstuk).

Lea Lenssens was behept met een zwakke gezondheid. De laatste vijf jaar van haar leven leed ze aan nierfalen. Volgens de schrijver kwam dat doordat zijn moeder – zoals velen in het Vlaanderen uit die jaren – verslaafd was aan de zogenaamde 'poeders van Dr. Mann', die geproduceerd werden in Antwerpen. Die waren bij iedere kruidenier verkrijgbaar en maakten deel uit van menige Vlaamse huisapotheek. Ze beloofden de gebruikers dat zij een pijnstillende werking hadden en allerlei kwalen verhielpen. Wie zich niet fit voelde, diende slechts een poedertje te nemen met wat water, zo adviseerden de makers, en 'Het vermoeide gestel wordt zoo dadelijk weer opgeknapt'. En inderdaad, vanwege de hoge concentratie cafeïne voelde men zich verkwikt. Uit onderzoek is inmiddels gebleken dat overmatig gebruik ervan tot ernstige nierinsufficiëntie kan leiden. Lea had vaak last van migraineachtige hoofdpijn en gebruikte die poeders veelvuldig. De schrijver herinnert zich dat hij als kind door zijn moeder regelmatig naar de kruidenier aan de overkant werd gestuurd voor een paar poedertjes. De laatste jaren van haar leven moest zij wekelijks naar de nierdialyse, waar ze met zes vrouwen op een kamer lag. Daar was ze de 'vedette', omdat haar zoon beroemd was. Uiteindelijk begaf Lea's hart het tijdens een van de dialyses, terwijl ze omringd was door medisch specialisten.[65]

Na haar overlijden was niets meer hetzelfde, aldus de schrijver: 'Het vee weigerde gevoederd te worden, de eerste lentekoekoek zweeg voor lange tijd, m'n vader verloor de ene strijd na de andere, m'n broer en m'n zus begonnen elkaar te haten, en ik ging aan de drank.'[66] Dat laatste was niet waar, want dat was hij al jaren. Gust Brusselmans was volledig uit het veld geslagen. Hij stortte zich nog meer dan voorheen op de veehouderij. Hij zou nog zestien jaar leven, maar hij was een gebroken man. Hoewel hij het niet vaak had

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 130

laten zien, hield hij veel van zijn vrouw. Ze konden samen lachen: 'Dan kon je aan hen zien dat ze ondanks alles van elkaar hielden. Dat hun liefde nooit was opgehouden te bestaan.'[67] Als zijn moeder in de laatste fase van haar leven op vrijdag naar de nierdialyse moest, bakte hij spek en ei voor haar. Na haar dood is hij dat nog wekenlang blijven doen, om de eieren daarna in de prullenbak te gooien.[68] Nu zij weg was, 'verschrompelde' hij. Zij had immers voor alles gezorgd: voor het eten, de was, de gezelligheid. In korte tijd veranderde hij in een oude man.[69] Om voor hem te kunnen zorgen, trokken Joseph en zijn vrouw Marleen en hun twee kinderen bij hem in.[70]

Enige tijd na haar dood, toen de familie bij de notaris moest komen om de erfeniskwestie af te wikkelen, kwam aan het licht dat Joseph enige onverantwoorde financiële transacties had uitgevoerd en schulden had gemaakt. Voorheen werd de administratie gedaan door een boekhouder, maar later – toen Joseph oud genoeg was – nam hij de papieren en nog weer later de hele zaak over. Vader Gust, in dit soort zaken gemakzuchtig, bemoeide zich vanaf dat moment niet meer met de zakelijke kant van het bedrijf. Over problemen werd niet gepraat. Gust wimpelde moeilijke onderwerpen af met de woorden: 'Manneke, zwijgt erover.'[71] Volgens Brusselmans had zijn broer de ambitie om het relatief kleine bedrijf van zijn vader uit te bouwen tot een imperium. Hij wilde dé veehandelaar van Vlaanderen worden, aldus zijn jongere broer. Daarvoor werden kosten noch moeite gespaard. Maar vergeleken met zijn vader beschikte Joseph over minder talent om 'commerce te doen', waardoor hij te hoge prijzen betaalde voor de runderen.[72] Daar kwam nog bij dat Joseph aan de drank was, een verslaving die hij met zijn jongere broer deelde. Joseph was een stille drinker. Brusselmans herinnert zich dat zijn moeder een keer van een ladder was gevallen, toen ze een emmer van een hoog rek in de stal wilde pakken. Die bleek vol te zitten met lege bierflessen, die zijn broer daar had verborgen.[73]

Vanwege die 'malafide praktijken' ging de veehouderij, de trots van zijn vader, omstreeks 1993 ten onder. Herman en zijn zus de-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 131

den op advies van een notaris afstand van de erfenis, zodat zij niet medeverantwoordelijk waren voor de tot drieëntwintig à vierentwintig miljoen francs (meer dan een half miljoen euro) opgelopen schuld. Daardoor kwam het bedrag voor Josephs rekening, wiens leven door dit faillissement getekend werd. Niet alleen moest hij jarenlang afbetalingen doen, zijn vrouw verliet hem en hij werd gedwongen in zijn onderhoud te voorzien met onbeduidende baantjes. Herman en zijn zuster ondersteunden hun vader vanaf dat moment financieel, tot aan zijn dood, en betaalden ook de kosten van zijn begrafenis. Het faillissement was de reden dat Brusselmans en zijn broer – die het altijd goed hadden kunnen vinden – jarenlang geen contact met elkaar hadden. 'Naar ik hoor is mijn broer nog twee keer faillieter dan hij tevoren al was. Met zijn schulden zou je een middelgrote dierentuin kunnen opstarten,' schreef hij in 1996.[74] Ook Mia verbrak alle banden met haar broer.[75]

Brusselmans heeft de laatste jaren wel weer enig contact met zijn broer, omdat zijn misstap geen reden is om zijn hele leven boos te blijven; hij is nu wel genoeg gestraft. Maar Mia vindt de handelwijze van Joseph nog altijd onvergeeflijk. Volgens haar heeft het faillissement de ondergang van hun moeder betekend. De schulden kwamen weliswaar pas na haar overlijden aan het licht, maar zij is ervan overtuigd dat hun moeder op de hoogte was van wat er in het bedrijf speelde.[76] Daarover verschilt de schrijver met haar van mening. In *Autobiografie van iemand anders* schreef hij al: 'Op een keer dacht ik: misschien is het maar beter dat mijn moeder is gestorven. Anders had ze de ellende, die ze door haar dood in gang heeft gezet, allemaal moeten meemaken en dat verdient ze niet.'[77]

Achteraf kunnen we vaststellen dat het faillissement van invloed is geweest op Brusselmans' karakter en leefwijze. Zijn werktempo, de neiging om zeer zuinig te leven en de angst om niet meer van het schrijven te kunnen leven en in armoede te vervallen, werden hierdoor ongetwijfeld versterkt.

Het ouderlijk huis werd verkocht aan een bouwbedrijf, maar Gust Brusselmans kon er voorlopig gehuurd blijven zitten. Op den

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 132

duur werd het te groot voor hem alleen en werd het onderhoud ervan steeds moeilijker. Uiteindelijk kwam hij te wonen in een nieuwe flat van de sociale woningbouw in de Veldstraat in Hamme, op de eerste verdieping. Dat moet een schok geweest zijn voor de man die altijd goed geboerd had. Hoewel Gust Brusselmans de draad weer probeerde op te pakken – hij kreeg vrienden en kennissen over de vloer en verhandelde in zijn vrije tijd nog wel eens een koetje – had hij sinds de dood van zijn vrouw een zeker cynisme over zich gekregen. Het leven kon hem eigenlijk niet meer veel schelen. Maar het lag niet in zijn aard om over zijn gevoelens te praten, laat staan te klagen. Toen zijn gezondheid achteruitging, verhuisde hij naar een appartement op de begane grond, omdat hij de trap niet meer op en af kon en er geen lift was. Zijn laatste jaren woonde hij in rusthuis St. Jozef in Moerzeke. Daar was hij geliefd: hij had een koelkastje op zijn kamertje, waar hij voortdurend bezoek ontving, vooral van oude dametjes, die hij steevast op een drankje vergastte.[78]

Zijn handelsgeest bleef hem tot het einde toe eigen; hij was en bleef een echte marchand. Als er een nieuwe roman van Herman uitkwam, wilde hij daar een exemplaar van hebben, om het tegen een hogere prijs dan de winkelwaarde in het rusthuis te verkopen aan een medebewoner. Zelf las hij de boeken niet, maar hij was wel trots op zijn zoon. Een keer vergezelde hij hem naar de Boekenbeurs. Al die aandacht vond hij prachtig. En als Herman weer eens een televisieoptreden had, zat hij altijd voor de buis. Hij vroeg Tania om hem van de activiteiten van zijn zoon op de hoogte te houden.[79]

In het tehuis mocht niet gerookt worden, maar daar trok Gust zich op den duur niets van aan. Hij had geen zin meer om voor iedere sigaret met zijn rolstoel naar buiten te gaan. Omdat hij in de laatste fase van zijn leven veel pijn had, gaven Brusselmans en Tania hem ter verzachting af en toe een paar joints als ze hem bezochten. Hoewel Gust altijd een fervent tegenstander van drugs geweest was, rookte hij ze met genoegen. Zijn zoon had hem ook niet ver-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 133

teld dat er marihuana in zat. Nadat Brusselmans hem op zondag tien joints had gegeven voor de hele week, belde Gust op dinsdag al op dat de 'rare sigaretten' al op waren. En dat niet alleen: omdat hij ze met zijn deur open rookte, werden ook andere patiënten stoned. Verder zat hij de hele dag te eten (meer dan voor hem als suikerpatiënt goed was) en naar de televisie te kijken. Van de eens zo actieve man was nog maar weinig over.[80]

Gust Brusselmans overleed op 10 november 2008, achtenzeventig jaar oud, in het ziekenhuis van Aalst: 'De vijf miljoen sigaretten en de zwaarte van de vijftig jaar veehandelaarsstiel hadden op den duur hun tol geëist.'[81] Aan het einde was hij een wrak. Vier dagen voor zijn dood werd zijn rechterbeen nog geamputeerd. Uiteindelijk raakte hij in coma en hield hij plotseling op met ademhalen, terwijl Herman en Tania bij hem waren. Dat heeft de schrijver als aangrijpend ervaren:

> Het hakt erin, je vader op twee meter afstand zien sterven. Ik heb z'n hand vastgenomen en hem gezegd dat hij de groeten moest doen aan m'n moeder en aan het hondje Woody. Ik dacht ook: waarom stormen er geen dokters binnen, met van die dingen om elektriciteit door je borst te jagen, zodat hij misschien weer begint te ademen? Het enige wat gebeurde was dat een verpleegster zei: 'Ja, hij is dood.' Tania moest erg huilen. Ik probeerde me sterk te houden.[82]

Vijf dagen later vond de uitvaart plaats in de Heilig Hartkerk te Hamme. Op het bidprentje dat er werd uitgedeeld, stond links een kruis afgebeeld en in de rechterbovenhoek een rund – want hij was altijd katholiek én een veehandelaar gebleven.[83] Daarna werd zijn vader bijgezet in het graf op het kerkhof van Hamme. Eindelijk was hij weer herenigd met zijn vrouw. Hun portretten prijken op het graf.

Brusselmans realiseerde zich dat er nu niemand meer over was: én zijn grootouders waren dood én zijn ouders. Aan wie zou hij,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 134

behalve zijn broer en zus, iets kunnen vragen over vroeger, bijvoorbeeld voor het schrijven van het ultieme boek over zijn jeugd: *Theet 77*? Zijn geboortedorp en vooral de straat waar hij opgroeide, met zijn ouderlijk huis dat in verval begon te raken en dat op de nominatie stond om te worden afgebroken, werd voor hem een *no go area*. De drukte die er altijd had geheerst, was er niet meer, net zomin als de personen die er over de vloer waren gekomen. Het huis op Theet 77 was de enige getuige geworden van een verleden dat onbereikbaar was geworden.

Tania de Metsenaere als muze

Net als toen hij met Gerda samenwoonde, draaide hij in de tijd dat hij met Tania leefde zijn dag- en nachtritme volledig om. Overdag schreef hij zijn columns en gaf hij interviews, 's nachts, terwijl zijn geliefde sliep, werkte hij aan zijn romans. Om zeven uur in de ochtend ging hij slapen en om halfdrie 's middags stond hij op. Dat ritme kenmerkt zijn leven tot op heden. Zo leefde hij voor zijn schrijverschap. Zelden verliet hij Gent, behalve zo nu en dan, als hij weer een boek uit had, voor optredens op literaire festivals of op televisie ('Waarom ik bijna ieder jaar een nieuwe roman schrijf: om het sociaal contact een beetje gaande te houden.').[84] Op vakantie ging hij nooit; zijn afkeer daarvan is legendarisch. Alleen voor zijn werk is hij bereid om te reizen, bijvoorbeeld als hij ergens in Nederland moet optreden. Slechts twee keer maakte hij een reisje voor zijn plezier. In 1992 ging hij met de redactie van *Het Huis van Wantrouwen* een weekend naar Rome, waar het tot zijn ergernis regende. Het zou hierna zeventien jaar duren voordat hij weer een vakantiereis zou ondernemen.

Toen hij van de drank af was, stortte zijn sociale leven in, omdat hij niet meer naar de Caruso ging. Die omslag zien we ook in zijn werk terug. Vrijwel al zijn boeken gaan vanaf dat moment over de schrijver Herman Brusselmans, die niets van betekenis beleeft,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 135

door Gent wandelt, koffiedrinkt (thuis of in een horecagelegenheid), gesprekken voert en zich – keer op keer, dag in dag uit – verheugt op het moment dat Tania na een werkdag veilig thuiskomt, zoals in de slotzin van *De kus in de nacht* (2002): 'Woody sprong op en spitste de oren. De sleutel klikte in het deurslot. Daar was Phoebe. J,o,e,p,i,e.'[85] Als er al eens iets gebeurt in zijn werk, is dat doorgaans aan zijn fantasie ontsproten.

Na drie jaar kwam hun relatie in een crisis terecht. Brusselmans was nog steeds geen gemakkelijke man om mee te leven, vanwege zijn woedeaanvallen, verbale agressie en behoefte om zijn geliefde constant bij zich te hebben. Het lag niet in Tania's aard om tegen hem in te gaan; ze had de neiging om in veel opzichten als een rietstengel mee te buigen. Omdat ze 'ademnood' had, zich door hem geclaimd voelde en naar meer vrijheid verlangde, besloot ze om te vertrekken. Tussen 1995 en 2000 woonden ze vervolgens gescheiden, hoewel ze wel een (lat)relatie hadden.[86] In het weekend kwam Tania geregeld bij hem logeren en ze sliepen dan ook nog samen. Maar er was in die tijd ook de verliefdheid op een 'geheim' meisje, dat in *Vergeef mij de liefde* (2000) Emma heet, en zelfs als zijn 'Droommeisje' betiteld wordt.[87] In 2000, toen hun woning helemaal opgeknapt en gerenoveerd was, vroeg Brusselmans Tania om bij hem terug te komen. En dat deed ze. De jaren die hierop volgden, tot 2010, beschouwt de schrijver achteraf als de gelukkigste van zijn leven.[88]

In de loop der tijd is Tania de Metsenaere uitgegroeid tot Brusselmans' muze. Heel zijn autobiografische werk uit die jaren is te lezen als één monument voor deze vrouw van zijn leven: 'Mocht ik een beeldhouwer wezen, dan zou ik haar elke dag uit steen kappen.'[89] Telkens weer beklemtoont Brusselmans in zijn boeken hoe fantastisch ze is. Als hij zich angstig voelt en zij is bij hem, kalmeert hij. In *Bloemen op mijn graf* heet het: 'Daar is ze. Hijgend tik ik haar op de schouder. Ik ben zo nerveus als de pest. Tot ik zie wie ze is. Ineens word ik rustig, zoals altijd als ik haar zie. Want het is Phoebe, mijn vrouw. Altijd weer nieuw, altijd weer uniek, altijd weer

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 136

onherkenbaar mooi tot ik besef dat zij het is. Zijzelf. Wie anders in godsnaam? Mijn eigen onvergetelijke meisje.'[90] In *Logica voor idioten* lezen we: 'Phoebe is onaantastbaar. Hoogste niveau.'[91] Bij haar hoeft hij niet de stoere schrijver te spelen, maar kan hij het masker afzetten. In *Een dag in Gent*, waarin zij onder haar eigen naam voorkomt, lezen we: 'Onze liefde is schier eindeloos. Ik zou geen andere vrouw willen, ook niet als die zou zeggen: "Herman, ik ben de enige vrouw in je leven." Weg met dat wijf. Een schop tegen haar pruim kan ze krijgen. Tania de Metsenaere, die is het voor mij en anders niemand.'[92]

De lezer beschikt maar over weinig feitelijke gegevens over zijn vrouw. Net als over vele andere mythische personages uit het Brusselmans-universum, is wat hij over Tania schrijft in hoge mate gefictionaliseerd. Natuurlijk, hij schrijft dat ze een functie vervult in de mode-industrie en dat ze in een brillenzaak werkt. Dat is allemaal aan de werkelijkheid ontleend. Maar veel van wat hij over haar schrijft is ook niet waar. Het verst in het fictionaliseren gaat hij in *Over mijn vrouw* (2008), een boekje 'over de bijzonder mooie en sexueel begaafde Tania de Metsenaere, die op 13 mei 1964 werd geboren in Adegem'.[93] Het is een fictieve biografie, geschreven in opdracht van vrouwentijdschrift *Viva*.

De feiten – correcte namen, plaatsen en data – worden hierin afgewisseld met brusselmansiaanse nonsens. Zo lezen we dat Tania's vader 'een hardwerkende verkoper van jeukpoeder' was, terwijl haar moeder in het plaatselijke circus als acrobate optrad. We krijgen informatie over Tania's lagereschooltijd ('Op de kleuterschool was ze al zindelijk, behalve als ze in haar broek kakte'), de scheiding van haar ouders en de geboorte van haar halfzusje Kathy, voor wie ze heel streng was ('Als Tania een sigaret rookte mocht Kathy geen trekje nemen, om maar een onnozel voorbeeld te noemen'), haar tweede halfzusje Tini en haar poedel Kortjakje. Ook N'Konko Zundi, een zwarte geadopteerde jongen uit Adegem, komt ter sprake. Hij was zo verliefd op Tania dat hij haar een liefdesbrief schreef: 'Ik verlieft zijn op jou. Ik willen afspreken. Morgenavont

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 137

op het speelplijn.' Daar was Tania niet van gediend: 'Niet dat ze iets tegen negers had, integendeel, maar toch zei ze: "Fuck off, blackie".'[94] Inmiddels hadden ook andere jongens een oogje op haar, zoals Frank, met wie ze een relatie kreeg.

Het hoogtepunt van haar leven vond plaats op 22 december 1991, aldus Brusselmans. Op die dag ontmoette ze de liefde van haar leven, tijdens het al genoemde feest te Deinze. Te midden van het dansende publiek zag hij een prachtig meisje staan met lang bruin haar en mooie benen in een spijkerbroek. Ze bleef maar naar hem glimlachen: 'Ze vond mij op slag de knapste man aller tijden. Je zal zeggen: zo knap ben je nu ook weer niet, maar Tania vond nu eenmaal van wel, daar kan ik weinig aan veranderen.' Op het feest werden ze naar elkaar toe gezogen, totdat ze zoenden en rookten ('Hoera, zij rookte! Een vrouw die niet rookt is als een vrouw zonder schoenen'). Daarna reed ze met hem mee naar Gent, waarna hij haar uitnodigde om in zijn 'vrijgezellenflatje' een kop koffie te komen drinken: '"Heb je ook milkshake?" vroeg ze. "Nee." "Droge sherry?" "Nee." "Rode porto?" "Nee." "Kamillethee?" "Nee." "Champagne?" "Nee." "Dan zal ik dat kopje koffie drinken." Dat was tenminste een vrouw die wist wat ze wilde.' Ze zoenden, en op een gegeven moment ging Tania naar huis, omdat ze haar relatie met Frank nog moest beëindigen. Deze erkende meteen dat hij niet tegen Brusselmans op kon, waarna Tania bij hem introk. Seksueel klikte het uitstekend en dankzij haar hulp stopte hij met drinken, nadat ze gedreigd had: 'Het moet maar 'ns gedaan zijn met de drank, en zo niet, dan ga ik nooit meer naakt op je gezicht zitten.' Dat liet Brusselmans zich geen twee keer zeggen. Sindsdien leidden ze hun gelukkige leven. *Over mijn vrouw* eindigt met een liefdesverklaring van de auteur: '"Ik hou al zeventien jaar van jou," zei ik. "En als het even kan, zal ik nog zevenenzeventig jaar van jou houden." Ik keek haar aan met glinsterende ogen. Tania de Metsenaere is mijn vrouw en over die vrouw zou ik duizend boeken kunnen schrijven. Misschien doe ik het ooit nog ook.'[95]

Zo fictionaliseerde Brusselmans in zijn werk dus ook het leven

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 138

van de vrouw die hem het meest dierbaar is. Tania de Metsenaere was hierdoor niet langer alleen nog zíjn vrouw: ze werd publiek bezit.

De angst om verlaten te worden

Professioneel ging het Brusselmans in deze jaren voor de wind. Hij werd een bekende – en volgens sommigen: beruchte – auteur, niet in de laatste plaats vanwege de rechtszaken die er tegen hem werden aangespannen. Vooral het proces van modeontwerpster Ann Demeulemeester naar aanleiding van *Uitgeverij Guggenheimer* (1999) kreeg veel aandacht. Het bevestigde zijn imago als *shock*-auteur, zeker toen de rechter besloot het boek uit de schappen te laten halen (meer hierover in hoofdstuk 6).

Een motief in zijn werk is de angst dat hij verlaten zal worden door wie hem lief is. Zelf is hij ervan overtuigd dat de dood van zijn moeder hierbij een doorslaggevende rol heeft gespeeld ('M'n moeder ging weg en daar ben ik nooit van hersteld').[96] In *Vergeef mij de liefde* beschrijft hij zijn ergste nachtmerrie: dat hij de brekende ogen zal zien van zijn hondje Woody of dat Phoebe 'met een valiesje in haar hand van me wegloopt, zonder nog een keer om te kijken. Met gebogen hoofd loopt ze van me weg, omdat ze niet langer bij mij wil zijn.'[97] Hij wist toen nog niet dat dit ook zou gebeuren.

Op 16 oktober 2004 zou Woody op tienjarige leeftijd overlijden. Al in *Het oude nieuws van deze tijden* had hij over de dood van zijn hond geschreven. Daar werd het diertje door een – aanvankelijk door de verteller geadoreerd – buurmeisje vermoord. Ze snijdt hem de keel door, tot verdriet van de ik-figuur Herman Brusselmans: 'Op de trap naar beneden voelde ik de tranen uit mijn ogen rollen.'[98] De werkelijkheid was minder dramatisch, maar daarom niet minder verdrietig. Woody was altijd een zorgenkindje geweest, dat aan epileptische aanvallen leed en daarom pilletjes moest slikken. In *Het spook van Toetegaai* (2005) schreef hij hoe hun dierbare hondje in hun

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 139

beider armen ontsliep: 'Ik zie altijd het beeld voor me van Woody's laatste seconden in dit leven, en dan ineens was ze een warm, mooi lijkje en kwam het verdriet dat ons verschrikkelijk hard in het gezicht sloeg, en van dat beeld kan ik niet slapen, en Tania vaak ook niet, hoe vermoeid ze ook mag zijn.'[99] In deze roman praat hij geregeld tegen zijn dode hondje, wiens as hij in een urn in de woonkamer bewaart. En ook in *Woef* – 'het magazine van de hondenvriend', waarin Brusselmans sinds 2004 een column schreef – bracht hij verslag uit van hun verdriet om Woody's dood. Tania en hij waren er kapot van, alsof ze hun kind hadden verloren. Ze organiseerden zelfs een koffietafel om met vrienden erover te kunnen praten. Maar in 2006, nadat ze vijftien maanden in de rouw waren geweest, kwam er een nieuwe hond, de Lhasa Apso Eddie. Vanaf toen werd die het 'op korte pootjes lopende centrum van het universum dat Herman Brusselmans en Tania De Metsenaere delen', om *HUMO*-journalist Jeroen Maris te citeren.[100]

Het ergste moest toen nog komen. Ook Tania – zijn muze, degene die zijn boodschappen deed, voor hem kookte, de was deed, de auto bestuurde, voor hem zorgde, kortom: zijn alles – zou hem verlaten. Aanvankelijk leek er geen vuiltje aan de lucht. Op 29 juli 2005 traden ze in het huwelijk: een bezegeling van hun verbond. Eerst voelde hij daar maar weinig voor, omdat hij al een keer getrouwd was geweest. Maar Tania vond het 'rock-'n-roll' om twee keer te trouwen en wilde bovendien voor de wet verbonden worden met de liefde van haar leven. Lange tijd stuurde ze erop aan, maar op een gegeven moment staakte ze haar pogingen. Geheel onverwacht ging hij echter voor haar op één knie. Die 29ste juli gaven ze elkaar, in het bijzijn van familie en vrienden, het jawoord op het stadhuis van Gent. In de namiddag vond er een receptie plaats in een café daartegenover. Er volgde een diner met familie en enkele vrienden in het Keizershof op de Vrijdagmarkt en 's avonds werden tafels en stoelen beneden aan de kant gezet en kwamen er nog meer vrienden bij om te dansen.[101]

Vijf jaar later vertelde Tania hem totaal onaangekondigd dat ze

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 140

wegging. De mythische datum die daarbij hoorde – en die sindsdien talloze keren in zijn oeuvre werd vermeld – was 6 mei 2010. In juni voegde ze de daad bij het woord. In de Vlaamse media was dat groot nieuws, want de twee waren een bekend koppel. Het bleek dat Tania meer ruimte nodig had, omdat ze zich verstikt voelde. Na achttien jaar hield Tania dat niet meer uit. Zelf beschreef Tania haar gevoel zo: het was alsof ze met Herman op een eiland zat, waarop niemand werd toegelaten. De schrijver is volgens haar een sterke persoonlijkheid, tegen wie ze niet op kon en door wie ze geïmponeerd was. Ze hadden een heel aangenaam leven samen, aldus Tania. Veel van die dagen zagen er hetzelfde uit. 's Avonds als zij thuiskwam van haar werk dronken ze een aperitiefje (hij koffie of cola) en bespraken ze wat ze hadden meegemaakt. Daarna ging Tania koken en gebruikten ze samen de maaltijd. Ten slotte keken ze naar een film of lazen ze wat en daarna ging zij slapen en maakte hij zich gereed om te schrijven.[102]

Op het laatst van hun relatie werden de leuke momenten overschaduwd door de minder aangename. Tania kwam naar eigen zeggen niet meer genoeg voor zichzelf op. Soms durfde ze niets te zeggen als ze ergens anders over dacht dan hij, omdat ze bang was om hem boos te maken of hem uit zijn werkritme te brengen. Voor haar gevoel moest ze telkens op eieren lopen. Brusselmans' karakter beschrijft zij als paradoxaal. Hij kan heel lief en aangenaam zijn, maar hij heeft zeker ook een dominante, narcistische, egoïstische zijde, aldus Tania: hij is de 'warme, liefdevolle, betrekkelijk normale man en het melancholische, veeleisende nachtdier'.[103] Alles staat in dienst van zijn schrijverschap. Hij neemt nooit vakantie en haat het als hij van zijn vaste patroon moet afwijken. Als hij een column moet schrijven op een andere computer dan de zijne, is hij hulpeloos en geïrriteerd.[104]

Brusselmans verwachtte van zijn vrouw dat ze stopte met werken en altijd in zijn buurt bleef. In een interview na hun breuk verklaarde hij: 'Zo zag ik de liefde: ik heb jou voortdurend nodig, en jij hebt mij voortdurend nodig, en dus moeten we elkaars schaduw

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 141

zijn. We moeten aan elkaar geplakt zijn.'[105] Dat zij de behoefte had om af en toe met een vriendin een kop koffie te gaan drinken, begreep hij niet. Bovendien verwachtte hij dat ze, als ze niet werkte, thuis was als hij 's middags wakker werd. Op een dag zat ze op een zonnig terrasje met vriendinnen en besefte ze dat ze eigenlijk geen zin had om weg te gaan, maar dat er van haar verwacht werd dat ze naar huis ging. Op reis gingen ze nooit, hoe vaak Tania hem er ook om vroeg. Ze ging zelfs in 2005 zonder hem op huwelijksreis naar Italië, waarbij ze zich liet vergezellen door haar moeder. Een keer gaf hij toe, om haar een plezier te doen, in de zomer van 2009. Toen reisden ze met de trein naar Saint-Tropez, want de auto was geen optie.

In *Kaloemmerkes in de zep* (2009) beschreef hij hoe zij reageerde: 'Tania de Metsenaere werd bijkans gek van vreugde. Eindelijk zou haar echtgenoot, de befaamde auteur Herman Brusselmans, Gent verlaten en samen met haar naar den vreemde trekken.'[106] Hij koos voor de Franse havenplaats, omdat hij er een mythische voorstelling van had, vanwege de optredens van Brigitte Bardot en anderen in de jaren vijftig. Het was een pittoreske plek en Tania en hij logeerden in een chic hotel. Maar net als in 1992 toen hij Rome bezocht, viel de reis in het water. In Saint-Tropez, waar honderden bejaarde landgenoten bleken rond te lopen, voelde hij zich niet op zijn gemak. Hij was angstig en verlangde al bij aankomst terug naar de veiligheid van zijn Gentse appartement. Daar kwam nog bij dat het weer te wensen overliet. Ze arriveerden op maandagavond. Op dinsdag begon het te gieten en daalde de temperatuur naar twaalf graden.[107] Dat was niet goed voor zijn humeur. Tania twijfelde geen moment en boekte de terugreis, zodat ze op woensdag al in Gent arriveerden, waar de zon scheen.[108]

Naar eigen zeggen had Tania altijd de neiging gevoeld om hem tegemoet te komen en alles voor hem te doen. Voor Herman zou ze door het vuur gaan. Maar op een gegeven moment wilde, of beter gezegd: kon ze dat niet meer. De beslissing om weg te gaan nam ze naar eigen zeggen in een opwelling. Het was het resultaat van een

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 142

opeenstapeling van kleine voorvallen. Ze voelde zich erg schuldig dat ze de idylle kapot had gemaakt en Herman was nog altijd de man van haar leven, maar ze voelde dat ze niet anders kon.[109] Aanvankelijk ging ze in een appartementje een paar straten verderop wonen met het idee dat ze uiteindelijk bij hem zou terugkeren. Maar daar is niets van terechtgekomen.

Brusselmans was verslagen en kwaad tegelijk. Die gevoelens zien we ook terug in zijn literaire werk. In *Van drie tot zes* (2011) lezen we voor het eerst over hun breuk. Hoewel het een fictief boek is over de radiomaker annex schrijver Willem Zundap, kan de lezer ondertussen afleiden hoe de schrijver zich voelt, bijvoorbeeld als hij Tania – die in het boek Bleu heet – typeert als 'de bedrieglijke schoonheid, de valse verslindster, de enige vrouw die ertoe doet, minus haar gebrek aan scrupules, haar haat en haar wil om alles kapot te maken'. Verderop verwijt hij haar een egoïste te zijn. Er is slechts één woord voor haar handelen, *verraad*: 'Dit zal het laatste woord zijn dat ik ooit uitspreek. Verraad. Dat ze op m'n grafsteen zetten: hier ligt een verraden man.' Dat Tania hun bondgenootschap had verbroken, stemde hem bitter en maakte hem woedend, zodat hij zelfs opmerkt: 'Wat is er eigenlijk met jou aan de hand, kutwijf?'[110] Het monument verbrokkelde. Tania viel van haar voetstuk.

Niet alleen in de literatuur, ook in werkelijkheid kregen Tania en hij ruzie. Ze maakten elkaar over en weer verwijten en stuurden nachtelijke sms'jes vol woede en rancune. Maar op den duur legden ze het bij, al zou de breuk niet meer worden hersteld. Tania en hij bleven goede vrienden. Ze gaan met elkaar om als broer en zus en zien elkaar als soulmates. Ze ontmoeten elkaar nog geregeld, vaak om de paar dagen, om samen te eten (als Tania kookt) of koffie te drinken. Nog altijd heeft Tania een verzorgende rol: ze doet de boekhouding, stelt facturen en contracten voor hem op, ordent de post, vult de koelkast en vervangt zelfs kapotte lampen. In ruil daarvoor betaalt hij de huur van haar appartement. Hoewel zij nog altijd een vertrouwensfiguur is en hun band onverbrekelijk, is het nooit meer geworden wat het was. Hun verhouding als man en

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 143

vrouw was definitief ten einde. Zo veranderde Tania de Metsenaere van de liefde van zijn leven in de kameraad van zijn leven.[111]

Tania's 'verraad' zou ook in *Watervrees tijdens een verdrinking* (2012) een rol spelen. De auteur kwelde zichzelf met de gedachte aan Phoebe met een andere man en schreef uitvoerig over zijn liefdesverdriet. Dat zijn vrouw hem willens en wetens liet verzuipen, terwijl ze wist dat hij zijn leven lang aan verlatingsangst en aan watervrees leed, maakte hem tegelijkertijd razend en radeloos:

> Zoals zo vaak gebeurd was tijdens het afgelopen jaar trok er plotseling een enorme vlaag van woede door m'n lijf, die te maken had met het verraad van Phoebe. Monumenten had ik voor die vrouw gebouwd, standbeelden, schrijnen, stenen tafelen waarop ieder woord voor haar was geschreven; ik had haar een eerste plaats gegeven in het pantheon van mijn godinnen, dat op haar na praktisch leeg was; ik had schoenen van Louboutin voor haar gekocht, en op een keer had ik haar zelfs in m'n armen geklemd en gezegd: 'Ik hou van jou.' Waar heeft het toe geleid? Dat ik een man ben zonder Phoebe, dat ik in cafés of waar dan ook op zoek moet naar surrogaten, dat ik denk: hopelijk voor haar komt Phoebe me nu niet onder ogen of ik maak haar tot de enige passagier van de taxi die ik zelf bestuur tot in de hel. Maar ik wist m'n kalmte te bewaren [...] Phoebe is *weg*; ze mag nog bij me op bezoek komen zoveel ze wil, al wat ik dan zie is een schim, weliswaar de schim van de mooiste en beste vrouw die ik ooit gekend heb, maar evengoed een schim die ik wil laten verdwijnen met één enkele knip van m'n wraakzuchtige vingers. De vingers die haar ooit gestreeld hebben willen haar nu blind maken, doof, stom, en onbestaand.[112]

Vanaf dat moment zou Brusselmans niet meer over Tania als Phoebe schrijven. Bij haar nieuwe rol als ex-minnares hoorde een nieuwe naam. In overleg koos ze voor Poppy. In *Poppy en Eddie* (2014) heeft

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 144

Brusselmans de kalmte herwonnen, hoewel de wond van de scheiding nog niet geheeld is ('Hoe zou het met Poppy gaan? [...] Veel aan haar denken schiet kogels in m'n knieën.'). Inmiddels had Tania te horen gekregen dat ze aan borstkanker leed. Dat bracht hem ertoe zijn bitterheid aan de kant te schuiven en haar onvoorwaardelijk te steunen. Een medisch traject met chemokuren en bestralingen volgde, waarover Brusselmans in dit boek verslag uitbracht, net als over zijn tweeslachtige houding ten aanzien van zijn vroegere liefde: hij wil haar beschermen en vergeven, maar ook loslaten en veroordelen. Hoe het ook zij, hij slaagt er niet in haar uit zijn hoofd te bannen: 'Ik zat daar, gedreven door slechts deze gedachten: hoe gaat het met Poppy? En met haar korte koppie? En met de ontsteking van het mondslijmvlies die optreedt vanaf de derde week? En kan ze de slaap vatten? En waarom heeft ze er drie jaar geleden voor gezorgd dat ik nu hier zit en niet ergens anders, waar ik hoor?" Dat hij nog altijd van haar houdt, blijkt uit zijn bereidwilligheid om de ziekte van haar over te nemen. Nog altijd is zij degene bij wie hij zich veilig voelt. Ze mocht hem dan verlaten hebben, waarom hij haar soms vervloekte, Tania was en bleef zijn godsgeschenk: 'De redder van m'n bijna verzopen ziel.'[113]

Op zoek naar een nieuwe vrouw

Er zat voor de vrouwenfanaat Brusselmans maar één ding op: hij moest op zoek naar een nieuwe geliefde, om de eenzaamheid tegen te gaan en de open plek die Tania had achtergelaten op te vullen. Tegen het einde van *Poppy en Eddie* lezen we over het 'meisje dat nog niet in een roman mag'.[114] Dat bleek de West-Vlaamse journaliste Melissa Janssens te zijn, ten tijde van het verschijnen van de roman nog maar vijfentwintig jaar oud. Brusselmans en zij kenden elkaar al langer, maar de vonk sloeg over toen zij hem op 14 augustus 2013 kwam interviewen voor het Vlaamse maandblad *P-magazine*.

Toen Brusselmans in november van datzelfde jaar het nieuws

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 145

van zijn 'Nieuwe Verloofde' in een column wereldkundig maakte, werd er in de pers druk over die relatie geschreven en gespeculeerd, vooral vanwege het grote leeftijdsverschil. Op sociale media werd Melissa verweten een BV-jager of *starfucker* te zijn, omdat ze eerder relaties had met twee bekende Vlamingen. Zelf zag ze het probleem niet zo: 'Herman mag dan al in de nazomer van zijn leven zijn, op een ziel staat geen leeftijd.'[115]

Melissa zou een tijd lang als Brusselmans' nieuwe muze fungeren. *Poppy en Eddie en Manon* (2015) is zijn eerste roman waarin hij meer dan vijfhonderd pagina's schreef over zijn verliefdheid op de meer dan dertig jaar jongere Melissa, die in het boek Manon heet. Poppy en zij vormen vanaf dat moment de pijlers van zijn bestaan: Poppy als 'Standvastige Liefde Van Begin Tot Eind' en Manon als het 'Kakelverse Meisje Der Ontloken Dromen'.[116] Met Melissa beleefde hij een korte maar intense relatie, die voor hen serieuzer was dan velen geloofden. Hij dacht er zelfs over na of hij een kind met haar wilde. In zijn werk bleef hij zijn lezers op de hoogte houden van hun verhouding. De weergave van intimiteiten schuwde hij hierbij zoals gewoonlijk niet – tot onvrede van Melissa, die erover klaagde (en daar schreef hij dan ook weer over). In *Poppy en Eddie en Manon* lezen we bijvoorbeeld:

> Ik wil van haar houden maar haar niet te dicht op de huid kleven; ik wil haar bezitten maar haar niet claimen; ik wil mee haar leven leiden maar haar een eigen leven gunnen. Ik ben ook lichamelijk in de ban van Manon. Ik word geil van al haar onderdelen. Dat is goed. M'n erectieproblemen zijn er nog, maar hebben het zeer moeilijk met een naakte Manon, in die zin dat m'n lul zich soms geen bal aantrekt van de erectieproblemen [...] Je zou de geschoren kut van Manon moeten zien. En haar stevige memmen. En die lange benen. En de ruimtes tussen haar tenen. En haar kont, in dewelke ik m'n tanden zet. Ja, een mooi bijtijden erg hitsig meisje.[117]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 146

De relatie duurde nog geen jaar. In de zomer van 2014 maakte de pers alweer gewag van de breuk met Melissa, nadat zij het op 10 juli van dat jaar had uitgemaakt. Zelf verklaarde Brusselmans dat hij de schuldige was, omdat hij haar verstikte, zoals hij dat ook bij Tania had gedaan: 'Melissa struikelde over de schrijver in mij die nu en dan raar doet, en te veeleisend is, en zijn meisje doodknijpt met liefde.' Naast zijn zwartgallige buien en depressies waar ze maar moeilijk mee kon omgaan, speelde ook hun uiteenlopende ritme een doorslaggevende rol: Melissa bleek als ochtendmens van Brusselmans te verwachten dat hij samen met haar zou slapen en opstaan. Dat werkte op den duur niet.[118] In *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* (2016) verwerkte Brusselmans de breuk. Melissa was niet tegen zijn chronische cynisme opgewassen en noemde hem daarom wel eens de 'King of Darkness' (ook omdat de schrijver steevast in een zwarte leren jas gekleed gaat).[119] In zijn werk werd die bijnaam door Brusselmans omgevormd tot de 'Koning van de Duisternis die nooit Glimlacht'.[120]

En dus was Brusselmans weer alleen. Het zou te ver voeren om alle ontmoetingen met potentiële vriendinnen hier te bespreken, maar één mag er niet ongenoemd blijven en dat is Lena, die hij in 2016 ontmoette. Ze wordt hier op haar verzoek zonder achternaam vermeld. Lena werd in 1991 geboren in Amsterdam, in het jaar dat Herman en Tania voor elkaar vielen. Tijdens de boekpresentatie van *De fouten* (2016) was de toen vierentwintigjarige studente voor het eerst aan zijn zijde te zien, wat de pers niet ontging. Brusselmans zou Lena, in tegenstelling tot Melissa, het liefst uit de schijnwerpers houden, maar voor een celebrity-auteur is dat onmogelijk. Ze werden dan ook meteen op de foto gezet.

Weer kwam het initiatief niet van hem: het was Lena die ervoor zorgde dat ze elkaar ontmoetten. Ze was een bewonderaarster van zijn werk, had *Watervrees tijdens een verdrinking* en daarna nog een paar van zijn boeken gelezen, en volgde sinds jaar en dag zijn columns. Naar eigen zeggen was ze er verbaasd over dat zo'n 'pracht van een vent' zonder vrouw zat. Op 2 maart kreeg ze van haar zus de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 147

coördinaten te horen en de dag daarna stelde ze zich met behulp van Google Maps op voor zijn huis in Gent. Toen de schrijver verscheen, ging hij vergezeld van Tania en een vriendin. Nadat ze afscheid hadden genomen, wilde Lena haar kans grijpen, maar voordat ze iets kon doen, was hij al in een café verdwenen. Gelukkig kwam hij kort daarna naar buiten, maar hij reageerde schuchter en raadde haar aan om in de zomer nog eens terug te komen, om een terrasje te pikken. Daarna verdween hij.[121]

Een week later, zelfde tijd zelfde plaats, stond Lena er weer. Maar de schrijver liet zich niet vermurwen. Hij zei haar dat hij het te druk had met schrijven 'om het levenslicht ook maar een seconde uit het oog te verliezen' en raadde haar aan om volgende week donderdag nog maar een keer terug te komen. Boos wierp ze een brief in zijn bus waarin ze schreef dat ze hem een fantastische schrijver vond zoals Arnon Grunberg dat bijvoorbeeld niet was en dat hij zich best wat toegankelijker mocht opstellen. De donderdag daarop dronken ze dan eindelijk koffie, in de Aba-Jour onder zijn huis, en toen volgde hun eerste kus. Maar daar bleef het bij en voor ze het wist had hij de trap van zijn huis beklommen en viel de poort in het slot. Daarop stuurde ze hem een brief met daarin haar telefoonnummer en twee dagen later kreeg ze een sms van hem waarin ze las dat ze welkom was.[122]

De eerste donderdag na de herfstvakantie ging ze opnieuw naar Gent, maar ditmaal verscheen hij niet. Daarop stuurde ze hem een sms'je dat ze stond te wachten bij het koffietentje Simon Says en dat ze een witte onderbroek droeg. Hij sms'te daarop terug dat hij in de modder stond 'met een bruine streep in zijn onderbroek' in Hamme, waar hij gefilmd werd voor een documentaire. Die dag nog dronken ze koffie in de Aba-Jour en na middernacht kreeg ze een sms'je dat ze mocht langskomen:

> Ik kreeg een rondleiding door zijn huis zonder te weten waarom – heel ontroerend, zoals hij mijn hand daarbij vasthield [...] – en we praatten een uur of wat, en ik speelde met z'n pie-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 148

> mel en hij met de mijne, en ik nam de vroegste ochtendtrein naar Brussel met mijn beste vriend en ik was in tijden niet zo gelukkig geweest, en ging er dan maar van uit dat dat voor Herman ook gold.[123]

Sindsdien waren ze een koppel. Ze zien elkaar doorgaans zo'n drie keer in de week en zitten dan vaak tot midden in de nacht te praten. Lena beschrijft hem als een zeldzame diersoort: 'Het is een man van vele paradoxen. Hij kan je als geen ander de eeuwige liefde verklaren en zich een gat in de hemel zo gelukkig met je prijzen, maar is dan wel zo vriendelijk dat hij er even later nog het liefst een eind aan zegt te willen maken en geen flauw idee te hebben van wat hij hier eigenlijk loopt te doen en waar het naartoe gaat.' In het begin gaf hij haar het gevoel dat ze niets goed deed, maar gaandeweg kwam ze erachter dat ze dit niet persoonlijk op moest vatten. De schrijver leidt volgens haar een tot in het extreme gestructureerd en huiselijk leven, aldus Lena: 'Herman handhaaft al tig jaar dezelfde slaap-, waak-, baad- en rookroutines, heeft voor alles een vaste plaats [...] en houdt te allen tijde zijn schoenen aan, al ligt hij uren op de bank te slapen – het bed buiten beschouwing gelaten.'[124]

Zijn hele leven staat in het teken van het schrijven. Volgens Lena gaat hij soms dagen- of zelfs wekenlang alleen naar buiten om te eten, om een ritje op de motor te maken of om sigaretten te halen, zodat men zich 'serieus begint af te vragen of de man op die manier niet aan zijn eind komt of hoe hij het volhoudt met wat veel, maar lang niet alle mensen als "nietsdoen" of "zelfverwaarlozing" zouden omschrijven'. Dat maakt het niet altijd makkelijk om met hem samen te zijn, al voelt ze ook vaak liefde en ontroering voor hem: 'Al gedraagt Herman zich als de meest ongelofelijke klootzak, erop gebrand om van de kleinste rotmug de grootst mogelijke Afrikaanse olifant te maken, zie je hoe blij die man kan zijn met een doosje Liga's of een marmerkoek, dan kan je gewoonweg niet anders.'[125]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 149

Brusselmans mag het zijn vriendin dan niet altijd gemakkelijk maken, ze is er wel toe in staat om Brusselmans te dwingen uit zijn vertrouwde omgeving te stappen en zijn vaste patronen los te laten. Vergeleken met Tania is zij veel dwingender, dominanter en overheersender. Zo nam ze hem in 2016 tussen kerst en nieuwjaar mee naar Amsterdam om hem aan haar ouders voor te stellen, en kreeg ze hem toen zelfs zover om op een pannenkoekenboot rond te varen. Gedurende die week in Nederland was hij genoodzaakt om zijn columns op haar Apple-computer te schrijven, waar hij niet mee kon omgaan, zodat hij er uren mee bezig was. Dat is iets wat hij voor Tania nooit zou hebben gedaan. Toen in 2008 *Een dag in Gent* gepresenteerd werd, vond er een boottocht plaats voor de genodigden. Maar wie er ook in de boot stapten, Brusselmans niet. Hij wachtte in een café de komst van zijn gasten af.[126]

Het donderdagmeisje

Inmiddels is Lena ook in zijn werk doorgedrongen. Op 17 mei 2016 sprak Brusselmans voor het eerst in het openbaar over zijn nieuwe liefde. Op de radio vertelde hij dat het 'heel goed' met hem ging, omdat hij sinds kort samen was met het 'Donderdagmeisje', voor wie hij als een blok was gevallen: 'Ze is vrij jong, bloedmooi, heel intelligent en ze spreekt vele talen: Nederlands, Vlaams, Brussels, Antwerps en Amsterdams. Ze heeft ongelooflijk veel humor, ik lach me te pletter met haar.'[127] In *HUMO* bracht hij kort hierna verslag uit van zijn prille verliefdheid, in de column 'Het Donderdagmeisje'. Daarin schreef hij hoe hij haar had leren kennen, in een tijd dat hij weliswaar nog veel over de liefde schreef, maar dacht dat hij – na Tania en Melissa – nooit meer liefde zou kennen:

> Er waren, kortom, moeilijke ogenblikken, die op den duur baadden in een tanend zilveren licht, en ik dacht: een mens

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 150

moet voort, en ik dacht: ik red het wel weer, en ik dacht: God weet wat er ooit nog op m'n pad komt. Tja, toen kwam het donderdagmeisje. Op een donderdag belde ze aan, en ik ging naar beneden, en ze stelde zich voor, en ze vroeg of ik met haar iets wilde drinken, en ik was zo van slag door deze plotse uitnodiging dat ik niet eens terdege keek naar het meisje, en ik zei: 'Kom volgende donderdag maar 'ns terug.' En dat deed ze. En of je het gelooft of niet, op die volgende donderdag zei ik alwéér: 'Kom volgende donderdag maar 'ns terug.' En dat deed ze. En toen keek ik terdege naar het meisje, en ze was echt heel mooi [...] en dit donderdagmeisje heeft licht in m'n duisternis gebracht, en naïef of niet, ik raakte in de ban van het meisje, en de volgende donderdag kwam ze terug, en we kusten elkaar, en ik was zo van slag door deze plotse kus dat ik zei: 'Kom volgende donderdag zeker terug.' En dat deed ze. Op donderdagen kwam ze naar Gent uit Brussel, en in Brussel verbleef ze als ze niet in haar geboortestad Amsterdam onderdak had.[128]

Over zijn niet altijd even eenvoudige relatie met Lena gaat de ruim achthonderd bladzijden tellende roman *Hij schreef te weinig boeken* (2017), die de auteur zelf als puur autobiografisch typeert, hoewel ook deze literaire baksteen weer de nodige brusselmansiaanse onzinpassages bevat.[129] In dit werk – feitelijk een soort 'nachtboek', het tegenovergestelde van een dagboek – beschrijft hij wat hij van dag tot dag meemaakt (en niet meemaakt) en gaat hij gedetailleerd in op de problemen die een relatie met een vierendertig jaar jonger meisje met zich meebrengt. Zij bruist van de energie, heeft hoge verwachtingen en grote idealen, terwijl hij het liefst hele nachten lang thuis op zijn Ikea-bank zit en slechts naar rust verlangt. Verder komen zijn twijfels, onzekerheden en woede-uitbarstingen uitvoerig aan de orde, bijvoorbeeld naar aanleiding van verhitte discussies met Lena over feminisme, discriminatie, sociale ongelijkheid en islam. Als lezer krijg je een intiem inkijkje in hun dagelijkse

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 151

WhatsApp-conversaties en zijn (dankzij het wondermiddel 'Vivanza 5 mg' opgebloeide) seksleven.

Zo had Herman Brusselmans weer een meisje gevonden om zijn leed voor hem te dragen.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 152

II

WERK

4

Oedipus in Vlaanderen

De mythische moederfiguur

'Deze vrouw heeft m'n leven besteld, deze vrouw heeft voor mij geleden, deze vrouw heeft haar bloed, haar slijm, haar tranen en zichzelf aan mij afgestaan, en dus moet ik voor altijd van deze vrouw houden.'[1]

Was de moederfiguur van oudsher een bekend thema in de poëzie, de laatste jaren lijkt er een nieuw genre in het Nederlandstalige proza te zijn ontstaan: de moederroman. Auteurs voelen steeds vaker de behoefte om in retrospectief de relatie met hun moeder aan een analyse te onderwerpen, waarbij ze steevast de nadruk leggen op de laatste fase van haar leven. Adriaan van Dis kreeg in 2015 zelfs de Libris Literatuurprijs voor zijn moederboek *Ik kom terug* (2014), en ook Tom Lanoye (*Sprakeloos*, 2009), Erwin Mortier (*Gestameld liedboek*, 2012), Maarten 't Hart (*Magdalena*, 2015), Arnon Grunberg (*Moedervlekken*, 2016) en enkele anderen publiceerden recentelijk een moederboek.

Iemand die nooit in dit rijtje genoemd wordt, maar die wel al sinds jaar en dag over zijn moeder spreekt en schrijft, is Herman Brusselmans. Al in een interview uit 1988 verklaarde hij: 'Ik kan me niet voorstellen wat er met me zou gebeuren als morgen mijn moeder plotseling zou sterven.'[2] Toch gebeurde dat, vier jaar later. Lea Lenssens overleed, zoals gezegd, op 6 juli 1992, eenenzestig jaar oud.

In interviews op tv, radio en in kranten en tijdschriften heeft Brusselmans de dood van zijn moeder herhaaldelijk een van de aangrijpendste momenten van zijn bestaan genoemd. In *Een dag in Gent*

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 155

(2008) spreekt hij zelfs van 'de grootste ramp in m'n leven'. Hoewel Brusselmans zijn emoties doorgaans kan beheersen, moest hij na haar heengaan dagenlang huilen, zo schreef hij in datzelfde boek.[3] Door haar dood voelde hij zich gestraft, al wist hij niet waarom en door wie.[4] Tot zijn grote spijt was hij niet bij haar overlijden aanwezig: 'Ik heb haar niet kunnen bedanken. Omdat ze mijn moeder heeft willen zijn, en wat voor een. Daar heb ik haar nooit voor bedankt. Het is het enige louter menselijke litteken dat ik tot nu toe meedraag.'[5] Toen ze de laatste adem uitblies, in het ziekenhuis van Dendermonde, lag hij thuis in bed. Hij herinnert zich dat rond halftwaalf 's avonds de luiken voor de ramen begonnen te klapperen. Vlak daarna belde zijn schoonzus om hem het slechte nieuws te vertellen. Voor hem was het daardoor alsof zijn moeder afscheid was komen nemen.[6] Naar haar gaan kijken in het plaatselijke mortuarium, dat deed hij niet. Daar had Brusselmans de moed niet voor.[7]

Lea Lenssens was een fantastische vrouw, aldus de schrijver. Hoewel ze nooit zijn boeken heeft gelezen (op een paar pagina's van *Heden ben ik nuchter* na), droeg hij haar op handen: 'Akkoord, ze was niet opgeleid, dat niet, en ze droeg weinig kennis [...], ze had nooit gestudeerd en ze las geen boeken, maar ze had een helder verstand [...] Ja, mijn moeder was eigenlijk heel slim en onderlegd, en mooi, alleszins, heel mooi, en moedig, en vooral: goed.'[8] Als kind al was hij er trots op dat juist zij zijn moeder was en ook nadien bleef ze de belangrijkste vrouw in zijn leven. Volgens hem was ze een vertrouwenspersoon, die goed kon luisteren en zijn depressieve gevoelens begreep, omdat ze er zelf ook mee worstelde.[9] In *Autobiografie van iemand anders* schreef hij daarover: 'Angst, ja, die had ze ten overvloede.'[10] *Zul je mij altijd graag zien?* bevat de beschrijving van een gesprek met zijn moeder aan haar ziekbed, waarin hij haar als student over zijn angst vertelde en zij hem vervolgens geruststelde door uit ervaring te spreken: 'Jawel. Het zal wél overgaan. Het wordt beter, echt waar.'[11]

Nog in 2015 vertelde de schrijver op de radio dat zijn moeder

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 156

een van de hoofdpersonen vormt van zijn oeuvre, om daaraan toe te voegen: 'Mijn moeder is verheven boven alle vrouwen.'[12] Maar over haar schrijven is niet zo eenvoudig. Hoewel Mai Spijkers van Prometheus hem al vaak gevraagd heeft om een moederroman, is die tot op heden nog niet verschenen. Het is zelfs zeer de vraag of Brusselmans zich er ooit aan zal wagen, want in 1997 schreef hij al: 'Over de dood van mijn moeder zal ik altijd schrijven, maar niet een geheel boek want daar zou ik kapot aan gaan.'[13] Daarbij speelt ook een rol dat zij in zijn ogen zo fantastisch was, dat de taal tekortschiet: 'Ik zal eerst een handdruk van de goden moeten krijgen voor ik in staat zal zijn de glorie van die vrouw exact te beschrijven.'[14]

In sommige romans wijdt Brusselmans hele passages aan zijn moeder, in andere werken één alinea of zelfs maar een paar regels. Maar ze is altijd aanwezig, alsof hij door te schrijven de herinnering levend probeert te houden. In de loop der tijd heeft hij al veel prijsgegeven. Meermalen heeft hij verteld over de dag in de jaren zeventig dat hij met haar een nieuw horloge ging kopen in een winkel in Hamme, nadat zijn oude in de beerput gevallen was.[15] Hij weet ook nog goed hoe zij hem troostte na de dood van John Lennon.[16] Brusselmans was een groot fan van de Beatle (die net als hijzelf op 9 oktober zijn verjaardag vierde) en was diep geschokt toen hij in 1980 vermoord werd.

Brusselmans heeft ook over zijn moeders ziekbed, dood en begrafenis geschreven. Hoewel zijn jeugd niet altijd gemakkelijk was, was hij deel geweest van een door zijn moeder gecreëerde eenheid. Na haar dood bleef daar niets van over, zo merkte hij in *Zul je mij altijd graag zien?* op:

> Tijdens het ritueel op het kerkhof horend bij de begrafenis van mijn moeder begint het te regenen. Sommige mensen hebben paraplu's bij zich. Gloria klampt zich vast aan mij. Zij huilt. Ik niet. (Ik zal pas 's nachts huilen, in mijn bed, nadat ik met een enorme, woeste kreet ben wakker geworden.) Gloria en ik, we zijn uit elkaar maar op deze begrafenis zijn we

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 157

> weer even een paar. Phoebe, die ik nog niet lang ken, was in de kerk, helemaal achteraan. Ze huilde. Dat kon ik zien toen ik met de familie achter de kist liep, door een haag van mensen. Phoebe was dus een van hen. Naar het kerkhof is ze niet meegegaan. Daar is alleen de familie aanwezig. In de regen. Ik kijk naar m'n vader, naar m'n zus, naar m'n broer. Ik denk: het einde van een clan. En dan, ineens (het is alsof ik kortstondig in een andere wereld ben), dan ineens speur ik om me heen, op zoek naar m'n moeder. Waar is zij? zo denk ik een moment lang. Ze moet schuilen voor de regen, ze mag niet ziek worden. En pas dan zie ik de kist weer, die even later in de grond zal verdwijnen.[17]

Het moederboek dat er vermoedelijk nooit zal komen, zit – kortom – verborgen in zijn omvangrijke oeuvre. In dit hoofdstuk wordt de verhouding tot zijn moeder – die een mythische status heeft gekregen – nader tegen het licht gehouden. Hoe heeft Brusselmans in de loop der tijd over moeders in het algemeen en zijn eigen moeder in het bijzonder geschreven? Welke ontwikkeling valt er daarin waar te nemen? En, hiermee samenhangend, wat is de rol van andere vrouwen en van zijn vader in zijn oeuvre? Zoals de onfortuinlijke Oedipus in de Griekse mythe zijn vader doodde en met zijn moeder trouwde (weliswaar onbewust, maar toch), zo lijkt er bij Brusselmans iets vergelijkbaars te spelen.

De gehate moeder

Om de vraag naar de rol van de moederfiguur te beantwoorden is het zinvol om onderscheid te maken tussen Brusselmans' fictieve en zijn (semi)autobiografische romans. In die eerste categorie spelen moeders doorgaans geen rol van betekenis. Maar wat opvalt is dat als ze bij uitzondering wél voorkomen, ze vaak een negatieve rol spelen. Ik geef enkele voorbeelden om die stelling te illustreren.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 158

In *Muggepuut* (2007), het eerste deel van de gelijknamige trilogie, blijkt het hoofdpersonage Danny Muggepuut maar weinig met zijn moeder, Hilda, op te hebben. Als hij aan het begin van het boek gebeld wordt, denkt hij: 'Nog goed dat het z'n moeder niet was. Die had altijd wat te tateren, vaak over onbenullige onderwerpen, zoals de tuin, de keuken, de wandkasten of de handdoeken.' Verderop komt de lezer te weten dat Muggepuuts moeder verslaafd is aan het kopen van handdoeken. Dat is een van de redenen waarom hij weinig positief is over haar. Op een gegeven moment gaat hij bij zijn ouders op bezoek, maar daar heeft hij meteen spijt van: Hilda klaagt over rugpijn, deelt hem mee dat ze weer een 'half dozijn' handdoeken gekocht heeft en vertelt hem over haar afkeer van poppen. Muggepuuts oordeel luidt dan: 'Wat een mafketel. Maar zolang ze hem een glaasje Stella voorzette mocht ze gerust in leven blijven. Je moeder is toch de enige vrouw die je gebaard heeft. Danny vond dat het in zijn geval een andere vrouw had mogen zijn, doch je hebt ze niet voor het uitkiezen.'[18]

Ook in het tweede deel van de Muggepuut-trilogie, *De perfecte koppijn* (2007), wordt Hilda weinig flatteus voorgesteld. Haar aanwezigheid alleen al wekt agressie bij Muggepuut op: 'Ze is verdomd mijn eigen moeder. Wie had dat ooit kunnen denken voor ik geboren werd? Een leuk mens is ze niet voor een zoon als ik. Ik zou haar graag 'ns een klein mes tussen de schouderbladen steken. Ze zou van geluk mogen spreken dat het geen groot mes is. Dat ze m'n kloten kust.'[19] Als hij haar in een volgend hoofdstuk een visite brengt en vervolgens noodgedwongen met zijn moeder in zijn auto terechtkomt op weg naar het ziekenhuis, zijn Muggepuuts gedachten evenmin positief te noemen:

> Hij vond het steeds onaangenamer worden om zo lang met z'n moeder in dezelfde ruimte te verblijven. Zou ik er ook zo over denken indien m'n moeder een lekker 25-jarig wijf met dikke tieten was? vroeg hij zich af. Allicht niet. Hij staarde uit z'n ooghoeken naar de tieten van z'n moeder. Ze had in de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 159

haast van het vertrek geen jas aangedaan. Het waren kleine tieten. Niet meer dan wat los vel met enige vetstoffen erin. En lichtblauwe aders zonder twijfel. Kortom, van die tieten waarvan je compleet over je nek zou gaan. [...] Danny merkte dat z'n moeder ontiegelijk lelijke schoenen droeg. Dat zo'n wicht geen smaak heeft, daar zou je toch het heen-en-weer van krijgen.[20]

In *Toos* (2008), het derde deel, wordt de tirade tegen Hilda voortgezet. Waar vader Bavo Muggepuut, een 'gepensioneerde smelter', nog enige sympathie verdient, wordt de moeder gekarakteriseerd als een 'domme gans die geen talent had voor wat dan ook, niet eens het breien van een warme sjaal'. En dat niet alleen, ze is bovendien een achterlijke, hysterische en onbeschaafde oude tang, zo blijkt als Danny Muggepuut zijn vriendin meeneemt naar zijn ouderlijk huis. 'In wezen past het geen enkele zoon om z'n moeder "ouwe tang" te noemen, behalve als ze iemand als Hilda Muggepuut-Bloesse was.'[21]

Muggepuuts afkeer van zijn moeder kan het best worden beschreven als beheersbaar. Hoewel hij zijn ouders ('miezerige mensen') en vooral zijn moeder uit de grond van zijn hart verfoeit, bevindt hij zich in de positie om na een bezoek naar zijn eigen 'loftje' te gaan en zijn weerzin te kanaliseren. Omdat zijn moeder op afstand staat en geen groot deel uitmaakt van zijn leven, gedoogt hij haar.

Dat geldt niet voor de dertigjarige Fazio uit *De droogte* (2003). De openingszin van die roman luidt: 'Omdat mijn vrouw de smerigste teef en de goorste hoer van heel België was, heb ik een redelijk moeilijke scheiding achter de rug.' Tijdens de rechtszaak wordt aan zijn vrouw het huis en de auto toegewezen. Fazio krijgt alleen de hond. Dit betekent dat hij dakloos is. Omdat hij geen geld heeft, ziet hij zich gedwongen om bij zijn oude moeder, die weduwe is, in te trekken. Dat vooruitzicht is weinig aanlokkelijk: 'Eigenlijk zou ik liever wonen in een kartonnen doos tijdens een regenbui dan bij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 160

mijn godverdomde moeder maar ja, vind maar 'ns een kartonnen doos die geen water doorlaat.'[22]

Daarmee is de toon gezet. Als Fazio zich in hoofdstuk 6 uiteindelijk bij zijn moeder meldt, stelt hij zich op z'n zachtst gezegd weinig respectvol tegenover haar op. Zijn ouderlijk huis, waarin hij nu moet gaan wonen, verafschuwt hij. Dat geldt ook voor zijn naar de tv starende, sigaren rokende en Trappist drinkende moeder. Zonder naar haar mening te vragen kondigt hij aan dat hij voorlopig weer bij haar intrekt. Daar lijkt ze weinig voor te voelen, maar Fazio trekt zich daar niets van aan: 'Uiteraard kon ik op voorhand niet weten of jij daar wel mee verguld zou zijn, maar of je het bent of niet, ik veeg er m'n voeten aan. Wat denk je wel dat je mij de toegang tot dit huis zou verbieden?'[23]

Fazio's vader is dood, vermoord, en hij haat zijn moeder. Anders dan Muggepuut schuwt Fazio geweld tegen zijn moeder niet. Als hij haar mededeelt dat hij bij haar intrekt en zij begint te hyperventileren, geeft hij haar 'een klets tegen haar smoel'. Vervolgens dreigt hij haar een 'paar peren tegen je muil' te geven als ze niet snel een maaltijd voor hem bereidt. Als ze zich tijdens het eten beklaagt over haar leven en niet kan ophouden met snotteren, voegt haar zoon opnieuw de daad bij het woord: 'Ik gaf haar zodoende een peer tegen haar muil, met nog een paar kleinere peertjes erachteraan. Ze kwam weer tot zichzelf. "Het spijt me..." mompelde ze. Ze legde haar hand tegen haar kaak. Ik had er, vooral met de eerste peer, niet naast gemept. De andere peertjes waren te verwaarlozen geweest. Ik ben geen beul.' Gaandeweg krijgt zijn moeder echter nog meer klappen te verduren, want Fazio en zijn moeder – dat botert niet. Zijn getuigenis behelst dan ook een goede raad aan jonge mensen om nooit bij hun moeder te gaan wonen: 'Vlucht weg van je moeder. Ze wil je alleen maar kapotmaken. Ze zal niet rusten voor je krankzinnig bent. Haar tranen zijn vals; haar glimlach is vals; haar gebaren zijn vals. De enige werkelijkheid is dat ze dronken is en dat ze je wil verdelgen.'[24]

Aan het einde beoordeelt Fazio de relatie met de vrouw die

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 161

hem gebaard heeft als volgt: 'Wat een lelijk wijf. Houd ik van haar? 't Blijft een mens z'n moeder natuurlijk. Maar van haar houden, nee, dat zit er niet in.' Aan het einde van het boek kan hij haar aanwezigheid niet langer verdragen ('Wat een rotmoeder') en verlaat hij het huis. 'Je bent geen leuke jongen,' bijt ze hem bij het afscheid toe. 'En jij bent geen leuke vrouw,' repliceert hij. In het bos gaat hij in een kartonnen doos zitten, zonder verwachtingen en wensen: 'Het enige wat ik hoopte was dat het eeuwig droog zou blijven.'[25]

Het heeft er alle schijn van dat Brusselmans in zijn fictieve romans, zoals *Muggepuut*, *De perfecte koppijn*, *Toos* en eerder al in *De droogte*, een tegenovergesteld beeld schetst van het moederpersonage. In deze werken is ze geen heilige Mariafiguur, geen vrouw die op een voetstuk wordt geplaatst, maar een personage dat irritatie, woede en agressie oproept. In die zin is er, zoals we zullen zien, sprake van een omkering in vergelijking met de rol van de moederfiguur in zijn meer autobiografische werk.

Moederliefde en vaderhaat

In Brusselmans' debuut *Het zinneloze zeilen* (1982) speelt zijn eigen moeder geen rol. Voor het eerst schreef hij in semiautobiografische zin over haar in *Prachtige ogen* (1984). Daarin wordt ze geportretteerd als een begripvolle figuur van wie hij houdt, de tegenpool van zijn agressieve, vaak prikkelbare en scheldende vader: 'Als er één mens een monument verdient, dan m'n moeder wel,' merkt het personage Julius Cramp onder meer op. Als hij 's ochtends beneden kwam, had zij al koffiegezet, eieren gebakken en de krant voor hem klaargelegd. Zij was het ook die hem elke dag weer, als een soort ritueel, uitwuifde, voordat hij naar Gent reisde voor zijn studie. 's Avonds wachtte ze dan weer op hem met het eten. Als hij gedeprimeerd was, moest zijn moeder vaak zachtjes huilen. Zijn vader daarentegen begon telkens te schreeuwen en te brullen. De in zijn werk frequent voorkomende tegenstelling tussen de heilige moeder en de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 162

gehate vader komt hier al duidelijk aan het licht: 'Ik bedoel, soms had ik wel medelijden met m'n moeder en was ik kokend op m'n vader en zo, kon ik die vent de nek wel omwringen.' Maar die stelling wordt ontkracht als het personage opmerkt: 'Soms kon ik m'n moeder wel vreten en leek m'n vader me een meelijwekkende sukkelaar of iets in die trant.'[26]

In de boeken hierna, *De man die werk vond* (1985), *Heden ben ik nuchter* (1986) en *Zijn er kanalen in Aalst?* (1987), speelt de moederfiguur geen rol van betekenis, omdat Brusselmans daarin zijn werkende leven en de problematiek van zijn drank- en meisjesverslaving in relatie tot Gloria beschreef. Wel bevat de laatstgenoemde roman een interessante passage, als Eduard Kronenburg zich bij zijn cheffin meldt. Zij doet hem aan zijn moeder denken: 'Het was een kwestie van leeftijd allicht. En van hopen op zalvende woorden, uit de mond van een vrouw die vroeger de allermooiste was geweest. Zalving & Vergane Schoonheid, als pleisters op een houten wonde. Dat soort dingen.'[27]

De moederthematiek kwam voor het eerst expliciet aan de orde toen Brusselmans in zijn romans overstapte van de derde persoon naar een semiautobiografische ik-verteller. Het eerste boek waarin hij die techniek beproefde, was *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989). Behalve over zijn liefde voor Gloria, zijn verliefdheden, muziek en zijn drank- en sigarettenverslaving, schrijft hij hier over zijn moeder, voornamelijk over de rol die zij in zijn jeugd speelde. Al aan het begin verklaart Brusselmans: 'Ik moet er ineens aan denken dat ik inderdaad de smaak ken van mijn moeders tranen.' Vervolgens beschrijft hij een scène waarin zij op een stoel, aan tafel, zit te huilen, nadat haar man na een ruzie boos is weggelopen. De kleine Herman, nog maar een kind, doopte zijn vinger in haar tranenpoel: 'Het smaakte niet slecht. Misschien zelfs lekker.'[28] Het gaat niet te ver om hierin een eerste glimp op te vangen van de oedipale relatie die de auteur met zijn moeder had. Het proeven van haar tranen was een intimiteit die hij zich immers veroorloofde nadat zijn vader vertrokken was.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 163

Zoals bekend baseerde Freud de derde, oedipale fase van zijn psychoanalytische theorie (na de orale en anale fase) op de mythe van Oedipus: het koningskind dat te vondeling werd gelegd door zijn vader, nadat een orakel had voorspeld dat hij zijn vader zou vermoorden en met zijn moeder zou trouwen. Aan het noodlot kun je echter niet ontsnappen. Als ook Oedipus, die opgevoed werd door een andere vorst, van het orakel hoort wat hem boven het hoofd hangt, ontvlucht hij het hof. Onderweg vermoordt hij in een opwelling een man, die natuurlijk zijn vader blijkt te zijn. Bovendien weet hij een stad te bevrijden door een boosaardige sfinx te doden. Als beloning mag hij trouwen met de kort tevoren weduwe geworden koningin – en maakt hij op die manier zijn moeder tot zijn vrouw.

Vooral twee elementen uit dit door Sophocles geboekstaafde verhaal zijn karakteristiek geworden voor het zogenaamde oedipuscomplex: de overmatige, bijna erotisch getinte liefde voor de moeder en de daarmee samenhangende haat voor de vader, die als een rivaal gezien wordt. Hoewel in Brusselmans' werk nergens expliciet geschreven wordt over de Oedipus-mythe, spelen de twee aspecten, die twee zijden van een en dezelfde medaille, wel een prominente rol in zijn werk, met dien verstande dat de geadoreerde moederfiguur bij de langharige Vlaamse Oedipus niet meer in leven is.

De moeder als geliefde, de geliefde als moeder

In *Dagboek van een vermoeide egoïst* beschrijft Brusselmans een telefoongesprek dat hij met zijn moeder voerde. Haar woorden ontroeren hem en ontlokken hem de uitspraak: 'Jezus christus, wat een vrouw.' Die zin zou als motto voor Brusselmans' ongeschreven moederboek kunnen dienen. In vrijwel al zijn semiautobiografische boeken heeft hij haar, dikwijls in hooggestemde bewoordingen, bewierookt. Toen ze nog leefde, was hij bang dat haar iets zou

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 164

overkomen. In de bovengenoemde roman komt aan de orde dat zijn moeder een darmoperatie moet ondergaan. Als hij haar in het ziekenhuis opzoekt, is hij verslagen als hij haar vale huidskleur ziet en krimpt hij ineen van angst: 'Ik dacht: niet sterven, ma, vooral niet sterven. Maar nu wil ik hier weg, want ik word niet goed. Ik kom zeker terug, als je me eerst belooft dat je niet gaat sterven.'[29] Met zijn moeder babbelt hij over allerlei dingen, maar één ding kan hij maar niet zeggen, terwijl juist dat de essentie is van wat hij voelt:

> Sorry dat ik zo'n egoïst ben. Ik bedoel, als je zou sterven zou niet alleen jouw leven overhoopliggen en dat van een aantal anderen, maar ook, en vooral, het mijne. Alles zou anders worden, begrijp je, en daarmee wacht ik net zo lief nog een tijdje. Vergeet echter nooit – en ik zal het nu uitdrukken in woorden die ik al dertig jaar moeilijk uit m'n strot krijg –, vergeet niet dat ik van je hou, ma.[30]

Ook in *Ex-schrijver* (1991) wordt de angst dat zijn moeder zal sterven gethematiseerd. Het werk speelt zich af kort na de scheiding van Gloria. Zijn moeder belt de ik-figuur op om te vragen hoe het gaat en nadat ze heeft opgehangen, lezen we: 'Alweer dook de onheilsgedachte op dat er ooit nooit meer zulke gesprekken zouden zijn, omdat mijn moeder dood was, en ik hoopte erop dat ik eerder dood zou zijn dan zij.' Zijn moeder is hier de vrouw naar wie hij verlangt, van wie hij hoopt dat zij hem begrijpt, en van wie hij weet dat ze – in tegenstelling tot andere meisjes – onvoorwaardelijk van hem houdt. Het is opvallend dat de ik-figuur zijn moeder niet als een oudere vrouw beschrijft, wat ze ten tijde van het boek was, maar als een 'mooi, fris meisje', nog net zo mooi als op haar trouwfoto. Veelbetekenend is het dat als hij met haar belt, hij zijn vader op de achtergrond luid en duidelijk hoort praten tegen een bezoeker.[31] Daardoor is het net alsof de 'ik' gecontroleerd wordt, alsof zijn vader naast hem staat en kan hij voor zijn gevoel niet vertrouwelijk met zijn moeder praten en blijft hun gesprek oppervlakkig.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 165

Het vervolg op deze roman, *Ex-minnaar* (1993), is essentieel, omdat Brusselmans hieraan werkte toen zijn moeder stierf. Omdat hij zijn stof aan de werkelijkheid ontleent, kon hij niet anders dan er aandacht aan besteden. Zo schrijft hij hoe hij zijn moeder in een droom in de hemel ziet lopen, terwijl hij zelf aan haar zijde loopt, met een bezoekerspasje op zijn borst. Weer valt op hoe mooi zijn moeder in zijn ogen is: 'Mijn ma draagt dat zomerjurkje dat ik me herinner van toen ik zo'n jaar of tien, elf was. Jezus, wat was ik trots op m'n ma, toen. En later bleef die trots. Eigenlijk ben ik altijd trots op m'n moeder geweest, altijd. Ik bekijk haar van opzij. Wat is zij mooi.' Als ze vervolgens begint te huilen – omdat ze haar familie mist en omdat ze erachter is gekomen dat de hemel niet bestaat – probeert de ik-figuur haar te troosten: 'Ik omhels haar en wat ruikt ze lekker en wat voelt het goed aan om haar in mijn armen te houden en wat mis ik haar, wat mis ik haar verschrikkelijk.'[32] De nadruk op de fysieke schoonheid van zijn moeder en op haar aangename geur springt in dit citaat in het oog.

Vervolgens krijgt de dode moeder een nieuwe rol toebedeeld, die ze daarna tot op heden in Brusselmans' werk zal blijven spelen: de plaatsvervanger van God. Door haar dood was zijn geloof niet plotseling verdwenen, want dat gebeurde al toen hij op 1 juli 1991 van Gloria gescheiden was. Maar nu ook zijn moeder hem onherroepelijk verlaten had, voelde hij enkel nog haat voor de 'Onbestaande Troostbrenger'.[33] Naar aanleiding van een bezoek aan zijn moeders graf lezen we:

> Goede Vrijdag wordt mijn eigen nieuwe hoogdag van vreugde en geluk, omdat Diezelfde in afgrijselijke pijnen telkens weer zal sterven, aan een ordinair, van het vergeefs vergoten bloed druipende, armzalige houten kruis. En ik redeneer verder, en ik denk bij mijzelf: Mijn haat voor de God die mijn moeder heeft laten sterven, en daardoor heeft bewezen dat Hij niet bestaat, zit zo diep dat ik nimmer, en vooral niet in deze kerstperiode, zou hebben gewild dat mijn moeder uit

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 166

> haar graf zou opstaan, en aan mijn zijde zou meewandelen, want zoiets zou alleen mogelijk zijn door een Goddelijke Tussenkomst, en Goddelijke Tussenkomsten, die gun ik God niet meer sinds Zijn Allerlaatste, op 6 juli 1992, toen Hij mijn moeder, tegen Zijn beloften in, van het leven beroofde.[34]

Het beeld van zijn moeder als substituut voor God werkte Brusselmans verder uit in *Autobiografie van iemand anders* (1996). Daarin wordt zij, naar analogie van Gerard Reves bekende gedicht 'Droom' ('Vannacht verscheen mij in een droomgezicht mijn oude moeder'), beschreven als madonna: 'De Grote Witte Dame'. Elke ochtend richt hij zich in gebed tot haar en begroet hij haar: 'Het beeld dat ik daarbij in gedachten houd is in de ruim drie jaar sinds haar verscheiden definitief geëvolueerd tot dat van een prachtige, jonge vrouw met gitzwart haar en geheel in het wit gekleed: wit vijftiger jaren-mantelpakje, witte pumps.' Soms heeft hij de neiging om haar met 'Mevrouw' aan te spreken. Maar omdat het zijn moeder is zegt hij, voordat hij het licht dooft om te gaan slapen: 'Dag ma', alsof hij een kind is dat bij haar in bed ligt en zijn moeder nog een woordje toefluistert. Brusselmans lijkt in deze passage zelf ook te beseffen dat de intieme omgang met zijn dode moeder opvallend is, want hij schrijft: 'Er zijn momenten, dat geef ik toe, dat ik me afvraag of een man van 37 dit nog moet doen.'[35]

Veel van de boeken die Brusselmans hierna publiceerde, bevatten inderdaad tot zijn moeder gerichte gebeden. In *Logica voor idioten* (1997) bekent hij hoe hij vroeger tot het Opperwezen bad: 'En God, zorg er ook voor dat mijn moeder nooit doodgaat.' Sinds zijn moeders heengaan deed hij dat niet meer, maar de laatste tijd had hij weer vaker de neiging om een gebed te prevelen: 'Als ik ooit opnieuw begin met bidden, dan zal ik mijn valse gebeden tot God richten, en mijn ware gebeden tot mijn moeder, eindigend met het zinnetje: "En, moeder, waar moet ik in godsnaam heen?""[36] En ook in *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn* (2004) richt hij zich in bed tot zijn 'moeder, die God is'.[37]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 167

In zijn werk komt hij telkens op zijn moeder terug. Zoals in *Vrouwen met een IQ* (1995), als de ik-figuur naar het plafond ligt te staren: 'En *ineens* schiet mij met zo veel kracht een beeld van m'n moeder te binnen – aan de keukentafel, aardappelen schillend – dat ik begin te beven en koud zweet m'n hele lijf lijkt te bedekken.'[38] Of in *Logica voor idioten*, waar hij het betreurt dat hij geen relieken van haar heeft.[39] En in *Bloemen op mijn graf* (1998), waarin hij zich met een schok realiseert dat ze er echt niet meer is: '"Mama, waar ben jíj?", maar je moeder is verdwenen, je moeder is dood, alles is dood, je liefde is dood, je hoop is dood, je troost is dood, iedereen is dood, behalve jij.'[40] In *Mijn haar is lang* (2009) merkt hij op dat hij zijn moeder mist 'als was ze een deel van het bloed in m'n aders'.[41]

Een enkele keer wekt haar dood ook agressie bij hem op, als hij ziet dat sommige in zijn ogen marginale vrouwen wél leven. In *Patiënt HB* (2002) noteert hij de gedachte van het personage Brusselmans als hij twee bejaarde oud-prostituees ziet zuipen: 'Waarom, zo bedacht hij op de rand van een woedeaanval, mogen die twee ouwe lijken zo lang blijven leven en moest mijn moeder zo voortijdig heengaan?'[42] In *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn* lezen we: 'M'n moeder had gitzwart haar toen ze stierf. Haar dood doet me nog elke dag de das om en als ik eraan denk heb ik zin om te huilen of om mensen op hun hoofd te slaan met een knuppel, zeker zij die grijs haar hebben.'[43]

Gaat het in dergelijke passages om de genegenheid van een zoon voor zijn moeder, in andere fragmenten lijkt zijn liefde voor haar een bijna zinnelijke ondertoon te hebben. Hierboven werd de aandacht al gevestigd op zijn moeders fysieke schoonheid en lekkere geur die hij zo nadrukkelijk vermeldde. Er zijn meer passages met juist deze twee aspecten te vinden. Steeds weer schrijft Brusselmans over hoe mooi zij was, vooral als de zon scheen en ze vrolijk was: 'Toen ik twaalf was, was m'n moeder negenendertig. In de fleur van haar leven. Gezond en blakend, in haar zomerjurkje met bloemen. Dat ravenzwarte haar. Die diepbruine ogen. Die klaterende lach.'[44] Dat gebloemde zomerjurkje vormt een terugkerend

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 168

motief.[45] En ook haar heerlijke geur keert meermalen terug, bijvoorbeeld in *Poppy en Eddie en Manon:* 'Zelfs als ze geholpen had in de stallen, bij het voederen van het vee, rook ze daarna nog naar Coco Chanel. Haar prachtige geur was niet kapot te krijgen.'[46] In een televisie-interview met de schrijver uit 2013, *Horen zien & zwijgen,* sprak hij over de liefde voor zijn moeder. Als kind al vond hij haar een 'aantrekkelijke, lekker ruikende, toffe vrouw'.[47]

Omdat Lea Lenssens dood was en daardoor voor hem onbereikbaar, zat er voor de schrijver Brusselmans maar één ding op: hij moest op zoek naar een substituut-moeder. Die vond hij eerst in Gerda (Gloria) en later in Tania (Phoebe). In *Vergeef mij de liefde* (2000), waarin hij behalve zijn liefde voor haar ook die voor het geheime meisje Emma belijdt, schrijft hij expliciet: 'Phoebe is van hetzelfde modelletje als wijlen mijn moeder, net als Emma: klein, donker, mooi, sterk, bij tijden vol van onzekerheid. Ik heb nog nooit gedacht bij een grote blonde stoot die het allemaal voor elkaar lijkt te hebben: jij wordt de vrouw van mijn leven.'[48] De schrijver zocht dus in een vrouw zijn moeder. In *Mijn haar is lang* verwoordde hij dit verlangen zo: 'Al je je moeder verliest, verlies je veel liefde. En die liefde moet dan weer worden aangevuld door vrouwen als Tania de Metsenaere, die de beste schepselen op aard zijn.'[49]

In *Poppy en Eddie en Manon* (2015) heeft Brusselmans dit besef tot nog toe het meest pregnant aan de orde gesteld, als hij beschrijft hoe hij probeert om zich de geur van Manon te herinneren, nadat ze is vertrokken ('van haar kleren, van haar naakte benen, van haar borsten, van haar oogleden, van haar haar, van haar vagina, van haar voetzolen, van haar keel'). Onwillekeurig herinnert hij zich onmiddellijk daarna zijn moeders geur, om daaraan toe te voegen: 'Ik heb altijd een zwak gehad voor vrouwen die lekker ruiken, zoals indertijd mijn moeder. [...] Wie als man in een vrouw niet een schaduw van z'n moeder zoekt, zal nooit het geluk vinden.' Even verderop bekent hij zelfs dat hij naar de baarmoeder en naar het vruchtwater van zijn moeder verlangt.[50]

Veelzeggend in dit opzicht is ook een van Brusselmans' mooiste

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 169

verhalen, 'Het mooie kotsende meisje'. Daarin beschreef hij hoe Tania, toen ze net iets hadden, frieten bij hem kwam eten, waarvan zij diezelfde avond doodziek werd. Terwijl zij niet kan ophouden met het overgeven van brokken en slijm, voelt de schrijver tot zijn verbazing geen weerzin, maar mededogen. Hijzelf, wie 'het kotsen zo goed als aangeboren is', zou graag haar plaats willen innemen: 'Dit is een schitterend meisje; ik moet haar altijd koesteren. Ook al zou zij iedere dag, zoals thans, kotsen tot de wc-pot in gruizels uiteenbreekt; dan nog moet ik haar eeuwig liefhebben.' En dan komt het. Terwijl hij naar het meisje kijkt van wie hij zich net gerealiseerd heeft dat hij wel echt van haar moet houden, omdat hij haar zelfs kotsend mooi vindt, lezen we: 'En ik moet denken aan mijn moeder, alweder zo'n onvervangbare vrouw, en hoe ik haar heb zien kotsen.'[51] Hierdoor lijken Tania en zijn moeder te versmelten.

Het is ten slotte opvallend dat Brusselmans in zijn werk niet alleen zijn moeder als geliefde beschrijft, maar tegelijkertijd van de vrouwen van wie hij houdt – Gerda/Gloria in zijn vroege en Tania/Phoebe in zijn latere werk – verwacht dat ze een moederrol spelen. Telkens weer benadrukt hij, in zijn romans en tijdens mediaoptredens, dat hij iemand nodig heeft die voor hem zorgt: hij durft, kan en wil niet zelf autorijden; wie van hem houdt, moet hem overal naartoe brengen. En ook koken behoort niet tot zijn takenpakket. Een man die kookt is een 'verdoken flikker of erger'.[52] Steeds opnieuw is het Gloria en later Phoebe die stofzuigt, schoonmaakt, koffiezet, boodschappen en de was doet, voor een gevulde koelkast zorgt en stoverij met friet of andere gerechten voor hem bereidt.

In de column 'Honger en liefde' laat hij zijn lezers delen in het zoeken naar een oplossing voor de vraag: wat moet ik eten nu mijn vrouw een paar dagen op reis is? Even overweegt hij om een callgirl te bestellen die voor hem kan koken, maar dat gaat hem uiteindelijk toch te ver.[53] Als Tania er niet is, kan hij niet anders doen dan 'op restaurant' te gaan (het aantal restaurantscenès in Brusselmans' werk is legio) of honger te lijden. Zo speelt zijn vrouw de rol die hij verwacht: van een nieuwe moeder.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 170

Vaderhaat en mededogen

Het tweede element van het oedipuscomplex is de negatieve houding van de zoon tegenover zijn vader, die immers een concurrent is in de liefde voor zijn moeder. In zijn semiautobiografische werk, en ook in interviews heeft Brusselmans meermalen expliciet gezegd dat hij zijn vader – vooral als puber – gehaat heeft. Hij kon niet omgaan met de verbaal agressieve, altijd scheldende en tierende man die iedereen in zijn omgeving een 'klootzak' noemde.[54] In een interview met Theo van Gogh uit 1994 verklaarde de schrijver over zijn vader, in het idioom van Gust Brusselmans: 'Als ik echt de waarheid zou schrijven, over mijn jeugd bijvoorbeeld, zou ik schrijven dat hij een klootzak was.'[55]

Over zijn moeder heeft Brusselmans in bijna elk boek lovend geschreven, maar hoe zit het met zijn vader? Die komt wel degelijk een aantal malen voor in zijn werk, maar dat staat niet in verhouding tot het aantal passages over zijn moeder. In de meeste romans schittert vader Gust door afwezigheid. Juist het feit dat hij op veel momenten wordt verzwegen, dat er nauwelijks iets van betekenis over hem geschreven wordt, kan en moet als veelbetekenend geïnterpreteerd worden. Het lijkt alsof Brusselmans zijn vader hierdoor monddood maakt, alsof hij in zijn werk wordt uitgewist.

De keren dat Brusselmans zich wél over zijn vader heeft uitgelaten, is dat vooral negatief, met name in de boeken over de tijd dat zijn moeder nog leefde. Eerlijkheidshalve moet erbij worden gezegd dat er ook momenten zijn dat de vader liefdevol beschreven wordt, al volgt daarop dikwijls een ironische uiting, zoals in *Ex-schrijver*: 'Ach, mijn pa, wat hou ik van die man. Met z'n dikke brilleglazen, z'n dikke pens, z'n dikke caoutchouc laarzen, z'n dunne diarree die ik van 'm heb overgeërfd, z'n liefde voor z'n vrouw en kinderen, z'n eeuwige vloeken.'[56] Als kind voelde Brusselmans naar eigen zeggen vaak angst voor zijn vader: 'Toen ik nog klein was, en ik at twee eieren, en m'n vader had een woedebui, dan kotste ik die eieren eruit.'[57] En elders beschreef hij hoe zijn vader de meube-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 171

len in huis aan diggelen sloeg en hoe hij als kind lag te beven van angst.[58]

Toen hij ouder werd, was zijn vader vooral degene van wie hij allerlei dingen niet mocht: zijn haar laten groeien, op zijn Honda Dax-brommer rijden, drummen, naar harde rockmuziek luisteren. Dat leidde geregeld tot conflicten. Later overheerste de onverschilligheid, het besef dat hij niets met zijn vader deelde en dat het hopeloos te laat was om hun band te herstellen: 'Eerlijk gezegd, ik heb hem nooit iets durven vragen over de belangrijke dingen, en nu nog niet. En hij heeft me nooit iets durven te zeggen over de belangrijke dingen zonder dat ik ernaar vroeg.'[59] En elders: 'Tussen ons is een afstand van lichtjaren, en tussen ons is een heel dik woordenboek aan onuitgesproken woorden.'[60]

In het oeuvre van Herman Brusselmans komen ook enkele passages voor die niet zonder betekenis zijn in het licht van het oedipuscomplex. Zoals de beschrijving van de dag dat de jongen per ongeluk zijn vaders geslacht aanschouwde, toen deze op een zomerse dag – toen iedereen buiten was – in de openlucht plaste. De aanblik daarvan bracht een schok teweeg bij de jonge Brusselmans: 'Dagenlang was ik er niet goed van. Ik dacht dat het een grote zonde was als je je vader zijn geslacht had gezien. Avonden aan één stuk door bad ik in m'n bed dat ik het nooit meer zou doen.'[61] In *Ex-minnaar* schreef hij een gedicht voor zijn vader, waarin hij bekende dat hij zich gelukkig prees dat hij nooit gehoord had hoe zijn ouders de liefde bedreven: 'ik heb nooit kreten / van jullie opgevangen, / of gefluister, en daar / ben ik altijd blij om geweest'.[62] Dat had hij namelijk niet kunnen verdragen.

In zijn oeuvre heeft Brusselmans vaak gezegd dat hij zijn vader haat, maar beschrijvingen van fysiek geweld tegen hem ontbreken nagenoeg. Wel heeft de schrijver in een interview uit 2013 verteld over een gewelddadig voorval uit zijn jeugd, waarbij zijn vader zijn vrouw een tik wilde geven, maar de zoon tussenbeide kwam en hem in de maag stompte, waarop deze ademnood kreeg. Zijn moeder werd daarop boos op haar zoon, omdat zij niet wilde dat hij haar

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 172

tegen haar man beschermde.[63] Ook herinnert Brusselmans zich dat zijn broer en hij hun vader een keer in elkaar geslagen hebben. Vanaf dat moment was het afgelopen met zijn vaders agressie. Hij kon niet meer tegen zijn zoons op.[64]

In zijn boeken komen zulke scènes niet voor. Alleen in één scène uit de fictieve roman *Van drie tot zes* (2011) heft het personage Willem Zundap, die radiomaker van beroep is maar verder wel duidelijk gelijkenissen met Brusselmans vertoont, de hand op tegen zijn vader, nadat die hem wilde slaan: 'Willem ontweek de slag, maakte z'n vader de spade afhandig en sloeg René de schedel in. In de rechtbank werd rekening gehouden met wettige zelfverdediging, hoewel de rechter wel vond dat vadermoord hoe dan ook geen lachertje is, en Willem verdween voor vier jaar in de gevangenis.'[65]

Zijn moeders dood vormt een scharnierpunt. Toen zij stierf, leek hij zijn vader niet meer als een concurrent te zien, met als gevolg dat hij positiever over hem ging schrijven. In *Logica voor idioten* uit 1997 merkt hij op dat hij zijn vader sinds vier jaar, dus sinds zijn moeders dood, niet meer haat.[66] In *Vergeef mij de liefde* verwondert hem dat: 'Waar is al die haat van vroeger heen?'[67] In *De kus in de nacht* (2002) komt de aap uit de mouw. Daarin typeert hij zijn vader als iemand die was 'veroordeeld en later vrijgesproken'. Hoe is dit te verklaren? Zelf zegt hij: 'Als de moederlijke buffer verdwenen is moet je de vader met andere ogen gaan bekijken, als je slim bent zijn dat *mildere* ogen.'[68]

Vanaf het moment dat zijn moeder dood is, is zijn vader onschuldig verklaard. Aanvankelijk overheerste de woede, maar naarmate zijn vader hulpbehoevender werd, werd hij milder en was hij voor het eerst in zijn leven in staat om compassie voor hem te voelen. Toen was hij niet meer zijn moeders echtgenoot, maar een oude, eenzame en treurende man, een 'sukkelaar', die bovendien langzaam begon af te takelen. Als hij met zijn zoon belt, laat de vader zijn emoties de vrije loop. De ik-figuur kan daar niet goed tegen, hoewel hij tevens medelijden voelt met zijn vader.[69] In *De kus in de nacht* schrijft hij zelfs: 'Ik belde naar m'n vader, en hij voelde zich al-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 173

weer wat beter en wat sterker. Zie je wel. Ik praatte zelfs gedurende enige minuten met deze man. Wij gingen bijna als vrienden uit elkaar.' Als verderop zijn vader hém belt, heeft de schrijver zelfs een krop in de keel.[70]

In zijn opeenvolgende boeken kan de lezer het aftakelingsproces op de voet volgen. In *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn* lezen we hoe zijn vader 'aan de kunstnier moet' en dat hij aan suikerziekte lijdt. Naarmate hij ouder, zieker en brozer wordt, neemt Brusselmans' mededogen toe: 'Het blijft een mens z'n verwekker.'[71] In *Het spook van Toetegaai* (2005) neemt de ik-figuur zich voor om zijn vader, die alleen in een flatje in Hamme woont, te vergeven.[72] In *Een dag in Gent* blijkt zijn vader te zijn verhuisd naar het vlak bij Hamme gelegen Sint-Jozefrusthuis in Moerzeke. Inmiddels waren twee van zijn tenen geamputeerd, als gevolg van zijn suikerziekte, kon hij enkel nog met een rollator lopen en bracht hij het grootste deel van de dag door in een rolstoel.[73] *Mijn haar is lang* bevat een intieme beschrijving van de dood van Gust Brusselmans op 10 november 2008.[74] Zo was zijn vader getransformeerd van een concurrent in de liefde in een zielige oude en ten slotte overleden man.

Een moedermonument

Het hele oeuvre van Herman Brusselmans kan worden gelezen als een poging om een monument voor zijn moeder op te richten. Steeds weer benadrukt hij hoe fantastisch en bijzonder zij was, wat ze voor hem betekende, maar ook hoe mooi ze eruitzag en hoe lekker ze rook. Zijn vader daarentegen komt er minder goed van af. Hij staat tussen hem en zijn moeder in en wordt om die reden door de ik-figuur Brusselmans gehaat. Pas na de dood van zijn moeder lukt het hem met mildere ogen te bezien. Kortom, er lijkt hier sprake van een klassiek oedipuscomplex. Dat is iets wat de auteur niet bewust in zijn werk heeft gelegd. Toen ik hem ernaar vroeg, gaf hij aan er nooit zo over na te hebben gedacht.[75]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 174

Na zijn moeders dood moest hij op zoek naar een nieuwe moeder, die voor hem wilde zorgen. Ook in zijn vrouwen, eerst Gloria en later Phoebe, zocht hij een schaduw van zijn overleden moeder. Overigens is er inmiddels een wijziging opgetreden in het patroon. Zowel Melissa als Lena, jonge, geëmancipeerde vrouwen, weigerde om Brusselmans als een moeder te verzorgen. Toen hij een keer opmerkte dat hij het zou waarderen als ze een ei voor hem kookte, zei Lena: 'Kook je eigen ei.'[76]

Recent is Brusselmans' moederliefde ook op een andere manier vereeuwigd. In 2013 onthulde hij op de begraafplaats van Hamme, op een steenworp afstand van waar zijn ouders begraven liggen, een stalen kunstwerk, gemaakt door Hammenaar Maurice De Clercq. Het bevat zijn gedicht 'Gemis':

Zou mijn
moeder
zich omdraaien

in haar graf
als ze me hier
zo zag zitten?

En zou ze,
na dat omdraaien,
makkelijker
liggen dan tevoren?

Welk leven moet ik
leiden om haar
zoveel mogelijk te
helpen

In haar dood,
en in haar eeuwigheid?[77]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 175

5

Majoor van het Menselijk Leed

Agressie, geweld en de wens om een redder te zijn

'Wij zijn allen kikkervisjes in de goot, spartelend om weer de veilige beek te bereiken.'[1]

In veel romans van Herman Brusselmans komt excessief geweld voor, gepleegd door *lone wolves*: buitenstaanders, die nergens bij horen en hun frustraties over de zinloosheid van het leven uiten in agressie. Al in *Het zinneloze zeilen* (1982) staat de ik-figuur buiten de gemeenschap. Terwijl hij aan zijn bier nipt, voelt hij zich alleen: 'Dat is minstens al de vierde keer dat ik me eenzaam voel vandaag.'[2] Dat buitenstaanderschap wordt tegelijkertijd verheerlijkt, want de personages willen ook geen deel uitmaken van de samenleving, die ze uit de grond van hun hart verafschuwen. Brusselmans' protagonisten getuigen van een door en door nihilistische visie. In het universum van de Vlaamse schrijver laat de zon zich maar weinig zien. Er is geen zin, waarheid of doel om voor te leven.

In *Vrouwen met een IQ* (1995) oreert de ik-figuur: 'Het is een tijd van niks, een waardeloze tijd, een tijd zonder betekenis en zonder symbolen.' Het personage verzamelt sigarettenas in zijn diepvries, maar dat heeft geen enkele betekenis of 'symboolwaarde'.[3] Alles is nutteloos en overbodig, er is geen geloof, niets staat vast. Overal heerst chaos en absurditeit, elk gevoel van geborgenheid is schijn. Rechtvaardigheid bestaat niet. Net als in het dierenrijk geldt alleen het recht van de sterkste. Mensen zijn erger dan ratten of wormen: 'Ze piepen en ze krieuwelen en ze bijten elkaar de strot af en ze kronkelen blind door hun eigen viezigheid. Ze kweken alsof iemand aan hun bastaardbroedsel ooit wat zal hebben.' Dat het leven in Brus-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 176

selmans' optiek lijden is, wekt dan ook geen verbazing: 'Ik haat de hele wereld. Ik haat mezelf en ik haat alles wat bestaat en iedereen die leeft of dood is.'[4]

Mogelijk hangt hiermee ook de overmatige aandacht voor fecaliën samen. Het aantal poepscènes in Brusselmans' werk is legio. In *De kus in de nacht* (2002) fantaseert de schrijver er zelfs over de ultieme roman *Kakken* te schrijven.[5] Veel van Brusselmans' personages zijn anaal gefixeerd: ze staan uitvoerig stil bij hun eigen en andermans ontlasting. Wat er uit de mens komt, is wat de mens is: 'Leven is aandrang voelen om te schijten terwijl je rondloopt met een granaat tussen de kaken van je reet,' heet het in *Dagboek van een vermoeide egoïst*.[6] In *De man die werk vond* (1985) droomt Louis Tinner over een strontlawine: 'Je gaat naar het toilet en aan de fecaliënstroom komt geen eind. Telkens denk je dat het gedaan is, maar nee, vervolgens biedt zich nogmaals een uitwerpsel aan. En zo gaat het maar door. Kilo's en kilo's uitwerpselen willen het lichaam verlaten en je raakt in paniek.'[7]

Toch worden er in Brusselmans' romans telkens weer pogingen ondernomen om het besef van totale zinloosheid te verzachten: in het vroege werk door drank en pillen, door meisjes, door te schrijven en natuurlijk door de humor, die uiteindelijk alles – zelfs het allerergste – relativeert.

In dit hoofdstuk wordt Brusselmans' nihilistische wereldbeeld onder de loep genomen door te kijken naar een van de uitingsvormen van dat diepgewortelde pessimisme. Het besef van zinloosheid leidt bij hem namelijk tot agressie – niet alleen verbaal, maar óók in fysieke zin. Zijn boeken zijn rijk aan scènes waarin bruut geweld voorkomt. Die zijn zowel schokkend vanwege hun rauwheid, als vermakelijk om te lezen. Brusselmans lijkt zich zelfs te verlustigen in het beschrijven van grove martelingen, moorden en verkrachtingen. Hoe moeten we die voorliefde voor geweld interpreteren?

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 177

Veiligheid en onveiligheid

Hoewel velen Brusselmans' boeken lezen om de onnavolgbare humor, is het wereldbeeld dat uit zijn boeken spreekt bepaald niet opwekkend. In de loop der tijd heeft hij zijn nihilistische besef op verschillende manieren verwoord. Zijn eerste roman, *Prachtige ogen*, geeft daar al duidelijk blijk van. De hoofdpersoon, Julius Cramp, walgt van de wereld en vooral van zijn medemens. Als hij in de bus zit en alle 'marginaaltjes' aanschouwt die bezig zijn hun zinloze levens te leiden, kan hij zijn neiging tot kotsen ternauwernood onderdrukken. Vooral als hij met eigen ogen ziet hoe een oude man uit de bus gesmeten wordt door een opgepompte kerel met tatoeages, en hij de bejaarde vervolgens met moeite overeind ziet krabbelen, moet hij bijna '*braken* van medelijden met die seniele gek'. Maar hij is niet moedig genoeg om er iets van te zeggen, laat staan om het 'tatoeagemonster' te lijf te gaan, uit angst dat ook hij geslagen wordt. De wereld is immers een gevaarlijke plek waar je nooit veilig bent. Mede geïnspireerd door Reves Frits van Egters ziet hij slechts lelijkheid en verval: alles en iedereen is even verschrikkelijk. Als hij de hoofden van automobilisten bekijkt, krijgt hij het op de heupen. Vooral één meisje steekt erboven uit: 'M'n god, wat een buffel. En die kop! In dat volle daglicht! Tjonge, wat een rotkop. Een kop om stront op te sorteren. Echt waar, ik lieg niet.' En als hij een paartje ziet: 'Ik dacht aan hun kudde ongeboren kinderen en ik braakte bijna.' Die afkeer leidt tot gewelddadige gedachten ('Krijg de schimmel op je kleine schaamlippen, rotwijf') en uiteindelijk zelfs tot fysiek geweld. Zoals beschreven in hoofdstuk 1, schiet Julius Cramp uiteindelijk zijn professor neer. De slotzin van *Prachtige ogen* luidt: 'Nog een miljoen stappen, dacht ik, en ik ben thuis.'[8]

Kortom, de wereld is een plek waar je beter niet kunt zijn. Brusselmans' personages zijn voortdurend op zoek naar een veilige plaats, waar ze niet worden blootgesteld aan gevaar, chaos en ellende. Het meest pregnant heeft Brusselmans dat besef verwoord in *Kaloemmerkes in de zep* (2009). Al in de titel komt tot uiting wat hij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 178

bedoelt, want die is Oost-Vlaams voor 'kikkervisjes in de goot'. De mens is niet meer dan een dikkopje dat zich spartelend in veiligheid probeert te brengen, maar wat hij ook probeert, zijn pogingen lopen op niets uit, want er bestaat in de wereld geen rechtvaardigheid en er is geen god. Hoe erg je ook je best doet, het idee dat je ergens veilig bent is slechts een illusie. Vanwege zijn stijl en gevoeligheid vertoont Brusselmans de nodige verwantschap met Gerard Reve, maar dergelijke illusieloosheid maakt hem ook een geestverwant van Willem Frederik Hermans.

Het enige wat je kunt doen is praten. Brusselmans' personages kletsen er een eind op los en verkondigen onzin om de chaos en angst te bezweren. In *Logica voor idioten* (1997) spreekt hij over het 'belachelijke verkeer tussen mensen die elkaar niks te bieden hebben, niks te vertellen, niks wijs te maken wat duurzaam, grappig, of de moeite waard is om als tekst op een doodsprentje te dienen'. En een bladzijde verderop: 'Verbondenheid is een totale farce. Net als een hazenlip met lipstick.'[9]

Veiligheid als illusie dus. Julius Cramp uit *Prachtige ogen* verlangt ernaar om 'thuis' te komen (waar dat ook mag zijn), maar is gedwongen om, net als Holden Caulfield, in de boze, gewelddadige buitenwereld rond te blijven dwalen. In *De man die werk vond* verschanst het personage Louis Tinner zich in de bibliotheek die hij beheert. (In het tweede deel van de Tinner-trilogie, *Nog drie keer slapen en ik word wakker* (1998), fungeert Tinners antiquariaat als schuilplaats.)[10] Ook op het toilet, waar hij zijn ontlasting dagelijks tot in detail aan een analyse onderwerpt, voelt hij zich veilig. Tot zijn frustratie lukt het Tinner echter niet om de buitenwereld in zijn geheel buiten te sluiten, want af en toe ziet hij zich genoodzaakt om zijn veilige vesting te verlaten. Bovendien betreden er, onder werktijd, steeds opnieuw personen zijn *comfort zone*. Het is niet toevallig dat Tinner juist dan agressief wordt. Bezoekers die langskomen, worden afgesnauwd en geïntimideerd. Op een gegeven moment slaat hij zelfs iemand die verhaal komt halen omdat Tinner zijn zuster beledigd heeft, met de gebonden editie van Paul van

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 179

Ostaijen 'genadeloos op het schedeldak'. Als hij tegen het einde van het boek gedwongen wordt om zich bij de directeur van de bibliotheek te melden, die hem zijn ontslag zal aanzeggen, komt hij opnieuw in een geweldsituatie terecht: 'Hij had zijn elleboog in de maag van de mislukkeling geplant, vervolgens had hij de nul een paar vuistslagen in het gelaat toegediend. De knaap lag bloedend op de grond, de meisjes gilden schril, overal werden deuren opengeduwd.'[11]

Ook in de semiautobiografische romans, waarin doorgaans het personage Herman Brusselmans de hoofdrol speelt (of een op hem lijkende figuur), ontdekken de hoofdfiguren dat de wereld een gevaarlijke plaats is. In die boeken wordt telkens nadrukkelijk onderscheid gemaakt tussen de veiligheid die hij thuis ervaart (bij Gloria, bij Phoebe) en de onveiligheid in de buitenwereld. Niets voelt zo goed als wanneer hij midden in de nacht wakker is, terwijl zijn geliefden veilig in bed liggen. In *Logica voor idioten* lezen we: 'Veiligheid. Dat is het kernwoord: veiligheid [...] Bedelf mij onder veiligheid, verdrink mij in veiligheid, sla mij dood met veiligheid.'[12] Hij ziet het als zijn hoofdtaak om die situatie in stand te houden: 'Dit is het enige titanenwerk dat ik van plan ben tot mijn laatste ademsnik te volvoeren: het afweren van het gevaar dat mijn schaarse geliefden bedreigt.'[13]

Regelmatig gebeurt het dat de ik-figuur op het moment dat hij de veilige cocon van zijn huis verlaat, aan gevaarlijke situaties wordt blootgesteld. Het is opvallend dat er in zijn bijzijn vaak ongelukken, overvallen en andere zeer onaangename gebeurtenissen plaatsvinden. In *Het oude nieuws van deze tijden* (1994) wordt het hondje, dat zo-even nog veilig binnen was, buiten gruwelijk vermoord. In *Kaloemmerkes in de zep* is de ik-figuur getuige van de overval van een tankstation.[14] In *Watervrees tijdens een verdrinking* (2012) wordt de nachtwinkel die hij bezoekt, beroofd.[15] En in *Poppy en Eddie* (2014) slaat een moeder haar eigen baby te pletter op het asfalt.[16]

Maar tot zijn onuitsprekelijke geluk is er altijd nog een *safe house* waar hij naartoe kan: zijn eigen huis. Na het vertrek van Tania,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 180

waarover hij in *Watervrees tijdens een verdrinking* schreef, is die plaats ineens een stuk minder veilig geworden. Eindelijk laat het leven zich naakt, zonder enige verhulling zien, zoals het altijd geweest is: 'Dat is nou net de zin van het bestaan: pijn hebben.'[17]

Majoor van het Menselijk Leed

Het nihilistische besef van zinloosheid uit zich op verschillende manieren. Het leidt soms tot een gevoel van haat voor zijn medemens, maar ook ten opzichte van zichzelf. Hier komen regelmatig gedachten over zelfmoord uit voort. In *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989) staat het zo: 'Laat ik dus wijselijk zwijgen over [...] hoe ik soms ril van de haat, niet zelden voor mezelf, en hoe ik nu en dan over de reling van m'n terras wil springen en hoe ik dit en hoe ik dat.'[18] Daarbij is één personage een voorbeeld: de oorlogsveteraan Seymour Glass uit 'A Perfect Day for Bananafish' (1948) van J.D. Salinger. Dit verhaal, later opgenomen in *Nine Stories* (1953), vertelt de geschiedenis van Glass en zijn vriendin Muriel. Terwijl zij op hun hotelkamer blijft, voert hij op het strand een gesprekje met een meisje, aan wie hij over de 'Bananafish' vertelt: een visje dat zich in zijn holletje volvreet met bananen en dan niet meer naar buiten kan, zodat het sterft. Ten slotte gaat Seymour terug naar de hotelkamer, waar hij zichzelf door het hoofd schiet. In Brusselmans' *Dagboek van een vermoeide egoïst* wordt hiernaar verwezen, waarop de ik-figuur nuchter constateert: 'Maar zover zijn we niet.'[19]

Die daad vindt pas helemaal aan het einde van de roman plaats, als de ik-figuur terugkeert uit de kroeg. Hoewel hij onder invloed van drank is, ziet hij het leven zoals het werkelijk is: 'Er was niks gebeurd en alles was mislukt.' Zoals Seymour Glass in de hotelkamer terugkeert, waar hij Muriel ziet slapen en vervolgens zelfmoord pleegt, zo komt de ik-figuur Herman Brusselmans terug uit de kroeg bij zijn geliefde: 'Ik zag de contouren van de vredig slapende Gloria en van de schaduw naast haar. "Perfect," mompelde ik,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 181

"perfect."' Dat is natuurlijk een intertekstuele verwijzing. Daarop opent hij het raam en springt: 'Op slag was de hoofdpijn over, maar misschien was alles toch nog niet perfect.'[20] Maar dit geval van (vermoedelijke) suïcide vormt een uitzondering in Brusselmans' oeuvre. De schrijver en zijn personages hebben besloten om, ondanks de vergeefsheid van alles, verder te leven.

Vaker zien we dat het besef van chaos en pijn – waarvan de schrijver overal in zijn omgeving voorbeelden ziet – bij hem leidt tot het verlangen om een redder te zijn. Voor het eerst schreef hij hierover in *Heden ben ik nuchter* (1986), waarin Brusselmans' alter ego Eduard Kronenburg zich in een brief tot zijn vrouw Gloria richt: 'Nu stop ik met schrijven, want ik moet nog vele, vele slachtoffers bevrijden. Majoor Kronenburg heeft veel werk, mijn lieve schat. Vanuit de folterkamers zend ik je al mijn tederheid.'[21] Verderop in het boek licht hij toe hoe onverdraaglijk hij het vindt dat er in de wereld, waarin geen gerechtigheid bestaat, zo veel mensen lijden. In zijn voorstelling is hij de 'Majoor van het Menselijk Leed', die aan het hoofd van zijn troepen concentratiekampen bevrijdt, folterkamers ontmantelt, de weerloze slachtoffers bevrijdt en wraak neemt op de genadeloze beulen. Hij laat de kampbewakers in een rij voor zich neerknielen en begint ze één voor één dood te schieten:

> Eduard haalt zijn revolver tevoorschijn en zet de loop tegen de slaap van de eerste beul in de rij. Hij kijkt in de ogen van de man. Het zijn bijna geen ogen meer. Hij schiet. De hersens, blubber en beendertjes spatten een heel eind weg.
> Tegen de tweede zegt Eduard: 'Jij mag blijven leven. Jij ziet er me nog de kwaadste niet uit.' De man bezwijkt bijna van opluchting.
> Dan werkt Eduard traagweg de rest van de rij af. Sommigen schiet hij door het hoofd, sommigen, na het slepende herladen van zijn revolver, door het hart, bij een enkeling propt hij de loop van het wapen in een neusgat of een oorholte, en schiet dan.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 182

Ten slotte is de rij afgewerkt en is er nog slechts de tweede in leven.
'Jij mocht dus blijven bestaan,' zegt Eduard, 'ja ja...'
Hij giet een blik benzine leeg over de man en steekt er de fik in.
'Ja ja...' zegt majoor Kronenburg en hij verlaat deze folterkamer, op weg naar de volgende.[22]

Ook verderop in *Heden ben ik nuchter* komen zulke Majoor-scènes voor. In een droom ziet hij hoe het meisje op wie hij verliefd is, Valium, gemarteld wordt. Ze ligt naakt vastgebonden op een plank die men kan kantelen, zodat haar gezicht in het water terechtkomt. Telkens laat men haar bijna stikken, om haar op het laatste moment – 'happend en proestend naar lucht' – weer boven te laten komen. Vervolgens drukt een van de beulen een sigaret sissend uit op haar 'natte linkerborstje'. Maar dan wordt de deur opengesmeten en verschijnt de Majoor, die vol afgrijzen naar het naakte, gefolterde lichaam van Valium kijkt. Hij kust de wonden op haar borsten en laat zijn ondergeschikten het meisje in veiligheid brengen, zodat hij alleen achterblijft met de beul. Die dwingt hij zijn hoofd onder water te steken, waardoor hij bijna stikt, maar telkens laat hij hem weer bovenkomen. Ten slotte neemt Eduard zijn revolver ter hand en schiet hij de beul neer: 'Het water kleurt bloedrood en door de gehele kuip drijven er stukjes en slijm...' Dan wordt Eduard wakker. Hij voelt zich machteloos en verzucht: 'Ik wil gedegradeerd worden, [...] Ik wil geen Majoor meer zijn. De taak is te zwaar voor mij.'[23]

Aan het einde wordt duidelijk waar die behoefte om de Majoor te zijn vandaan komt. Het hangt samen met de angst waar Eduard Kronenburg aan lijdt. Zonder angst is hij niets: 'futloos, leeg, een plant'.[24] Maar doordat hij zichzelf zo voelt, kan hij zich de hulpeloosheid, de paniek en het verdriet van anderen voorstellen en compassie voelen. Het is net alsof hij door zijn eigen angst de wereld beter kan zien zoals ze in werkelijkheid is, alsof hij er op een objec-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 183

tieve, nuchtere manier naar kan kijken. En wat hij dan ziet, is zo ellendig, zo verschrikkelijk en barbaars, dat hij verlangt een redder te zijn.

In *Dagboek van een vermoeide egoïst* denkt de ik-figuur dat het folteren van een mens door een ander mens het ergste is wat hij zich kan voorstellen. Als hij erover nadenkt hoe een bloedend slachtoffer door iemand anders in een uniform 'met zware laarzen', een soort nazi, wordt gemarteld – doordat er elektrische bedradingen aan het geslachtsdeel worden geplaatst – voelt hij zich fysiek onpasselijk worden. Na het bevrijden van het slachtoffer – 'de naakte mens' – heeft hij de behoefte om de beul te pijnigen. Aanvankelijk wil hij dat doen door hem in de spiegel te laten kijken naar zijn ware aard, maar uiteindelijk fantaseert hij er toch over dat hij hem met een 'met prikkeldraad omzwachtelde stok' te lijf gaat, of met de blote hand, 'die eerst werd ondergedompeld in de container haat'.[25]

Het slachtoffer staat dus symbool voor de naakte, hulpbehoevende mens. Want ook al word je niet gemarteld in een concentratiekamp, dan nog bestaat het leven uit lijden. In feite is iedereen een slachtoffer dat naar redding verlangt. Ook in *Vlucht voor mij* (1990) speelt de Majoor-fantasie een rol. Na het zien van een documentaire over Anne Frank maakt de ik in gedachten een reis naar het verleden: 'Plots stond ik midden in de kampen (in allemaal tegelijk) en was ik de Redder waar al die gefolterde mensen hopeloos op wachtten. En toen begon ik aan het bevrijdingswerk. En het vergeldingswerk. Het koelen van de wraak. "Het afslachten van de beulen."'[26]

De boeken die Brusselmans hierna publiceerde, gaan nog maar sporadisch over zijn droom om een Majoor van het Menselijk Leed te zijn. In *Vergeef mij de liefde* (2000) fantaseert hij erover hoe hij twee vrouwen van een gemaskerde moordenaar met een mes redt.[27] Maar gaandeweg dringt het besef door dat het altijd een fantasie zal blijven en dat hij nooit een echte Majoor zal zijn, omdat hij niet in staat is om te handelen: 'Ik herinner me soms mijzelf, als degene die het leed in de wereld ging uitroeien en die nu, een zielige sigaret rokend, door het raam kijkt en het leed ziet passeren in een colonne

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 184

langer dan ooit. Ik heb, net als ieder ander die uit een moeder is geboren, gefaald.'[28]

Datzelfde besef van tekortschieten staat centraal in *Poppy en Eddie*. Daarin wordt de Majoor na jaren weer onder het stof vandaan gehaald: 'De Majoor van het Menselijk Leed is te nimmer in ruste, en kan ineens tevoorschijn treden vanuit de kelder van de kazerne, en hij schudt z'n hoofd om de spinnenwebben te verwijderen, en gaat nietsontziend aan het werk om zielen te redden.' Verderop wordt, zoals hierboven al werd aangehaald, een baby'tje tegen het asfalt gesmeten. De would-bemajoor (met kleine letter!) realiseert zich op dat moment dat hij hulpeloos is: 'De majoor van het menselijk leed had niets kunnen doen voor het in plaats van een koekenpan weggegooide kleine kind. Dat kind was dood en beschikte over geen vrije wil meer en evenmin over een behoefte aan hulp.'[29]

De schrijver verlangt ernaar een reddende majoor te zijn, maar uiteindelijk staat hij machteloos.

American Psycho in België

Die nihilistische levensvisie uit zich niet alleen in het verlangen om een redder te zijn, maar ook zoals we hebben gezien in de wens om een wraakengel te zijn. Net als het verbale geweld vormt ook fysieke agressie een uitlaatklep, al speelt die zich alleen in de fantasie van de schrijver af. Brusselmans heeft er nooit een geheim van gemaakt dat hij, behalve door J.D. Salinger en Gerard Reve, beïnvloed is door de Amerikaanse auteur Bret Easton Ellis, en vooral door diens roman *American Psycho* (1991). In interviews heeft Brusselmans dat boek aangewezen als het werk dat hij zelf had willen schrijven. Nog in 2016 karakteriseerde hij deze roman als zijn 'koesterboek', dat ze hem nooit mogen afpakken.[30]

American Psycho vertelt het verhaal van Patrick Bateman, een in het dagelijks leven succesvolle beurshandelaar, die de leegte van zijn leven niet alleen opvult met het kopen van dure kleding en andere

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 185

luxe producten en met oeverloos geklets, maar ook met het plegen van moorden op vooral zwervers en prostituees (hoewel de lezer niet kan uitsluiten dat het geweld slechts in de fantasie van Bateman plaatsvindt). Die drie aspecten zien we ook bij Brusselmans terug, vooral in de boeken uit de jaren negentig. Veelvuldig wordt de nadruk gelegd op merken (van auto's, motoren, sigaretten, kleding), net als Bateman en zijn collega's vullen Brusselmans' personages de ruimte op met 'lege' gesprekken en geven ze zich over aan geweldsuitbarstingen. Dat laatste aspect staat hier centraal.

Het eerste boek dat zonder meer verwijst naar *American Psycho* is *Ex-minnaar* (1993). Ronald Giphart betitelde het boek niet ten onrechte als *Belgian Psycho*.[31] De hoofdpersoon is geen Amerikaanse yup, maar een langharige Vlaamse schrijver. Er is nog een ander groot verschil met het Amerikaanse voorbeeld en dat is dat het geweld in deze roman duidelijk gemotiveerd is. Waar Patrick Bateman geweld gebruikt om tenminste nog iets te voelen, is het ik-personage Herman Brusselmans agressief door de dood van zijn moeder. 'Waarom ben jij zo cynisch?' vraagt iemand hem op een gegeven moment. Het antwoord luidt: 'Omdat ik zo geboren ben, [...] maar vooral omdat mijn moeder niet meer leeft.'[32] Zijn levenshouding wordt dus gekoppeld aan zijn moeders dood. Sinds zij er niet meer is, heeft niets meer waarde. Niet voor niets slaat hij op een gegeven moment een Mariabeeld in een kapel aan stukken.

Op allerlei plaatsen in *Ex-minnaar* komt niet alleen verbaal geweld voor ('Je tieten zien eruit alsof de kindjesmelk al aan het bederven is'), maar ook geweld à la *American Psycho*. Wat de ik-figuur deelt met Patrick Bateman, is dat zijn mensenhaat herhaaldelijk omslaat in een razende, niet te bedwingen agressie. Als hij op zijn motor door de stad rijdt, ziet hij een jongen lopen, bij wie hij halt houdt: 'Ik gaf hem een vuistslag in het gezicht en trok weer op.' Een bladzijde verderop spuugt hij een automobilist in het gezicht. Een man die zich aan hem opdringt, krijg een klap op zijn achterhoofd: 'Hij viel kreunend op de grond. Ik haalde m'n half opgerookte sigaret tussen m'n lippen vandaan, nam een lange trek en duwde de L&M

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 186

in de aars van de man. Ik kon gesis horen. Gat niet goed afgekuist. Hij schreeuwde het uit. Ik schopte 'm tegen z'n kop. En nog eens, en nog eens.' Een kotsende jongen in de Paganini geeft hij een 'duw tegen zijn achterhoofd, zodat z'n kop tegen de deur bonkte'.[33]

Als op een gegeven moment een meisje achter op zijn motor plaats wil nemen, geeft hij haar een duw, waardoor ze haar evenwicht verliest: 'Ze viel om, en haar lichaam en hoofd sloegen tegen het asfalt.' Een ander willekeurig meisje slaat hij zo hard als hij kan met zijn motorhelm op haar hoofd. Een bejaarde nachtwaker die hij op een parkeerplaats tegenkomt, sleurt hij van zijn fiets en trapt hij in het gezicht. En een man die met 'seksuele uitlatingen van een niet in te schatten fascistische vunzigheid' Phoebe lastigvalt, wordt door hem bijna doodgeslagen. Een van de meest expliciete geweldsscènes in *Ex-minnaar* is die waarin hij samen met een zekere Jean een ontvoerde en in diens kelder vastgeketende Vlaams Blok-sympathisant martelt, zodat deze zichzelf bevuilt en uiteindelijk het bewustzijn verliest. Overigens moeten niet alleen personen, maar ook voorwerpen het ontgelden: de ik-figuur maakt krassen op auto's, breekt antennes af en trapt achterlichten stuk. Net als Patrick Bateman komt Brusselmans' personage met deze daden weg. Hij wordt niet gearresteerd, al scheelt het niet veel, want op een gegeven moment komt de politie bij hem langs, omdat hij verdacht wordt.[34]

De fantasierijke Guggenheimer-romans worden gekenmerkt door grof geweld tegen bekende en onbekende figuren (zie hierover hoofdstuk 6), maar ook in de meer autobiografische boeken komt het veel voor. Het meest extreem in dit opzicht is *Pitface. Een parabel* (2001), een roman die – in de woorden van Hans Warren – in 'onthutsende zeggingskracht en nietsontziende provocaties van allerlei soort' al zijn eerdere werk overtreft. Volgens Brusselmans zelf was het zijn 'bijna-ode aan *American Psycho*'.[35] De roman beschrijft een ware geweldsorgie, waarin twee door een totalitair cynisme gedreven personages centraal staan: Pitface (die aan het einde van het boek versmelt met Herman Brusselmans) en de drugsdealer,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 187

moordenaar en 'absolute nul' Brillekas. De roman begint met een beschrijving van een bezoek aan een recensent die kritisch over een werk van Pitface geoordeeld had. Ze dringen zijn huis binnen, waarna Brillekas de criticus doodschiet: 'De hersens van de recensent vlogen tegen de muur en besmeurden daarbij een kruisbeeld. Dat rukte ik los en ik sloeg ermee de tanden uit de bek van het gillende wijf. De doornenkroon op de koperen kop van Jezus Christus raakte daarbij op zo'n manier haar tong dat het gillen ophield en dat het bloed uit haar smoel spoot.'[36] Nadat de vrouw ook nog eens door Brillekas verkracht en vervolgens gewurgd is, verlaten ze de woning.

Daarmee is de toon voor de rest van het boek gezet: in *Pitface* wordt aan de lopende band gemarteld, gemoord en verkracht. Degene die een pistool draagt, kan over een ander beschikken. Een mensenleven heeft in de roman geen enkele waarde. Zelfs zuigelingen zijn niet veilig in de wereld van *Pitface*. Op een gegeven moment schiet de ik-figuur een vrouw dood die bij hem om pillen, 'Himmlers', komt bedelen. Daarbij schiet hij een 'enorm gat in haar borst', zodat ze een paar meter naar achteren gesmakt wordt, tegen de muur. Maar dan ontdekt Pitface dat zij nog iemand bij zich draagt:

> Wat was dat?' Uit de rugzak, die uiteraard eveneens doorboord was, zag ik een armpje piepen. Ik onderzocht de zaak, en shit, kan je het geloven, in de rugzak had ze een baby getransporteerd. Het hoofd van dat kindje was ongeveer in tweeën gespleten. Ik wilde weten of ik een jongetje of een meisje had gemold. Zulke dingen interesseren me wel. Ik haalde het verbasterde lichaampje uit de rugzak, en trok een van stront en urine verstijfd onderbroekje naar beneden. Het was een meisje.[37]

In *Pitface*, dat niet voor niets als ondertitel 'een parabel' draagt, heeft Brusselmans zijn pessimistische levensvisie tot het uiterste doorge-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 188

dreven. Het boek laat zien hoe het menselijk bestaan werkelijk is, in al zijn cynische naaktheid, ontdaan van alle franje en opsmuk. De personages worden voortgestuwd door een gewelddadig nihilisme, waarin geen geloof, hoop en liefde bestaan, waarin niets, zelfs geen kinderleven, waarde heeft, veiligheid een droombeeld is en waarin alleen het recht van de sterkste telt.

De esthetiek van het geweld

Er is een vreemde paradox aanwezig in het werk van Herman Brusselmans ten aanzien van geweld. Enerzijds komen de daden van agressie voort uit een nihilistische wereldvisie. Anderzijds lijkt er ook iets anders te spelen, want de beschrijvingen van extreem geweld hebben bij Brusselmans ook een attractieve werking: het is plezierig om de vaak grove scènes te lezen. Er is, zou men kunnen zeggen, sprake van een zekere esthetisering van het geweld in Brusselmans' boeken. Daarin staat hij niet alleen; er is een hele traditie van kunstvormen (schilderkunst, beeldhouwkunst, literatuur en film) waarin geweld geësthetiseerd wordt. Vooral in de zwarte romantiek die in de achttiende eeuw in Europa opkwam, ontstond er – in de woorden van Mario Praz – een 'esthetiek van het gruwelijke'. Tal van auteurs ontdekten de horror en het verschrikkelijke als bron van schoonheid. Zo werd het gruwelijke een vast onderdeel van het schone: genot en gruwelen, lust en lijden raakten verstrengeld. Daarmee beschreef Praz het ontstaan van de negentiende-eeuwse voorliefde voor het sublieme.[38]

Het mag dan een met de zwarte romantiek samenhangend verschijnsel zijn, ook in de huidige tijd zijn moord en doodslag ons favoriete amusement – zoals de populariteit van Netflix- en HBO-series bewijst. Tijdens een uitzending van *Zomergasten* in 2015 sprak schrijfster Simone van Saarloos over wat zij aanduidt als 'lekker geweld'. De aanleiding hiervoor vormde een scène uit de film *Kill Bill Volume 1* (2003) van Quentin Tarantino. Deze Amerikaanse cultregis-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 189

seur is een meester in het opnemen van scènes waarin gestileerd geweld voorkomt. Door de opzwepende muziek, het tempo (dat op cruciale momenten versnelt of vertraagt), de kleuren en de bizarre dialogen zijn de gebeurtenissen niet alleen gruwelijk, maar tegelijkertijd aangenaam of leuk om naar te kijken. Niet voor niets luidt een van Tarantino's meest geciteerde uitspraken: 'Violence is one of the most fun things to watch.'

Precies over dat verschijnsel sprak Van Saarloos tijdens de uitzending. Ze toonde een fragment waarin het vrouwelijke hoofdpersonage, gespeeld door Uma Thurman, ontwaakt uit een langdurig coma. In de tijd dat ze in het ziekenhuis lag, is ze meermalen verkracht door een verpleger ('My name is Buck, and I'm here to fuck'), die haar ook tegen betaling door anderen liet misbruiken. Op het moment dat ze bij bewustzijn komt, hoort ze deze verpleger juist met een potentiële 'klant' aan haar bed praten. De kijker voelt dan al aankomen dat de wraak van het slachtoffer zoet zal zijn: ze bijt haar belager dood, steekt de verpleger met een mes in zijn hiel en vermoordt hem vervolgens, door meermalen met de deur tegen zijn hoofd te slaan. Bij het zien van deze acties voelt de kijker zich beter dan ooit; hij kan de wraaklust van het hoofdpersonage begrijpen en zich in haar situatie inleven.

Met het werk van Brusselmans is iets dergelijks aan de hand, want het geweld dat daarin voorkomt heeft een vergelijkbaar effect. Waar de regisseur allerlei stilistische filmmiddelen inzet om het kijken naar geweld 'lekker' te maken, zo doet Brusselmans dat door middel van zijn stijl en absurdistische humor. Ik bespreek één voorbeeld ter illustratie, aan de hand van *Ex-drummer* (1994).

Die roman vertelt het verhaal van een ziekelijke, cynische en drummende ik-figuur, die ook nog een geniale Vlaamse schrijver blijkt te zijn, met een mooie vriendin. Aan het begin van het boek krijgt hij bezoek van drie gehandicapten, die een bandje met hem willen formeren: The Feminists. Elk lid heeft een gebrek: de zanger slist, de bassist heeft een stijve arm, de gitarist is doof als een kwartel en de drummer kan niet drummen. Bovendien hebben ze elk

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 190

iets wat hen uniek maakt: de zanger is veroordeeld wegens geweldpleging tegen vrouwen, de bassist is homo, de gitarist is vader, de drummer beroemd. De plot heeft weinig om het lijf: de band doet mee aan een rockconcours en wint.

Tussendoor spelen allerlei absurde verhaallijnen, waarin regelmatig veel geweld voorkomt. De kale zanger van de band, de moordende psychopaat Koen De Geyter, heeft een verhouding met de moeder van de bassist van de groep, Jan Verbeek. Die moeder is, net als De Geyter, kaal maar draagt een pruik om dat te verhullen. Verbeek en zijn moeder blijken de vader, een verwarde ex-sergeant uit het leger, in hun huis gevangen te houden in een dwangbuis. Uiteindelijk bevrijden de ik-figuur en De Geyter de man, die zijn vrouw en vervolgens zichzelf doodschiet. De ik-figuur vermoordt De Geyter, met een vleesmes ('Hij gorgelde, het bloed stroomde uit zijn lichaam, en ik dacht zelfs dat hij meteen stierf, al lag z'n lichaam nog enigszins te stuiptrekken.'). Het meisje Kristien, met wie de ik-figuur eens het bed heeft gedeeld en die hem nu stalkt, stuurt hij naar de voorman van de band Harry Mulisch, wiens bijnaam 'Dikke Lul' luidt, en dat is niet toevallig. Zij wordt door hem vervolgens zo afschuwelijk onder handen genomen, dat ze in een psychiatrische inrichting belandt. Een nieuwsgierige homoseksuele roadie van de band valt eveneens in de handen van Dikke Lul, met fatale afloop: zijn reet is 'in tweeën gescheurd'.[39] Ten slotte neemt de ik-figuur gruwelijk wraak op de minister van Hygiëne, die een folteraar blijkt te zijn, zijn vriendin aanrandt en zijn eigen vrouw mishandelt, en meisjes met zwepen en kettingen martelt. Het hoofdpersonage verbrijzelt daarop de voet van de minister met een koevoet. Uiteindelijk sterft de minister, door toedoen van zijn vrouw, tijdens een partijtje wurgseks.

De recensent van *De Morgen*, Jos Borré, schreef dat er in *Ex-drummer* 'gesnoven, gemoord, gescholden, geneukt, gevochten' wordt en dat er veel nutteloze praat wordt verkocht. Daar voegde hij aan toe: 'Wil Brusselmans de Bret Easton Ellis van Vlaanderen worden?'[40] Een verschil met de films van Tarantino is dat het geweld bij Brus-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 191

selmans niet zozeer tot in detail beschreven wordt, maar vaak verteld wordt. Dat wil zeggen dat Brusselmans zich in gewelddadige passages niet houdt aan het *Show, don't tell*-principe. Gewelddadigheden worden nuchter vermeld, maar niet in alle details beschreven. Hoe grof het ook is wat er in *Ex-drummer* gebeurt (en dat geldt ook voor andere romans), de onwaarschijnlijke plot in combinatie met de humoristische schrijfstijl zorgen ervoor dat er een ironische afstand gecreëerd wordt tussen de lezer en de gewelddadige gebeurtenissen in het boek.

Door de ironisch-afstandelijke wijze waarop Brusselmans over gruwelijke voorvallen schrijft, is het geweld 'lekker'. Dat wordt fraai geïllustreerd door de verfilming van *Ex-drummer*, door Koen Mortier in 2007. In de film, die goed ontvangen werd – een 7,1 op Internet Movie Database (IMDb) – en bewierookt werd door Iggy Pop, overheerst de rauwheid die in het boek geïroniseerd wordt. Een verkrachting door Dikke Lul is leuk als je daarover leest, maar als die in beeld wordt gebracht is het niet om te lachen. Hoewel de film, net als het boek, totaal over de top is – op een Quentin Tarantino-achtige manier, met psychedelische muziek, enorme plassen bloed en een afgehakte penis (en hij in die zin ook geweld esthetiseert) – ontbreekt de humor nagenoeg. In Brusselmans' werk wordt het geweld dus geësthetiseerd, en door de stijl en humor en het hoge onzingehalte enigszins draaglijk gemaakt.

Ouder en milder

Het is niet moeilijk om biografische achtergronden te betrekken bij Brusselmans' voorliefde voor geweld en agressie. Zoals we hebben gezien, groeide hij op in een veehandelaarsgezin. Het was een harde wereld. Het op zijn zachtst gezegd niet zo eenvoudige karakter van vader Brusselmans droeg er eveneens toe bij dat Brusselmans al jong met geweld in aanraking kwam. De voorliefde die hij in zijn pubertijd ontwikkelde voor harde gitaarmuziek, hangt daar

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 192

eveneens mee samen, aldus de schrijver: 'Overtuigde fans van hardrock, en ik ben er een, hebben een aangeboren agressiecomponent in hun karakterstructuur.' Soms voelde hij de behoefte om mensen met een bijl aan stukken te hakken, maar in de praktijk was hij daar veel te beleefd voor. 'Dus schrijf ik boeken en luister ik naar hardrock.'[41]

Wie Brusselmans' werk chronologisch leest, ontdekt dat het geweld – na de extremiteit van *Pitface* – inmiddels naar de achtergrond is verdwenen. Het lijkt wel alsof de personages de laatste jaren zachtaardiger zijn geworden. Ze schelden nog wel, maar beschrijvingen van extreem geweld komen haast niet meer voor. Is Brusselmans zelf milder geworden? Desgevraagd antwoordde hij dat die vernietigingsdrang nog altijd in hem sluimert. Maar: 'Ik relativeer het ook, in de zin van: Ik heb Tania, ik heb Eddie, ik heb mijn drumstel, ik heb een mooie vriendin. Ik wil niet als een cynische, nihilistische eikel op mijn sterfbed liggen.'[42] Die ontwikkeling wordt weerspiegeld in zijn werk.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 193

6

De schrijver als schorpioen

Schelden en schofferen

'Het is de *taak* van een schrijver om te kwetsen, te verwonden, te schofferen, te schelden, te vloeken en te vernielen. Je kan het een schorpioen niet kwalijk nemen dat hij steekt.'[1]

Brusselmans staat te boek als een shockauteur, die bekende personen genadeloos op de hak neemt, om niet te zeggen: beledigt, uitscheldt, schoffeert, vervloekt en soms zelfs vernietigt. Zijn boeken hebben er meermalen voor gezorgd dat hij zich voor de rechter moest verantwoorden. Waar komt die polemische houding vandaan en welke rol speelt zij in zijn werk van de afgelopen vijfendertig jaar?

In 2000 bracht Brusselmans een verhaal te berde dat zijn moeder vaak tijdens verjaardagen vertelde. Toen de kleine Herman nog maar vier of vijf jaar oud was, posteerde hij zich geregeld bij de poort van het erf, die toegang gaf tot de vrij drukke doorgaande weg, om willekeurige voorbijgangers uit te schelden. Dat deed hij volgens zijn moeder op zo'n fanatieke wijze, dat het schuim hem op de mond stond. De jongen ergerde zich mateloos aan zijn medemens, bijvoorbeeld als iemand de weg verkeerd overstak of niet kon fietsen. Dat schelden kwam voort uit het milieu waarin hij opgroeide, waarin iedereen elkaar 'klootzak' noemde. Naar eigen zeggen heeft Brusselmans gaandeweg geleerd dat dit in het dagelijks leven niet hoort en daarom is hij het in de literatuur gaan doen. Op die manier veranderde de strijd van een fysieke in een papieren oorlog, maar het fanatisme bleef onverminderd.[2]

In *Zul je mij altijd graag zien?* (1997), waarin Brusselmans een fictief

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 194

pleidooi voor zichzelf houdt, verklaart hij dat het zijn taak is om te kwetsen. Zoals je het een schorpioen niet euvel kunt duiden dat hij steekt, of een muis dat hij piept, zo kun je het de auteur niet kwalijk nemen dat hij beledigt: 'Dat hij zijn woorden in het rond schiet als waren het fluitende dumdumkogels. Als zijn woorden bloemen waren die hij in het rond strooit, edelachtbare, dan was hij geen schrijver.'[3] Dat is een goede typering van zijn schrijverschap, want Brusselmans strooit met veel, maar bloemen zijn daar niet bij. Toch neemt hij wat hij doet serieus: 'Schelden is een vak, polemiek een literaire vorm.'[4]

De vroege polemist

Wie Brusselmans' oeuvre chronologisch leest, ontdekt dat hij niet altijd zo polemisch geweest is. In zijn boeken uit de jaren tachtig komen uitvallen tegen bekende personen nog niet voor. In *De man die werk vond* (1985) krijgt een bezoeker van de bibliotheek zoals vermeld een klap met het verzameld werk van Paul van Ostaijen, maar dat kun je nog geen polemiek noemen, al is het niet toevallig dat hij juist met de beroemdste Vlaamse dichter tegen de grond wordt geslagen. Voor het eerst ging hij op z'n Brusselmans tekeer in de kleine novelle *Iedere zondag sterven en doodgaan in de week* (1988).

In dit boekje beschrijft Brusselmans het reilen en zeilen van de literaire criticus Kees Baggeraats, in wie ingewijden de criticus Koos Hageraats herkennen. Hageraats had kort tevoren in het weekblad *De Tijd* Brusselmans' boek *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde* (1988) kritisch beoordeeld. Het werk, dat werd afgewezen door Bert Bakker en daarom bij de Antwerpse uitgever Dedalus verscheen, heeft de vormgeving van een serieuze literatuurgeschiedenis, maar is in feite een mengeling van feit en fictie. De vele flauwe grappen hadden Hageraats niet kunnen bekoren: Brusselmans leek volgens hem op 'een middelbare scholier – de leukste van de klas nog wel – die een nummertje heeft ingestudeerd maar die, meteen

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 195

al bij het opkomen, met zijn uitgestoken tong muurvast tussen de schuifdeuren is komen klem te zitten en om de zaak te redden er dan maar een improvisatienummer van pakweg anderhalf uur van maakt'. Het stoorde hem bovendien dat *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde* zo slecht geschreven was, vol Vlaamse uitdrukkingen en flauw 'geleuter'.[5]

Dat liet Brusselmans niet over zijn kant gaan. In de novelle pakte hij Hageraats stevig aan. De lezer krijgt een verhaaltje voorgeschoteld over Kees Baggeraats, die noch slim, noch aantrekkelijk is, met zijn vieze lijfgeur, rotte tanden, seksuele frustratie en neiging om 's nachts op zijn kussen te braken. Zijn relatie met een zekere Klazien duurde slechts tien dagen ('de periode waarin Klazien had moeten wennen aan het kijken door haar nieuwe contactlenzen'). Baggeraats is zo trots als een pauw dat hij een brief heeft van Jeroen Brouwers en dat hij criticus Jaap Goedegebuure (zijn 'lichtende voorbeeld') mag tutoyeren. Carrière heeft hij nog niet gemaakt. De lezer treft Baggeraats op een dag dat hij een crisis doormaakt. Hij beseft dat hij iets groots moet verrichten dat hem zal opheffen uit zijn nietigheid. Daarom neemt hij zich voor om een vraaggesprek te houden met een beroemde schrijver. Hugo Claus valt af, omdat hij zo moeilijk praat, Simon Vestdijk is dood en W.F. Hermans woont te ver weg. Plotseling schiet hem te binnen dat hij Herman Brusselmans kan interviewen, maar dat is, zo beseft hij, veel te hoog gegrepen. Hij had eens een boek van hem kritisch besproken en heeft daar nog altijd spijt van. Tot zijn verbazing is de auteur desondanks bereid hem te ontvangen. Ter voorbereiding leest hij diens complete oeuvre, en met iedere bladzijde die hij verslindt, stijgt zijn bewondering: 'Hij las, en las, en herlas, en hij genoot. Bijna geen moment had hij last van tandpijn, of van zielepijn.'[6]

Kort daarna reist hij naar Gent om de grote schrijver, die aan zijn 'Definitieve Roman' werkt, te ontmoeten. Hij neemt zijn ex-vriendin Klazien mee, maar ze zijn nog maar net in Gent gearriveerd of ze gaat al met twee vreemde mannen mee ('Slechts de gedachte aan het interview met meneer Brusselmans weerhield Kees ervan zich

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 196

onder een tram te werpen.'). Op het moment dat Kees bij de schrijver aanbelt, negeert deze de bel, omdat hij zojuist met Gerdox het bed is ingedoken. Kees raakt in paniek en wordt ten slotte door een reusachtige Belg in elkaar geslagen: 'Kees viel neer in de goot en kotste. Tussen de brokken stoverij die naar buiten gleden, zaten ook al Kees z'n rotte kiezen verscholen. Nooit meer tandpijn!'[7] Korte tijd later zou Baggeraats bekend worden als literair criticus.

Hiermee is het recept voor Brusselmans' polemiserende stijl gegeven. Hij bestrijdt zijn tegenstander niet met inhoudelijke argumenten, maar door hem te vernederen in een fictief verhaal. In de romans die hierna verschenen, zou hij dat procedé blijven toepassen. In *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989) moet criticus Marc Reynebeau ('deze slecht ruikende rioolrat') het ontgelden,[8] terwijl in *Vlucht voor mij* (1990) Kristien Hemmerechts en Herman de Coninck worden bespot. Met een knipoog naar Hemmerechts' roman *Brede heupen* (1989) laat Brusselmans haar opmerken dat ze aan een nieuw boek werkt, dat *Kleine tieten* heet. De ik-figuur keurt de titel goed, maar haar man Herman de Coninck twijfelt nog, omdat hij bang is dat lezers het autobiografisch zullen interpreteren.[9]

Dat is het soort grappen waar Herman Brusselmans het patent op lijkt te hebben. Polemiek in de eigenlijke betekenis kun je dit niet noemen. De manier waarop Brusselmans zijn tegenstanders bestrijdt heeft niets van doen met de wijze waarop beroemde polemisten uit de Nederlandse literatuur dat deden, zoals Cd. Busken Huet, Lodewijk van Deyssel, Menno ter Braak, W.F. Hermans en Jeroen Brouwers. Er wordt immers geen inhoudelijke pennenstrijd gevoerd. Sterker nog: Brusselmans gaat totaal aan de inhoud voorbij. Van een verschil van mening dat de basis vormt voor elke polemiek, is in zijn geval geen sprake. Het mag dan allemaal *spielerei* zijn, een manier om zijn komische talent te demonstreren (Brusselmans-haters zullen zeggen: beledigen om het beledigen), tegelijkertijd lijkt er ook een serieuze bedoeling achter schuil te gaan. Brusselmans heeft steeds de behoefte gevoeld om de Literatuur met een hoofdletter – en haar voornaamste representanten – te bespot-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 197

ten en te bestrijden. Zo bevecht hij, of dat nu zijn bedoeling is of niet, ook zijn eigen positie in het literaire leven. Hij schrijft immers vanuit een underdogpositie: als een auteur die niet serieus wordt genomen, noch door zijn collega's, noch door recensenten, en die nooit in aanmerking komt voor prijzen of onderscheidingen.

De grofgebekte Guggenheimer

In het midden van de jaren negentig zouden Brusselmans' polemische neigingen sterker dan ooit tot uiting komen. Vooral in de Guggenheimer-reeks gaat Brusselmans ongekend tekeer, zowel tegen figuren uit de Vlaamse mediawereld als tegen schrijvende collega's. Deze satirische serie, bestaande uit *De terugkeer van Bonanza* (1995), *Guggenheimer wast witter* (1996) en *Uitgeverij Guggenheimer* (1999), beschrijft de avonturen van de megalomane mediamagnaat Guggenheimer. Een voornaam heeft hij niet.[10] Deze Guggenheimer is een belachelijk rijke, onbeschofte, grofgebekte en wodka zuipende televisieproducent, wiens hoofd naar eigen zeggen voortdurend omloopt, en die bereid is over lijken te gaan om zijn doelen te bereiken. Hij doet niets liever dan over automerken mijmeren (BMW is volgens hem beter dan Mercedes) en zijn secretaresse Debbie 'neuzen' en beffen. Ook andere schoonheden beleven dankzij hem ongekende hoogtepunten. Joost Zwagerman karakteriseerde de Guggenheimer-serie als een 'burlesk fictief terrarium [...] waar de wetten van de slapstick regeren en waar de hoofdfiguur ondanks zijn afgrondelijke botheid en onnozelheid altijd weer zegeviert'.[11]

Inmiddels heeft Brusselmans twee delen aan deze oorspronkelijk als trilogie bedoelde reeks toegevoegd: *Guggenheimer in de mode* (2012) en *Guggenheimer koopt een neger* (2017). Het uitgangspunt is telkens hetzelfde: Guggenheimer besluit om de beste te worden in een bepaalde branche: in het eerste deel richt hij een televisiestation op, in het tweede een reclamebureau, in het derde een literaire uitgeverij, in het vierde een mode-imperium en in het vijfde deel

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 198

neemt hij terloops een noodlijdende voetbalclub over (en, zo besluit hij aan het eind: wat ben je als club zonder 'neger'?).

Tussendoor ouwehoert en beledigt Guggenheimer er eindeloos en lustig op los. Vele bekende Vlamingen worden op de hak genomen. In het eerste deel laat hij zich oraal bevredigen door Lynn Wesenbeek ('De seks was niet echt slecht, [...] al pijpte Debbie enorm veel doeltreffender dan de tv-presentatrice die ten onrechte meende dat ze bezig was zich een nieuwe job te verdienen.').[12] In het tweede deel verklaart hij seks met Lynn Wesenbeek te hebben gehad, om daaraan toe te voegen: 'Maar goed, die liet zich door alle acteurs buffelen.'[13] Overigens zou Lynn Wesenbeek – wier naam in zijn boeken steevast als 'Wezenbeek' gespeld wordt – Brusselmans in diezelfde tijd voor de rechter dagen, vanwege een uitspraak in een van zijn gesproken columns voor Studio Brussel. Daarin vertelde hij dat Wesenbeeks echtgenoot, de liberale politicus Geert Versnick, dacht dat de kinderen die hij met haar had van hem waren, al dacht vermoedelijk half Gent – met wie Wesenbeek eveneens het bed deelde – precies hetzelfde. Het proces, waarin ze onder meer een schadevergoeding voor hun kinderen eisten, is ten slotte zonder gevolg doodgebloed. Dat Brusselmans gedaagd werd, vond hij een paardenmiddel, alsof een eenvoudige boogschutter met een vlammenwerper bestookt werd.[14]

Ook andere bekende Vlamingen moeten er in de boeken aan geloven, zoals zanger Helmut Lotti ('dat half debiele ventje uit Heusden of die kanten'), Nadine De Sloovere ('een oud lijk dat ongeveer een eeuw had gewerkt als nieuwslezeres voor VTM') en de liberale politici Herman De Croo en Guy Verhofstadt (die frequente bezoekers zijn van het door Guggenheimer opgerichte bordeel Het Vliegend Tapijt). Vooral Verhofstadt is het doelwit, doordat hij wordt beschreven als een blowende hoerenloper, die het bordeel terroriseert omdat hij steeds 'Beffen! Jáá, beffen! Bef bef bef bef béffen!' schreeuwt, totdat hij een klap van Guggenheimer krijgt.[15] Al had Brusselmans voor in *Guggenheimer was witter* voor de zekerheid het bekende zinnetje opgenomen dat iedere gelijkenis tussen persona-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 199

ges en bestaande personen op puur toeval berustte, toch waren er verontwaardigde reacties. '*Guggenheimer was witter* is eens te meer een grote, lauwe masturbatiesessie van een schrijver die er plezier aan beleeft zijn kwakje voor ons te deponeren,' merkte Karel Osstyn in *De Standaard* op.[16]

Een hoogte- of – zo men wil – dieptepunt in dat opzicht vormt *Uitgeverij Guggenheimer*. Het boek werd enige tijd verboden, nadat de Vlaamse modeontwerpster Ann Demeulemeester een proces tegen Brusselmans had aangespannen wegens smaad en belediging – een zeldzaam geval van repressieve censuur in de moderne tijd.[17] In afwachting van de uitspraak werd het boek uit de schappen gehaald. De exemplaren van *Uitgeverij Guggenheimer* op de Antwerpse Boekenbeurs werden op last van de rechtbank verzegeld. Uiteindelijk werd Demeulemeester in het gelijk gesteld. De schrijver moest een schadevergoeding betalen, maar het boek mocht wel weer verkocht worden.

Waar ging het allemaal over? Aan het begin van het boek komt Guggenheimer een meisje tegen met dezelfde achternaam, aan wie hij vraagt: 'Ben jij overigens familie van die andere baal knoken, hoe heet ze... Ann Demeulemeester? Die omhooggescheten ontwerpster van coutureloze zwarte vodden waar chichiwijven zich zonder enige geldige reden blauw aan betalen? Is dat je tante, al ziet ze eruit als je oom met een carnavalspruik op?' In een passage verderop belt hij aan bij een huis. De deur wordt opengedaan door een vrouw, over wie we lezen: 'Ze zat niet slecht in de kleren, jazelfs had ze zich volgens Guggenheimer gehuld in tweedehands vodden van Ann Demeulemeester, zodat ze bij nader inzien toch nog slecht in de kleren zat.'[18] Tijdens de rechtszaak ging het echter vooral over de volgende regels, waardoor Demeulemeester zich 'vernederd, diep gekwetst en neergehaald' voelde:

> [Guggenheimer:] 'Je zal mij niet horen zeggen dat ik ooit een fan ben geweest van de SS, maar als het over hun uniformen gaat kan ik niet anders dan toegeven dat ze bij lange niet mis

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 200

waren. Als je daarmee de nieuwe uniformen van het Belgisch leger vergelijkt. Tjonge tjonge. Het wijf dat die vodden van snit en naad heeft voorzien zouden ze standrechtelijk moeten fusilleren. Hoe heet ze ook weer? Godverdomme, dat haar naam mij ontsnapt, hoe is het mogelijk. Ik ben ooit 'ns met die griet naar bed geweest. Zo'n dwergpoliep met puitenogen en haar van op haar pruim tot op haar rug. Ik zou haar naam duizend keer noemen, als ik 'm niet vergeten was. Of nee, ik weet het weer! Ann Demeulemeester! Juist ja. Wat had je gedacht, Volder? Uiteraard, makker. Bruine streep. En haar tong vol gaten van per ongeluk naalden in te slikken tijdens het afbiezen en het zomen inleggen. Dat pijpt niet lekker, dat kan ik je verzekeren. Jongens toch, die Ann Demeulemeester. Ik heb al veel misbaksels aan m'n toeter hebben hangen, maar die spande de kroon.[19]

Brusselmans was verbijsterd over de rechterlijke uitspraak. In het Belgische journaal sprak hij van 'pure boekverbranding': 'Vandaag is het mijn boek, morgen kan geen enkele kunstenaar nog iets zeggen of schrijven, zonder dat een of ander mens zich beledigd voelt en naar de rechter stapt. Dat is een gevaarlijk precedent.'[20] Zijn boek was immers satire. De uitspraken werden bovendien niet door hemzelf maar door het ik-personage Guggenheimer gedaan. Daarmee beriep Brusselmans zich op hetzelfde argument als Willem Frederik Hermans toen hij voor de rechter gedaagd werd vanwege zijn als beledigend ervaren uitspraken over katholieken in de roman *Ik heb altijd gelijk* (1951). Maar terwijl Hermans werd vrijgesproken, achtte men Brusselmans schuldig. Dat hing ermee samen dat de schrijver zich ertoe had laten verleiden om tijdens het VRT-journaal van 31 oktober 1999 op te merken dat Guggenheimer weliswaar een fictief personage was, maar dat de dingen die hij over Demeulemeester opmerkte volgens hem wel waar waren: 'Dat haar loezen vanachter hangen in plaats van van voren, dat ze peutenogen heeft en noem maar op.' Dat deed hem uiteindelijk de das om. Het

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 201

bewees volgens de advocaten van Demeulemeester dat er kwade opzet in het spel was. In hun optiek was er bovendien sprake van een wraakactie van de schrijver, omdat zijn vriendin Tania de Metsenaere ooit bij Demeulemeester gesolliciteerd had en afgewezen was, maar dat gegeven wilde de rechter niet meenemen in zijn overweging. Doordat het boek op de Antwerpse Boekenbeurs niet verkrijgbaar was, ontstond er vanuit België een stormloop op het boek, dat in Nederland beschikbaar bleef. De rechterlijke uitspraak betekende een cesuur in Brusselmans' auteurschap. Vanaf nu zou hij een stuk voorzichtiger te werk gaan. *Guggenheimer in de mode* en *Guggenheimer koopt een neger* zijn daardoor veel minder kwaadaardig dan de eerdere delen en vooral dan *Uitgeverij Guggenheimer*. Bekende Vlamingen worden in de laatste twee delen niet langer belachelijk gemaakt. Guggenheimer is milder geworden, omdat Brusselmans geen zin meer heeft om zich voor de rechter te verantwoorden.

Sommige auteurs toonden zich solidair en ondertekenden de door Tom Lanoye opgestelde petitie 'Burgers Tegen Censuur'. Vlamingen als Kristien Hemmerechts, Gust Gils, Paul Mennes, Erwin Mortier en Peter Verhelst en Nederlanders als Jeroen Brouwers, Remco Campert, Ronald Giphart, Gerrit Komrij, Connie Palmen en Joost Zwagerman zetten er hun naam onder. De ondertekenaars verklaarden verbijsterd te zijn over de gerechtelijke beslissing dat het boek uit de handel moest worden genomen, omdat hiermee de artistieke vrijheid van meningsuiting ernstig beknot werd. Daarbij verwezen ze naar de beroemde uitspraak van Voltaire: 'Meneer, ik ben het hartgrondig oneens met ieder woord dat u zegt, maar ik zou mijn leven geven voor uw recht die woorden te zeggen.'[21]

Kristien Hemmerechts, die in de Guggenheimer-boeken evenmin erg flatteus beschreven wordt, legde uit dat zij zich niet beledigd voelde: 'Als Herman zegt dat ik hangtieten heb, neem ik dat nooit persoonlijk op. Het is fictie.'[22] En ook seksuologe Goedele Liekens reageerde sportief. Hoewel ze wel begrip kon opbrengen voor Ann Demeulemeester, voelde ze zelf geen behoefte om een

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 202

rechtszaak te beginnen. In *Uitgeverij Guggenheimer* merkt Brusselmans over Liekens op dat zij – die altijd zo makkelijk klaarkwam en daarbij tot zijn plezier 'van die rare smoelen trok' – sinds zij bevallen was daar meer moeite mee had: 'Als hij haar na de geboorte van haar dochtertje neusde diende bijna z'n gehele neus in haar scheur te verdwijnen om resultaat te verkrijgen, en ervoor praktisch alleen het topje.'[23] Liekens adviseerde Brusselmans op cursus te gaan, omdat hij van seks geen verstand had.[24]

Er waren ook schrijvers, critici en andere personen die weigerden om hun steun uit te spreken. In *De Standaard* riep iemand op tot een tegenpetitie: 'Lezers Tegen Rotzooi'. Een groep Vlaamse (ex-) politica's steunde het publicatieverbod eveneens, omdat ze vonden dat Brusselmans op een schokkende wijze individueel herkenbare vrouwen in zijn boeken opvoerde. De critica Xandra Schutte typeerde het boek in een bespreking met de titel 'Op de barricaden voor de leegte' in *Vrij Nederland* als 'zouteloos'. Ze vond het verbazingwekkend dat zo veel collega-schrijvers dit boek door de petitie te ondertekenen tot 'vaandrager van de literaire vrijheid' uitriepen.[25]

Ook de schrijver Wessel te Gussinklo was kritisch. Hij protesteerde tegen Brusselmans' polemische werkwijze. Dat *Uitgeverij Guggenheimer* verboden was vond hij onzin en te veel eer, omdat het van een 'gewone viezerik' een 'man met visies' maakte. Hij noemde Brusselmans een 'soort voetbalvandaal', die zich op een dag gefrustreerd voelde en besloten had om karaktermoord te plegen op een onschuldig iemand. Te Gussinklo kon zich maar al te goed voorstellen dat Demeulemeester bang was voor haar reputatie:

> En meteen schiet de blik naar beneden; dat zit erachter, achter dat keurige, neutrale, zakelijke uiterlijk, ja ja: harige billen, apenreet; die kop, pijpen – want zo'n beeld is sterker dan welke waarheid ook. Je moet wel over reuzenkrachten beschikken, om dat wat er aan je kleeft [...] ongeschonden te weerstaan [...] Zoiets raak je niet meer kwijt; eenmaal aan je gezien, blijft het zichtbaar. Bewijs maar eens dat je geen ka-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 203

meel bent, zei de vroegere Poolse president Lech Wałęsa eens. Het is nauwelijks een andere aanpak dan bij antisemitisme of xenofobie.[26]

In zijn volgende boek, *Vergeef mij de liefde* (2000), beschreef Brusselmans dat hij naar aanleiding van het proces vaak werd aangesproken: 'Als ik de straat opkwam kreeg ik wel een hoop extra aandacht. "Kijk kijk! Brusselmans! Van de tv! Van dat verboden boek! Ik geef je gelijk hoor, meneer Brusselmans! Ik sta volledig achter je! Ik wou dat je brandde in de hel, pornograaf! Val dood, lelijke aap! Waar kan ik je boek krijgen?!"' Zelf reageerde hij ook, door de vraag te beantwoorden waarom hij het nodig had gevonden om Demeulemeester te schofferen: 'Nou, zomaar. Ik beledig graag mensen in mijn boeken, waarom dan niet een bekende klerenverkoopster? In mijn haat en in mijn afkeer en in mijn laatdunkendheid maak ik weinig onderscheid. Ik heb van die democratische trekjes.'[27]

Naar aanleiding van *Vergeef mij de liefde* werd eveneens een proces aangekondigd. Op de eerste bladzijde citeerde hij een fax (die achterin als bijlage werd afgedrukt) van een zekere Suzanne, 'een of ander wijf dat voor het menopauzetijdschrift ... werkt'. De persoon in kwestie, Suzanne Mastbroek, had hem om een bijdrage voor *Libelle* gevraagd, omdat hij geen blad voor de mond nam. Hij reageerde per e-mail: 'Hoi Suzanne! Ik neem inderdaad geen blad voor de mond. Vandaar: fuck off met je kutartikel. Vriendelijke groet, Herman Brusselmans.'[28] Mastbroek voelde zich beledigd en kondigde aan dat ook zij naar de rechter zou stappen, maar tot een proces is het ten slotte niet gekomen.[29]

Literaire karaktermoord

In de Guggenheimer-boeken worden nog veel meer bekende Vlamingen bij monde van het hoofdpersonage beledigd. Zo bevat het tweede deel een opsomming van vrouwen van wie hij proefonder-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 204

vindelijk had vastgesteld dat ze een 'bruine streep' in hun onderbroek hadden, zoals Anne De Baetzelier, Lynn Wesenbeek, Sabine De Vos, Martine Tanghe, Véronique De Kock en andere televisiepersoonlijkheden. Overigens wordt in deze opsomming ook Veerle Claus, de echtgenote van Hugo Claus, genoemd: 'Die bruine streep van Veerle Claus, die loog er inderdaad niet om.' Die laatste uitspraak staat niet op zichzelf, want Guggenheimer neemt ook allerlei bekende Vlaamse schrijvers op de hak. In *Guggenheimer wast witter* ziet de hoofdpersoon in zijn bordeel Het Vliegend Tapijt Hugo Claus en Jef Geeraerts als klanten binnenkomen, 'een avondje ontsnapt aan respectievelijk Veerle de Bruingestreepte Kenau en Eleonore de Gezonnebankte Neanderthaler'. Geeraerts blijkt een vaste klant te zijn, want enkele hoofdstukken eerder was deze 'ontzettende droplul' er ook al gesignaleerd.[30]

Dat was allemaal nog niets vergeleken met hoe Brusselmans deze en andere schrijvers zou aanpakken in *Uitgeverij Guggenheimer*, waarin de hoofdpersoon een nieuw zakelijk avontuur aangaat: het oprichten van een literaire uitgeverij. Daarbij hanteert hij twee strategieën. In de eerste plaats creëert hij drie succesauteurs: 'een jong knap wijf', 'een verlopen cultfiguur' en 'een krankzinnige gek' (een kindermoordenaar).[31] Alle drie moeten ze uit Gent komen, want Guggenheimer houdt er niet van om te reizen. De tweede strategie is het uitschakelen van de concurrentie. Samen met zijn gewelddadige hulpje Jules gaat hij bij de grootste Vlaamse auteurs langs om ze onschadelijk te maken.

Ze beginnen met Hugo Claus, die het in Brusselmans' werk wel vaker moet ontgelden – tot en met de titel van zijn boek *Zeik en de moord op de poetsvrouw van Hugo Claus* (2015) aan toe.[32] Dat Claus als eerste werd aangepakt is niet toevallig: hij werd immers gezien als de grootste Vlaamse auteur van zijn tijd. Of zoals Brusselmans al in *Het mooie kotsende meisje* (1992) schreef: 'Onze paus, onze groothertog, onze keizer, onze imperator, onze absolute vorst der Vlaamse Letteren.'[33] Met Jules breekt Guggenheimer in bij het huis van de schrijver, die op dat moment bezig is om een tekst aan zijn vrouw te

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 205

dicteren. De 'grijze eminentie', wiens beide armen in het gips blijken te zitten, schrikt er zo van dat er twee gemaskerde mannen binnendringen, dat hij spontaan in zijn broek poept ('er stegen prottelgeluiden op uit z'n broek'). Daarop begint Jules Veerles armen te breken, haar polsen en haar vingers, waarna hij haar bewusteloos slaat. Daarna is de Grote Schrijver zelf aan de beurt:

> Hugo Claus, door het geweld zijn vrouw aangedaan, was begonnen met kotsen van de afschuw en de schrik. Dat kwam Jules niet slecht uit: door de kotsmanoeuvres bengelde Claus' tong uit z'n mond. Jules gaf er een zodanige ruk aan dat Guggenheimer even dacht dat de vorte vleeslap los zou komen. Veel scheelde het alleszins niet. Waar het op neer kwam was dat Claus' tong thans er een boel centimeters langer uitzag dan voor het bezoek van Guggenheimer en Jules. Toen deed Jules iets wat Guggenheimer wel slim vond: hij brak Claus' armen nog een keer, met gips en al.[34]

Daarna wordt ook Claus naar de vergetelheid geslagen. Om het zekere voor het onzekere te nemen vernietigen ze Claus' computer en verbranden ze het manuscript waaraan hij werkte. Daarna ontvluchten ze het huis. De volgende dag ziet Guggenheimer een item op het journaal waarin Claus en zijn vrouw aan het woord komen: 'Beide echtelieden zagen eruit alsof ze overreden waren met een uitgebouwde betonmolen.' Claus' commentaar op de gebeurtenissen luidt: 'Oeiwa praki smsmsmsm knu vorp iva lappa klappa slappa vewdwie va belgi pneu.' De interviewer verduidelijkt dat Claus door zijn blessure weken of zelfs maanden nodig zal hebben voor hij weer zal kunnen spreken.[35]

Nu Claus uitgeschakeld is, onderneemt Guggenheimer actie om de volgende schrijver het zwijgen op te leggen: Jef Geeraerts. Wederom breken ze in. In het huis, dat – omdat Geeraerts ambtenaar in Belgisch-Congo was geweest – behoorlijk koloniaal oogt, brandt slechts in twee kamers licht. In de ene zit Geeraerts' vrouw, Eleono-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 206

re Vigenon, in de andere de schrijver zelf, die ze horen typen. Ze bestijgen de van bamboe vervaardigde trap en besluiten om eerst Geeraerts' echtgenote aan te pakken. Zij ligt op haar bed in een 'postsoloseksuele slaap', met naast haar een glanzende komkommer en een boekje met 'blote negers wier enorme erecties naar ontmande olifanten zouden kunnen overgeplant worden zonder dat die olifanten zouden klagen'. Daarop duwt Jules het stuk groente in haar openstaande mond en tapet haar mond dicht en haar handen en voeten bijeen. Vervolgens is Geeraerts aan de beurt. Op de gang trekt Jules een grizzlybeerpak aan, om de schrijver te laten schrikken. Dit naar aanleiding van Geeraerts' boek *Jagen* (1981), dat over de jacht op een grizzlybeer gaat:

> Jef Geeraerts, die bezig was aan een paragraaf van z'n nieuwe misdaadroman [...], keek op van z'n toetsenbord en zag ineens een enorme, brullende Kodiak-beer voor zich opdoemen. Mijn God, zo'n kanjer van een Kodiak-beer had Jef nog nooit gezien! Hij viel dan ook meteen ten prooi aan een hartverlamming of iets in die sector. Schuimend en bloed opgevend stuikte hij van z'n bureaustoel, die, zo merkte Guggenheimer, op een tamtam leek, en alsof zijn ergste nachtmerrie de droomstatus was ontstegen, sloeg hij met rollende oogballen en zo vaal als een zeshonderd keer met Dreft gewassen laken wild om zich heen. 'Tjonge,' zei Guggenheimer door z'n muts heen, 'die heeft wel bijzonder veel schrik voor beren.'[36]

Jef en Eleonore worden aan hun lot overgelaten. Ten slotte rijden ze naar het huis van Monika van Paemel. Over deze 'lesbische hoer' heeft Guggenheimer gehoord dat ze uit feministische overwegingen heeft gezworen om nooit meer seks te hebben. Daarom geeft hij Jules de opdracht om het 'lelijk gedrocht' flink te verkrachten, een 'penetratie die J.M. Meulenhoff uitgeversgewijs van de kaart gaat vegen'. Op dezelfde manier als bij Claus en Geeraerts verschaffen zij zich toegang tot de woning. Bij binnenkomst horen zij de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 207

tekstverwerker zoemen, dus zij zijn net op tijd om haar tegen te houden. Jules stormt vervolgens Van Paemels schrijfkamer binnen om zich aan haar te vergrijpen:

> De geluiden die Guggenheimer het eerstvolgende halfuur waarnam zouden niet echt te gebruiken zijn op een sample-cd met rustbrengende klanktapijten. Het was duidelijk dat Jules de barones eerst een of andere prop in de muil had gedouwd, maar nog kon je horen dat Van Paemel geenszins de joy of sex beleefde. Jules daarentegen. Tjonge tjonge, dacht Guggenheimer, wie had dat gedacht, dat die Jules zo gek is op de vrouwtjes.[37]

De verkrachting gaat er zo grof aan toe, dat Jules haar tepel eraf bijt. Maar het doel heiligt de middelen. Uiteindelijk wordt Uitgeverij Guggenheimer de grootste firma van het land.

Wat wilde Brusselmans met deze groteske roman, die zo duidelijk over de top is, bereiken? Meermalen heeft hij verklaard dat het niet meer is dan onzin, bedoeld om zichzelf te vermaken. Maar later gaf hij toe dat hij ook een serieuze bedoeling had. In 2001 beklemtoonde Brusselmans dat hij met *Uitgeverij Guggenheimer* polemiek wilde bedrijven, maar dat dit niet gewaardeerd werd: 'Vlaanderen kent geen polemisch vuurwerk. We zijn een tam volkje op dat vlak.'[38] Elders legde hij uit dat hij het oogmerk had gehad om Hugo Claus aan te vallen, want: 'Instituten zijn er om aangepakt te worden.'[39] In die zin moeten de gewelddadige passages worden gezien als een blijk van respect voor een belangrijke schrijver. Claus reageerde dubbelzinnig. Hij vond het kwalijk dat de roman werd verboden, maar noemde Brusselmans' handelwijze gemakkelijk en flauw. Zijn echtgenote Veerle de Wit dacht er het hare van. Volgens haar had Brusselmans vermoedelijk een probleem met zijn lul.[40]

Jef Geeraerts, een ander 'instituut' dat aangevallen werd, reageerde niet op het boek, maar zijn vrouw Eleonore liet duidelijk merken dat ze woedend was. Steeds als ze Brusselmans ergens te-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 208

genkwam, draaide ze haar hoofd weg. Tijdens een etentje van Prometheus voor de Vlaamse auteurs in het fonds zat Tania eens een hele avond naast Eleonore, die geen woord tegen haar sprak en haar geen blik waardig keurde.[41]

Toen Geeraerts in 2015 overleed, blikte Brusselmans in een artikel in *HUMO* op het voorval terug. Er was al een 'Geeraerts-incident' geweest, jaren eerder. De beroemde schrijver had een signeertafeltje voor hem alleen, Brusselmans en Tom Lanoye – 'in die tijd nog behoorlijk onnozele en recalcitrante jonge honden' – deelden er een recht tegenover hem. Brusselmans had de nieuwe thriller van Geeraerts al gelezen en wist dus wie de moordenaar was: een lid van Opus Dei. Lanoye kreeg toen het lumineuze idee om de lezers die in de rij voor Geeraerts stonden alvast toe te roepen: 'Opus Dei heeft het gedaan!' Daar konden de schrijver en zijn echtgenote niet om lachen. Maar uit het stuk dat Brusselmans over Jef Geeraerts schreef, bleek dat hij wel respect had voor zijn collega. Samen met Hugo Claus en Walter van den Broeck rekende hij hem tot de beste schrijvers van zijn generatie, ja zelfs tot de Top Drie: 'Zowel z'n autobiografisch werk als z'n fictieve oeuvre getuigt van een grote durf, een enorme gedrevenheid en een voortjakkerende stilistiek.'[42]

Het derde slachtoffer, de met prijzen gelauwerde schrijfster Monika van Paemel, voelde zich eveneens aangetast in haar goede naam, maar stapte niet naar de rechter. Dat was ook moeilijk, want ze was op dat moment voorzitter van PEN International, een organisatie die zich inzet voor de vrijheid van meningsuiting voor schrijvers. Maar de affaire kreeg voor haar persoonlijk nog een onaangenaam staartje. Een onbekende belde haar tot twee keer toe op en bedreigde haar met de dood, waarbij hij Brusselmans' accent imiteerde en haar beloofde dat wat Guggenheimer gedaan had echt zou gebeuren. De politie stelde een onderzoek in, dat niets opleverde. Maar dit is wel een bijzonder geval: het is een van de zeldzame keren dat iemand anders dan de auteur zelf naar aanleiding van een boek bedreigd werd. Dat was Brusselmans' bedoeling nooit ge-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 209

weest. Sterker nog, hij kende haar niet persoonlijk: 'Ze duikt in het boek op omdat ze zo'n ongecontesteerde literaire paus is in Vlaanderen.'[43] Net als Claus was ook Van Paemel een 'instituut' dat het verdiende om van zijn voetstuk te worden gestoten.

Een nieuw slachtoffer

Brusselmans mocht dan voorzichtiger zijn geworden als gevolg van de Guggenheimer-affaire, zijn polemische aandrift verliet hem niet. In de boeken die hij vanaf 1999 publiceerde, worden telkens weer bekende figuren beledigd. Opvallend is dat hij zijn pijlen daarbij niet meer richt op figuren uit de *entertainment*-wereld (die misschien wat sneller op hun tenen getrapt zijn en hem voor de rechter dagen), maar vooral op collega-auteurs. Tal van schrijvers moeten het ontgelden, zoals Pieter Aspe, Griet Op de Beeck, Kluun, Hubert Lampo, Christophe Vekeman, Annelies Verbeke en Christiaan Weijts.

Soms gaat het behoorlijk ver wat Brusselmans schrijft. Zo legt hij regelmatig een link tussen Kristien Hemmerechts en stront: 'Ze composteert haar eigen mest. Dat zal ik uitleggen. Welnu, Kristien kakt in een emmertje en slaat de keutels op in een droogoven. Als al het vocht eruit verdwenen is, perst ze ze eigenhandig samen tot briketten die ze in haar kachel gooit. Wárm!'[44] Over Saskia De Coster lezen we dat hij haar bijna een keer getongzoend had: 'Maar dat ging op het laatste nippertje niet door omdat Saskia's adem rook naar het rectum van een wijf dat het gebruik van wc-papier na het kakken al lang had afgezworen.'[45] Thomas Rosenboom is een vriendelijke jongen, 'zo vertelde mij eens een prostituee uit Zaandam'.[46] Dimitri Verhulst was zo dankbaar dat Brusselmans een boek van hem had aangeprezen, dat hij hem uitnodigde om samen met hem naar de Efteling te gaan ('Dimi, ik zou nog liever trouwen met de vetste zus van Serena Williams dan met jou naar de Efteling te verkassen.').[47] En zo zijn er in zijn vele boeken tal van uitspraken over schrijvers te vinden.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 210

Was het in de jaren negentig telkens Hugo Claus die door Brusselmans als icoon van de Nederlandstalige letteren belachelijk gemaakt werd, in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw werd dat de alom gelauwerde Arnon Grunberg. In het televisieprogramma *De Slimste Mens ter Wereld* stelde Brusselmans de volgende vraag: 'Het verschil tussen een man en een vrouw is duidelijk. Een man heeft een lul en een vrouw heeft een vagina. Een vagina is meestal fantastisch, maar een lul kan naar het schijnt serieus tegenvallen. Over lullen gesproken, wat weet u over Arnon Grunberg?' Dit fragment kwam niet uit de lucht vallen. Wie Brusselmans kent, weet dat hij zich sinds 2002 ook in zijn boeken met een zekere regelmaat over Grunberg uitlaat. Hij voerde hem voor het eerst op in *De kus in de nacht* (2002), waarin meer dan één keer wordt opgemerkt dat Grunberg 'uit z'n bek stinkt':

> Ik weet niet wat die jongen eet, doch het is alleszins voedsel dat eerst een paar vuilnisbakken of afvalcontainers is gepasseerd voor het op Arnons bordje en vervolgens in z'n buikje is beland. Tegen iemand anders zou ik allicht subtiel zeggen: 'Laten we het even over uitvindingen hebben. Zo vond bijvoorbeeld in 1824 John Colgate de zogenaamde "tandpasta" uit…' enzovoort, je kent mijn subtiliteit. Maar tegen iemand als Arnon zeg ik zulke dingen niet; schrander als hij is zou hij […] zich misschien gekwetst voelen. Zoals men weet: ik kijk wel uit om leden van onderdrukte volksgroepen te kwetsen. En Arnon is lid van minstens dríe onderdrukte volksgroepen. Ten eerste dus de bekstinkers. Ten tweede de joden. En ten derde de rosse mietjes met een bril. Om te zwijgen over ten vierde: de stotterende Nederlanders die het willen maken in Amerika. Je zou bijna medelijden krijgen met dat manneke. Gelukkig heeft hij z'n proza; voor vele schrijvers zoals hij de enige strohalm in het drijfzand des levens. Ten vijfde, de jongens van één meter veertig met de klamme handjes waarmee ze niet van hun pikkie kunnen afblijven.[48]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 211

In een interview stelde Brusselmans dat hij Grunberg in *De kus in de nacht* opvoert als icoon. Algemeen wordt Grunberg beschouwd als een van de belangrijkste auteurs, ja zelfs de enige opvolger van de Grote Drie (Hermans, Mulisch, Reve). Als de 'Grote Eén' is hij het voornaamste doelwit voor Brusselmans: hij is populair en dus interessant. Hij zegt verder: 'Grunberg is een absolute klootzak, dat bedoel ik zo negatief mogelijk, met veel schrijftalent.' Hoewel hij zich wat betreft zijn wereldbeeld met hem verwant voelt, ziet hij ook verschillen: 'Net als Grunberg vind ik dat de mensheid niet deugt, maar hij wil de wereld nog slechter maken. Hij is iemand die een zeldzame tijger zou schieten en dan trots met de schoen op het hoofd gaat staan. Ik zal nooit een tijger schieten. Ik bén geen klootzak.'[49] Elders stelde Brusselmans dat het zijn doel als schrijver is om van de wereld een betere plek te maken, door te schreeuwen dat de wereld niet deugt. Daarin verschilde hij naar eigen zeggen van Grunberg: 'Een goede vakman, maar iemand die als mens verwerpelijk is. Net als ik hamert hij op de lelijkheid van de wereld. Maar hij staat daar handenwrijvend mee te lachen, terwijl ik om die lelijkheid treur.'[50]

Ook nadien zou Brusselmans zich regelmatig beledigend over Grunberg blijven uitlaten. Waar komt die irritatie vandaan? Voelt hij zich bedreigd? Is het afgunst? Zelf benadrukt hij dat zijn uitlatingen samenhangen met Grunbergs persoonlijkheid. Tijdens een tournee in Vlaanderen had hij hem eens van dichtbij meegemaakt. Hij werd toen door de organisatie in de watten gelegd: hij was te gast in een luxe hotel in Brussel en werd rondgereden in een taxi met een mooie bestuurster. Maar Grunberg stelde zich volgens Brusselmans tegen alles en iedereen arrogant op, zodat hij dacht: Jij bent geen leuke jongen. Daardoor was zijn oordeel bepaald.[51] Ook over Grunbergs werk en schrijverschap is hij kritisch. Zo typeerde hij *Tirza* (2006) als een 'simpel, dwaas verhaaltje'. Voor de verslaggever van het *Algemeen Nijmeegs Studentenblad* (ANS) vormden Brusselmans' uitspraken de aanleiding om hem te vragen of hij soms gefrustreerd is. Brusselmans antwoordde: 'Ik ben niet

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 212

gefrustreerd hoor, hij is gewoon een ontzettende eikel. Een gefrustreerd, klein, joods, ros mannetje dat wel talent heeft om te schrijven, maar dat op handen wil worden gedragen door professoren.'[52]

Is er sprake van een wederzijdse controverse? Grunberg heeft zich slechts één keer in negatieve zin over Brusselmans uitgelaten, als Marek van der Jagt, toen hij diens werk schaarde in de categorie 'half grappig vermaak voor de verveelde student'.[53] Gevraagd naar de reden waarom Brusselmans zich negatief over hem uitlaat, zei Grunberg in een interview: 'Dat moet je aan Herman Brusselmans vragen.' Begrip had hij overigens wel voor Brusselmans: 'Mijn vermogen tot empathie is groot. Ik ben een romanschrijver. Ik kan dus veel begrijpen.'[54] Verder laat hij zich niet over de Vlaming uit. Zo bezien wordt de literaire strijd tussen Brusselmans en Grunberg gekenmerkt door eenrichtingsverkeer.

Brouwers versus Brusselmans

Wat is een polemiek? In 2011 pakte Jeroen Brouwers de pen op om Brusselmans van repliek te dienen wegens diens 'pseudopolemische aanvallen'. In het weekblad *Knack* publiceerde hij het artikel: 'Drab, drek en bagger'. De directe aanleiding was een artikel van Brusselmans in *HUMO* uit 2010, over veertig jaar Vlaamse letteren, waarin deze de nieuwe generatie schrijvers bekritiseerde, onder wie Annelies Verbeke en Yves Petry. Volgens Brouwers hanteert Brusselmans een verkeerde opvatting van het begrip 'polemiek'. Natuurlijk is een polemiek een smaadschrift, 'maar de ideologie ervan verwerpt verdachtmaking, vermoedens of verzinsels, beweringen zonder mogelijkheid tot verificatie'. Toen Brusselmans de modeontwerpster aanviel door over haar schaamhaar te schrijven, was dat geen polemiek: 'Hij had ook met een steen een gat in haar hoofd kunnen gooien: alleen maar krenken om te krenken zoals het ene viswijf het andere uitscheldt voor rotte vis, alleen maar omdat ze de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 213

pest aan het mens of aan vis heeft, is de polemist onwaardig, al is het zijn bedoeling om te krenken.'[55]

Een ware polemist vervalt niet in beledigingen, aldus Brouwers, maar stapelt krenking op krenking, met uitleg waarom hij dat nodig acht. Daarbij moet hij argumenten geven, gebaseerd op feiten en studie. Eén fout en de polemist kan 'het scalpel in eigen nieren stoten'. Als de polemist kritiek wil uiten, moet hij volgens Brouwers het privéleven van het slachtoffer 'buiten de vlammen' houden. Met zijn opmerkingen over Demeulemeester zou Brusselmans dan ook niet polemiseren, maar lanceert hij 'balorige kroegpraat in de waan dat polemiek hetzelfde zou zijn als gratuite gifspuiterij en laster'. Elders stelt Brouwers: 'Zijn gif is mestvocht dat hij de zijns inziens kritisch te bestrijden individuen met emmers tegelijk over het hoofd stort, zonder duidelijk te maken wat exact hem irriteert en tot woede drijft inzake de kunst of bezigheden van het luizengebroed onder zijn bril.'[56]

Brouwers maakte zich boos over Brusselmans, omdat deze niet ingaat op de inhoud, op het werk van de betreffende auteurs, maar op de persoon speelt, met zinnen als: 'De meesten zijn regelrechte halfflikkers, met oorringen, bakkebaarden, blessen, driekwart kaalkoppen, tuinbroeken, sandalen, en stinken naar stront uit hun bek.' Brouwers spreekt naar aanleiding hiervan over Brusselmans als de 'laffe polemist, verkeerdelijk van mening dat hij polemist is', maar die enkel 'horkerig vulgair' is.[57]

Brusselmans reageerde door een stuk tegen Brouwers te schrijven. Daarin pakte hij Brouwers op dezelfde wijze aan als Demeulemeester eerder: door enkel te beledigen en voorbij te gaan aan de inhoud. Hij ridiculiseerde onder meer Brouwers' operatief in de luchtpijp aangebrachte opening, die hem moest helpen beter te kunnen ademhalen, maar *HUMO* weigerde de column te publiceren.[58]

Een jaar later reageerde Brusselmans op Brouwers, wiens artikel hij 'bedroevend slecht geschreven' en wiens roman *Bittere bloemen* (2011) hij compleet mislukt noemde. Interessanter is de relati-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 214

verende wijze waarop hij terugblikt op de polemiek: 'Ach kijk. Wat heb ik toen allemaal gezegd? Dat Annelies Verbeke een lelijk mens is, en dus niet kan schrijven. Tja, dat is natuurlijk de clou van wat ik doe. Terwijl dat een lief kind is. En wellicht voor veel mannen een mooie vrouw. Of nog: dat Yves Petry een stomme kop heeft, en dus stomme boeken schrijft. Ja, dat is bullshit natuurlijk. Maar dat is nu eenmaal wat ik doe.'[59] De slotzin geeft precies aan waar het om gaat. Jeroen Brouwers bekritiseerde Brusselmans en bestreed hem met de wapens van de serieuze polemist, terwijl Brusselmans als humoristisch schrijver vooral zijn lezers wil amuseren, door te schelden, te beledigen en te choqueren en door feit en fictie te vermengen. Brouwers bleek niet in staat Brusselmans' bedoelingen te doorzien en zijn humor te waarderen. Anderzijds is duidelijk geworden dat Brusselmans onophoudelijk zijn positie als schrijver wil veroveren en verdedigen, in strijd met concurrerende auteurs. Zo is hij tegelijkertijd een permanente polemist en een vulgaire hork.

De verdwenen angel

Sinds 2015 publiceert Brusselmans in *Nieuwe Revu* wekelijks een column die hem op het lijf geschreven is. In de rubriek 'Overschatte mensen' mag de 'onderschatte Belgische schrijver' wekelijks een bekende figuur aan de schandpaal nagelen. Dat kunnen personen zijn uit de wereldgeschiedenis (zoals Adolf Hitler, John F. Kennedy of Nelson Mandela), zangers en zangeressen (van Lady Gaga tot Douwe Bob), politici (Bill Clinton, Pim Fortuyn) en figuren uit de televisie- en entertainmentwereld (zoals Carice van Houten, Paul de Leeuw en Matthijs van Nieuwkerk).

Ook schrijvers krijgen het te verduren. De eerste over wie Brusselmans een column schreef, in december 2015, was – het zal niemand verbazen – Arnon Grunberg: 'Grunberg is zonder concurrentie de slechtste en meest overschatte schrijver die Nederland, Vlaanderen, de aarde en het jodendom ooit gekend hebben.' Ver-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 215

volgens bekritiseerde hij de volgens hem ten onrechte vaak bekroonde vakman Grunberg (zijn verhalen 'zijn zo interessant als die van een zieltogende Moeder de Gans, z'n stilistiek is die van een kruising tussen de schrijfster van doktersromannetjes en die van een semianalfabete opsteller van boodschappenlijstjes'). Wederom komt hij hier terug op Grunbergs joodse wortels:

> Ja Grunberg, we weten ondertussen dat je een jood bent, dat je moeder een jodin was en je tante Suus allicht ook iets wat op een jodin geleek, en nee Grunberg, we vinden het gelul van joden over hun joods zijn al ongeveer zestig jaar niet meer interessant. Het pregnante van de zaak is dat Grunberg met z'n venijnige oogjes, z'n piepdunne lippen en z'n aangeboren agressieve inborst eerder lijkt op een moslim dan op een jood. En jaloers op iedereen.[60]

Tommy Wieringa moest het eveneens ontgelden. De schrijver werd geboren in de streek van Twente, 'waar je van het gemeentebestuur een premie krijgt als je aan incest doet'. Jaren hierna begon hij ook nog boeken te schrijven: 'Eerst schreef hij een paar romans waarvoor zelfs Arnon Grunberg zich zou schamen', totdat hij de bestseller *Joe Speedboot* (2005) publiceerde. In 2012 volgde *Dit zijn de namen:* 'Dit boek werd beschouwd als een maatschappelijke aanklacht tegen het vluchtelingenprobleem, terwijl het daarentegen een enorm saaie flop is, die je na 25 pagina's weggooit, en waarvan je denkt: verdomme, op den duur zou een mens nog liever een boek lezen van Grunberg dan van Wieringa, hoe is het in godsnaam mogelijk?' Ten slotte vermeldt hij ook nog dat Wieringa semiprofessioneel rugbyer is: 'M'n Vlaamse collega Christophe Vekeman heeft na een vermoeiende literaire voorleesavond in Zaandam eens naast Wieringa in de douche gestaan en wist me daarna te melden dat Wieringa allicht het kleinste lulletje heeft uit de Nederlandse letteren.'[61]

Aardig is het niet wat Brusselmans over al deze in zijn ogen over-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 216

schatte personen en collega-auteurs schrijft, maar wakker liggen doe je er ook niet van, zelfs niet als die column over jou persoonlijk gaat. De shockliteratuur waarmee hij in de jaren negentig verbijsterde, bevat geen angel meer. We zijn eraan gewend geraakt dat Brusselmans op de korrel neemt en kwetst. Men ziet zelfs het tegenovergestelde gebeuren: sommige bekende personen wíllen graag door Brusselmans op de korrel genomen worden. Nico Dijkshoorn, de huisdichter van *De Wereld Draait Door*, vroeg de schrijver zelfs expliciet of hij hem een keer in de rubriek 'Overschatte mensen' wilde behandelen.[62] Dat deed de schrijver natuurlijk graag: Dijkshoorn, die niet kan dichten, is ook nog eens 'onsmakelijk dik, op een stuitende manier kalend, en lelijker dan prins Bernhard drie weken na z'n dood'. Iedereen heeft het met hem gehad, zelfs Matthijs van Nieuwkerk zou tegen Brusselmans hebben opgemerkt: 'We zijn die Dijkshoorn hier zo zat als een bord stront, maar hij is de enige die het gratis wil doen.'[63] Typisch voor Herman Brusselmans is dat hij ook zichzelf op de hak nam in een van zijn *Nieuwe Revu*-columns:

> In een lijst met overschatte eikels mag ik zeker niet ontbreken. Met m'n vieze, lange haar. En die neus waarmee je een gebarricadeerde deur kan instampen. En dat pokdalige gezicht, met die venijnige oogjes, die naar iedereen staren alsof ik me veel beter acht dan alle andere mensen. En wat heb ik tenslotte gepresteerd? Weinig of niks. [...] Dat merk je ook aan m'n boeken, zo je al ooit zin zou hebben om ooit een boek van mij te lezen. Het zijn regelrechte kutboeken, geschreven in een brabbelig Vlaams, vol overbodige personages, geheel zonder plot en zo spannend als de smurrie van een poedel met diarree. In de liefde ben ik een mislukkeling en een tiran, en al m'n vrouwen hebben mij gillend verlaten, zo ook m'n laatste vriendin, die ik om de twee dagen insmeerde met sperma, maar niet met mijn sperma, wel het sperma van een poedel met diarree [...] Geloof mij, mij wil je niet ontmoeten, want ik ben de krankzinnigste gek van heel Gent-Centrum.[64]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 217

Zo is de vroegere shockauteur ingekapseld geraakt. Hij geldt als de grofgebekte, langharige mascotte, die beledigt in zijn werk. Maar vrijwel niemand wordt meer boos: of je lacht erom, of je haalt je schouders erover op. Het is een techniek geworden, een spel zonder maatschappelijke impact. Het gaat om een kunst, om stilistisch schelden. De giftige schorpioen is een tandeloze leeuw geworden.

Slechts heel af en toe reageren mensen nog wel eens geschokt, maar dat zijn geen doorgewinterde Brusselmans-lezers. Bij het ter perse gaan van dit boek ontstond er enige ophef over de *Nieuwe Revu*-column die hij over zangeres Anouk schreef: 'Anouk is een blonde del die weigert de pil te slikken.'[65] Tal van schrijvers en Twitteraars maakten zich boos over het als vrouwonvriendelijk bestempelde stuk proza dat overduidelijk als satire bedoeld was. Maar uiteindelijk was dit alles niet meer dan een storm in een glas water.

Het is eenvoudig om Brusselmans' scheldpartijen weg te wuiven als aandachttrekkerij en nodeloze provocatie. Waar is het voor nodig om van cabaretière Karin Bloemen op te merken dat ze zo dik is dat ze, liggend op haar zij, de Afsluitdijk zou kunnen vervangen?'[66] Zijn tirades vertonen verwantschap met de stijl van het satirische studentenblad *Propia Cures*. Bekend zijn de uitvallen van dit tijdschrift naar 'De Neus' Harry Mulisch ('Bestrijd het leed dat Mulisch heet'), maar ook niet-literaire beroemdheden krijgen het te verduren. Zo zorgde het blad in 2008 voor ophef door een interview te publiceren met de anus van televisiepresentator Albert Verlinde ('Pfffft pffffft pffffft').[67] Maar de vergelijking met *Propia Cures* is slechts gedeeltelijk terecht. Bij Brusselmans gaat het schelden namelijk verder dan beledigen om het beledigen. Het lijkt voort te komen uit zijn nihilistische visie, die bij hem tot uiting komt in literaire agressie. Zijn scheldkanonnades vervullen een therapeutische functie: ze vormen een uitlaatklap en zijn een manier om overeind te blijven. In die zin is het tekeergaan op papier, net als het schrijven zelf, voor Brusselmans een existentiële noodzaak.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 218

Er is overigens een verschil tussen het imago van de grofgebekte schrijver en de mens Brusselmans. Wie hem ontmoet, zal merken hoe vriendelijk, zachtaardig en beleefd de schrijver is. Hij zal ook niet zomaar iemand beledigen, zelfs als daartoe aanleiding bestaat. Op 13 november 2016 bekende hij in een persoonlijk gesprek: 'Ik gebruik verbaal en fysiek geweld in mijn boeken, maar zelf durf ik dat niet.' Om dat te illustreren vertelde hij over een confrontatie die hij de dag tevoren had gehad tijdens het Lezersfeest te Rotterdam. Daar droeg hij een verhaal voor. Na afloop was er een oudere vrouw op hem afgestapt die tegen hem had gezegd dat ze nog nooit zoiets smerigs had gehoord.[68] Eigenlijk had hij haar een klap moeten geven, dacht hij achteraf, of haar in elk geval moeten toebijten: 'Oud kutwijf, je hebt nazi's gepijpt.'[69] Maar in zo'n situatie durft hij dat niet. Het opschrijven vormt geen probleem.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 219

7

Een negerin met een bruin gat

Humor, parodie en experiment

> 'Een goede grap is een tautologie, want een slechte grap is geen grap. [...] De echte humorist staat er niet bij stil dat hij humorist is, zoals iemand er ook niet bij stilstaat dat hij één meter vijfenzeventig lang is.'[1]

Wat zou Herman Brusselmans zijn zonder zijn humor? Hij mag dan ook serieuze thema's in zijn werk aan de orde stellen, een boek zonder grappen moet hij nog schrijven. Ook tijdens publieke optredens en literaire manifestaties weet hij de lachers op zijn hand te krijgen of te choqueren – het is het een of het ander –, bijvoorbeeld met een grap over de pas overleden Hugo Claus, die aan alzheimer leed: 'Hij wou vorig jaar al tot euthanasie overgaan, maar hij was het vergeten.'[2] Of tijdens een literair optreden tijdens de Boekenweek van 2009 (met als thema 'Tjielp Tjielp – De literaire zoo'): 'Ze hebben me gevraagd of ik iets rond het thema van het jaar kon doen. Maar ik heb geen dierenverhalen. Ik ben er wel een aan het schrijven dat ik volgend jaar zal komen voorlezen: "De poes van Máxima".'[3]

In het Vlaamse televisieprogramma *De Slimste Mens ter Wereld* wordt hij zelfs betaald om foute grappen te verzinnen en 'vetzakkerij' (viezigheid) te verkopen, van het kaliber: 'Ik ben katholiek opgevoed en nog misdienaar geweest, maar de pastoor heeft me ontslagen toen bleek dat ik heteroseksueel was.'[4] Het zijn grappen waarmee Brusselmans telkens weer de grens opzoekt.

Vanwege zijn onbedwingbare neiging om grappen te maken, is hij te boek komen te staan als een literaire clown die niet zo serieus

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 220

genomen wordt en wiens grappen grof maar ongevaarlijk zijn. In een interview met Ed van Eeden uit 1997 beklaagde hij zich erover dat komische literatuur als genre niet voor vol wordt aangezien. Boeken die humor als 'werkend element van hun stijl en inhoud hebben' gelden per definitie als minder dan die waarin grappen ontbreken, aldus Brusselmans: 'Veel critici zijn niet bereid zulke boeken serieus te nemen, zodat iedere grappige schrijver in zekere zin onderschat wordt.'[5] Het is een van de redenen waarom Brusselmans nog nooit een literaire prijs heeft gekregen, want juryleden selecteren doorgaans alleen serieuze boeken voor de shortlists. Maar voor Brusselmans is de humor een onmisbaar ingrediënt, dat niet alleen zijn publieke optredens maar ook zijn columns, verhalen en romans op smaak brengt. Dat hangt samen met zijn poëtica, die men in drie woorden kan samenvatten: 'Literatuur is amusement'.[6] Dat is in zijn optiek de taak van alle letterkunde. Zelfs de werken van Dostojevski dienen volgens Brusselmans in de eerste plaats om de lezer te vermaken.[7]

Waarin schuilt de kracht van zijn humor? In dit hoofdstuk worden enkele humoristische procedés besproken en zal ik ingaan op wat voor hem kenmerkend is, de afwisseling van ernst en onzin. Hoewel er veel te lachen valt in het werk van Brusselmans, dient de humor ook als een wapen tegen de misère.

Woordspelingen en herhalingen

Ook over Brusselmans' humor is maar weinig geschreven. Doorgaans blijft het bij impressionistische typeringen van critici, die de humor op verschillende manieren beoordelen, variërend van gemakkelijk, flauw en puberaal, tot grimmig, cynisch en zwart. Dat zijn humor bovendien absurdistisch is, zal niemand die ooit een boek van hem gelezen heeft, ontkennen. In zijn vroegere werk overheersen de woordgrapjes en flauwiteiten. Die zien we bijvoorbeeld terug in *Het zinneloze zeilen* (1982): 'Een woord dat veel mis-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 221

bruikt wordt, dacht ik. Zoals vele woorden. Bijvoorbeeld bijvoorbeeld. Misbruik ter wille van het effect bijvoorbeeld het effect van tweemaal na elkaar bijvoorbeeld.' Of een paar bladzijden verderop, waar een huilende man geciteerd wordt: 'Hij gilde het uit. "Het uit!" gilde hij.'[8]

In Brusselmans' hierna verschenen boeken komen zulke grapjes ook voor, bijvoorbeeld als de hoofdpersoon van *Prachtige ogen* (1984) opmerkt: 'Ik heb er altijd nogal jong uitgezien, zo'n tien jaar jonger dan ik werkelijk ben – toen ik negen was vroeg er eens een klootzak aan mij: "Wanneer gaan ze je verwekken?"'[9] Of in *De man die werk vond* (1985), als antwoord op de vraag hoe het met de bibliothecaris Louis Tinner gaat: '"Niet zo best," zei hij, "ik raak maar niet van die chronische bronchitis af."'[10] In *Ex-schrijver* (1991) schrijft de ik-figuur, terugblikkend op zijn jeugd: 'We hadden het thuis niet breed maar wel lang.'[11] En in *Ex-minnaar* (1993) reflecteert hij op de ontoereikendheid van de taal en op woorden die niet uitdrukken wat hij zeggen wil: 'Abdoejapáravov' en 'Ivanísivic'.[12]

Zulke grappen maakt hij nog altijd, zoals in *De biografie van John Muts* (2011), waarin een jongetje voorkomt dat slecht in taal is: 'Als je vroeg: "Raoul, hoeveel is twee plus drie?", zei hij: "Dat weed ik niet."'[13] En zo zijn er veel meer voorbeelden. Ze vertonen overeenkomsten met de stijl van Herman Finkers, van wie Brusselmans naar eigen zeggen een grote fan is (en die gelijksoortige grappen maakt als: 'Ik ben niet getrouwd, want mijn schoonouders konden geen kinderen krijgen').[14]

Een humoristische techniek die hij vanaf het allereerste begin tot op heden hanteert, is de herhaling. Brusselmans' humor werkt cumulatief: een scène wordt grappiger naarmate hij vaker voorkomt. Ook dat procedé zien we al veelvuldig in *Het zinneloze zeilen*. In het eerste verhaal, 'Onze held (en de negen fasen van eenzaamheid)', wordt een meisje met een spraakgebrek geïntroduceerd: ze spreekt allerlei medeklinkers uit als 's': '1 brood = 1 broos; kut = kus; pompom = pospos'. Verderop krijgt een man een hartinfarct en dan roept het meisje: 'Is hij doos?' Dat zien we ook in het tweede ver-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 222

haal, 'Martine (en het snikkende vluchten uit de werkelijkheid)'. Het bespreekt het reilen en zeilen van Gerard Kneutvelder, een verbastering van de naam van de bekende literatuurhistoricus, wiens moeder aan alzheimer lijdt. Dat gegeven zorgt voor situaties die, doordat ze meermalen voorkomen, grappig zijn ('"Doe dat, moeder," zei Gerard, "doe dat." "Doe wát?" vroeg mevrouw Kneutvelder.').[15]

Een fraai voorbeeld van de kracht van de herhaling zien we ook in de roman *Mank* (2002). Niet voor niets werd er een theaterbewerking van gemaakt, die datzelfde jaar door het Maastrichtse gezelschap Het Vervolg werd gespeeld. *Mank* beschrijft één dag uit het leven van de ik-figuur Herman Brusselmans, die moeilijk loopt, doordat de schoenzool van zijn rechterlaars loszit. Dat is de reden waarom hij aan het begin van het boek een schoenmaker bezoekt: de dove en dementerende Gustaaf Peeters, die tijdens het werk telkens hetzelfde liedje zingt: 'Plitse pletse ploen / Ik klop op dezen schoen / Den schoen die is kapot / Plitse pletse plot.'[16] Als Brusselmans bij hem binnenstapt, begroet Peeters de schrijver als volgt: 'Aha, meneer Brusselmans [...] Ik herkende je niet meteen met die pruik op.' Daarop vindt er een dialoog plaats waarin misverstand en absurditeit om de voorrang strijden:

> 'Dat is geen pruik, Gustaaf,' zei ik, 'dat is mijn haar!'
> 'Wat zeg je?'
> 'Dat het mijn haar is! Ik heb van dat lange haar!'
> 'Ach zo, ben jij dat? Dan verwar ik je met iemand anders.'
> 'Nee, Gustaaf, dat doe je niet. Je had daarnet mijn naam juist!'
> 'Ja? Hoe heet jij dan wel?'
> 'Brusselmans!'
> 'Hoe zeg je?'
> 'Brus-sel-máns!'
> 'Nu je het zegt, dat ben jij. Ik dacht eerst: wie is die vent in godsnaam, maar nu weet ik het. Jij bent meneer Brusselmans, die hier soms komt met z'n schoenen.'[17]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 223

Daarop stormt Gustaafs vrouw Rozemarie, 'een nog grotere gek', de zaak binnen om te vragen wie er zo veel herrie maakt: 'Ach, jij bent het, Lucien. Kom maar mee naar de keuken, ik heb een makreel voor jou gebakken.' Ze denkt in Brusselmans haar overleden zoon te herkennen, die in 1972 zelfmoord gepleegd heeft. Als de zool gerepareerd is, vertrekt Brusselmans zonder te betalen, want dat merkt Gustaaf toch niet. Daarmee is het skelet gebouwd voor de plot, dat vanwege de herhaling komisch werkt. Enige bladzijden verderop schiet zijn net vastgespijkerde zool opnieuw los, waardoor de ik-figuur wederom naar de schoenlapper moet. Die begroet hem met: 'Goeiemorgen, meneer Rombouts, uw voetbalschoenen zijn klaar', waarop wéér een absurdistische dialoog volgt. Nadat Brusselmans heeft uitgelegd dat zijn zool loszit, merkt Gustaaf op: 'Je hebt geluk dat je bij mij komt. Je vorige schoenmaker kende z'n stiel niet.' Omdat Gustaaf een scheet laat, komt Rozemarie binnenlopen: 'Is het nieuwjaar? Ik hoorde vuurwerk.' Brusselmans legt uit dat het Gustaaf was, maar zij antwoordt: 'Gustaaf, die laat al lang geen scheten meer. Die heeft zijn eigen neergekogeld in 1972.' Daarop gaat Gustaaf weer aan het timmeren ('Plietse pletse ploen') en maakt Brusselmans zich weer zonder te betalen uit de voeten. Zo gaat het de rest van het boek verder. Er volgen, naast veel geouwehoer (onder meer over een tennisleraar die Guy Verhofstadt heet, wat voor verwarring zorgt), nog drie bezoeken. Als aan het einde de zool van Brusselmans' rechterlaars gerepareerd is, schiet die van zijn linkerlaars los. De slotzin van het boek luidt: 'Ja, morgen zou een drukke dag worden.'[18]

Van het procedé van de komisch werkende herhaling zijn in zijn oeuvre vele voorbeelden te vinden. In *De man die werk vond* maakt het personage Louis Tinner hele dagen lang niets mee, behalve dat het koffiemeisje langskomt, hij het toilet bezoekt, bier drinkt en sigaretten rookt, en zo nu en dan iemand een boek komt lenen. Dat vrijwel elk hoofdstuk wordt besloten met de zin 'Verder gebeurde er die namiddag niets' (nadat eerst al vele pagina's beschreven zijn waarin niets plaatsvond) is kenmerkend voor Brusselmans' hu-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 224

mor. Ook in een van zijn meest recente boeken, *Poppy en Eddie en Manon* (2015), gebeurt er – ruim vijfhonderd bladzijden lang – vrijwel niets. De ik-figuur vult de tijd met lanterfanten, dagdromen, karamellen snoepen, wandelen, en dergelijke. Juist die eindeloze beschrijvingen zonder dat er iets wezenlijks voorvalt, werken op den duur komisch. Het grappige is dat op het moment dat de ik-figuur wel iets onderneemt – hij vliegt naar Ibiza om de vijftigste verjaardag van Tania te vieren – dat heel kort, met veel tijdversnellingen, wordt beschreven.

In *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* (2016) zit een deel van de humor in de zoektocht van de schrijver naar een geschikte titel voor het boek dat hij aan het schrijven is als vervolg op *Poppy en Eddie en Manon*. Gaandeweg passeren allerlei ideeën de revue, van *Poppy en Eddie en Manon en het Van Gogh-museum* en *Poppy en Eddie en Manon en een handvol zure kegeltjes*, tot *Poppy en Eddie en Manon en drie kratten bier* en *Poppy en Eddie en Manon en de flamoes in wintertijd*. Doordat dit op het eerste gezicht niet direct heel komische gefilosofeer het hele boek door terugkeert, wordt het almaar leuker. De grootste grap is dat de Engelse zanger Roy Harper, die het vierde element van de titel zal gaan vormen, in het hele boek vervolgens niet voorkomt, behalve impliciet op de laatste bladzijde, als de ik-figuur zich voorneemt om diens album *Bullinamingvase* te luisteren. Brusselmans vermeldt er dan niet bij dat die van Harper is – dat moet de lezer zelf maar uitzoeken.

Politiek incorrecte grappen

Veel van Brusselmans' grappen zijn niet zo onschuldig. In het vorige hoofdstuk is het polemische aspect van zijn Guggenheimer-boeken aan de orde gekomen. Brusselmans overschrijdt echter ook in zijn andere werk vaak de grens van wat moreel of anderszins aanvaardbaar is: je moet erom lachen, terwijl je je tegelijkertijd geneert. Dat is ook de reden waarom sommigen Brusselmans' grappen haten. In dat opzicht vertoont zijn grove humor verwantschap

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 225

met die van Hans Teeuwen, voor wie hij meermalen zijn waardering heeft uitgesproken. Nog in 2016 noemde hij de cabaretier een van zijn idolen en typeerde hij zijn werk als 'bullshit op hoog niveau'.[19] Net als Teeuwen schrikt Brusselmans er niet voor terug heilige huisjes omver te werpen door grappen te maken over taboes.

Hans Teeuwen schokte zijn publiek toen hij in zijn voorstelling *The Industry of Love* (2003) aan het slot een scène opnam waarin hij onder meer over Beatrix opmerkte dat hij haar keihard, tot bloedens toe 'in haar reet geneukt' had en vervolgens uitbeeldt hoe hij haar oraal bevredigt. Brusselmans deinst er evenmin voor terug om de grens van het betamelijke te overschrijden met grappen over het koningshuis. Zo merkte hij in 2015 in *De Slimste Mens ter Wereld* op dat hij in zijn leven verschillende vorsten had ontmoet: koning Boudewijn, Albert (op de boekenbeurs), Filip (bij de opening van het station in Antwerpen) en Willem-Alexander ('in een bordeel in Utrecht'). Prinses Charlène, de echtgenote van koning Albert II van Monaco, wordt door Brusselmans zo toegesproken:

> 'Charlène van Monaco,' zou ik zeggen, 'je hebt een beetje een scheve smoel, maar je mag me gerust pijpen. Kleed je eerst maar uit, dan zie ik wat voor vlees ik in de kuip heb. Denk maar niet dat ik zal gedogen dat je spataders op je benen hebt, of moedervlekken ter grootte van een twee-euro-stuk op om het even welke plaats van je lichaam. Blonde del. En worst bakken en appelmoes maken kan je zeker ook niet? En heb jij wel de boeken van Marcel Proust gelezen of ben je een van die trutten die ermee uitpakken dat ze alleen maar romans van Haruki Murakami verslinden? Let maar op, lange lijs, of ik steek een breipriem in je hol. De Monagaskische prinses uithangen, terwijl je een Zuid-Afrikaanse bent, weliswaar uit het blanke deel maar evengoed een temeier van heb ik je daar.'[20]

Veel vaker moet prinses – thans koningin – Mathilde het ontgelden, dikwijls in een toiletscène, zoals in *Het spook van Toegegaai* (2005): 'Ik

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 226

zie haar al bezig, met dat hol boven de pot. Haar stront komt eruit. Waar blijft het vandaan komen, denkt de prinses.' Dat motief, de kakkende Mathilde, keert meermalen terug: 'Bij het afvegen valt de kleur haar op, namelijk bruin. Het is me wat, zo denkt de prinses. Ze vindt bruin niet zo'n mooie kleur, ook niet voor stront. Roze zou beter zijn, redeneert ze. Ze kijkt nog even tussen haar benen en besluit dat bij een vrouw de reet en de kut toch wel heel dicht bij elkaar liggen.' Op een gegeven moment fantaseert Brusselmans erover hoe hij door de koning ontvangen wordt, aan wie hij vraagt: 'Waar is Mathilde, sire?' Die vermoedt dat ze nog slaapt, zodat de schrijver op zoek gaat en haar ten slotte in haar kamer vindt: 'Tijdens het hieropvolgend gesprek vraag ik haar onder meer of ze veel moet kakken. "Ja zeker," zegt ze en ter illustratie legt ze een dampende hoop in een hoekje. Ik feliciteer haar. We hebben pret tot in de vroege uurtjes.'[21]

Een ander taboeonderwerp is racisme. Teeuwen en Brusselmans maken soms grappen die, omdat ze over discriminatoire kwesties gaan, op de grens van het toelaatbare balanceren. In Teeuwens show *Dat dan weer wel* (2001) gaat hij in op de kwestie 'Blanken en negers' en legt hij uit dat blanken ook ritmegevoel hebben, bijvoorbeeld als ze de zweep op een zwarte hanteren. Vervolgens geeft hij toe dat de 'gekleurde medemens' beter is in sport, maar, zo stelt hij: 'Ze hebben ook meer tijd om te oefenen.'

Brusselmans hanteert een vergelijkbaar procedé, alleen al door de provocerende titel *Guggenheimer koopt een neger* (2017) te kiezen. Het woord 'neger' vond men bij zijn uitgeverij te ver gaan. Maar hij kon het boek toch moeilijk *Guggenheimer koopt een zwarte man* of *Guggenheimer koopt een Afro-Amerikaanse medemens* noemen? Uiteindelijk stemde Prometheus in met de titel, maar zijn wens om een Zwarte Piet met gouden oorringen op het omslag af te beelden werd niet ingewilligd.[22] De 'neger' uit de titel – die Guggenheimer denkt nodig te hebben om een noodlijdende voetbalclub waar hij per toeval bij verzeild raakt, weer te doen floreren – duikt pas na driehonderd pagina's op en speelt nauwelijks een rol van betekenis in de roman,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 227

maar hij bereikt wat hij wil: een schokeffect.

In het derde deel uit de reeks, *Uitgeverij Guggenheimer* (1999), maken we kennis met Guggenheimers dienstmeisje, Tutsi. Die naam had hij haar gegeven als politiek gebaar, 'want Tutsi was een Huti-chick'. Haar familie, haar ouders, broertjes en zusjes waren vermoord tijdens de genocides in Rwanda, maar Tutsi had 'op een wonderbaarlijke manier aan de beulen kunnen ontsnappen door zich tijdens haar vlucht te vermommen als een bonobonoaap met een banaan nonchalant in z'n mondhoek'. Daarna was ze in de prostitutie beland en ten slotte werknemer van Guggenheimer geworden, die er niet voor terugdeinst om haar uiterst koloniaal te behandelen: hij laat haar zijn drankjes bereiden, blaft haar commando's toe ('der Vase ist kapotski. Do away de scherven en rapido een beetje') en laat zich op geregelde tijden door haar bevredigen. Op een gegeven moment realiseert hij zich dat hij nog nooit een 'neger' heeft zien blozen en probeert hij Tutsi van kleur te laten verschieten, en met succes: 'Hmm, dacht Guggenheimer, zeker niet onsexy zo'n bloosnegerin.'[23]

In *Zeik* (2014) wordt een zwarte vrouw, Baloeba, aan het woord gelaten. Haar ouders waren de eerste negers in Mariakerke. Toen ze arriveerden, liep het hele dorp uit om ze te zien: 'Maar van racisme was geen sprake. Integendeel, m'n ouders kregen meteen van hun buren allerlei geschenken, zoals strooien rokjes, bananen, tamtams, een kruiwagen en een abonnement op de krant *Het Volk*.'[24]

Ook in Brusselmans' semiautobiografische boeken komen racistische grappen voor. *Poppy en Eddie* (2014) bijvoorbeeld opent met een scène waarin de schrijver Herman Brusselmans in een hotel verblijft samen met zijn nieuwe minnares, 'een negerin met een bruin gat'. Haar naam is Para. Dat blijkt de afkorting te zijn van 'Paraplubak Bongo Bongo'. Brusselmans beschrijft haar als een onverzorgd en vies iemand: 'Zij kwam meer bij mij over de vloer dan ik bij haar, omdat het in haar flat rook naar een bol stinkkaas die ooit nog aangevreten was door een vroeg overleden geit met een bedorven cervela in haar reet.' Ook als Para wel bij hem op bezoek kwam,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 228

kon hij dat niet waarderen: ze maakte overal rommel, liet remsporen na in de toiletpot, en als ze haar schoenen uittrok werd de ruimte gevuld 'met een geur van een cervela die je uit de reet van een vroeg overleden geit had getrokken'. Para dringt erop aan dat hij haar ouders zal ontmoeten, maar dat wil hij niet: 'Door hen zou ik geen klaarheid ervaren, en op de koop toe was de moeder van Para, Cleemput Bonga Bonga, afgekort Put, maar één meter zesendertig, zodat ik hoogstwaarschijnlijk in de lach zou schieten als ik haar voor het eerst zag, waarna ik zou vragen: "Waarom ben jij niet een eind groter, stom wijf?""[25] De koloniale denkbeelden en stereotypen liggen er zo dik bovenop, dat deze scène humoristisch werkt, hoewel er ook lezers zijn die – zo kan ik uit ervaring melden – hier bepaald niet om kunnen lachen.

Net als die van Teeuwen worden Brusselmans' grappen daarnaast gekenmerkt door misogynie. Waar Teeuwen alle vrouwen 'kuthoeren' noemt ('met hun vagina, gatverdamme, een zure sloot, man!'), laat Brusselmans Guggenheimer verzuchten: 'Hoeren zijn het allemaal, niet meer of niet minder.'[26] Veel van zijn boeken bevatten vrouwonvriendelijke oneliners als: 'Vrouwen hebben niet genoeg verstand om optimaal te profiteren van het feminisme', 'Vrouwen met haar op hun benen moeten ofwel uitgeroeid worden ofwel een licentie krijgen in mannelijke profwielrennerij' en 'Het exacte aantal gaten in een vrouw vind ik moeilijk te tellen. Vooral nadat ze met kogels doorzeefd is.'[27] In *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* schrijft hij dat vrouwen soms flauwvallen in zijn bijzijn, om te vervolgen: 'Een van die vrouwen, een bloemenverkoopstertje met het achtereind van een varken, kwam na het in zwijm vallen niet meer bij, hoezeer ik ook water in haar gezicht plensde, en daarna limonade, en vervolgens koffie, thee en urine, die ik betrok uit een aanpalend restaurant.'[28]

Ook de vermeende domheid van vrouwen wordt aan de kaak gesteld, bijvoorbeeld in *Vrouwen met een IQ* (1995). Daarin maakt de hoofdpersoon zijn goedgelovige vriendin Eva van alles en nog wat wijs: dat sommige walvissen poten hebben, dat de uitvinder van de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 229

balpen Stylo heet, dat een mens bij meer dan 180 graden zijn haar verliest, en dat Egypte een eiland is. Dat laatste gelooft zij meteen, en als hij er later nog een keer op terugkomt, wordt haar domheid onderstreept door haar antwoord: 'Dat weet toch iedereen. Je moet niet altijd uitpakken met je kennis.'[29] Verderop vertelt hij ook aan andere vrouwen dat Egypte een mooi eiland is – en allemaal nemen ze dat voor waar aan. Een van hen is er zelfs op vakantie geweest en heeft proefondervindelijk vastgesteld dat het zo is.

Ten slotte maakt zowel Hans Teeuwen als Brusselmans politiek incorrecte grappen over joden en de Tweede Wereldoorlog. Al in zijn eerste show, *Hard en zielig* (1994), vertelt Teeuwen over de film die hij onlangs in de bioscoop gezien heeft, *Schindler's List* (1993): 'Ja, kijk, de mensen praten wel altijd over de joden en zo, terwijl, nou, die Duitsers waren ook geen lieverdjes, hoor.' En in zijn show *Spiksplinter* (2011) gaat hij in op zijn – inmiddels mislukte – plan om nu eindelijk eens een luchtig boek te schrijven over de Jodenvervolging, onder de titel *Holocaust, de Rolls-Royce onder de genocides*: 'Ik heb daar toch veel van geleerd. Namelijk dat trauma's toch vaak heel gevoelig liggen.'

Brusselmans schuwt zulke Holocaust-grappen evenmin. In *Logica voor idioten* (1997) vertelt hij de mop over Hitler en de zes miljoen joden: 'Nou, Hitler loopt dus met zes miljoen joden door een eng bos. "Adolf," zeggen de joden bangelijk, "we hebben schrik in dit bos. Zouden we niet –" "Schrik?" zegt Hitler, "jullie hebben makkelijk praten. Ik moet straks weer helemaal alleen terug!"' (Daar voegt Brusselmans anno 1997 nog aan toe dat Hitler eenvoudig te vervangen is door Marc Dutroux en de zes miljoen joden door Julie en Mélissa, twee slachtoffers van de beruchte Belgische pedofiel.[30])

In *Trager dan de snelheid* (2010) bedenkt hoofdpersonage Louis Tinner dat hij ooit een boek wil schrijven met de titel *De kameel van Auschwitz*. In Auschwitz was er, zo vertelt hij aan iedereen die het maar horen wil, een kameel die Ullrich heette. Telkens als het beest had gescheten, ging een van de kampbewaaksters in de drol staan en moesten de gevangenen haar schoen schoonlikken. Aan het einde

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 230

van de oorlog probeerden de Duitsers het dier te vergassen met Zyklon B, maar het middel bleek op kamelen geen uitwerking te hebben, zodat hij na de oorlog nog jarenlang in het circus te zien was.[31]

In *De biografie van John Muts* beschrijft Brusselmans een dialoog tussen twee joodse mannen in een café die opsommen welke zaken in Auschwitz en Dachau allemaal schaars waren: diepvriesproducten, vleugelpiano's, basketballen, miniatuurtreintjes, tijdschriftabonnementen, pingpongtafels, romans van Ernest Hemingway, centraleverwarmingstoestellen en Duitsers: '"Duitsers?" zei John. "Waren Duitsers schaars in Dachau?" "Natuurlijk niet," zei Lipstein, "dat zei ik maar als grapje. We mogen toch wel eens lachen zeker?""[32] In *Poppy en Eddie* neemt de ik-figuur Herman Brusselmans zich voor om een lang essay te schrijven over Auschwitz (*Joden die Auschwitz een mooie stad vinden*) en Buchenwald (*Buchenwald, als je er niet per se moest zijn, kon je er beter wegblijven*), en een non-fictieboek over Dachau (*Dachau, ook niet meteen Disneyland avant la lettre*).[33] En in *De fouten* (2016) heeft een vrouw de gaskamers van Dachau overleefd 'door heel lang haar adem in te houden'.[34] Dat Herman Brusselmans en Hans Teeuwen elkaars gevoel voor humor delen, moge wel duidelijk zijn.

Het zinloze motief en metafictionele experimenten

Kees 't Hart publiceerde in 2006 in het Vlaamse literaire tijdschrift *Yang* een interessant essay onder de titel: 'Evenementen bij Herman Brusselmans'.[35] Daarin geeft hij – als enige tot nu toe – een analyse van wat Brusselmans in zijn werk steeds doet en wat humoristisch werkt: het ondergraven van de uitgangspunten van de literatuur. Natuurlijk is Brusselmans niet de eerste die antiliteratuur schrijft. Dadaïsten als Theo van Doesburg en Paul van Ostaijen gingen hem onder meer voor. 't Hart neemt de in 2005 verschenen roman *Het spook van Toetegaai* als uitgangspunt, maar hij had net zo goed andere titels kunnen kiezen. Volgens hem begint Brusselmans' parodie op serieuze literatuur al bij de eerste zin. Die luidt: 'Ik had jeuk aan

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 231

mijn penis.' Daarmee parodieert hij de literatuur met een grote L, waarin de eerste zin vaak al de centrale boodschap van een roman bevat. Denk maar aan de beginzin van Willem Frederik Hermans' *Nooit meer slapen* (1966): 'De portier is een invalide.' Internationaal zijn er eveneens tal van voorbeelden van te noemen, zoals 'Call me Ishmaël' in *Moby Dick* (1851).

Dat parodiëren van beginzinnen zien we in Brusselmans' hele oeuvre terug: 'Guggenheimer rook aan zijn neus' (*Uitgeverij Guggenheimer*), 'Tot u spreekt thans Herman Brusselmans' (*Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*), 'Danny Muggepuut at staande een worst' (*De perfecte koppijn*), 'Ik werd wakker doordat m'n ogen opengingen' (*Een dag in Gent*), 'Dat kun je wel zeggen' (*Mijn haar is lang*) en 'Ik keek door het raampje van de auto en probeerde me een voorbijsnellend landschap voor te stellen' (*Poppy en Eddie en Manon*). Mijn persoonlijke favoriete beginzinnen staan in *Vergeef mij de liefde* ('Misschien moet ik deze eerste zin maar schrappen') en in *De kus in de nacht* ('Ik heb alweer niks te melden en dat zal ik doen in een pagina of zeshonderd à zeshonderdvijftig, we zullen zien').

Volgens 't Hart opent elke beginzin van een roman een debat met de literatuur, ook die van Brusselmans. Zijn eerste regel is te lezen als een antistatement, waarmee hij zich afzet tegen de meer serieuze werken uit de wereldliteratuur. Volgens 't Hart kondigt een beginzin bovendien doorgaans het verhaal aan, waarin dan een logische samenhang te bespeuren valt. Dus als hij schrijft: 'Ik had jeuk aan mijn penis', zou je verwachten dat het boek erop gericht is om die jeuk te verhelpen, maar dat is niet het geval. De tweede en derde zin van het boek luiden: 'Achter een muurtje dat daar stond ging ik krabben. Er zat een keeshond zijn gevoeg te doen.' Die keeshond duikt in het boek nog vele malen op. Het vormt daarmee een terugkerend motief: een kleine structurele eenheid in een tekst waaraan betekenis wordt toegekend en die, samen met de andere motieven, het thema van een werk vormt.

Bij Brusselmans is daar evenwel geen sprake van. De keeshond (die ook nog eens blijkt te kunnen praten) is, zou men kunnen

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 232

zeggen, een onzinmotief, zonder enige dieper liggende betekenis. Kees 't Hart merkte dit op voor *Het spook van Toetegaai*, maar er zijn veel meer boeken waarin Brusselmans iets vergelijkbaars doet. In *Ex-drummer* (1994) vertelt de hoofdpersoon onophoudelijk over de koning van Siam. In *Mank* vraagt de verteller zich het hele boek door af wanneer de Biedermeiertijd was. En in *Poppy en Eddie en Manon* duikt telkens een 'kogelvis uit Milwaukee' op, zelfs op de eerste en de laatste bladzijde, maar desondanks is het een motief waaraan geen betekenis kan worden toegekend.

Helemaal bont maakt Brusselmans het in *De kus in de nacht* (2002), waarin hij al in de tweede en derde zin opmerkt: 'Ik liep over straat. Samen met mij geen enkel konijn.' Het hele boek door duiken er konijnen op, of beter gezegd: géén konijnen. Na vijfenzeventig bladzijden – in het verhaal zijn een aantal weken verstreken – lezen we: 'Ik liep over straat. Met mij geen enkel konijn. Die komen pas later, het is te vroeg.' Daarmee wordt de komst van de dieren aangekondigd, die volgens Brusselmans de macht zullen overnemen. Weer vijfenzeventig pagina's verder blikt hij terug op een wandeling door Parijs, toen hij aan geen enkele voorbijganger vroeg: 'Où sont les lapins?' Als dan aan het einde, op pagina 573, eindelijk de lang aangekondigde 'cruciale' passage lijkt aan te breken, schrijft hij: 'Komt die scène nu? Ik zou wel willen, maar er was helemaal geen konijntje.' Daarmee drukt hij de lezer voortdurend met de neus op de geconstrueerdheid en fictionaliteit van zijn literatuur. Dat doet hij ook expliciet, met uitlatingen als: 'Je hebt overigens van die romans waarin alles met elkaar te maken heeft en waarin het stikt van de causale verbanden.'[36] Dat gaat duidelijk niet voor zijn romans op.

Wie Brusselmans' werk een beetje kent, weet dat in zijn boeken gerust een mus van het dak kan vallen zónder dat dit enige betekenis heeft voor het verhaal. Sterker nog, in zijn debuut *Het zinneloze zeilen* laat hij een mus van het dak vallen, om met een knipoog naar W.F. Hermans op te merken: 'Een gebeurtenis die volgens een Befaamd Schrijver niet zonder betekenis is maar volgens mij wel.'[37]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 233

Het is opvallend om te zien dat Brusselmans deze poëticale opvatting nu al zo'n vijfendertig jaar huldigt.

Zijn romans bevatten meer van zulke literaire experimenten. In traditionele romans is er, aldus Kees 't Hart, sprake van een verbond tussen schrijver en lezer. Die laatste rekent erop dat wat hij leest belangrijk is, betekenis heeft. In de werken van de Mooie Jonge Oppergod wordt dat verbond keer op keer verstoord, met het doel om de lezer er bewust van te maken dat literatuur kunstmatig is. Dit doet hij door metafictioneel commentaar op te nemen, dat de fictionele status van een tekst onderstreept.[38]

Vooral in de boeken die vanaf de millenniumwisseling verschenen, vanaf *Vergeef mij de liefde*, begint Brusselmans veelvuldig metafictionele en metanarratieve commentaren in te lassen. Dat is een literaire techniek die dikwijls in modernistische en postmodernistische werken voorkomt, maar die al veel ouder is en bijvoorbeeld ook al gehanteerd wordt in Miguel de Cervantes' *Don Quichot* (1605-1615) en Laurence Sternes *Tristram Shandy* (1759-1767). De auteur kan zo de leeservaring ontwrichten, door te benadrukken dat wat hij schrijft een kunstmatige constructie is. Brusselmans doet dat met zinnen als: 'Ik ben niet het soort schrijver dat zich vaak te buiten gaat aan opsommingen, beschrijvingen en aanvullende informatie' (waarna een uitweiding volgt). Of: 'Als schrijver verlies ik zelden m'n tijd aan persoonsbeschrijvingen, maar voor een keer dan.' Aan het einde van een hoofdstuk lezen we: 'Bij wijze van literaire ingreep stop ik hier met dit hoofdstuk en ik ga gewoon door in een volgend hoofdstuk.' En in dat volgende hoofdstuk merkt hij op: 'Om een of andere reden voel ik me veel meer op mijn gemak in dit hoofdstuk dan in het vorige.' Op een gegeven moment schrijft Brusselmans dat het niet meer sneeuwt, om daaraan toe te voegen dat hij vergeten was om te schrijven dat het begonnen was te sneeuwen. De spectaculairste metafictionele ingreep in *Vergeef mij de liefde* vinden we na honderd bladzijden. Brusselmans zet dan het verhaal na zeven hoofdstukken stop en begint opnieuw te nummeren: 'We slaan nu, bij wijze van grensverleggende literaire ingreep

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 234

met inbegrip van een goed uitgekiende tijdmanipulatie, een kutpagina of vierhonderd over.' Het aardige is dat de paginering van het boek vanaf dat moment verdergaat op bladzijde 505, terwijl er inhoudelijk weinig tot niets verandert. Later in de roman herhaalt hij dat trucje overigens, door nog een keer tweehonderdvijftig pagina's weg te gooien. Zo lapt Brusselmans de romankunst aan zijn laars.[39]

Vanaf *Vergeef mij de liefde* zien we dat metafictionele procedé, waarbij hij de roman als het ware ontwricht, vaker optreden. In *De kus in de nacht* vraagt hij op een bepaald moment aan zijn lezers of het geloofwaardig klinkt wat hij allemaal schrijft: ''t Is een mengeling van fictie en werkelijkheid mag je niet vergeten.' En nadat hij een misplaatste zin over voetbal midden in het verhaal heeft opgenomen, merkt hij op: '(Noot aan mijn redactrice: deze zin NIET schrappen.)' Of een passage waarin hij schrijft: 'Er werd gebeld, alweer binnen de vijf bladzijden. Weg met de romantechniek.'[40]

In *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn* (2004) schrijft hij dat hij zijn roman tot dan toe had herlezen en erover dacht te stoppen.[41] En in *Het spook van Toetegaai* maakt hij de lezer tegen het einde duidelijk dat een van de personages over wie hij daarvoor meer dan driehonderd pagina's geschreven heeft, niet bestaat: 'Die Indra is alleen maar van papier. Die is niet echt. Die is weggeschreven.'[42] Dat lijkt op wat hij aan het einde van *Poppy en Eddie* over zijn zwarte minnares stelt: 'Eindelijk kon ik zeggen wat ik al lang wilde zeggen: Paraplubak Bongo Bongo bestaat niet.'[43]

Fraai komt het metafictionele spel ook tot uiting in *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa* (2006), een semiautobiografische novelle over de drumcarrière van de jonge Brusselmans, waarin hij dit tot het uiterste voert. Telkens wordt het fictionele verhaal over hoe hij een band opricht met enkele jongens onderbroken door opmerkingen van de schrijver. Bijvoorbeeld als hij zich expres vergist in de historische tijd: 'Ik haal wel eens een aantal decennia door elkaar. Nu zitten we in 2005, maar toen nog niet.' Enkele pagina's verder lezen we midden in een dialoog: 'Tsjoelala tsjoelala. Excu-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 235

seer. Het is een fout die ik al meermaals in m'n boeken heb gemaakt: beginnen te zingen.' Of als hij over een meisje schrijft dat vijftien pond won: 'Kan je geloven dat ik het pondteken niet op m'n toetsenbord heb?' Hoofdstuk 14 wordt besloten door te stellen dat de toekomst de jongens toelachte 'tot er iets gebeurde wat duidelijk zal worden in het volgende hoofdstuk van dit gedurende vele eenzame nachten geschreven boek van mijn hand'. Twintig bladzijden verderop verzucht de schrijver: 'Tjonge, wat kijk ik ernaar uit dat dit boekje eindelijk voltooid raakt', wat kort daarna ook gebeurt.[44]

Ook in *Kwantum* (2007), een in opdracht van Boekenclub ECI geschreven novelle, last Brusselmans dat soort opmerkingen in. Na een lange beschrijving van een jongen en een meisje die hem interviewen, de vragen die ze stelden en de antwoorden die hij gaf, lezen we: 'Ik moet toegeven, er waren helemaal geen twee interviewers. Die stelde ik me maar voor. Ik was alleen met Eddie.'[45]

Niet alleen in zijn semiautobiografische, maar ook in zijn verzonnen boeken maakt Brusselmans zo nu en dan gebruik van metafictie. Bijvoorbeeld in de Muggepuut-trilogie. Zoals gezegd lezen we over het leven van de schrijver Muggepuut, die de lezer over zijn (fictieve) leven vertelt. Een enkele keer onderbreekt Brusselmans dit in de ik-vorm gestelde relaas met zinnetjes die direct uit zijn eigen werkelijkheid afkomstig lijken te zijn, waarin hij zelf aan zijn boek zit te schrijven en ondertussen door zijn hondje wordt lastiggevallen: 'Af, Eddie, af. Ga naar Tania' of 'Eddie, straks gaan we wandelen.'[46] In *De qualastofont* (2013), een in de derde persoon geschreven roman over professor Carlos Gardeboe, kan Brusselmans zich evenmin bedwingen zinnetjes op te nemen als: 'Ik vind het ook een leuk nummer, ik heb het vandaag nog gehoord toen ik samen met Tania en Eddie koffie ging drinken.'[47]

Zulke uitingen zijn kenmerkend voor het metafictionele spel dat Brusselmans onophoudelijk speelt. Het invoegen van zulke absurdistische knipogen werkt niet alleen humoristisch, Brusselmans weet de lezer zo ook aan zich te binden en een zekere intimiteit tot

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 236

stand te brengen. De lezer bekruipt immers het gevoel dat hij – tussen alle fictie door – een kijkje in het privéleven van de schrijver krijgt.

Het spel met genres

Ten slotte speelt Brusselmans in zijn werk een humoristisch spel door literaire genres te ontwrichten. Ook Kees 't Hart merkte in zijn essay over *Het spook van Toetegaai* op dat Brusselmans dit doet – in dat boek gaat het om de liefdesroman en de detective.[48] Het is een verschijnsel dat in zijn werk vaker voorkomt, maar ik beperk me hier tot vier voorbeelden: de literatuurgeschiedenis, de biografie, de thriller en de roman. Maar dit rijtje kan eenvoudig met andere tekstsoorten worden uitgebreid.

Dat geëxperimenteer begon al in de jaren tachtig, toen Brusselmans *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde* (1988) publiceerde, met als ondertitel: *Van 12 mei 1136 tot 17 oktober 1984*. Het werk is, zoals al eerder opgemerkt, een parodie op een literatuurgeschiedenis. Het boek oogt op het eerste gezicht vrij serieus, maar op de eerste bladzijde komt de lezer al tot de ontdekking dat het voornamelijk gevuld is met onzin. Zo onderbreekt de schrijver een passage over de Belgische Opstand door te melden dat hij al vier boterhammen heeft gegeten, 'waarvan drie met kaas, alsook de vierde'. Tal van auteurs passeren de revue. Over Conscience wordt veel verzonnen informatie te berde gebracht en ook zijn populariteit komt ter sprake. Op een gegeven moment was hij zo geliefd dat hij geen poot kon verzetten zonder te worden toegejuicht: 'Dit was vrij vervelend, vooral in de huiskamer. Hij moest nog maar aanstalten maken om even te gaan verzitten of zijn vrouw begon hem al toe te juichen. Op een keer was Hendrik dit vertoon dusdanig spuugzat dat hij een paar bokshandschoenen aantrok en zijn gade de neus brak. Tot daar de minder prettige kanten van Consciences karakter.' Over de gezusters Loveling merkt Brusselmans op dat ze aanvankelijk

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 237

werden aangezien voor gebroeders, totdat Rosalie en Virginie tijdens een interview 'in een congenitale vlaag van waanzin' hun borsten ontblootten, wat de interviewer ertoe zette te schrijven: 'Hun uiers zijn grootser dan hun oeuvres.'[49]

Hierna komen op vergelijkbare wijze tal van andere auteurs ter sprake, van Guido Gezelle en Stijn Streuvels tot Louis Paul Boon, Hubert Lampo en Hugo Claus, en ondertussen vertelt Brusselmans wat hij zelf doet en leest. Af en toe kan hij zich niet weerhouden te verzuchten dat zijn project gedoemd is te mislukken, maar hij moet het voltooien, want het boek eindigt met het belangrijkste moment uit de geschiedenis: de geboorte van Herman Brusselmans op 9 oktober 1957. De rest van het boek wordt gevuld met het beschrijven van gefictionaliseerde gebeurtenissen over zijn jeugd, met veel onderbroekenlol: 'Op de kakschool [kleuterschool] stak ik boven alle anderen uit, vooral in het vak waarnaar de school genoemd was. Het was een hoofdvak maar ik gebruikte er toch meer m'n rectum dan m'n hoofd voor.'[50] Zo lezen we hoe Herman Brusselmans uitgroeide tot het literaire icoon dat hij is. In een televisie-interview legde de schrijver uit dat hij zichzelf al sinds 1984 beschouwde als de belangrijkste Vlaamse schrijver van zijn tijd, maar dat het nu ook bewezen was, omdat hijzelf de meeste ruimte in de literatuurgeschiedenis kreeg, ruim vijfentwintig bladzijden.[51]

Een ander goed voorbeeld van hoe Herman Brusselmans bestaande tekstsoorten parodieert is *De biografie van John Muts* uit 2011. Wie is John Muts? Die vraag is nog niet zo eenvoudig te beantwoorden, al zal de trouwe Brusselmans-lezer niet vreemd van de naam opkijken. John Muts duikt voor het eerst op in *Ex-minnaar* (1993). Daarin geeft de auteur een opsomming van opgeplakte posters van artiesten die optreden, onder wie The John Muts Band.[52] Vanaf dat moment zal de naam John Muts regelmatig in Brusselmans' boeken terugkeren, zowel in zijn fictieve als in zijn semiautobiografische werk. De ene keer wordt hij getypeerd als 'de notoirste heteroseksueel aan deze zijde van de evenaar', als een 'Angelsaksische auteur' of als een 'schrijver die zo autobiografisch schreef dat nie-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 238

mand hem kent', dan weer als voetballer van SK Terjoden uit Aalst of als 'Ierse neodadaïst'.[53] Wie hij echt is, doet eigenlijk niet ter zake. Voor Brusselmans is het telkens weer laten terugkeren van de naam een soort strategie om intimiteit te creëren met zijn vaste lezersschare. Het is een inside joke, die alleen te begrijpen is voor wie niet toevallig eens één, maar trouw alle boeken van Brusselmans leest.

Toen in 2011 Brusselmans' boek *De biografie van John Muts* verscheen, was dat voor zijn vaste lezersschare geen verrassing: hij had er immers jarenlang in zijn andere boeken naartoe gewerkt. De biografie is volgens Brusselmans vooral een monument van taal, een opeenstapeling van bullshit en gezeik, dat hij enkel geschreven heeft om zichzelf te vermaken, nadat Tania bij hem wegging. Het heeft geen enkele pretentie en is slechts bedoeld om de lezer enige uren met flauwekul te amuseren. Het kloeke boek handelt over de 'schrijver, schilder, beeldhouwer, vrouwenkenner, depressieveling en zelfmoordenaar' John Muts, die – zo schrijft Brusselmans in de inleiding – al jarenlang zijn idool is.[54]

In dit boek drijft Brusselmans de spot met de conventie van de biografie, zoals alleen al op de achterflap blijkt: 'Na jaren vol studie, bezoek aan ontelbare bibliotheken, diepe contemplatie, sisyfusarbeid en schrijfwerk heeft Herman Brusselmans zijn monumentale John Muts-biografie voltooid.' Zijn levenswerk is erop gericht om te laten zien wat deze figuur zo uniek en geniaal maakte, en hoe hij 'gaandeweg een van de meest depressieve, van levenswalg gevulde personen van Vlaanderen werd'.[55] John heeft grote ambities, maar kan de middelmatigheid van zijn milieu niet ontstijgen. Daarmee ridiculiseert Brusselmans de biografie, die immers alleen geschreven wordt over personen die ergens in hebben uitgeblonken of anderszins bijzonder zijn. Dat is met John Muts niet het geval. Net zoals dat in de meeste biografieën gaat, begint Brusselmans bij het begin: bij de geboorte van zijn personage. Maar voordat die het levenslicht ziet, op 8 oktober 1957 (niet toevallig één dag voor Brusselmans' eigen geboortedag), doet Brusselmans eerst de voorgeschiedenis uit de doeken.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 239

We lezen pagina's lang over hoe de ouders van John Muts, de wortelschraapster Adèle en plakkatenverkoper Jef, elkaar hebben ontmoet, hoe hun zoon John Muts verwekt werd, wie zijn grootouders waren, en over tal van andere absurde personages. Tussendoor raakt de lezer verzeild in menige poep-en-piesscène, zoals die waarin Jef en Adèle zich tegelijkertijd ontlasten: 'Ze hurkten. De eerste keutel kwam van Adèle. Een kanjer, dacht Jef, daar kan je gerust mee speerwerpen.' Zo duurt het 167 bladzijden voordat John ter wereld gebracht wordt. Dat vertoont overeenkomsten met wat Laurence Sterne in *Tristram Shandy* (1759-1767) deed, waarin het gelijknamige hoofdpersonage weliswaar al in het eerste deel verwekt, maar pas in het derde deel geboren wordt. Als zijn moeder hem eindelijk ter wereld heeft gebracht, blijkt John Muts een ongelooflijke nietsnut te zijn, die nergens goed in is en zich ten slotte het leven beneemt door voor een auto te springen, nadat zijn ambitie om schrijver te worden is gefnuikt: 'De klap was aanzienlijk en al bijna meteen vloeide er bloed uit de oren van de jonge man die op het asfalt lag. "Oluvatie..." mompelde hij nog en toen ging hij dood.'[56] Dat laatste woord is een parodie op de laatste woorden van beroemde mannen (zoals Goethes 'Mehr Licht').

Een derde experiment is dat met de thriller. Al langer liep Brusselmans met het voornemen rond om zo'n boek te schrijven, maar dat mislukte telkens. Iets daarvan zien we terug in *Vergeef mij de liefde*. In dit boek besluit de ik-figuur Herman Brusselmans, om de verveling te verdrijven, zich te vermommen als rechercheur Danny Dio, met een valse snor, een valse baard, een hoed en zijn haar in een paardenstaart. Hij doet er alles aan om undercover te blijven: 'Hij stak een Camel op, niet een Marlboro zoals Brusselmans ze rookt.' Er blijkt een seriemoordenaar in Gent actief te zijn en Danny stelt zichzelf ten doel de zaak op te lossen. Op die manier voegt Brusselmans een thrillerelement toe aan zijn semiautobiografische liefdesverhaal. De wijze waarop hij dat doet, is kenmerkend voor hem: het is hem er niet om te doen een serieus detectiveverhaal te schrijven, maar om er de spot mee te drijven. Op een derde van het

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 240

boek komt de seriemoordenaar in beeld. Danny Dio is dan getuige van een vechtpartij tussen een zekere Joost, Mirabelle en Hilda: 'Hij [Joost] haalde een groot mes uit de binnenzak van z'n gevoerde jas, sneed Hilda de kop af, opende het raam, en keilde Hilda's onthoofde lijk in de Leie.' Daarmee lijkt Joost dus te zijn ontmaskerd als de seriemoordenaar, maar dat vindt Brusselmans te snel, zodat hij besluit: 'Ik denk dat ik beter nog wat wacht met te onthullen wie de seriemoordenaar is, en daarom vergeten we de hele gevechtsscène met Hilda en Mirabelle.'[57] De auteur spoelt het verhaal vervolgens terug en gaat verder waar het zich een bladzijde eerder bevond.

In het vervolg van de roman duikt de zaak van de seriemoordenaar nog enkele malen op, maar serieus wordt het nergens. Op een gegeven moment merkt de verteller zelfs op: 'Je kan niet zomaar een seriemoordenaar opvoeren, hem nu en dan laten moorden, en hem verder negeren. De vraag is: wat moet er met hem gebeuren?' Het geval van de seriemoordenaar lijkt me een doodlopende straat.' Dat is het inderdaad, want de zaak wordt in de roman niet opgelost. Er wordt wel een Albanese vluchteling gearresteerd, maar de ik-figuur twijfelt of hij de schuldige is ('Niks geloofde ik daarvan. Het was wel een eenvoudige oplossing voor het probleem, dat wel.'[58]) Op die manier wordt de plot met betrekking tot de seriemoordenaar afgeraffeld en lapt de schrijver de wetten van de detective aan zijn laars. De roman eindigt met een visioen waarin de ik-figuur een film ziet waarin twee vrouwen door een gemaskerde man met een mes bedreigd worden. Gelukkig is Danny Dio er om hen te redden. Hij ziet er echter anders uit: hij heeft geen snor, geen baard, geen hoed – hij ziet eruit als Herman Brusselmans. Wederom zien we hier al zijn verlangen tot uiting komen om een redder te zijn.

Het spook van Toetegaai bevat eenzelfde postmodern procedé. Ook deze typische Herman Brusselmans-roman, waarin vooral zijn liefde voor Tania (die afwezig is) centraal staat, bevat elementen van een detective, zoals een geheimzinnige steekpartij en een ontvoering.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 241

De ik-figuur neemt zich wederom voor om beide zaken op te lossen. Maar net als in het vijf jaar eerder verschenen *Vergeef mij de liefde* blijft de ontknoping uiteindelijk achterwege. Volgens Kees 't Hart gebruikt Brusselmans de vaste ingrediënten van de detective (zoals de zoektocht, helpers, ontknoping), maar zet hij de 'dwingende logica van de evenementen in de detectiveroman vrolijk op de tocht'. In een detective draait het uiteindelijk om de oplossing van het raadsel, de dader die gepakt wordt, maar die blijft in *Het spook van Toetegaai* achterwege, aldus 't Hart: 'Langzamerhand raakt het evenement met het mes geheel uit beeld en vindt er ook geen zoektocht meer plaats naar welke oplossing dan ook.'[59]

In 2014 zette Brusselmans een nieuwe stap in zijn loopbaan door zijn eerste 'literaire thriller' (zoals het omslag vermeldt) te publiceren: *Zeik.* Dit boek, genoemd naar de hoofdpersoon Jean-Pierre Zeik, speelt zich af op het kantoor van de Gentse moordbrigade in de jaren zestig van de vorige eeuw. De historische tijd is verder niet belangrijk. Voor Brusselmans had dat een praktisch voordeel, omdat hij zich dan niet in moderne opsporingstechnieken (DNA-analyses en dergelijke) hoefde te verdiepen.

Dat het een parodie op de politiedetective of thriller betreft, wordt al snel duidelijk. Het blijkt alleen al uit de naamgeving. De hoofdcommissaris heet Übertrut, is eenarmig, en doet zelf nooit iets, behalve zich uit de voeten maken als er een moord wordt gepleegd. Ze houdt onsamenhangende donderpreken: 'We zitten met twee moorden en geen moordenaar. Kan iemand dat mij, ik bedoel mij dat verklaren als peperkoek in een glazen huisje?' De koffie moet het telkens ontgelden: 'Al sla je me de kalfskop in! Wat een uit de beek geviste koffie!' Zeiks naaste collega's heten Mohamed El Bazaz (de eerste inspecteur in België van Marokkaanse afkomst) en de jonge, niet al te knappe maar ook niet lelijke Selma Compas. En dan is er nog de kneuzige Ivo Broekgat, die verliefd is op Compas en nog bij zijn ouders woont, wat voor terugkerende hilarische taferelen zorgt. Zijn moeder serveert dagelijks vleesbrood, dat hij niet lust maar dat wel in de smaak valt van zijn

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 242

achterlijke broertje, de 'mongool' Freddy ('Vweebwoo! Vweebwoo!').[60]

Weer is er een zaak die opgelost moet worden: een seriemoordenaar wurgt meisjes en laat mysterieuze cijfercombinaties op hun rug achter. Tussendoor wordt vooral veel geouwehoerd op het politiebureau, over koffie, Hugo Claus en Harry Mulisch en vrouwelijke orgasmes ('in 1961, het jaar waarin dit boek zich afspeelt, was het vrouwelijk orgasme een onbeduidend en niet al te lekker ruikend fenomeen waar je maar beter met een boog omheen kon lopen'). En ook dit boek bevat weer metafictionele opmerkingen. Zo wordt Zeiks droom beschreven: 'dada pipapa papapi word gezond lieve tania de metsenaere…het moet goed komen…goed goed goed beter best maar goeder dan goed en bester dan best en beter van de scheter in de veter op de ketelvest van de tira de tomba…'[61] Zoals Brusselmans in *Vergeef mij de liefde* en *Het spook van Toetegaai* al liet zien, is de oplossing van de moord ook in deze semidetective uiteindelijk bijzaak. Een verschil is dat het in *Zeik* wel tot een ontknoping komt, al hangt de wijze waarop die tot stand komt van bizarre toevalligheden aan elkaar: Zeik ontdekt dat de rugnummers van de meisjes verwijzen naar wissels van de Italiaanse voetbalclub FC Chimino, een vondst die overigens niet wordt voorbereid. Het schiet hem gewoon te binnen. De moordenaar wordt gepakt, de champagne ontkurkt en er is weer een opzienbarende zaak opgelost.

In de twee delen die op *Zeik* volgden – *Zeik en de moord op de poetsvrouw van Hugo Claus* (2015) en *Zeik en het lijk op de dijk* (2016) – komen vergelijkbare procedés voor.[62] Net als het genre van de literatuurgeschiedenis en de biografie wordt ook dat van de detective door Brusselmans onttakeld: alle kenmerken die een thriller tot een thriller maken worden hierin op de hak genomen.[63]

Ten slotte nog dit: Brusselmans parodieert niet alleen specifieke romangenres, maar ook het genre van de roman zelf. Wie een roman leest, doet dat met een bepaalde verwachting: er is een beginsituatie, er gebeurt iets en dat komt tot een ontknoping. Er is, met andere woorden, sprake van een plot, hoe mager ook. Zelfs in

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 243

De avonden van Gerard Reve, Brusselmans' lievelingsboek, gebeurt nog iets, terwijl juist de verveling en leegheid van het bestaan centraal staan. Brusselmans parodieert de roman als genre door bewust iedere vorm van een intrige te parodiëren: in *Mank* gaat het om het laten repareren van zijn schoenzool, in *Een dag in Gent* staat één onbelangrijke dag uit het leven van Herman Brusselmans centraal (waarin niets gebeurt: van het moment dat hij wakker wordt totdat Tania terugkomt van haar werk) en in *Mijn haar is lang* gaat de 'ik' op zoek naar een kapper.

Het verst gaat de auteur in *Kaloemmerkes in de zep*. Waar elke normale schrijver zich ervoor inzet om een zo goed mogelijk boek te publiceren, is de hele plot van dit werk erop gebaseerd dat de ik-verteller Herman Brusselmans zich ten doel stelt om een slecht boek te schrijven: 'Het zou de slechtste roman moeten worden die ik ooit heb geschreven, en ik niet alleen, maar om het even wie in de Vlaamse literatuur.' En dat is uiteindelijk de roman die de lezer in zijn handen houdt. Het hele boek door is de auteur er alleen maar op uit het zo spoedig mogelijk te voltooien: 'Ik zit op pagina 114 en moet derhalve nog 65 pagina's schrijven.'[64] Het is zo slecht dat hij er zelfs geen titel voor kan verzinnen, zo benadrukt hij herhaaldelijk. Op die manier schrijft Herman Brusselmans telkens opnieuw 'antiromans', waarin opzettelijk de traditionele conventies van het genre ontwricht worden.

Humor als wapen

Waar komt die onbedwingbare behoefte om humor te gebruiken vandaan en welk doel is ermee gediend? Zoals bij veel humoristische auteurs zorgen de grappen bij Brusselmans voor relativering. Ze zijn voor hem een manier om de last van de werkelijkheid te verlichten. Of zoals de schrijver het zelf in een vraaggesprek verwoordde: 'Humor is een tegenwicht voor ellende, melancholie, nostalgie.'[65] In een ander interview verklaarde hij: 'Ik leef van ab-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 244

surditeit, lach om alles en vind dat iedere grap gemaakt moet kunnen worden. Dat is mijn wapen, mijn buffer tegen alle shit die er gebeurt.'[66]

In zijn romans wordt dat besef een aantal malen gethematiseerd, het meest expliciet in *Poppy en Eddie*. De lezer krijgt het hele boek door het gevoel dat Brusselmans allerlei onzinverhalen vertelt om het maar niet over Tania's voor hem onverteerbare vertrek en haar ziekte te hoeven hebben. Als hem te binnen schiet dat zij bezig is aan haar derde chemokuur, dwingt hij zichzelf aan iets onnozels te denken. Daarop volgt een verhaal over een eekhoorn die Sorento heet en over Connie Palmen die in haar broek poepte toen ze Ischa Meijer voor het eerst ontmoette. Het hele boek door schrijft hij allerlei absurdistische onzin, over zijn zwarte vriendin Paraplubak Bongo Bongo bijvoorbeeld. Zij vraagt hem aan het slot van het boek: 'Wil je eindelijk, éindelijk toch 'ns ophouden met je verdomde fictie?!' Zijn stellige antwoord, tevens de laatste zin van het boek, luidt: 'Nee, dat wilde ik niet.'[67] In die zin zit de kern van zijn schrijverschap vervat: het is de humor die hem voor de wanhoop behoedt. Het maken van grappen is een poging tot zelfbehoud, om zijn verdriet, radeloosheid en cynisme te bezweren.

In *Mijn haar is lang* (2009) schrijft Brusselmans indringend over de laatste momenten en uiteindelijke dood van zijn vader, maar deze passage wordt onderbroken door absurde dialogen die hij bij de kapper opvangt, zoals over een vrouw die vertelt dat ze vreemdging met de postbode ('Een dronkenlap eerste klas, maar hij kon met m'n poes spelen als niemand anders.').[68] Datzelfde zien we terug in *Van drie tot zes* (2011), waarin hij Tania's vertrek probeerde te verwerken. Deze fictieve roman bevat echter veel humoristische passages, maar als hij voltooid is, lezen we: 'Dit was het enige mogelijke einde van het verhaal van Willem Zundap, en de schrijver van dat verhaal, in de jaren tachtig heel beroemd maar nu een nietige sukkel, staart in wanhoop voor zich uit.'[69]

Juist de steeds terugkerende afwisseling tussen onzin en serieuze, melancholische passages kenmerkt Brusselmans' schrijver-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 245

schap. Hij lijkt ervoor in de leer te zijn geweest bij Gerard Reve, bij wie dat vooral in de stijl tot uiting komt. Na ernstige, sacrale zinnen volgen dikwijls banale, platvloerse woorden ('Want onbegrijpelijk groot zijn al Uw werken: / Gij, Die het wezen gemaakt hebt / dat van achteren een kut en van voren een staart heeft.').[70] Bij Brusselmans zit de afwisseling niet in de stijl, maar in de inhoud. Net als bij Reve kan de ernst echter niet zonder de humor. Mensen die Brusselmans vragen wanneer hij eens een serieus boek gaat schrijven, waarin hij alle joligheid weg laat, snappen niet waar het hem om te doen is. Het is precies zoals hij in *Het zinneloze zeilen* al schreef: 'Bij de lach hoort een traan, weet je wel.'[71] Dat maakt Brusselmans een romantisch auteur.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 246

III

IMAGO

8

Zijn haar is lang

Persoonlijkheidscultus en imago

'Je kunt zeggen: imago, imago, waar jij je godverdomme wat van aantrekt. Toch mag je de kracht van het imago niet onderschatten.'[1]

'Het is ondertussen bekend, ik ben daarin ook bescheiden, de beste minnaar is iets overdreven, maar ik ben de beste beffer van Vlaanderen.' Zo presenteerde Herman Brusselmans zich in 2009 aan tafel bij Matthijs van Nieuwkerk in *De Wereld Draait Door*. Vanaf dat moment zou er in het populaire programma regelmatig naar zijn orale kunsten worden geïnformeerd. Een paar seizoenen later legde hij, op verzoek van Van Nieuwkerk, uit dat hij ermee was opgehouden ('Ik was het zat om te beffen'), omdat hij dat tweeëndertig jaar lang op regelmatige basis – twee keer per dag – had gedaan. Op de vraag van tafeldame Georgina Verbaan of hij nooit RSI in zijn tong had gekregen, antwoordde hij: 'Ik hoor niet wat je zegt, want ik zit net te denken dat ik jou wel eens zou willen beffen eigenlijk.'[2]

Wat in DWDD gebeurt, is niet bijzonder: ook in andere televisieprogramma's wordt een stereotiep beeld gecreëerd van de auteur, die er niet voor terugdeinst om schokkende dingen te zeggen. Zelfs wie nog nooit een boek van hem gelezen heeft en dat ook nooit zal doen, weet dat Brusselmans die grofgebekte schrijver is – en daar heeft hij, zoals we zullen zien, ook zelf de hand in gehad.

Zijn imago heeft ook een keerzijde: het is er medeverantwoordelijk voor dat Brusselmans minder serieus wordt genomen in het literaire leven. De verbazing is telkens groot als hij bij hoge uitzondering genomineerd wordt voor een literaire prijs, zoals toen hij in 2013 de longlist van de AKO-literatuurpijs haalde met *Watervrees tij-*

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 249

dens een verdrinking en in 2017 de longlist van de Libris Literatuur Prijs met *De fouten*. Brusselmans ziet er dan ook in eerste instantie niet uit als een prototypische literaire schrijver – van het kaliber Harry Mulisch, die een mythische statuur rondom zijn persoonlijkheid creëerde.[3] Lang was Brusselmans' antiliteraire imago een voordeel, omdat hij zich ermee kon afzetten tegen de gevestigde orde. Niet voor niets gaat hij in zijn werk, zoals we in hoofdstuk 6 hebben gezien, tekeer tegen 'elitaire' schrijvers als Hugo Claus, Harry Mulisch en Arnon Grunberg. De laatste jaren, nu hij ouder wordt, lijkt zijn imago zich echter ook tegen hem te keren.

Dat vond zijn uitgeverij ook. Die belegde in 2015 in Antwerpen een bijeenkomst om te zien of Brusselmans' imago aanpassing behoefde, zodat hij serieuzer genomen zou worden. Enkele deskundigen voorzagen hem een middag lang van adviezen, vooral met betrekking tot zijn uiterlijk. Had hij eerder altijd te horen gekregen dat zijn lange haar zijn handelsmerk was, nu adviseerde men hem om het te kortwieken en om nette pakken te gaan dragen. Publiceren in 'flutblaadjes' als *Story* en *Nieuwe Revu* kon hij beter achterwege laten. Dat gold ook voor het op de foto gaan met Bekende Vlamingen. Bovendien moest hij zich politiek geëngageerder betonen door zijn mening over actuele gebeurtenissen in de wereld via Twitter en Facebook te openbaren en door foto's op Instagram te plaatsen. Brusselmans was erdoor overvallen, maar besloot al snel om er geen gehoor aan te geven.[4]

Het gaat niet te ver te stellen dat Brusselmans een literair merk is geworden.[5] Zonder twijfel is hij een auteur met een *branded identity*, met een voor iedereen herkenbaar imago. Daarbij hebben niet alleen de media een rol gespeeld, maar ook de schrijver zelf. De term is oorspronkelijk afkomstig uit de marketingwereld. Grote bedrijven denken na over het beeld dat zij van zichzelf willen neerzetten tegenover de consument. Wat zij nastreven, hoeft niet te stroken met het beeld dat consumenten daadwerkelijk hebben. Er is dan ook een verschil tussen het gewenste beeld (*branded identity*) en de manier waarop een bedrijf overkomt (*brand image*). Deze begrip-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 250

pen kunnen ook worden overgeheveld naar het literatuurwetenschappelijke onderzoek. Ze lijken op het onderscheid dat gemaakt wordt door de Zwitserse literatuursocioloog Jérôme Meizoz, die over *posture* (als synoniem voor auteursrepresentatie) geschreven heeft. Enerzijds is er het beeld dat auteurs van zichzelf uitdragen in het literaire veld (autorepresentatie), anderzijds wordt er ook een beeld gecreëerd door derden, zoals critici, journalisten, academici, boekverkopers en uiteraard televisiemakers (heterorepresentatie).[6]

In het geval van Brusselmans kan er geen duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen deze twee vormen van auteursrepresentatie: de wijze waarop hij zich in de media presenteert (en waarop hij in de media wórdt gerepresenteerd) komt overeen met zijn presentatie in zijn boeken. Welke strategieën gebruikt hij in zijn werk om de aandacht op zichzelf te richten? Welk beeld construeert de auteur al jarenlang van zichzelf? En uit welke elementen is zijn *branded identity* opgebouwd?

Het begin van de Brusselmans-cultus

Al vroeg in zijn schrijversloopbaan moet Herman Brusselmans ingezien hebben dat het creëren van een persoonlijkheidscultus zijn roem en daarmee ook de verkoop van zijn boeken zou kunnen bevorderen. In zijn vroegste werken, *Het zinneloze zeilen* (1982), *Prachtige ogen* (1984) en *De man die werk vond* (1985), is daar nog geen sprake van, al werd in de kritiek al meteen verklaard dat de auteur schreef over zelf beleefde gebeurtenissen. Vooral naar aanleiding van *De man die werk vond* werd meermalen opgemerkt dat Brusselmans, net als Louis Tinner, als bibliothecaris in Brussel werkzaam was. Uit alle drie de boeken rees al duidelijk het beeld op van een getroebleerde figuur, die de wereld om zich heen met cynisme beziet, en die niet in staat lijkt om er deel van uit te maken.

Voor het eerst begon de schrijver zijn persoonlijkheidscultus ex-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 251

pliciet te bevorderen in *Heden ben ik nuchter* (1986). Dat deed hij door zichzelf een rol te geven in een gefictionaliseerde roman, geschreven in de derde persoon. Die techniek had hij naar eigen zeggen afgekeken van zijn collega-auteur Walter van den Broeck. In zijn roman *Lang weekend* (1968) laat deze de hoofdpersoon, Hector de Waegenmackere, op een gegeven moment kennismaken met 'Walter van den Broeck, de jonge, talentvolle, Vlaamse schrijver'.[7] Brusselmans heeft zijn waardering voor deze Vlaamse collega nooit onder stoelen of banken gestoken. Nog in 2016 publiceerde hij een lovend nawoord bij een nieuwe herdruk van de roman die hem liet kennismaken met de techniek die hij achttien jaar later zelf zou beproeven: 'Als ik in m'n roman uit 1986, *Heden ben ik nuchter*, het personage Herman Brusselmans laat opdraven, dan hoeft niemand zich af te vragen waar ik desbetreffend de mosterd heb gehaald.'[8] Toch vormde dit bij Brusselmans slechts de opmaat naar een veelomvattender persoonlijkheidscultus.

Heden ben ik nuchter beschrijft het leven van Eduard Kronenburg: zijn werk op kantoor, zijn angsten en onzekerheden, zijn drankzucht, zijn gevoelens voor het meisje Valium op zijn werk en de allesverzengende liefde voor zijn geïdealiseerde vrouw Gloria – over wie de lezer aan het einde van het boek overigens tot de ontdekking komt dat ze alleen in het brein van de hoofdpersoon bestaat.

De roman speelt zich af tegen de achtergrond van de Iddergemse Tovenaarsfeesten. In de kroeg, waar een slemppartij gaande is, ontmoet Eduard een persoon die hem vaag bekend voorkomt: 'Hij was in verschoten jeans gekleed, droeg een baard van een dag of drie, vier, haar lang in de nek, en zoog met heel korte tussenpozen, doch niet op nerveuze wijze, aan een sigaret, en als die opgerookt was aan een volgende.' De jongeman, die met een 'ironische betrokkenheid' rondkijkt, een 'cynisch trekje' rond zijn ogen heeft en een ironisch 'monkellachje' rond zijn mond, wordt door Eduard onmiddellijk bestempeld als een klootzak. Hij realiseert zich immers dat deze figuur een concurrent vormt in de liefde voor Valium. Op een gegeven moment trekt de vreemdeling zich terug om in een steeg-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 252

je te gaan pissen. Het is dan pas dat Eduard van Valium zijn naam verneemt: 'Is Herman naar huis of zo?'[9]

Een paar bladzijden verderop maakt Eduard ten slotte kennis met deze Herman-zonder-achternaam, die de ene na de andere Kriek drinkt, en met zijn schitterende vrouw, die Gerdox blijkt te heten. In haar herkent Eduard zijn droommeisje ('"Jezus, en wat is dat nu weer," mompelde Eduard, "wat een prachtvrouw. Mijn Gloria in persoon..."'). Uiteindelijk raken Herman en Eduard in gesprek over drank en vrouwen. De eerste blijkt Eduard een 'patente gast' te vinden. Beiden voelen ze medelijden met de trieste personen in hun omgeving en zijn ze zich bewust van hun imago. In de woorden van Herman: 'Stoer doen, jeans en zonnebrillen dragen, of dure pakken, witte zijden sjaaltjes en een borsalino. De vrouwen willen imponeren, bier zuipen, kettingroken en soms een shitsigaret, de mooiste zijn, de beste zijn, de speciaalste zijn. En dat allemaal om niet in huilen uit te barsten.' Deze Herman blijkt een boek op zijn naam te hebben gezet, *Prachtige ogen* getiteld, en beschouwt het schrijven als therapeutisch. Gerdox wordt door hem getypeerd als de vrouw die zijn leed voor hem draagt, hetgeen Eduard doet beseffen: 'Die Gerdox is er zo een [...] om twee minuten lang verliefd op te zijn. Dan al is de verliefdheid over en is er diepe liefde, die voor eeuwig duurt. Net als Gloria...'[10]

Het is niet voor het laatst dat Herman Brusselmans in *Heden ben ik nuchter* optreedt. Tijdens een ruzie schreeuwt Valium Eduard toe dat hij last heeft van hoogmoedswaanzin: 'Weet je op wie je lijkt? Op Herman Brusselmans!' In het laatste deel van het boek, als Eduard weer in de kroeg zit, volgt andermaal een ontmoeting met zijn schepper, die over zichzelf opmerkt: 'Ik ben Herman Brusselmans. Twee keer man in m'n naam en nog veel last met de vrouwen.' Op pagina 147 wordt het personale vertelperspectief plotseling doorbroken en neemt een ik-verteller (de schrijver van het boek?) het gedurende korte tijd over: ''t Leek me wel een geschikte knul, die Eduard.'[11] Aan het einde rijdt Eduard met Brusselmans mee in diens Porsche naar Brussel, waar hun wegen zich ten slotte scheiden.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 253

In de roman die hierop volgde, *Zijn er kanalen in Aalst?* (1987), zou de auteur deze techniek herhalen. Ook in dit boek is Eduard Kronenburg de hoofdpersoon, en ook hier komt hij Herman Brusselmans tegen. Terwijl hij met iemand van zijn werk op een Brussels terras zit, wordt hij op de schouder getikt: '"Godverdomme, Brusselmans" riep Kronenburg verrast. "Kijk nu 's, Brusselmans himself!"' De schrijver wordt gekarakteriseerd als iemand die hij een paar keer ontmoet had in Iddergem, waar beiden gewoond hadden: ''t Was een schrijver van nu en dan een roman en hij had een schitterende vrouw die Gerdox heette. Verder had hij een gezicht dat surrealistische schilders tot model diende en zoop hij zich verloren.' Brusselmans gaat gekleed in een stukgewassen spijkerbroek en draagt een shirt waarvan de tekst niet goed leesbaar is vanwege zijn 'lange dikke haar'. Hij maakt een licht bezopen indruk en rookt de ene sigaret na de andere. Ditmaal wordt hij niet vergezeld door zijn vrouw Gerdox, maar door een 'helblonde schoonheid' in een minirokje, die alle mannen op het terras doet watertanden. Terwijl Eduards collega Kamiel indruk op de blondine probeert te maken, raakt Eduard in gesprek met Brusselmans over de troost die een vrouw kan bieden in een leven dat zinloos is: 'Het gaat eeuwig door. Maak je gewoonweg geen zorgen. Adem en lijd pijn en kreun van verrukking en zoek naar het geluk zoals een hond naar z'n staart die ze bij de geboorte afgehakt hebben.'[12] Na een kort oponthoud vertrekt de schrijver weer even onverwacht als hij was opgedoken. Aan het einde van de roman lijken Kronenburg en Brusselmans ten slotte te versmelten, als de eerste het besluit neemt zijn ontslag in te dienen en beroepsschrijver te worden.

In *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989), dat op *Zijn er kanalen in Aalst?* volgde, lijkt de versmelting tussen personage en schrijver definitief voltooid. De auteur stapt hierin over van de derde op de eerste persoon; het hoofdpersonage heet niet langer Eduard Kronenburg, maar Herman Brusselmans. Verder bevat dit boek precies dezelfde ingrediënten als de vorige twee: zijn liefde voor Gloria en Mabiche,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 254

zijn overmatige drank- en sigarettengebruik, het piekeren over zijn schrijverschap en de meisjes die in zwijm vallen als ze hem zien (of de fantasieën die de schrijver daarover heeft), het spel met fictie en werkelijkheid en de nadruk op zijn persoonlijkheidscultus. De personages uit *Zijn er kanalen in Aalst?* bellen de hoofdpersoon – Brusselmans dus, niet Kronenburg – op een gegeven moment in het boek zelfs op om hem te melden dat ze het boek hebben gelezen, waarmee een fictieve roman in een semiautobiografisch boek tot autobiografie verheven wordt. Een knipoog is dat in *Dagboek van een vermoeide egoïst* een zekere Kronenburg opduikt, die de schrijver als een soort boekhouder helpt met het vastleggen van diens leven. Aan het einde van het boek, in een lange kroegscène, komt bovendien het personage 'De Bezopene' voor, die Eduard heet. Brusselmans speelde dus een spel met zijn lezer, die wel moest concluderen: Kronenburg en Brusselmans lijken op elkaar.

Door zichzelf een bijrol te geven in *Heden ben ik nuchter* en *Zijn er kanalen in Aalst?* bevorderde Brusselmans, in een tijd dat hij nog niet zoveel op televisie verscheen, de cultus rondom zijn persoon in zijn werk. Hij zette een duidelijk imago van zichzelf neer: dat van een antiburgerlijke, bohemienachtige, drinkende, kettingrokende, zelfverzekerde, zich niets van maatschappelijke regels aantrekkende schrijver, die succes heeft bij mooie meisjes, literatuur nodig heeft om de ellende van zich af te schrijven en die alleen troost vindt in de armen van zijn grote liefde, die hij echter ook kwetst en van zich afstoot. Het is een iconisch beeld dat hij vanaf dat moment zou blijven uitdragen.

Zo creëerde hij zelf al vroeg de Brusselmans-cultus. Overigens is een dergelijke literaire techniek niet uniek. Ook andere Nederlandse schrijvers gaven door middel van hun werk, in combinatie met hun publieke optredens in de media, een stimulans aan hun persoonlijkheidscultus. Inmiddels is de grote Gerard Reve-show, de Harry Mulisch Mythe en de Boudewijn Büch-komedie al bestudeerd.[13] Alle drie groeiden ze hierdoor uit tot iconen van de literatuur met een voor iedereen herkenbaar imago. Hun namen vielen,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 255

in de woorden van Mulisch-biograaf Sander Bax, in toenemende mate samen met een 'vast patroon aan betekenissen en met een iconisch beeld'. Vanzelfsprekend verwees de naam nog wel naar het individu, maar het beeld dat van de schrijver ontstond groeide uit tot een 'eenduidige en clichématige representatie, tot een karikatuur'. Dat gaat ook op voor Herman Brusselmans.

De paradox van blootgeven en verhullen

Herman Brusselmans is misschien wel de openhartigste schrijver uit de Nederlandse literatuur. Gêne lijkt hij niet te kennen. In interviews op televisie deinst hij er niet voor terug om intieme zaken te delen. In 2012 vertelde hij in *De Wereld Draait Door* dat hij semi-impotent is, als gevolg van het sinds zijn negende roken van drie pakjes sigaretten per dag. Gelukkig bracht Viagra uitkomst, zo bekende hij, al waren er ook bijwerkingen: 'Dat wil zeggen dat je een lichaamstemperatuur hebt van 58 en een hartslag van 620. De eerste keer dat ik het gebruikte, midden in de winter, het was min zes graden, en ik ben op mijn balkonnetje gaan liggen, seminaakt, om bij te komen van die Viagra. Maar ik had wel goed geneukt, dat wel.'[14] Sindsdien zou hij geregeld over zijn erectieproblemen spreken. Veel dag- en weekbladen schreven hier met verbazing over. Seksuologen staken de loftrompet over de schrijver, omdat hij dit taboeonderwerp bespreekbaar maakte. Toch was het voor de Brusselmans-lezer niet nieuw wat hij hoorde, want in zijn boeken vindt men sinds jaar en dag vergelijkbare ontboezemingen. Al decennialang laat hij zijn lezers delen in allerlei intieme zaken, zoals de erotische relatie met zijn vrouwen en vriendinnen, hun ruzies, zijn onzekerheden en ook zijn eigen stoelgang.

Het is een van de kenmerken van Brusselmans' werk: de suggestie van intimiteit. Men zou met betrekking tot zijn (semi)autobiografische romans kunnen spreken van een *hermeneutic of intimacy*. Die term werd gemunt door de anglist Tom Mole in *Byron's Romantic*

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 256

Celebrity: Industrial Culture and the Hermeneutic of Intimacy (2007). In dat boek poneerde hij de stelling dat de Engelse dichter Lord Byron er als een van de eerste auteurs in slaagde een literaire celebrity te worden, omdat hij zijn naam tot een merk, een *brand name* of *branded identity*, wist om te vormen, dat door iedereen herkend werd en bepaalde associaties teweegbracht. Daarin speelde in de eerste plaats Byrons publieke verschijning een rol: zijn bleke gelaat in combinatie met het donkere haar en zijn aristocratische maar ook – mede door zijn horrelvoet – demonische voorkomen. Dit uiterlijk speelde een prominente rol binnen de visuele cultuur van zijn tijd. Geen dichter werd al tijdens zijn leven vaker in beeld gebracht dan hij. Byron is wel de meest geschilderde auteur van zijn generatie genoemd. Acht jaar voor zijn dood werd er zelfs een wassen beeld van hem gemaakt door de befaamde Madame Tussaud.[15]

Volgens Tom Mole hing het feit dat Byron een *branded identity* verwierf ook nog met iets anders samen: met zijn werk. Daarin wist hij de suggestie te wekken dat er sprake was van een bijzondere, intieme band tussen hemzelf en de lezer, een 'impression of unmediated contact': 'It worked by suggesting that his poems could only be understood fully by referring to their author's personality, that reading them was entering a kind of relationship with the author and that that relationship resembled an intimate connection between individuals.' Byrons gedichten werden door de lezers beschouwd als 'gecodeerde' berichten die begrepen konden worden door lezers die gevoelig genoeg waren om ze te ontcijferen, om ze echt te begrijpen. Zo fungeerden ze als 'communications between intimates'. Wie zijn poëzie las, kreeg het gevoel dat de dichter zich blootgaf en dat men door zijn werk toegang kreeg tot diens persoonlijke leven, alsof men een inkijkje kreeg in een geheim dagboek of een blik mocht werpen door het sleutelgat. Lezers voelden zich hierdoor persoonlijk aangesproken. Dat wakkerde volgens Mole Byrons *celebrity apparatus* aan. Het vereiste wel een romantische leesstrategie, een 'understanding of subjectivity', die zich volgens Mole in de vroege negentiende eeuw ontwikkelde.[16]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 257

Dat er in het geval van Herman Brusselmans sprake is van een visuele cultuur, zal geen verbazing wekken. Hoe kan het ook anders in de huidige tijd? Het aantal afbeeldingen dat van hem bestaat is schier eindeloos. Brusselmans is een auteur die handig gebruik weet te maken van de mogelijkheden die de moderne media (vooral de televisie) hem bieden bij het promoten van zijn werk en auteurschap.

Verrassender is het misschien dat we in het geval van Brusselmans eveneens een hermeneutiek van de intimiteit aantreffen. Zijn werk staat in dat opzicht in een romantische traditie en vereist eveneens een subjectieve leeshouding. Dat suggereren van intimiteit zien we vooral in zijn semiautobiografische werken, waarin hij over zijn leven verhaalt, hoewel hij ook in zijn fictieve romans – doordat hij die doorspekt met metafictionele opmerkingen (vergelijk hoofdstuk 7) – nabijheid creëert. Die ogenschijnlijke openhartigheid is ook precies wat bewonderaars zo in Brusselmans waarderen.

Inderdaad lijkt Brusselmans in zijn werk zeer oprecht. Dat wordt versterkt door de autobiografische strategieën die hij toepast. Zijn boeken bevatten veel 'echtheidssignalen' die de lezer de illusie geven dat ze zuiver autobiografisch gelezen moeten worden.[17] Het vaak door hem gebruikte ik-vertelperspectief geeft zijn werk het karakter van een egodocument. Daar komt nog bij dat de hoofdpersoon doorgaans Herman Brusselmans heet en een beroemd schrijver is, met lang haar en een sigarettenverslaving. Zijn boeken spelen zich negen van de tien keer af in zijn woonplaats Gent. Vaak komt zelfs de straat waar hij woont – Oudburg – ter sprake en drinkt de ik-figuur koffie bij Aba-Jour, dat echt bestaat. Bovendien voert Brusselmans in zijn werk steevast herkenbare en bestaande figuren op, zoals zijn vrouwen Gerda (Gloria), Tania (Phoebe), Manon (Melissa), zijn vriend Erik Meynen (De Meeuw) en zijn hond Woody en later Eddie.

Al zijn boeken doorspekt hij met persoonlijke feiten: zijn geboortejaar, informatie over zijn broer, die alcoholicus en failliet is, en zijn zus die in scheiding ligt, zijn jeugd op het Vlaamse platte-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 258

land, zijn vader en moeder, het opgroeien in Hamme, et cetera. *Vergeef mij de liefde* (2000) bevat zelfs een illustratiekatern met foto's die het verhaal ondersteunen en het echtheidsgehalte ervan helpen bevorderen: van hemzelf (ernstig, lachend, wandelend met de hond), van zijn Yamaha-motor, van een e-mail en enkele brieven die hij in het boek verstuurt en van enkele Gentse stadstaferelen.

Daar komt nog bij dat zijn boeken vrijwel altijd een chronologisch tijdsverloop bevatten.[18] Het beste voorbeeld daarvan is *Een dag in Gent* (2008), waarin één dag uit zijn leven centraal staat: vanaf het moment dat hij wakker wordt totdat hij naar bed gaat. Maar ook zijn andere boeken hebben een dagboekachtig karakter, waarin het chronologische tijdsverloop intact blijft. Op die manier geeft Brusselmans zijn werk een soort 'waarheidsaanspraak' – de illusie dat wat hij schrijft echt is.[19]

Die suggestie van intimiteit en autobiografie wordt nog versterkt doordat de schrijver allerlei privézaken een plek geeft in zijn boeken, vaak met betrekking tot seksualiteit. Zo beschreef hij in *Zijn er kanalen in Aalst?* een scène met Gloria, met details als: 'In het bed kuste ze hem overal, ze betastte hem, ze belikte hem, ze bracht hem tot een orgasme. Z'n zaad vloeide tussen haar kleine borsten.'[20] In *Vlucht voor mij* (1990) maakt Brusselmans de lezer deelgenoot van zijn angst als hij ontdekt dat hij een zwarte tong heeft, totdat Gloria de oorzaak daarvan ontdekt: 'Ik weet het! Tijdens het voorspel heb jij m'n kut willen likken terwijl ik m'n slipje nog aan had! En toen liep ik al zo heet, was ik al zo vochtig – ik kwam bijna al klaar! – dat het zwart van m'n broekje heeft afgegeven op je tong!!'[21]

In *Ex-minnaar* (1993) schrijft hij voor het eerst over zijn liefde voor Tania/Phoebe en neemt hij de lezer mee naar de slaapkamer als hij schrijft over haar tattoo ('het kleine rode roosje boven het rechterschouderblad') en haar 'moedervlekjes en bijkans onzichtbare littekentjes en andere oneffenheidjes'.[22] Zo wordt de lezer een blik gegund op de naaktheid van zijn vriendin in de slaapkamer. In *Autobiografie van iemand anders* (1996) vertelt hij de lezer dat Phoebe heeft opgebiecht dat ze 'geneukt' heeft met een ander, en dat hij ermee

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 259

worstelt of hij haar nog wel kan vertrouwen.[23] *Logici voor idioten* (1997) bevat de bekentenis dat hij uitslag op zijn penis heeft, zodat hij zich afvraagt of Phoebe is vreemdgegaan. Even later is de uitslag verdwenen en volgt een beschrijving van hoe zij hem oraal bevredigt, zodat Phoebe al spoedig in het bezit is van een 'ondergespoten snoet'.[24] En in *De kus in de nacht* (2002) laat hij de lezer een scène in de woonkamer meebeleven die drie pagina's beslaat en die realistisch overkomt omdat die vermengd wordt met huiselijke details (zoals een kop koffie die Tania tijdens de amoureuze handeling voor hem bereidt).[25]

Na zijn breuk met Tania bleef hij over zijn seksleven schrijven: eerst over het gebrek daaraan en later – toen hij een relatie kreeg met Melissa Janssens – over de impuls die dit tamelijk jonge meisje daaraan gegeven had. In *Poppy en Eddie en Manon* bekent hij dat hij weliswaar lange tijd zo impotent was geweest als een 'gecastreerde brandweerman', maar dat de roede zich dankzij Manon weer verheft 'tot hemelse hoogte, waar ik verder over zwijg, want het geeft toch zeker geen pas om in een wereld als deze te praten over zoiets dat dusdanig tot de privé- en taboesfeer behoort als een slappe lul'. Toch weerhield hem dat er niet van om over zijn seksuele omgang met Manon te schrijven en de erectiestoornissen die daarbij zo nu en dan de kop opstaken en die soms met Viagra en andere pillen (gedeeltelijk) verholpen werden. Ook als er geen seks aan te pas kwam, omdat Manon haar maandstonden had of omdat ze vanwege haar flatulentie niet wilde blijven slapen, lezen we daarover in Brusselmans' boek.[26] Melissa was overigens *not amused* dat hij zulke privézaken in de openbaarheid slingerde. Maar voor hem was dat geen reden om zulke intimiteiten niet te publiceren.

Maar het zijn niet alleen erotische onderwerpen waarover Brusselmans openhartig schrijft. In *Dagboek van een vermoeide egoïst* stelde hij de kinderwens van zijn vrouw Gloria en hemzelf aan de orde, en bekende hij dat ze al vier jaar zonder enige vorm van voorbehoedsmiddel sliepen: 'En nog steeds zijn we met z'n tweeën in huis.'[27] Ook zijn eigen angsten en depressies worden in de boeken breed

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 260

uitgemeten. In *De kus in de nacht* maakt hij de lezer deelgenoot van een geheim hieromtrent: 'Niemand hoeft te weten dat ik nog altijd Trazolan en Xanax slik, dat ik hersenscans heb ondergaan, dat ik kortelings achttienduizend frank heb betaald aan een cardioloog, dat ik onder behandeling ben van een chiropractor die ik binnenkort de bons geef, dat ik niet met m'n motorfiets durf te rijden.'[28] In andere boeken komen zijn gezondheidskwalen, fysiek en mentaal, eveneens uitvoerig aan de orde.

Over zijn leven met Tania/Phoebe/Poppy heeft Brusselmans in menige roman een boekje opengedaan – en niet alleen met betrekking tot hun seksleven. In *Autobiografie van iemand anders* lezen we over de nieuwe schoenen die ze heeft gekocht.[29] Aan het begin van *Een dag in Gent* beschrijft hij hoe hij een bad neemt en met Tania ontbijt ('een bord met spek en twee boterhammen' plus een kopje Lipton-thee erbij), wat ze bespreken en hoe ze afscheid van elkaar nemen als zij naar haar werk gaat.[30] Het biedt de lezer een inkijkje in het privéleven in huize Brusselmans. Ook nadat Tania en hij uit elkaar waren gegaan, bracht hij verslag uit van hun pijnlijke ontmoetingen, waarbij hij onaardig deed en zij soms in tranen uitbarstte.[31] Als zij kanker blijkt te hebben en chemotherapie moet ondergaan, beschrijft hij hoe ze een pruik draagt en de ziekte doorstaat.[32]

Zo stelt Brusselmans zijn op *human interest* beluste volgers keer op keer in staat intieme gebeurtenissen uit zijn leven in geuren en kleuren mee te beleven. Of dit alles echt gebeurd is of niet, doet er eigenlijk niet zoveel toe. Het gaat erom dat de auteur de suggestie wekt dat het zo is. Veel lezers hebben de indruk dat Brusselmans geen onderwerpt schuwt. Jan Van Herreweghe, een Vlaamse Brusselmans-fan en -verzamelaar, verwoordt het zo: 'Wat ik in Herman Brusselmans apprecieer is zijn openhartigheid – hij legt als het ware zijn leven op straat. Dat illustreert enerzijds de kwetsbaarheid waarmee hij zich opstelt, anderzijds schept dat het gevoel van herkenbaarheid en betrokkenheid.'[33] Van Herreweghe heeft dus het gevoel dat de schrijver zich in de ziel laat kijken. Dat is precies

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 261

de *hermeneutic of intimacy* die Brusselmans' werk bevat. Steeds weer wordt het voyeurisme van de lezer, zijn behoefte aan persoonlijke details, bevredigd, omdat hij in elke roman nieuwe brokjes privé-informatie over de auteur krijgt toegeworpen. Daardoor voelt het alsof hij een dagboek in handen heeft, al is hij niet blind voor de vele gefictionaliseerde fictieve passages die zijn boeken ook bevatten.

Wie een autobiografie publiceert, zo stelt de Franse geleerde Philippe Lejeune, sluit als het ware een overeenkomst, een pact, met de lezer, die ervan overtuigd moet raken dat de auteur van het boek dezelfde is als de verteller in het verhaal en dat diens relaas een verslag bevat van zijn persoonlijke leven.[34] Enerzijds suggereert Brusselmans dat voortdurend in zijn boeken, zoals we hierboven hebben gezien. Anderzijds laat hij ook regelmatig doorschemeren dat zijn werk een constructie is en dat hij niet van plan is het achterste van zijn tong te laten zien. Het lijkt alsof hij zich volledig blootgeeft, maar veel vertelt hij ook niet. Zo lezen we vrijwel nooit dát hij schrijft. Hij is weliswaar auteur, maar de schrijfactiviteit zelf wordt haast nooit beschreven ('Dat komt omdat aan een boek schrijven zeer geheim is, en privé. Niemand heeft er zaken mee.'[35]). Zo zijn er meer taboeonderwerpen in zijn werk.

Soms doorbreekt de schrijver bewust het autobiografische pact dat hij met de lezer lijkt te hebben gesloten. Dan laat hij doorschemeren dat hij zich niet helemaal blootgeeft en dat men niet alles moet geloven wat hij schrijft. Op zulke momenten worden de echtheidssignalen afgewisseld met fictionaliteitssignalen.[36] In *Dagboek van een vermoeide egoïst* schrijft hij dat hij het weliswaar voortdurend over zijn vrouw Gloria heeft, maar dat er weinig concreets over haar gemeld wordt: 'Ik bedoel: natúúrlijk kan ik honderden verhalen over haar vertellen, maar wat ik vrees is dat, als ik die verhalen zou vertellen, dat Gloria al te veel een romanpersonage zou worden.'[37] Het tegendeel was natuurlijk waar: juist door zoveel over haar weg te laten bleef ze een fictieve figuur – zijn muze. *Ex-minnaar* bevat een emotionele beschrijving van de eerste keer dat hij het aandurft

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 262

het graf van zijn moeder te bezoeken, maar nadat we daar uitvoerig over hebben gelezen, bekent de ik-figuur dat hij de begraafplaats nog helemaal niet bezocht heeft.[38] Zo laat hij merken dat zijn werk een constructie is.

Daar komt bij dat Brusselmans door middel van het metacommentaar expliciet vermeldt dat hij niet bereid is zich bloot te geven en in zijn werk een masker draagt om te verhullen wie hij echt is. Al in *Logica voor idioten* (1997) schreef hij dat lezers niet moesten denken dat ze hem konden leren kennen door zijn boeken te lezen: 'Tja, die kunnen leugens krijgen zoveel ze weten te verstouwen. Oneindig veel. Al mijn leugens zijn waarheden voor hen.' Verderop verklaart hij zelfs dat telkens als hij geïnterviewd wordt, hij een masker opzet: dat van de 'doorgewinterde beroemde schrijver'.[39]

In *Vergeef mij de liefde* wordt het autobiografische pact voortdurend verbroken, meestal op een moment dat Brusselmans juist iets intiems heeft beschreven, zoals een seksscène met Phoebe: 'Verder houd ik hierover mijn mond, ik ben niet het soort schrijver dat de seksuele relatie met z'n eigen wijf te grabbel gooit. Wie heeft er zaken mee?' Wat hij in zijn leven met Phoebe bespreekt, gaat de lezer niets aan ('We praatten over allerlei dingen die te privé waren om ze hier weer te geven'), maar daarna vertelt hij wel tot in detail over hun erotische handelingen, inclusief 'glinsterende foef' en het wassen van zijn 'eikel met een warm washandje'. Even verderop in het boek heet het expliciet: 'Ik ben niet het soort schrijver dat de poorten van zijn leven opengooit en roept tegen zijn lezers: "Treedt binnen, lieve mensen, en doet alsof u thuis bent." De poorten blijven dicht. De pot op met mijn lezers.' Zijn werk is naar eigen zeggen autobiografisch, maar: iedere autobiograaf heeft het recht een leugenaar te zijn.[40] Zulke opmerkingen komen we ook tegen in de boeken die Brusselmans hierna nog publiceerde, bijvoorbeeld in *Poppy en Eddie*, waarin hij verklaart dat de honderden bladzijden die zijn oeuvre omvat over zijn masker gaan en dat hij slechts in een fractie daarvan zijn ware gelaat laat zien.[41]

Zo creëert hij een permanente paradox tussen blootgeven en

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 263

verhullen, waarmee hij het mysterie rond zijn persoon vergroot. Het fascinerende is dat dit in zijn werk ook gethematiseerd wordt.

Reve als inspiratiebron

We hebben gezien dat Brusselmans in zijn vroege werk de cultus rondom zijn eigen persoon aanwakkerde door zichzelf op te voeren als personage in schijnbaar fictieve romans. In zijn latere werk doet hij eigenlijk het tegenovergestelde: hij wekt de indruk dat wat hij schrijft direct aan zijn eigen leven ontleend is, maar voegt daar tegelijkertijd een portie fictie aan toe. Doordat het niet altijd duidelijk is wat waar is en wat niet, speelt hij een spel met de lezers. Het doet denken aan het werk van Gerard Reve, die zijn lezers ook van alles op de mouw spelde. Zo beweerde Reve, onder meer in *Een circusjongen* (1975), dat hij bevriend was met de 'Hoogverheven Vorstin' (Juliana), die volgens hem een bewonderaarster van zijn werk was. In 1996 haalde Reve de Nederlandse dagbladpers door op te merken dat hij na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië had gevochten. Hij beweerde dat hij op Sumatra als dienstplichtig kapitein leiding had gegeven aan een Nederlandse artilleriegroep.[42]

Een week later onthulde het ANP dat Reve helemaal niet in militaire dienst was geweest en nooit mee had gevochten tijdens de politionele acties. Pas in 1979, ver na de Indonesische onafhankelijkheid, was hij voor het eerst in Indonesië geweest. Voor de 'Volksschrijver' maakte het geen verschil: 'Feit is toch wat ik u verteld heb? Ik vertel wat er bij me opkomt, wat ik voor me zie. Of het nu waar is of niet, dat maakt toch geen moer uit?'[43] Zo mythologiseerde Reve zijn leven en stimuleerde hij de cultus rondom zijn persoon. Dat had hij overigens ook al eerder gedaan; zijn verblijf en activiteiten in Nederlands-Indië vormen een terugkerend motief in zijn romans, brieven en poëzie.[44] Lezers konden er de vinger maar niet achter krijgen: meende hij het nu of was er sprake van ironie?

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 264

Dat gold ook voor de vraag of Reve nu wel of niet racistisch en wel of niet katholiek was.

Het lijdt geen twijfel dat Brusselmans voor wat betreft het creëren van een persoonlijkheidscultus in de leer is geweest bij Reve, want ook hij is al jarenlang doende zijn leven tot een mythe om te vormen. Daar maakt hij overigens geen geheim van, want hij heeft in interviews meermalen beklemtoond dat zijn werk voor 20 procent autobiografisch is; de rest is gelogen.[45] Juist dat gegeven zorgt ervoor dat de Brusselmans-lezer gefascineerd blijft, omdat hij onderscheid probeert te maken tussen echt en verzonnen. Wanneer is de schrijver oprecht en wanneer niet is een vraag die moeilijk te beantwoorden is. In hoofdstuk 1 hebben we gezien dat hij zijn jeugd fictionaliseert, maar ook wat betreft zijn latere leven is hij bezig om te goochelen met feit en fictie, waardoor hij steeds de aandacht van de lezer op zijn eigen persoon vestigt. Het gaat telkens weer over Herman Brusselmans en de vraag wat echt is en wat niet. Dit spel speelt hij zowel op televisie als in zijn boeken. Het verschil met Reve is dat de meeste lezers en kijkers direct doorhebben dat Brusselmans fictionaliseert.

In *De Wereld Draait Door* bekende hij in oktober 2009, na de publicatie van *Kaloemmerkes in de zep*, dat hij besloten had om enige tijd te stoppen met schrijven, omdat hij zich niet goed voelde. De dokter adviseerde hem om rust te nemen, vanwege zijn oververmoeidheid en hoge bloeddruk. In zijn pas gehuurde onderkomen in Knokke zou hij zich daarom gaan toeleggen op het kweken van exotische vissen in aquaria. Aanvankelijk ging Matthijs van Nieuwkerk hier serieus op in ('In aquaria?'), maar toen Brusselmans begon over de 'Egyptische krielvis' (die 'lijkt op de krielkip', met pootjes) had de presentator door dat hij voor de gek gehouden werd. Dat was overigens niet voor het eerst. Al eerder vertelde Brusselmans hem dat hij in zijn jonge jaren beeldend kunstenaar was geweest. Toen hij dertien was zou hij een zeepmodel hebben gemaakt van zijn grootmoeder, en dat noemde hij: 'Zeepconstructie nummer 2', nadat nummer 1 mislukt was, omdat hij vloeibare zeep gebruikte. Daar-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 265

op vroeg Matthijs van Nieuwkerk hem: 'Dus je oma had model gestaan?', waarop Brusselmans antwoordde: 'Ja, op haar sterfbed, ze was dus wel dood, helaas ja.' Van Nieuwkerk: 'Stond je aan de zeep te kneden, terwijl je oma dood naast je lag?' Brusselmans: 'Afijn, ze was nog niet dood, ze lag te sterven, maar ik vond: je moet toch iets doen, terwijl je daar zit te wachten tot dat wijf doodgaat.'[46]

Brusselmans' vele opmerkingen over zijn 'tante Sonja', die hij in zijn columns, romans en bovenal op televisie keer op keer ter sprake brengt, zorgen eveneens voor verwarring. In *De Slimste Mens ter Wereld* bekende hij: 'Toen ik tweeëntwintig was, werd ik ontmaagd. Ik ben mijn tante Sonja daar nog altijd dankbaar voor, al lag ze wel in coma in die tijd.' Naar eigen zeggen heeft hij al meer dan eens de vraag van lezers en kijkers moeten beantwoorden of zij echt bestaat of bestaan heeft.[47] En zelfs in het Wikipedia-lemma over Brusselmans wordt in het midden gelaten of zij fictief is of niet.[48]

Een fraai voorbeeld van het mythologiseren van zijn persoon en leven treffen we in *Mogelijke memoires* (2013), een roman waarin het semiautobiografische spel met de lezer al in de titel tot uitdrukking komt. Het boek is voor een belangrijk deel gebaseerd op gebeurtenissen uit Brusselmans' verleden, maar bevat ook 'mogelijke' herinneringen. Enerzijds wekt hij de suggestie dat wat hij schrijft autobiografisch is, maar hij voegt daar – net als Reve – een flinke dosis fictie aan toe en laat daarbij vaak niet na om dit door middel van metafictioneel commentaar nog eens extra te onderstrepen. Op die manier wordt de waarheidsaanspraak van zijn werk door de auteur telkens bevorderd en vervolgens ondermijnd.[49] In *Mogelijke memoires* fictionaliseert Brusselmans zijn jeugd, door alle gebeurtenissen op te dissen rondom familieleden die echt hebben bestaan, zoals zijn vader en moeder, grootouders, zijn broer Joseph en zijn zusje Mia – die allemaal onder hun eigen naam voorkomen. De lezer krijgt ook informatie over Brusselmans zelf. Zo bevat de roman een beschrijving van zijn elfde verjaardag, die een mislukking werd omdat het meisje op wie hij verliefd was niet kwam opdagen en omdat hij het cadeau dat hij wilde, een lp van Jefferson Airplane, niet

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 266

kreeg. Of dit echt waar is of niet, blijft in het midden. Dat Brusselmans' grootvader niet blind was en dat zijn vader geen trambestuurder was, zoals hij de lezer van *Mogelijke memoires* op de mouw wil spelden, is wel zeker.

Niet alleen zijn jeugd wordt gefictionaliseerd, ook zijn latere leven. Zoals Reve vertelde dat hij in het leger had gediend, spelt Brusselmans zijn lezer in het dertiende hoofdstuk op de mouw dat hij een zoon heeft: Tom Brusselmans. Ter gelegenheid van zijn dertigjarige schrijverschap wordt er in Gent een tentoonstelling over hem geopend in de (echt bestaande) zaal Concordia, en Tom geeft de aanwezigen tekst en uitleg. Maar in hoofdstuk 14 neemt Brusselmans radicaal afstand van dit gegeven:

> Dertien had men net zo goed kunnen overslaan, omdat er alleen maar onzin in staat. Ik heb helemaal geen zoon, laat staan dat hij een rondleiding over mij zou presenteren in zaal Concordia. Eigenlijk had men één tot en met twaalf net zo goed kunnen overslaan omdat immers álles onzin is. Ik kan het weten, ik schrijf al die bullshit. [...] Ik zit hier gewoon, in een kleine loft, en heb in vierendertig dagen tijds één tot en met dertien geschreven, bij wijze van opwarming. Veertien is het enige wat telt. Daarin zal het waarheidspercentage met minstens 40 procent worden opgetrokken.[50]

Toch begint hij op diezelfde pagina weer te mythologiseren, door te stellen dat hij inmiddels kort haar heeft en dat hij verhuisd is naar de Ignorantenstraat (beide niet waar). En zo gaat het maar door.

Datzelfde spel rondom zijn persoon treffen we aan in *De fouten* (2016), een gefictionaliseerde biografie van zichzelf. In het boek doet Brusselmans het voorkomen alsof hem een ongeautoriseerde biografie van hemzelf onder ogen is gekomen, geschreven door de neerlandicus Johannes Huyghe. Het boek staat volgens de auteur boordevol fouten, en hij neemt zich voor om die te corrigeren. Opnieuw passeren bekende figuren en data uit Brusselmans' verleden

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 267

en heden de revue, maar veel feiten krijgt de lezer uiteindelijk niet. Het is overigens niet voor het eerst dat hij de schijn wekt dat hij een biograaf heeft, want ook in *Ex-schrijver* (1991) wordt er al een ten tonele gevoerd. Dat gebeurt met dezelfde reden als in *De fouten*: ter bevordering van de Brusselmans-cultus.

Zijn lange haar

Laten we dat imago, Brusselmans' *branded identity*, eens wat nader onder de loep nemen. Zoals gezegd weet iedereen wie Brusselmans is en hoe hij eruitziet. Het schrijverstype dat hij belichaamt, stamt namelijk uit de negentiende eeuw, de tijd van de Romantiek. We hebben al gezien dat Brusselmans voortdurend over zichzelf schrijft. Dat personage en verteller in zijn semiautobiografische werken versmolten zijn, kan men al romantisch noemen: leven en werk zijn immers niet van elkaar te onderscheiden, het een komt voort uit het ander.[51] Hier kijken we meer naar het schrijversmodel of imago dat hij in zijn werk en publieke optredens uitdraagt. In hoeverre verhoudt dat zich tot het romantische idee van het kunstenaarschap? En welke eigen draai geeft Brusselmans hieraan?[52]

Een eerste kenmerk van het romantische auteursimago is het hebben van een bijzonder uiterlijk. In de Romantiek ontstond het idee dat een artiest, in het bezit immers van veel talent, een genie was, iemand die verheven was boven gewone mensen. Die geniecultus – zo kenmerkend voor het romantische auteurschap – zien we ook bij Brusselmans terug, maar dan geïroniseerd. Hij laat geen gelegenheid onbenut om te vermelden dat hij een groot literair wonder is. 'Aanschouw het genie van Vlaanderen,' heet het in *Vergeef mij de liefde*. 'Op de deurknop na heeft men nooit in Vlaanderen zo'n genie gekend. Misschien wordt wel op dit moment de toekomstige beeldhouwer geboren die later mijn standbeeld zal maken.'[53] Het ironische is dat Brusselmans dit tegen zijn hond zegt en dat hijzelf de enige is die van zijn genialiteit overtuigd is. In *De kus in de nacht* heet

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 268

het: 'Ik ken weinig interessante mensen. Dat komt omdat ik zelf een genie ben.'[54] En in *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* werkt hij aan *Een kort eerbetoon aan het genie Herman Brusselmans, door hemzelf geschreven*.[55]

Als de kunstenaar een genie is, past daar ook een afwijkend imago bij.[56] Zoals gezegd was Lord Byron een van de eerste dichters die erin slaagden een *branded identity* tot stand te brengen, doordat hij er anders uitzag. Met zijn auteurschap verschafte hij een hele dichtgeneratie na hem een model ter navolging: dat van de *Byronic Hero*. Lange tijd waren dichters 'burgers', in de zin dat ze zich in harmonie bevonden met de burgersamenleving waar ze een centrale rol in speelden, maar in de loop van de negentiende eeuw werd het prototype van de moderne kunstenaar een antiburger, die zich onafhankelijk opstelde en zich tegen de normen en waarden van de burgerlijke samenleving verzette.

In de negentiende eeuw beleefde dit type in Frankrijk een bloeiperiode met auteurs als Charles Baudelaire en Gustave Flaubert. In Nederland werd het antiburgerlijke dichterschap de norm vanaf het optreden van de Tachtigers. Willem Kloos geldt bij uitstek als hét voorbeeld van de lijdende dichter, die met psychische problemen kampte, zelfmoordpogingen ondernam, troost in de fles zocht en het niet zo nauw nam met de moraal van zijn tijd. Dat wil niet zeggen dat er niet al eerder zulke antiburgerlijke auteurs gevonden kunnen worden. Een voorbeeld is de excentrieke Willem Bilderdijk. Zijn leven lang verlangde hij naar de verlossing door de dood, hij zag eruit als een levend anachronisme, leidde een onmaatschappelijk bestaan, leefde ongehuwd samen, gebruikte overmatig veel opium en presenteerde zich als een onbegrepen genie met profetische allures.[57] En ook Multatuli was een excentriekeling die opviel omdat hij er anders uitzag en zich onalledaags gedroeg.[58]

Dat idee van het auteursuiterlijk als uiting van het ware kunstenaarschap is nog altijd invloedrijk. Ook Brusselmans is er een exponent van. Niet voor niets wordt in interviews, mediaoptredens en manifestaties telkens aandacht besteed aan zijn markante uiterlijk: de donkere kleding, zijn grote bril, maar vooral – sinds de jaren

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 269

tachtig – zijn kapsel. Prijkte hij op het omslag van *De man die werk vond* (1985) nog met kort haar, daarna zou zijn lange haar in toenemende mate zijn handelsmerk worden. Zo groeide hij naar eigen zeggen uit tot de langharigste schrijver ter wereld. In een interview ter gelegenheid van zijn veertigste verjaardag merkte hij op: 'Het is allemaal een kwestie van image.'[59]

Ook in de media wordt er telkens naar gevraagd en aan gerefereerd. Zo vroeg Matthijs van Nieuwkerk hem hoe dat nu eigenlijk zat met dat 'absurd lange haar'. In *De Slimste Mens ter Wereld*, waar Brusselmans naast de kale Philippe Geubels optrad, sprak men van een voor-en-nareclame. En in 2012 liet hij zijn haar wassen door Paul de Leeuw. Zelf speelt Brusselmans het spel mee, door in een reclamespotje van GRIP (Gelijke Rechten voor Iedere Persoon met een handicap) uit 2009 een haarsalon te bezoeken. Zittend in een kappersstoel wordt hij onder handen genomen, totdat hij een pruik van zijn hoofd trekt: 'Je denkt toch niet dat ik mijn haar ga laten knippen voor een onnozel reclamespotje. Ik beslis nog altijd zelf wel wat ik ermee doe.' De voice-over spreekt dan: 'Wat voor Herman een evidente keuze is, is dat niet altijd voor mensen met een handicap. Ook zij willen zélf grote en kleine persoonlijke keuzes maken.' Een spotje voor het goede doel, maar óók een voorbeeld van auteursrepresentatie, waarbij een van de herkenbaarste aspecten van zijn imago de inzet vormt.

Dat lange haar past eerder bij een rock- of heavymetalmuzikant dan bij een literair auteur, en dat geldt ook voor zijn zwarte leren jas, afgedragen spijkerbroek en zwarte T-shirts. Niet voor niets verwijst hij regelmatig naar allerlei bands en speelt het drummen en het beroemd worden als drummer een prominente en telkens terugkerende rol. Dat Brusselmans affiniteit heeft met heavymetalbands, rockconcerten en muziekcultuur komt in zijn werk duidelijk naar voren, het meest expliciet in *Ex-drummer* (1994). Maar ook in andere boeken spelen optredens van bands een rol. Zo bezoekt hoofdpersoon Eduard Kronenburg in *Heden ben ik nuchter* een concert van de Simple Minds en The Waterboys, waar hij toevalligerwijs

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 270

Herman Brusselmans en diens vrouw Gerdox tegen het lijf loopt. De schrijver blijkt gecharmeerd van The Waterboys en dan met name van de drummer.[60] In die zin wordt Brusselmans' rockersimago onderstreept en versterkt door de inhoud van zijn romans.

Meermalen heeft Brusselmans beklemtoond dat hij zijn haar liet groeien naar het voorbeeld van de toetsenist van de Britse rockband Uriah Heep, Ken Hensley, die in de jaren zeventig – toen Brusselmans er als jongen naar luisterde – dezelfde haardracht had als de Vlaamse schrijver nu. Ook de bandleden van Led Zeppelin waren met hun kapsels een inspiratiebron. Daarnaast bood het lange haar hem, zoals gezegd, de kans om zich af te zetten tegen zijn dominante vader.[61] Later vertelde hij dat het tevens een manier was om zijn verlegenheid te maskeren; het dient volgens hem ook als 'een gordijn, een bescherming, een afscherming van de buitenwereld'.[62] Maar het was tevens een strategie om zich als schrijver te onderscheiden van de literaire elite. Door voor lang haar te kiezen, besloot hij er anders uit te zien dan Mulisch, Claus of Grunberg, om drie iconen uit de Nederlandse letteren te noemen. Daar is hij zich van bewust. Zo schreef hij in *De kus in de nacht*: 'Alleen al m'n foto doet verkopen. Ik zie er helemaal anders uit dan de doorsnee schrijver.'[63]

Het lange haar verschafte hem een antiburgerlijk en antiliterair publiek imago. Dat deed hij door een element uit de heavymetal- of rockwereld over te plaatsen naar de literaire cultuur (net zoals hij in zijn werk 'hoge' en 'populaire' cultuur met elkaar vermengt, door in een literaire roman ook te schrijven over figuren uit de entertainmentwereld, zoals Yolanthe Cabau van Kasbergen).[64] Niet voor niets zou Brusselmans' haardracht regelmatig op de coverfoto van zijn boeken centraal staan.

Niet alleen in zijn publieke (media)optredens, ook in zijn literaire werk speelt zijn kapsel een belangrijke rol. In *Ex-schrijver* heet het: 'Ik had heel lang haar. Hoe lang het precies was, in centimeters bijvoorbeeld, dat had ik nog niet nagemeten, maar het was alleszins zo lang dat mensen me op straat, of waar dan ook, soms aanstaarden,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 271

of nakeken.'[65] En wat te denken van de beginzin van *Ex-minnaar*: 'Ik zou mijn haar wel willen laten groeien, maar dat kan niet: ik heb al lang haar.'[66]

Het verst gaat Brusselmans in *Mijn haar is lang* (2009). Al op het omslag van de roman is Brusselmans te zien: zijn gezicht gaat verscholen achter het haar, waaroverheen hij zijn karakteristieke bril heeft opgezet. Ook de inhoud refereert aan het belangrijkste kenmerk van zijn publieke imago. De eerste zinnen luiden: 'Dat kun je wel zeggen. Ik laat het dan ook groeien sinds september 1985, dus wat zou je willen.'[67] Toch moeten af en toe de puntjes worden bijgeknipt. De hele plot is erop gericht dat hij zijn haar wil laten knippen. Telkens komt er echter iets tussen. De eerste keer sterft de kapper aan een hartaanval, de tweede keer ontaardt het bezoek aan een andere kapsalon in een vechtpartij en de derde keer krijgt een zwangere klant weeën, en biedt de schrijver aan haar naar het ziekenhuis te brengen.

Aan het einde van het boek vliegt bij het uitblazen van de kaarsen op een taart Brusselmans' haar in brand: 'Ik keek in de spiegel die boven het dressoir hing en kon de schade in al zijn glorie aanschouwen. M'n haar was rampzalig toegetakeld. M'n trots, m'n imago, m'n identiteit! Praktisch volledig van m'n kop weggebrand!' Met een muts op zijn hoofd gaat hij naar huis en laat hij aan Tania zien wat er gebeurd is. Zij weet raad: 'Tania de Metsenaere haalde de schaar en de kam tevoorschijn. Ze was ongeveer een kwartier bezig. Ze was de liefde van m'n leven en ze deed alleen maar dingen die goed voor me waren en nooit zou ik haar iets kwalijk nemen, ook niet het resultaat van haar ingreep, dat er als volgt uitzag.'[68] Als de lezer de pagina omslaat, ziet hij een foto van Brusselmans met een hanenkam. Weer speelt hij zo een spel waarmee hij zijn *branded identity* versterkt.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 272

Niet alleen Brusselmans' uiterlijk kan men romantisch duiden, ook de levensvisie die hij zowel in de media als in zijn boeken uitdraagt. De romantische kunstenaar leeft in fundamentele onvrede met het hier en nu en lijdt aan het leven. Die pessimistische filosofie (die al in hoofdstuk 5 ter sprake kwam) heeft de schrijver in eindeloze varianten verwoord. In *Vrouwen met een IQ* (1995) heet het: 'Ik voel mij diep en diep ongelukkig. Ik denk niet dat ik ooit zo wezenlijk ongelukkig ben geweest in mijn leven.'[69] *Vergeef mij de liefde* bevat de volgende ontboezeming: 'Zoals ieder mens lijd ik intens. We willen gelukkig zijn, maar we weten dat het geluk onmogelijk of zinloos is, wat onze levens tot een verschrikking maakt.'[70] En in *De fouten* (2016) beschrijft hij zichzelf als het tegenovergestelde van een optimist, 'die de wereld daadwerkelijk een uitstekende plaats [vindt] om in te leven, terwijl de wereld in feite een hellegat is, een open riool, een begraafplaats waarop de lijken nog leven'.[71] Voor een deel komt die *Weltschmerz* voort uit de jeugd van de schrijver. Net als voor veel romantici geldt voor Brusselmans: 'An unhappy childhood is a writer's goldmine.' In zijn kindertijd was hij nog onbedorven, maar door de ervaringen met de harde wereld is hij geworden wie hij is (zie hoofdstuk 1).

Die *Weltschmerz* wordt nog eens versterkt doordat Brusselmans (of het Brusselmans-personage) – van nature een hypochonder – onophoudelijk fysieke ongemakken ervaart. Hij is een zieke, of – zoals de titel van een gelegenheidsuitgave treffend heet – *Patiënt HB* (2002). Ook wat dat betreft sluit hij aan bij een romantisch auteursmodel. Een van Byrons meest kenmerkende eigenschappen was zijn horrelvoet, die hem een diabolisch imago gaf. Dat was niet zijn enige gebrek: hij had nauwelijks baardgroei en zijn leven stond in het teken van 'drank-, opium- en speelverslaving, onmatigheid, dweepzucht, lichtgeraaktheid, woedeaanvallen, gestoordheid, obstipatie, hysterie en hartelоosheid'.[72] Ook Willem Bilderdijk heeft pagina's lang zijn lichamelijke en mentale klachten beschreven.[73]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 273

Brusselmans is evenmin vrij van fysieke onvolkomenheden. In *Zul je mij altijd graag zien?* (1997) klaagt hij over zijn 'rotlijf', waaraan altijd iets mankeert: 'Als het lichaam de tempel van de geest hoort te zijn ben ik godverdomme redelijk ver van huis en is het geen wonder dat ik halfgek word. Mijn lichaam is eerder dan een tempel een plaggenhut midden in een drijfzandmoeras.' Vervolgens volgt er een lange opsomming van zijn kwalen: 'Zwakke lever; iele blaas; eeuwige acne; stramme spieren; chronisch verstopte neus; bijna continu misselijk; sterretjes voor m'n ogen; loop in m'n buik; jeuk aan m'n ellebogen, er komt waarlijk geen eind aan. En geen dokter die kan vinden wat het is.'[74] Dat is ook niet verwonderlijk, want veel van die fysieke ongemakken zijn psychosomatisch.

Het is met name zijn acne die opvalt in zijn uiterlijke verschijning. En ook met dat gegeven speelt Brusselmans in zijn boeken. Niet alleen noemt hij zijn vroegere huidaandoening regelmatig ('Ik had ook een zeer mannelijke, door acne in de ban gehouden, lelijke kop'), ook met de titel van zijn roman *Pitface. Een parabel* (2001) verwees hij direct naar zichzelf.[75] Niet voor niets versmelten het Pitface geheten personage en de verteller die Herman Brusselmans heet aan het einde van de roman.

Zich slecht voelen is een permanente toestand in Brusselmans' werk: 'Mijn bloed raast door mijn aderen, mijn hart bonkt, mijn hersenen staan op stelten. Ik voel me niet zo prettig. Wat is er aan de hand? Zoals altijd: niks.'[76] Die fysieke ongemakken hangen ermee samen dat hij niet gelukkig is. Het enige wat de romantische auteur kan doen om zijn leed te verzachten, is troost zoeken. Voor sommige romantici biedt het vooruitzicht van de koelte van het graf – die aan alle kwelling een einde zal maken – een verlossing, maar dat is bij Herman Brusselmans beslist niet het geval. Hij wil leven. Al in *Bloemen op mijn graf* (1998) heet het: 'Onder ons gezegd en gezwegen, eigenlijk zou ik helemaal níet willen doodgaan en van de weeromstuit eeuwig blijven leven. Ja, ik zou willen dat wij allemáál eeuwig blijven leven.'[77] In 2012 legde de schrijver uit dat hij, ondanks alles, niet dood wil, omdat het leven het enige is wat je hebt:

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 274

'Er wordt vaak gevraagd: wat zou je kiezen, gezond sterven op je zestigste of leven tot je negentigste en de laatste twintig jaar ziek zijn? Nou, dan kies ik voor dat tweede. [...] Hoe langer hoe beter. [...] Liever een leven dat geen feest is, dan de dood.'[78]

Om het leven dat geen feest is en dat pijn en verdriet met zich meebrengt te verdoven, maakt de schrijver gebruik van allerlei middelen. In zijn vroege werken vormt de drank de voornaamste ontsnappingsmogelijkheid. Ook in Brusselmans' publieke optredens speelde alcohol aanvankelijk een grote rol. Meermalen liet hij zichzelf al bier drinkend filmen. Als Brusselmans zijn verhalen in het openbaar voorlas, zette hij een blikje Jupiler pontificaal voor zich neer. Het paste bij het antiburgerlijke rock-'n-rollimago dat hij wilde neerzetten, maar het onderstreepte ook dat hij als (romantisch) schrijver in onvrede leefde met het hier en nu.

Toen hij in 1993 van de drank af was, bleef er een ander troostmiddel over: de sigaret. Die zou – naast zijn kapsel – uitgroeien tot een van de herkenbaarste aspecten van zijn publieke imago. Dat hij zoveel rookt (naar eigen zeggen drie pakjes per dag), is iets wat hem van anderen onderscheidt. Het is een regelrechte provocatie van de gewone burger die zijn best doet om gezond te leven. Waar de romanticus zijn Weltschmerz verzacht met drank en drugs, doet Brusselmans dat met sigaretten. Het aantal afbeeldingen waarop hij rokend te zien is, is legio. Op de foto bij zijn wekelijkse *HUMO*-column rookt hij eveneens. Maar ook in zijn boeken speelt het overmatige roken een rol, zowel in zijn semiautobiografische als in zijn fictieve boeken. 'Ik stak een sigaret op' is wellicht een van de meest voorkomende zinnen in zijn oeuvre. Er worden werkelijk honderden en honderden sigaretten gerookt in zijn werk (bij voorkeur Marlboro). Ook aan de zippo, waarmee ze worden aangestoken, besteedt hij veel inkt, net als aan zijn lofzangen op de sigaret, zoals in *Autobiografie van iemand anders*: 'Roken, oké, dat doe ik belachelijk veel, maar ik ben ervan overtuigd dat wie talent heeft voor roken er niet aan zal creperen. En ik héb talent voor roken.'[79] Of in *Vergeef mij de liefde*: 'Tijdens het roken van een sigaret kijk ik al uit naar de volgende

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 275

sigaret, alsof die redding zal brengen.'[80] Al denkt hij er soms over om te stoppen, elders benadrukte hij dat het hem niet kan schelen of hij longkanker krijgt, want zonder sigaret voelt hij zich geen mens. Zijn levensmotto luidt dan ook: 'Ik wil roken.'[81]

Op de televisie bezingt de schrijver regelmatig de lof der sigaret. Zo zei hij bij *Pauw en Witteman* in 2007: 'Ik ben echt wel een roker. Ik ben praktisch rokend geboren. Ik vind roken het meest fantastische dat er bestaat in de wereld.' Daarom raadde hij iedereen aan te beginnen met roken. Een vrouw van wie hij niet mag roken en die zelf een niet-roker is, zou hij nooit als zijn levensgezel accepteren.[82] Dat hij er etalagebenen van krijgt – pijn vanwege de vernauwing van zijn aders – neemt hij voor lief. Natuurlijk is Brusselmans niet de enige schrijver die rookte. Auteurs als Mulisch, Reve, Claus en natuurlijk Hermans ('de laatste roker') gingen hem voor, maar bij geen van hen was de sigaret zozeer verbonden met hun publieke imago als in het geval van Brusselmans. Zelfs toen hij nog geen lang haar had, was de sigaret zijn metgezel, zoals het omslag van *De man die werk vond* bewijst.

En dan is er nog het schrijven. Voor de romantische kunstenaar is het scheppen geen keuze maar noodzaak. Het is een behoefte, een organisch proces dat hij niet kan bedwingen. Ook Brusselmans heeft meermalen verklaard dat het schrijven een therapeutische functie vervult. Het is een manier om hem op de been te houden. De literatuur beschouwt hij als een manier om te vluchten uit het 'miserabele' bestaan: 'Dat is altijd mijn redding. Als ik vermoeid, triest of woedend ben, en ik ga schrijven, dan verdwijnt alle ellende als sneeuw voor de zon.'[83] In 2013 typeerde hij het schrijven in het televisieprogramma *Boeken* met Wim Brands als een middel om zijn angsten te bezweren. Als hij aan een tekst werkt, voelt hij zich goed. Terugblikkend op zijn angstaanvallen in de jaren tachtig, merkte hij op: 'Om mij zelf te helpen ben ik enorm veel gaan schrijven.' Nog altijd vindt hij zijn leven het prettigst, het veiligst, als hij thuis schrijft. 'De beste methode om te leven is voor mij: zeer monomaan bezig zijn met de literatuur,' vertrouwde hij Brands

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 276

toe.[84] Daarbij maakt het volgens hem niet uit wat hij schrijft, áls hij maar kan schrijven.[85] Brusselmans' auteurschap heeft iets romantisch-obsessiefs. Als hij werkt, verliest hij alle besef van plaats en tijd en dan komt de tekst vanzelf.

Met auteurs die beweren dat ze maar een paar goede zinnen per dag kunnen noteren, heeft Brusselmans weinig op: 'Stel dat ik een kasseilegger ben en maar één kassei per dag leg. En dan zeg: maar het is wel een goede kassei, hoor! Wat een bullshit.'[86] En in *Poppy, Eddie en Manon* (2015) heet het: 'Je hebt schrijvers die slechts één komma per dag schrijven. En als ze bij hoge uitzondering naast die komma ook nog een dubbele punt schrijven moeten ze een maand bijkomen in een sanatorium hoog in de Zwitserse bergen, een verblijf dat natuurlijk gesubsidieerd wordt door de Vlaamse gemeenschap, afdeling Cultuur. De meeste schrijvers zijn werkelijk luiwammesen. En klootzakken.'[87]

Behalve de drank, het roken en het schrijven wordt de auteur ook geholpen door het geloof in de liefde.[88] Die wordt door Brusselmans in alle geuren en kleuren bezongen. Gloria en Phoebe (en later Manon en Lena) spelen in zijn werk de rol van troosteres, die zijn leed verzachten. Als hij in hun armen ligt, voelt hij niet dat hij ongelukkig is. Als minnaar eist hij volledige overgave van zijn vrouwen, die hij bij voorkeur vierentwintig uur per dag bij zich heeft. In zijn werk doet hij het voorkomen alsof hij voortdurend met allerlei meisjes het bed deelt. Vaak vallen ze al in katzwijm als ze hem alleen maar zien, zo schrijft hij in zijn werk, omdat hij een 'sekssymbool' is.[89] Dat komt omdat hij zo'n briljante minnaar is, die vrouwen met een vingerknip een orgasme kan bezorgen. Ook zijn eigen vrouw kan daarvan getuigen: 'Tania de Metsenaere gilt als een spreeuw op het moment dat ik haar penetreer met de befaamdste snikkel van Vlaanderen.'[90] Zulke passages boordevol brusselmansiaanse bravoure verschaffen hem het imago van een womanizer, net als de vele opmerkingen over het 'achterwaarts in de poes naaien'.

En dan is er nog Brusselmans' favoriete seksuele bezigheid. Aan

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 277

het begin van dit hoofdstuk werden zijn optredens bij *De Wereld Draait Door* gememoreerd, waarin hij de aandacht trok met zijn boude uitspraken over zijn 'befkunsten' en er zelfs een eigen Engelse vertaling van presenteerde: 'to bef'. Achteraf beklaagde hij zich erover dat er in de media een bepaald beeld van hem was gecreëerd, omdat men telkens weer terugkwam op iets wat hij één keer had gezegd. Maar feitelijk werd in het programma alleen maar het beeld bevestigd dat hij zelf al sinds jaar en dag in zijn werk uitdraagt. Er is vrijwel geen boek waarin zijn orale kunsten niet voorkomen. In *Zul je mij altijd graag zien?* heet het: 'Mijn God, zet een meisjeskut op mijn gezicht en de dag kan niet meer stuk.'[91] En in de column 'Over de liefde' meldt hij dat hij de uitvinder van beffen geweest zou zijn, als het niet al had bestaan:

> Ben ik eventjes een generalissimo in de befkunst, bovendien gespecialiseerd in alle befsoorten die je kan verzinnen: voorwaarts beffen, achterwaarts beffen, frontaal beffen, zijdelings beffen, afstandbeffen, close-combatbeffen, smakbeffen, fluisterbeffen, spuwbeffen, telefoonbeffen, hoektandbeffen, kutbeffen en oraal beffen. (Excuseer als ik er een paar vergeet, onder meer snuitbeffen, smoelbeffen en ecobeffen.)[92]

Hoe sterk Brusselmans' deels door hemzelf, deels door de media gecreëerde imago van de 'beste beffer van Vlaanderen' is, blijkt wel uit het feit dat er inmiddels personen zijn die hem zijn kunst betwisten. Zo merkte James Worthy in 2011 op dat niet Brusselmans maar hij de beste is.[93]

Het bekendste imago

Herman Brusselmans heeft een zeer herkenbaar imago. Dat blijkt wel als men karikaturen en imitaties van de schrijver bekijkt. Die bevestigen telkens weer exact het antiliteraire beeld dat de schrij-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 278

ver van zichzelf uitdraagt. Steeds weer wordt zijn ongewone haardracht beklemtoond, zijn gegroefde *pitface*, zijn voorliefde voor sigaretten, zijn pessimistische levensvisie en zijn bijzondere verhouding tot (bij voorkeur jonge) vrouwen, die enerzijds als muzen en heiligen dienen en anderzijds als sletten. Toen Brusselmans zijn veertigste verjaardag vierde, werd er een bijeenkomst georganiseerd in Gent. Op het programma stond onder meer een imitatie van de auteur door presentator Mark Uytterhoeven, geheel met zwarte leren jas, lang haar en een nabootsing van Brusselmans' karakteristieke stemgeluid.

Fraai kwam Brusselmans' imago naar voren in de show *Chris & Co*. In dat humoristische programma op de Vlaamse televisie werd Brusselmans in een aantal sketches geparodieerd door Chris Van den Durpel, met namaakacne op zijn gelaat, een pruik op zijn hoofd en een brandende sigaret in de mond. We zien de auteur schrijven over hoe een meisje zijn 'apparaat weer aan de praat krijgt' (zijn printer doet het niet meer), hoe hij geniet van een peuk ('Ja, ze is een echte slet, mijn ochtendsigaret') en hoe hij de wereld om zich heen voortdurend fictionaliseert ('Ze smeekte of ik in haar broekje wou zitten', terwijl het meisje in kwestie in haar tas rommelt en zegt: 'Ik dacht dat ik hier een boekje had').

Dat Brusselmans erin geslaagd is een herkenbaar imago tot stand te brengen, is inmiddels wel duidelijk. Sterker nog, hij is de bekendste schrijver in Vlaanderen, zo blijkt uit een wetenschappelijk onderzoek van het Centrum voor Leesonderzoek, verbonden aan de Universiteit Gent uit 2013. Van de twintigduizend Vlaamse en vijfduizend Nederlandse proefpersonen die deelnamen – vooral lezers van kwaliteitskranten – was er niemand die zijn naam niet kende. Daarmee was hij bekender dan Hugo Claus, William Shakespeare, J.R.R. Tolkien en Dimitri Verhulst. Brusselmans is de enige schrijver in het Nederlandse taalgebied met een (naams)bekendheid van 100 procent: iedereen weet wie hij is.[94]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 279

9

De tol van de roem

Celebrity- en fancultuur

'Ik ben soms zo bescheiden dat ik me schaam om tegen iedereen die het horen wil te verkondigen dat ik de beroemde auteur Herman Brusselmans ben.'[1]

'Ik ben zo ongeveer de beroemdste schrijver van Vlaanderen,' schreef Herman Brusselmans al in 1997.[2] Toen was hij het misschien nog maar 'zo ongeveer', inmiddels heeft hij die status ook echt verworven. Dankzij zijn opvallende imago wordt Brusselmans door iedereen herkend als beroemd auteur. Het gaat niet te ver om hem met een door Joe Moran gemunte term een *star author* te noemen. In zijn gelijknamige boek bespreekt Moran, aan de hand van voorbeelden als John Updike, Philip Roth en Don DeLillo, hoe 'celebrity' een rol is gaan spelen in de productie en publiciteit van boeken. 'There is no avoiding authors,' merkt Moran op.[3] Je komt ze overal tegen: in de boekenrubrieken van kranten en tijdschriften, op televisie, tijdens festivals, bij signeersessies, maar ook op plaatsen waar je ze in eerste instantie niet zou verwachten, zoals in de talkshow van Oprah Winfrey. De literatuur is, kortom, 'gecelebritiseerd' geraakt, aldus Moran. Het begin van die ontwikkeling plaatst hij in de negentiende eeuw, toen dankzij lezingentournees van schrijvers de publieke belangstelling voor het leven van figuren als Charles Dickens, Mark Twain en Oscar Wilde groeide. Auteursfoto's vonden gretig aftrek. Dit was geen Amerikaans verschijnsel. Ook in Nederland groeiden auteurs in die eeuw uit tot beroemdheden, en zagen we de eerste aanzetten van een moderne fancultuur ontstaan.[4]

Inmiddels is *literary celebrity* een volstrekt normaal fenomeen ge-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 280

worden, hoe paradoxaal dat begrip eigenlijk ook is. Van oudsher wordt de literatuur gerekend tot de *highbrow*-cultuur en de wereld van celebrity, showbizz en entertainment tot de populaire of *lowbrow*-cultuur. Een literaire schrijver heeft moreel gezag, ziet een belangrijke rol voor zich weggelegd in het publieke debat en heeft weinig affiniteit met de amusementsindustrie die bij de wereld van de celebrity hoort. Toch is het verschijnsel literaire roem in de dagelijkse werkelijkheid aanwezig. Auteurs als Bret Easton Ellis, Haruki Murakami en J.K. Rowling hebben een internationale sterrenstatus verworven: ze schurken aan of behoren tot de wereld van de celebrity en ze worden óók tot de hoge cultuur gerekend.

Het gaat niet te ver om te stellen dat ook Brusselmans een celebrityauteur is, in wie – misschien meer dan welke auteur ook in het Nederlandse taalgebied – juist die hoge én populaire cultuur in één persoon verenigd is. Bij wie anders kan men intertekstuele verwijzingen vinden naar James Joyce, J.D. Salinger, Gerard Reve, een spel met autobiografie en metafictie, en tegelijkertijd opmerkingen over Yolanthe Cabau van Kasbergen, Carice van Houten, Matthijs van Nieuwkerk en andere personen uit de amusementsindustrie? Het eerste Guggenheimer-boek, *De terugkeer van Bonanza* (1995), is zelfs helemaal aan die wereld gewijd en gaat over soms snel beroemd geworden en even snel weer vergeten tv-sterren.

In dit hoofdstuk staat Herman Brusselmans als *star author* centraal. Het is wel goed om op te merken dat hij buiten het Nederlandse taalgebied volstrekt onbekend is. Hoewel er in de loop der tijd sporadisch werk van hem is vertaald, in het Duits, Frans, Italiaans en Hongaars, is zijn faam als auteur beperkt tot Nederland en Vlaanderen.[5] Het gaat in dit hoofdstuk niet om een gedetailleerde reconstructie van Brusselmans' mediaoptredens. In de eerste plaats onderzoeken we twee aspecten van Brusselmans' sterauteurschap: zijn publieke zichtbaarheid en de cultus van het persoonlijke. Daarna wordt de focus gericht op zijn *experience of celebrity*, die hij in zijn boeken geregeld aan de orde stelt. Brusselmans laat geen gele-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 281

genheid onbenut om te benadrukken dat zijn werk enkel als amusement dient. Daarmee plaatst hij zich bewust in de context van de populaire cultuur. Anderzijds is het een gevolg van zijn celebritystatus dat hij – zeker de laatste jaren – tegen wil en dank geacht wordt de rol van een publieke intellectueel te spelen, en dat heeft ook gevolgen voor zijn werk. In het tweede deel van dit hoofdstuk worden enkele uitingen van fans en antifans onder de loep genomen.

Publieke zichtbaarheid en de cultus van het persoonlijke

Een belangrijk, zo niet het belangrijkste kenmerk van een celebrity in het algemeen en een literaire beroemdheid in het bijzonder is zijn of haar publieke zichtbaarheid. Wie befaamd wil worden, moet te zien zijn voor het publiek. Niet voor niets typeert socioloog Robert van Krieken beroemdheden (of het nu gaat om een voetballer, actrice of zanger) als 'larger or smaller bundles of attention-capital'. Dat ze in de aandacht staan, is precies wat maakt dat ze een beroemdheid zijn.[6] Ook Brusselmans is uiterst zichtbaar: hij treedt op in boekhandels, op de Antwerpse boekenbeurs en tijdens literaire festivals, geeft eindeloos interviews voor Nederlandse en Vlaamse kranten, tijdschriften, radio en televisie en gaat regelmatig op tournee – in 2016-2017 nog in het kader van Saint Amour van Behoud de Begeerte. Brusselmans is bovendien een van de *night writers*: een initiatief van de schrijver Kluun om Nederlandse en Vlaamse auteurs te laten optreden op de podia van nachtclubs en theaters.

Tegenwoordig zetten auteurs internet en sociale media als Facebook, Twitter, Instagram en YouTube in om hun bekendheid te vergroten en om de aandacht op zichzelf te vestigen. Herman Brusselmans werd als schrijver halverwege de jaren tachtig van de twintigste eeuw een bekende naam, vooral na de publicatie van *De man die werk vond* (1985). Bij het grote publiek brak hij pas door in de jaren

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 282

negentig. Maar waar je het begin van Brusselmans' roem ook situeert, feit is dat er toen van internet en sociale media nog geen sprake was. De Mooie Jonge Oppergod werd dus bekend in het pre-internettijdperk en eigenlijk bevindt de inmiddels niet meer zo jonge auteur zich daar nog altijd. Een eigen website met informatie over zijn werk heeft hij – in tegenstelling tot veel andere auteurs – niet. En ook van Facebook, Twitter, Instagram wil Brusselmans niets weten. Hij neemt bewust een conservatieve houding in als het gaat om eenentwintigste-eeuwse media. 'Ik zou nog liever naar goudklompen zoeken met de ex-zigeuner Zwarte Dodo dan op Facebook te zitten,' merkt de ik-figuur in *Poppy en Eddie en Manon* (2014) op.[7] In datzelfde boek betreurt hij het dat zijn vriendin Manon in zijn bijzijn voortdurend op haar telefoon zit te staren in plaats van dat ze zich met hem bezighoudt.

In *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* (2016) stelt de hoofdpersoon: 'Ik maak geen gebruik van de sociale media. Ik ben een kat die in de sociale media z'n jongen niet kan terugvinden. Ik ben geen fan van een foto van je ontbijt maken en die kutfoto via Instagram verspreiden.' In *Guggenheimer koopt een neger* (2017) zoekt de hoofdpersoon allerlei bizarre feitjes op met behulp van zijn dure iPhone, maar als hij aan het einde wil weten 'wat de zin was van alles, werkelijk van alles' blijft zijn scherm zwart.[8] Door afstand te nemen van een van de opvallendste aspecten van de huidige celebritycultuur thematiseert Brusselmans zijn romantische buitenstaanderschap. Na een tirade over de oppervlakkigheid van sociale media ('waarop mensen elkaar alleen maar ongeveer vierentwintig uur per dag doodknuppelen met de zekerheid dat ze aan elkaar niets te melden hebben') bekent hij in *Watervrees tijdens een verdrinking* (2012): 'Ik was al een nostalgicus toen ik zeven jaar oud was en rond die tijd vond ik m'n definitieve levensmotto: "Vroeger was alles beter."'[9]

Dat wil overigens niet zeggen dat Brusselmans op internet niet aanwezig is. Een door iemand anders opgerichte Facebook-pagina met Brusselmans-nieuwtjes en -informatie heeft een kleine vierduizend volgers. Er gaat geen dag voorbij zonder dat er op Twitter be-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 283

richten over hem worden geplaatst, doorgaans zo'n drie à vier per dag: selfies met en foto's van de schrijver, aankondigingen en uitnodigingen voor publieke optredens in bibliotheken, boekhandels en op literaire manifestaties, reacties daarop, foto's van lookalikes (mannelijke én vrouwelijke), nieuwtjes, links naar interviews, opmerkingen over voetbal, literatuur, vrouwen, en ga zo maar door. Sinds maart 2017 is er zelfs iemand actief die onder de naam Herman Brusselmans twittert. Toch is het niet het internet dat hem beroemd heeft gemaakt, maar de televisie. Joe Moran verbindt de celebrity van een auteur mede aan de mate van *screen presence*.[10] In het geval van Brusselmans kan men die aanduiden als overmatig. Men hoeft zijn naam slechts op YouTube in te tikken om te zien hoe ongelofelijk vaak – zeker honderden keren – hij de afgelopen decennia op de Vlaamse en Nederlandse televisie is verschenen.

Voor het eerst verscheen Brusselmans op de buis naar aanleiding van *Het zinneloze zeilen*. Vanaf toen zou hij zich regelmatig op televisie manifesteren. Zo was hij te zien in het Vlaamse tv-programma *Wie schrijft die blijft*, waar zijn optreden in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel op 5 maart 1988 werd uitgezonden. De uitzending bood hem de kans zijn imago aan het grote publiek te presenteren. Hij ging gekleed in spijkerbroek, overhemd en leren jasje, droeg een pleister op zijn wang en had een blikje Jupiler bij zich. Vervolgens las hij een verhaal voor 'uit de nog niet gepubliceerde' bundel *Peniskoker is geen beroep*. Daarin vertelde hij onder meer over zijn grootvader die zijn vrouw altijd een 'muilpeer' gaf als ze zong (en ook als ze niet zong) en over die keer dat Herman als jongen aan het trainen was met hardlopen om de honderd meter in tien seconden af te leggen. Zijn tijden verbeterden met de dag: 'Van tweeëntwintig seconden ging ik naar eenentwintig seconden, vandaar naar achttien seconden en zo naar vijftien seconden en toen ineens naar vier dagen en zeven uur, maar dat kwam omdat ik die keer overreden werd door een bus.' Lachsalvo's golfden door de zaal.[11]

Een groot publiek bereikte hij met zijn optreden in het Veronica-praatprogramma *RUR* op de Nederlandse televisie in 1988. Daar

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 284

werd hij door presentator Jan Lenferink een 'Angry Young Belg' genoemd en kreeg zijn humoristische talent alle ruimte. In de uitzending vertelde hij onder meer het verhaal over de bijnaam die hij als voetballer had gekregen, 'De cornervlag', nadat hij een hoekschop had genomen waarbij hij niet de bal maar de vlag voor het doel getrapt had: 'Dat was stom, maar onze spits die de cornervlag binnenkopte, was nog veel stommer natuurlijk.' Het optreden legde hem geen windeieren. Of het aan zijn RUR-optreden lag is niet bekend, maar in de drie maanden na de show werden tienduizend exemplaren van de pocketuitgave van *De man die werk vond* verkocht.[12]

Hoewel Brusselmans ook in de jaren tachtig zo nu en dan op tv verscheen, werd hij vooral in de jaren negentig een bekende Vlaming. Bij het pas opgerichte station Radio Donna presenteerde hij in 1992 met Walter Grootaers het programma *De laatste mannen*, dat maar één seizoen liep. Ook verscheen hij in deze tijd geregeld op televisie. Zo verzorgde hij in het seizoen 1991-1992 een populair onderdeel in het veelbekeken Vlaamse televisieprogramma *Het Huis van Wantrouwen*, gepresenteerd door Mark Uytterhoeven en Wouter Vandenhaute, dat elke donderdagvond werd uitgezonden. In zijn rubriek 'Klare taal' las de langharige, in een net pak gestoken schrijver in een paar minuten een humoristische column vol woordgrapjes voor ('A.C. Milan Kundera'), waarin hij telkens 'Doch dit alles terzijde' zei, en eindigde met 'Dank u voor uw wáándacht'. Dat was de kreet die hem, zo merkte hij zelf in *Ex-minnaar* op, 'via de televisie kortstondig, zij het met enige nawerking, beroemd' maakte, en die – als hij zich ook maar ergens vertoonde – door talrijke onbekenden gescandeerd werd.[13]

In de nasleep van dat programma – waar wekelijks twee miljoen mensen naar keken en dat hem in één klap tot bekende Vlaming bombardeerde – kreeg hij enkele aanbiedingen. Zo maakte hij een reclamespotje op de radio voor de kledingketen Superconfex. In 1995 maakte hij met Luc De Vos en Hugo Matthysen een tournee in de reeks *Geletterde mensen* van Behoud de Begeerte.[14] Daarnaast trad hij, met Ivo Van Damme, op in het BRTN-programma *De Zeventien*

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 285

Meter. In 1996 speelde hij bovendien een bijrolletje in de komische speelfilm *Camping Cosmos*. Twee jaar eerder had hij al geacteerd in de film *La vie sexuelle des Belges, 1950-1978*, waarin hij bier drinkt en *fuck you* roept. Kortom, Brusselmans is onophoudelijk bezig geweest aan de weg te timmeren als mediafiguur.

Sindsdien is er weinig veranderd, want nog altijd is hij een graag geziene gast in tal van programma's. Er gaat geen week voorbij zonder Brusselmans op de tv. Net zoals hij in zijn werk geen onderscheid lijkt te maken tussen highbrow en populaire cultuur, zo lijkt hij dat ook niet te doen in zijn keuze voor televisieprogramma's. Met evenveel gemak treedt hij op in programma's die letterkundig georiënteerd zijn als in shows die in het geheel niets met literatuur of zijn schrijverschap van doen hebben. Zo is hij regelmatig te zien in het Vlaamse *Studio 1*, waar hij als oud-voetballer zijn ongezouten mening verkondigt over voetbal en alles wat daarbij komt kijken. Of hij draaft op als jurylid van *De Beste Singer-Songwriter van Nederland,* waar hij geacht wordt grappig commentaar te geven op de optredens ('Ik heb het liedje niet gehoord, ik heb alleen maar gekeken want ik val echt als een blok voor dit meisje.') Bovendien is hij, zoals gezegd, een van de vaste juryleden van het Vlaamse televisieprogramma *De Slimste Mens ter Wereld*, waar hij de presentator en het publiek minutenlange lachstuipen bezorgt met grappen van het kaliber: 'Mijn hond Eddie kan ook wel een paar trucjes. Bijvoorbeeld als ik naakt door mijn huis loop, kan hij een meter hoog springen. Maar dan moet ik eerst wel paté aan mijn ballen smeren.' En op de vraag of zijn geslachtsdeel een naam heeft: 'Ik heb aan mijn lul de naam gegeven van de vrouw die mij ontmaagd heeft. Daarom heet mijn lul tante Sonja.'[15]

In 2017 was hij een van de gasten in het programma *Mag ik u kussen?*, waarin drie mannelijke cabaretiers proberen om met gevatte opmerkingen en grappen de hand van een bekende Vlaamse te veroveren. Maar er zijn zo veel meer programma's te noemen met Brusselmans als entertainer. De nadruk ligt steevast op de populaire cultuur, ze zijn bestemd voor een breder publiek. Het is voor

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 286

Brusselmans vooral een manier om veel geld te verdienen, zoals hij niet nalaat te vermelden.

Maar ook in de programma's waarin niet de entertainer maar de schrijver Brusselmans wordt uitgenodigd, bijvoorbeeld om te praten over zijn nieuwste boek, is er in de meeste gevallen sprake van een bizarre cocktail van highbrow en lowbrow, waarbij de wijzer regelmatig doorslaat naar de lage cultuur. Om een voorbeeld te noemen: de keren dat hij bij *De Wereld Draait Door* serieus over zijn auteurschap en werk mocht spreken zijn op de vingers van één hand te tellen. Veel vaker moest hij uitleggen waarom hij de 'beste beffer van Vlaanderen' is, of werd hem gevraagd om zijn grappen te maken. Als er wel serieuze aandacht aan zijn schrijverschap wordt besteed, zoals door Wim Brands in het VPRO-programma *Boeken* in 2013 (naar aanleiding van *Mogelijke memoires*), is dat een unicum.

De schrijver is zich er terdege van bewust dat de televisie een cruciale rol heeft gespeeld in de constructie van zijn faam. Dat heeft niet alleen positieve gevolgen. Mensen vergeten nogal eens dat hij in de eerste plaats schrijver is. In een interview uit 2010 verklaarde hij: 'Hier op straat in Gent weten veel mensen wel wie ik ben. O ja, die met dat lange haar, die bril, dat pokdalige gezicht. Maar ik denk dat maar pakweg één op de twintig van die mensen de link met de literatuur legt.' In zijn jonge jaren riep hij nog wel eens dat hij het vooral belangrijk vond dat zijn boeken beroemd werden en niet hijzelf, maar daar is hij van teruggekomen: 'Als je maar vaak genoeg op tv komt, word je automatisch beroemd. Hoe je erop komt, doet er helemaal niet toe.' Het is zelfs niet belangrijk of iemand over enig talent beschikt. Als voorbeeld noemt hij Paris Hilton, die vooral 'famous for being famous' is.[16]

In een ander vraaggesprek uit 2017 merkte Brusselmans op: 'Mensen zijn niet meer beroemd en komen daardoor op tv, maar ze zijn beroemd omdat ze op tv komen.'[17] Dat zijn werk nauwelijks bestudeerd wordt, hangt hiermee samen. Hij wordt door zijn screen presence gezien als een auteur die vooral tot de lowbrow-cultuur behoort. Iemand die over voetbal praat, over beffen, die als ju-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 287

rylid grappen maakt in *De Slimste Mens ter Wereld*, zo iemand kan toch geen serieuze schrijver zijn? Dit is vermoedelijk een van de redenen waarom hij nog nooit een literaire prijs gewonnen heeft.

Natuurlijk is Brusselmans daar zelf medeverantwoordelijk voor, want zowel in zijn publieke optredens als in zijn literaire werk schurkt hij voortdurend aan tegen de glitter en glamour van de entertainmentwereld. Bij boekpresentaties laat Brusselmans zich maar wat graag vergezellen door bekende mooie vrouwen, zoals Miss België. Bekend is ook zijn oproep aan de Nederlandse actrice Carice van Houten, op wie hij naar eigen zeggen al lang een oogje had, maar die hij na het vertrek van Tania tot de zijne wilde maken. Hij liet zelfs een filmpje opnemen waarin hij haar opriep om contact met hem te zoeken. In 2012 volgde uiteindelijk een pikante fotoshoot met Van Houten voor *Nieuwe Revu*. Na afloop dronken ze nog een kop koffie, meteen stof voor *De Telegraaf*: 'Brusselmans had date met Carice van Houten'.[18]

Ook in zijn werk gaat het regelmatig over actrices en seks. Zo schrijft hij in *Kaloemmerkes in de zep* (2009) over de Nederlandse actrice Yolanthe Cabau van Kasbergen, 'wier flamoes ik graag 'ns zou manipuleren tot ze kreunt van een genot dat je eerder zou toeschrijven aan een ejaculerend olifantenwijfje'. Daaraan verbindt hij de volgende oproep: 'Yolanthe, als je dit leest: stuur mij gerust een mailtje, om af te spreken betreffende een samenzijn in een gezellig koffiehuis niet ver van de Belgische grens.'[19] Zo speelt hij voortdurend een spel waarin hij highbrow en lowbrow verknoopt.

Een tweede, met zijn screen presence samenhangend kenmerk van sterauteur is de grenzeloze fascinatie die men aan de dag legt voor het leven van de auteur. Daar is bij Brusselmans zonder meer sprake van. Voor een deel is dat te verklaren door het feit dat hij (semi)autobiografisch boeken publiceert, waarin hij intimiteit suggereert (zie hoofdstuk 8), maar dat biedt geen afdoende verklaring. Brusselmans is als schrijver én mediafiguur zo alomtegenwoordig, dat de media de behoefte voelen een kijkje te nemen achter het masker en om te berichten over zijn privéleven. Dat is overigens voor-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 288

al iets van de afgelopen vijftien jaar, zo ongeveer sinds hij zich voor de rechter moest verantwoorden vanwege *Uitgeverij Guggenheimer* (zie hoofdstuk 6). Er is in Brusselmans' geval sprake van een correlatie tussen celebrity en schandaal: juist doordat hij bekende Vlamingen uit de Vlaamse entertainmentwereld in zijn Guggenheimer-boeken ridiculiseerde, werd hij zelf onderdeel van die wereld, waarin *celebrity gossip* en nieuwtjes over het leven van sterren aan de orde van de dag zijn.

Toen Brusselmans in 2006, na de dood van Woody twee jaar eerder, besloot om een nieuw hondje te kopen, werd daarover in tal van media bericht. 'Herman Brusselmans heeft nieuw hondje,' kopte *Het Nieuwsblad*, gevolgd door een kort interview met de auteur. In 2011 besloten Brusselmans en zijn vrouw Tania de Metsenaere uit elkaar te gaan. Ook dat was meteen nieuws. 'Herman Brusselmans en muze Tania uit elkaar,' heette het in de *Gazet van Antwerpen*, terwijl *De Standaard* het nieuws als volgt meldde: 'Herman Brusselmans en Tania wonen apart.' *Het Laatste Nieuws* ten slotte kopte: 'Herman Brusselmans heeft nu latrelatie met vrouw Tania.' Nadat hij in *Poppy en Eddie* (2014) had geopenbaard dat Tania borstkanker had, werd daarover in de Vlaamse pers uitvoerig geschreven. *HUMO* plaatste bijvoorbeeld een lang interview met de auteur, waarin vrijwel alleen maar persoonlijke vragen centraal staan als: 'Hoe gaat het nu met haar?', 'Is er door de ziekte van Tania een nieuwe intimiteit gekomen?' en 'Je muze is niet meer je lief. Blijf je dat niet sneu vinden?'[20]

Na de breuk met Tania ging het weer over de stroomversnelling waarin zijn liefdesleven terechtkwam. In *De Wereld Draait Door* verscheen hij in 2012 na de publicatie van *Guggenheimer in de mode*, maar dat was slechts een aanleiding voor het programma om weer eens met de schrijver te kletsen. Behalve dat de titel in de aankondiging genoemd werd, speelde zijn werk in de zevenenhalve minuut een geringe rol. Het enige wat Matthijs van Nieuwkerk leek te interesseren was het privéleven van de auteur. Zijn vrouw verliet hem twee jaar geleden en de zoektocht naar een nieuwe geliefde had

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 289

vooralsnog niets opgeleverd, merkte de presentator op. Dus was het stellen van de vraag gerechtigd: 'Hoe gaat het met een van de goden van de Vlaamse letteren?' Daarop ging vrijwel het hele item over zijn verdriet, zijn aantrekkingskracht op vooral jonge meisjes en zijn semi-impotentie.

Toen hij in 2013 een relatie kreeg met Melissa Janssens, werd daar zowel in België als in Nederland uitvoerig over bericht, waarbij vooral het leeftijdsverschil keer op keer werd benadrukt. De kop van het *Algemeen Dagblad* is wat dat betreft veelzeggend: 'Melissa Janssens (25) nieuwe vlam van Brusselmans (56)'. Ook toen ze een jaar later uit elkaar gingen, bood dat stof voor de gossippagina's, variërend van *Nieuwe Revu* en *De Telegraaf* tot *HUMO* en *De Standaard*, dit alles behendig aangewakkerd door de schrijver zelf, die er een column over schreef.

Natuurlijk werd over zijn nieuwe relatie met Lena, die hij voor het eerst aan zijn zijde had bij de presentatie van *De fouten* (2016), ook weer veel geschreven, ook in bladen die normaal geen aandacht aan literatuur besteden, zoals *LINDA.*: 'Herman Brusselmans (58) weer verliefd op een jong ding (24)'. Ook op de televisie vormt zijn jonge vriendin een dankbaar onderwerp en dan vooral ook de vraag of hij met haar nog kinderen zou willen. In een praatprogramma op de Vlaamse televisie verklaarde hij desgevraagd dat hij dit niet uitsluit, grappend: 'Vanavond beginnen we eraan lieven!' Zulke eenzijdig op personal interest gerichte berichtgeving en interviews zijn kenmerkend voor de positie die Brusselmans als sterauteur inneemt in het literaire leven.

Rijk en beroemd en met meisjes

Al in een interview uit 1985, naar aanleiding van *De man die werk vond*, verklaarde Brusselmans dat het zijn doel was om faam te verwerven. Eerst wilde hij een bekende voetballer of drummer worden, maar toen beide pogingen op niets waren uitgelopen besloot hij

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 290

dat hij beroemd moest worden in de literatuur. Daar voegde hij aan toe: 'Ik heb geen cursus in de zin van "hoe-word-ik-beroemd-in-drie-dagen" gevolgd. En ik zou van die roem ook geen pose willen maken.' Het enige wat hij wenste was dat hij naam zou maken met alleen maar goede boeken: 'Geen smoel op de televisie, geen advertenties in de krant of spectaculaire aktienummers, maar gewoon: uitzonderlijk goed proza. Liefst al tijdens mijn leven.' Hij hoopte dat het hem gegeven zou zijn om een keer een boek te schrijven dat echt invloedrijk zou zijn, door iedereen gelezen zou worden en hem in één klap onsterfelijk zou maken.[21] Die wens zou hij nadien in verschillende geschreven interviews blijven herhalen. Achteraf kunnen we vaststellen dat hij het vooral tot een publieke figuur heeft gebracht dankzij zijn talrijke televisieoptredens.

Het is iets wat we wel vaker tegenkomen in de internationale literatuur: het verschijnsel dat beroemde auteurs in hun werken hun celebritystatus thematiseren. Joe Moran schrijft daarover: 'Many critics have seen the current vogue for autobiography and autobiographical fiction by authors, often dealing with their own fame, as a pernicious effect of celebrity culture.' Hij noemt Bret Easton Ellis als voorbeeld van een sterauteur die over beroemd zijn schrijft en aldus zijn werk inzet 'as a form of self-promotion, a seamless by-product of their celebrity'.[22] Het is niet moeilijk om daar vele voorbeelden uit de wereldliteratuur aan toe te voegen. In de Nederlandstalige letterkunde zijn er eveneens auteurs die getuigen van hun *experience of celebrity* en Herman Brusselmans is er één van. Ook hij thematiseert in heel zijn oeuvre het beroemd zijn en ook voor hem is het schrijven over zijn faam een strategie om zichzelf bij de lezer te promoten. Brusselmans doet dat door voortdurend zijn eigen cultstatus als beroemd auteur te benadrukken, maar vooral ook te overdrijven en fictionaliseren.

Door zijn boeken chronologisch te lezen kan men Brusselmans' ontwikkeling tot en leven als beroemd auteur op de voet volgen. In zijn werken uit de jaren tachtig, zoals *Het zinneloze zeilen, Prachtige ogen* en *De man die werk vond*, komt het onderwerp nog niet aan de or-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 291

de. Dat is ook niet verwonderlijk, want Brusselmans was op dat moment nog een schrijver in de marge. Weliswaar begon hij in kleine kring uit te groeien tot een cultauteur, maar het grote publiek wist nog niet wie hij was.

Pas in *Zijn er kanalen in Aalst?* (1987) begint er iets te dagen als de hoofdpersoon, Eduard Kronenburg, zich aan het slot van de roman voorneemt om roem te verwerven door de beste Vlaamse schrijver aller tijden te worden, en het is dan dat hij zichzelf met de bijnaam 'Mooie Jonge Oppergod' tooit.[23] Die door bravoure gekenmerkte toon kenmerkt ook de novelle *Iedere zondag sterven en doodgaan in de week*, waarin hij zich nadrukkelijk als een beroemd auteur (in wording) presenteert: 'De tol van de roem begon hem zwaar te wegen. Geen minuut rust meer.'[24] Het was echter in zijn roman *Dagboek van een vermoeide egoïst* (1989) dat hij zijn celebritystatus nadrukkelijk tot onderwerp maakte. In de kroeg wordt het ik-personage Herman Brusselmans aangesproken door een drietal fans dat hem herkent als schrijver. Vlak daarna raken De Bezopene en Brusselmans in gesprek verzeild met een jongen en een meisje die druk discussiëren over de literatuur, en met name over Monika van Paemel. Zij wordt door De Bezopene aangeduid als 'een pekeltrut met roos in haar hersens', om het tweetal vervolgens voor te stellen aan een echte schrijver: 'Dit is Herman Brusselmans.' Het meisje heeft nog nooit van hem gehoord, maar bij de jongen doet de naam een belletje rinkelen: 'Wacht 's even. Ben jij laatst niet op televisie geweest?' Je zat de hele tijd Palm te drinken en aan het eind deed je niks anders dan boeren.'[25] Brusselmans wordt dus herkend vanwege zijn screen presence en, tot zijn spijt, niet vanwege zijn auteurschap. Dat is een motief dat we ook in zijn latere romans vaker zullen tegenkomen.

Vanaf dat moment zou Brusselmans zijn experience of celebrity steeds vaker aan de orde stellen, bijvoorbeeld in *Ex-schrijver* (1991). In die roman, waarin de hoofdpersoon de pen voorgoed blijkt te hebben neergelegd, wordt hij het hele boek door gevolgd door een fanatieke biograaf die alles van hem wil weten. Hoewel het duidelijk is dat die biograaf niet echt is maar uit de fantasierijke duim van

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 292

de schrijver is gezogen, speelde Brusselmans op die manier in zijn werk wel de rol van celebrityauteur.

Dat zou hij ook in de boeken hierna blijven doen. In *Ex-drummer* (1994) wordt de ik-figuur Herman Brusselmans gevraagd om lid te worden van een band, omdat de andere leden fan van hem zijn: 'Door je boeken, je optredens op tv en radio, en je interviews in de kranten en zo, je weet wel, je beroemdheid…'[26] *Het mooie kotsende meisje* (1992) bevat de verzuchting: 'Ja, ik ben langzamerhand beroemd aan het worden. Men begint mij zelfs al te herkennen op straat,' waaraan hij een typisch brusselmansiaanse relativering toevoegde: 'zij het voorlopig alleen in de Leeuwstraat, waar ik zelf ook woon.'[27]

Halverwege de jaren negentig is hij een echte sterauteur geworden, zoals hij zelf niet nalaat te benadrukken. In 2004 publiceerde hij zelfs de roman *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*. Toch drijft hij ook de spot met zichzelf als beroemd auteur. Zo meldt hij in *Bloemen op mijn graf* (1998) dat hij inmiddels de befaamdste schrijver van België en de Benelux is en een sekssymbool van de bovenste plank, maar dat zijn leven desondanks niet perfect is: 'Zo ben ik al een tijdje zo incontinent als de pest. Vandaag al twee keer in mijn broek gekakt en gisteren maar liefst drieënhalve keer!'[28]

Dat Brusselmans dankzij zijn vele televisieoptredens aan het begin van de jaren negentig ook daadwerkelijk uitgroeide tot een beroemde Vlaming, had tot gevolg dat hij ook als zodanig bejegend werd, al deinsde de schrijver er niet voor terug om de gevolgen van zijn roem onophoudelijk te overdrijven en tot literatuur te maken. Vanaf dat moment tot op heden zijn er verscheidene terugkerende motieven in zijn romans aan te wijzen die te maken hebben met zijn status als Vlaamse sterauteur.

In de eerste plaats doet hij in zijn werk verslag van het herkend worden op straat en in andere openbare gelegenheden. Er is bijna geen boek in Brusselmans' oeuvre waarin dat aspect niet gethematiseerd wordt. Maar ook nu blijkt weer dat mensen hem boven alles als tv-persoonlijkheid zien en pas in tweede instantie als schrijver, zoals in *Ex-minnaar* (1993), waarin iemand zegt: 'Godverdomme

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 293

makker, jij was fantastisch op die tv! Wanneer begint dat programma weer?"[29] In *Autobiografie van iemand anders* (1996) merkt een meisje op dat ze hem van op tv kent, waarop de ik verzucht: 'Van op tv?' Zei ze werkelijk *van op tv?* In plaats van: *schrijver van twintig boeken over Het Leven Zelve waarvan alles samen zo'n slordige half miljoen exemplaren verkocht zijn terwijl hij nog maar pas achtendertig is moet je meerekenen?*"[30] En in *Vergeef mij de liefde* (2000), waarin zijn roem na het Guggenheimer-proces flink is toegenomen doordat hij in die tijd veel op televisie verscheen, zijn het enkele werklieden die in zijn huis aan het werk zijn die hem herkennen en opmerken dat ze dachten dat hij in het echt groter was: 'Op tv lijk je heel groot.' In datzelfde boek heeft hij er ineens genoeg van: 'De tv kan m'n kloten kussen. Ik ben een schrijver. Ik wil niet bekeken worden, maar wel gelezen.'[31]

Toch is er ook wel een aantal keren dat het personage Brusselmans wél vanwege zijn boeken herkend wordt.[32] In *Autobiografie van iemand anders* bekent een meisje in de trein dat ze acht van zijn boeken gelezen heeft. In plaats van zich gevleid te voelen is hij echter teleurgesteld, omdat dit betekent dat ze minstens tien werken nog níet tot zich heeft genomen.[33] In *Vergeef mij de liefde* blijkt een bewonderaar zijn romans niet te lezen, alleen zijn columns: 'Boeken, die lees ik niet.'[34] Het komt verder regelmatig voor in zijn werk dat een personage zich een bewonderaar noemt van hem als schrijver, maar vervolgens niet in staat is enkele titels te noemen (of ze in verbasterde vorm opsomt). Soms wordt de ik-figuur ook door grote groepen herkend, bijvoorbeeld als er een toeristenboot voorbijvaart terwijl hij uit het venster staart en de gids zijn publiek op hem wijst: 'Daar, achter dat raam, zie u de beroemde schrijver Herman Brusselmans. Hij heeft vele, vele boeken geschreven.'[35]

Zelfs in Brusselmans' volstrekt fictieve romans spelen het thema roem en het verschijnsel herkend worden een vrij prominente rol. Zo kan de mediamagnaat Guggenheimer uit de gelijknamige boekenreeks nooit ergens anoniem verschijnen. Overal waar hij komt, reageert men beleefd, waarbij ook angst voor het personage een

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 294

niet geringe rol speelt. Ook de schrijver Danny Muggepuut uit de *Muggepuut*-reeks kan niet naar buiten gaan zonder te worden opgemerkt. Op een gegeven moment wordt er zelfs een meet-and-greet georganiseerd, waarbij hij wordt voorgesteld aan zijn grootste fans.

Het moeten uitdelen van handtekeningen is een tweede gevolg van de roem dat Brusselmans in zijn werk beschrijft. In *Vlucht voor mij* (1990) wordt de auteur voor het eerst in zijn werk door een jongeman aangesproken die hem vraagt om een signatuur, maar dat weigert hij: 'Ga je reet laten hersenspoelen, klootzak', waarbij hij eraan toevoegt dat hij inmiddels genoeg handtekeningen heeft uitgedeeld: 'Vroeger durfde ik dat soort zeikerds nooit af te schepen, maar nu wel.'[36] Meestal is de auteur minder terughoudend in dat opzicht. Menige bewonderaar krijgt op verzoek een krabbel ten geschenke, zoals in *Vergeef mij de liefde*, waarin een vrouw er een vraagt voor haar gehandicapte zoon.[37] In *De kus in de nacht* (2002) wordt hij tijdens een tochtje zelfs zes keer gevraagd zijn handtekening te zetten.[38] In *Poppy en Eddie* (2014) vraagt een jonge Japanner hem op straat of hij een opdracht wil zetten in het recente en net door hem aangeschafte exemplaar van *De qualastofont*.[39]

Een derde en laatste aspect van Brusselmans' faam dat telkens weer gethematiseerd wordt is de confrontatie met groupies. In *Mijn haar is lang* (2009) heet het: 'Reeds vele en vele jaren lang ben ik de auteur die door een aantal mensen wordt bewonderd. In dat kader zei ooit iemand tegen me: "Ik bewonder je."'[40] En in *De kus in de nacht* stelt hij dat hij een fenomeen, een monument en een cultgod is: 'Ik breng onderbroeken aan het druppelen, ik roep gevoelens van haat en hysterie op, ik heb de fanatiekste en hardnekkigste bewonderaars en tegenstanders die een Nederlandstalige schrijver ooit gekend heeft.'[41] Meermalen schrijft hij dat bewonderaars hem aanspreken, meestal niet tot zijn genoegen: 'Dus ja, die zogenaamde fans. Kort haar, stoffen broeken, beschenen door een ander licht dan ik. Ze spreken me aan, ze willen met me praten, ze hebben schuim in de mondhoeken.'[42] Vaak ook komen zulke lieden ongevraagd aan de deur of bellen ze hem op met vragen, verzoeken om

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 295

interviews of om een afspraak te krijgen. Zulke *fan encounters* worden door hem diverse malen beschreven.

Het zijn vooral meisjes die zich als fan aan de beroemde auteur opdringen. Sinds hij op televisie verscheen, schreef hij over het effect dat zijn roem had op het vrouwelijk geslacht: hij kreeg ongevraagd de status van een 'wijvenmagneet'.[43] Hoewel, ongevraagd? Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien speelt Brusselmans sinds jaar en dag met het imago van de romantische kunstenaar, die aan het leven lijdt. Een van de weinige dingen die hem troost kunnen bieden, is de liefde. In dat kader moet ook zijn eeuwige zoektocht naar het 'Droommeisje' worden beschouwd. In *Dagboek van een vermoeide egoïst* beschreef hij zichzelf als vastzittend in een dodencel, omringd door prikkeldraad, en droomde hij ervan dat meisjes hem van achter de buitenmuur zouden toeschreeuwen: 'Herman Brusselmans, wij houden van jou!'[44] Dit is een verschijnsel dat we ook in de negentiende eeuw bij een dichter als Byron zagen. Ook hij riep in zijn werk meisjes op om hem te troosten, met al gevolg dat dit daadwerkelijk gebeurde: hij ontving stapels liefdesbrieven van dames: getrouwde en ongetrouwde, jong en oud. Sommigen wilden hem slechts laten weten hoe getroffen ze waren door zijn verzen, anderen verzochten hem om een handtekening, een gesigneerd boekwerk, een haarlok of zelfs om een ontmoeting.[45]

In zijn romans doet Brusselmans het voorkomen dat ook hij voortdurend door meisjes belaagd wordt. Net als Byron ontvangt hij, zo schrijft hij tenminste, voortdurend post van vrouwelijke bewonderaars. Al in *Ex-schrijver* publiceerde hij een (gefingeerde?) fanbrief van een meisje uit Nederland: 'Lieve lieve lieve H., ik ben een fan, maar ik mag uw boeken niet lezen van mijn ouders, maar ik doe het toch want ik zie u graag.' Bij haar brief voegde ze een stuk zeep met de woorden: 'Ik hoop dat ge er lang mee kunt doen en altijd aan mij peinst als ge er uw lichaam en uw stijf deel mee wast.' Het ontlokt de schrijver de woorden: 'Ja, ik had vele fans in Holland toen ik nog schrijver was.'[46] Op die manier cultiveerde hij zijn

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 296

eigen beroemdheid en droeg hij het beeld uit van een auteur met wie gedweept werd, vooral door meisjes die zich zeer tot hem aangetrokken voelden.

Het zou niet de laatste keer zijn dat hij over fanmail van vrouwelijke bewonderaars schreef. Zo citeert hij in *Autobiografie van iemand anders* een liefdesbrief van een meisje dat naar eigen zeggen gevallen was op de ik-figuur van zijn boeken, waarin ze verklaarde: '"Je bent de beste lieve schrijver aller tijden", "wat een mooie haren heb jij toch", "schrijf je mij gauw terug:", "kusjes" etcetera.' Verderop in het boek zullen er nog meer brieven van dit 'Bloemenmeisje' volgen.[47] En in *Zul je mij altijd graag zien?* (1997) schrijft hij over de post die hij naar aanleiding van zijn werk ontving:

> Fanmail dat ik kreeg! Met kilo's. Zware kost. Vooral na de publicatie van *Ex-schrijver*. Ja, dat boekje heeft een tijd lang heel wat losgewoeld bij het publiek. Het handelde over een beul en zijn slachtoffers, en de slachtoffers, dat waren de mensen, en de beul, dat was ik, want het was een ik-roman. Vele lezers schreven me dat ze zich herkenden in een van de slachtoffers, en vele lezers schreven me dat ze zich herkenden in een van de andere slachtoffers, en nu en dan was er een idiote opschepper die schreef dat hij zich herkende in de beul, en andere idioten vroegen me waar de titel op sloeg ('Hoe kan je nu een ex-schrijver zijn als je een boek schrijft:"), een paar lezeresjes vroegen me in hun brieven of ik met hen wilde neuken, en met z'n allen solliciteerden ze naar een rol als slachtoffer in m'n volgende boek. Ik stuurde hun een beleefde brief terug.[48]

Meermalen doet de schrijver het dus voorkomen alsof hij overladen wordt door post van smachtende meisjes. In het televisieprogramma *Chris & Co*, waarin Brusselmans geparodieerd wordt, drijven de makers de spot met deze fantasieën. Men ziet de schrijver achter zijn computer zitten als de bel gaat. Het is de postbode die een aangetekende brief komt bezorgen. In Brusselmans' universum krijgt

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 297

deze gebeurtenis mythologische proporties: 'Mijn voordeur werd bestormd door een horde vrouwelijke fans. Zij wilden allemaal een handtekening. Na de signeersessie nam ik vlug doch vastberaden mijn fanmail door.'[49] In tegenstelling tot bij Byron lijkt het bij Brusselmans vooral een pose. Het versterkt het door hemzelf gecreëerde overdreven beeld van de celebrityschrijver: 'Ik ben rijk; ik ben een idool voor ontelbare geile schoolmeisjes.'[50]

Het blijft in zijn werk overigens niet bij fanmail. Vrouwen vallen volgens Brusselmans in katzwijm als ze hem zien en dringen zich massaal aan hem op. Voor een deel is dat aan de fantasie en verbeelding van de auteur ontsproten, anderzijds is het wel waar dat hij bij bijeenkomsten regelmatig door meisjes aangeklampt wordt. Al in *Vlucht voor mij* schreef hij over een 'hele bende wijven rond m'n nek die me toefluisterden dat ze misschien wel verliefd op me zijn en dergelijke toestanden'.[51]

In *Ex-minnaar* roept een meisje hem toe dat ze met hem naar bed wil: 'Ik wil geneukt worden!' Daarop moedigt hij haar aan om zichzelf te bevredigen, waarna hij vertrekt.[52] *Het mooie kotsende meisje* bevat een vergelijkbare scène: de ik-figuur die op verzoek van een meisje met haar meegaat, maar uiteindelijk bedrijven ze de liefde net niet.[53]

Zo komt het ten slotte nooit tot 'de daad' en dat hangt samen met de romantische opvatting die hij van de liefde koestert. De seksualiteit reserveert hij voor zijn ware geliefde: eerst Gloria, later Phoebe. Duidelijk komt dit tot uiting in *Vergeef mij de liefde*, waarin beschreven wordt hoe de ik-figuur, Herman Brusselmans, geïnterviewd wordt door een meisje, Sandy, dat het besterft van de zenuwen: 'Sorry, Herman. Het is alleen, ik ben zo enorm zenuwachtig. Jij bent zo beroemd en ik ben niemand. Ik ben zomaar een meisje. Met ongewassen haar, en met dikke dijen.' Daarop nodigt de schrijver haar uit om zich te ontkleden en dan volgt een woeste vrijpartij: 'Ik vingerde tot ze een orgasme had.' Maar op het moment dat ze zijn spijkerbroek wil uittrekken, gaat hem dat te ver: 'Ik ben monogaam. Alleen m'n vrouw mag m'n lul zien.' Waarna hij zijn orale

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 298

liefdesspel nog enige tijd voortzet: 'Toen was het welletjes, vond ik. Ik kuste haar een laatste keer op de mond, kuste haar beide tepels, kuste haar buik en haar natte kut.' Daarna zorgt hij er subtiel voor dat ze weer snel zijn woning verlaat.[54] En ook in de in *HUMO* gepubliceerde column 'Lieve, blinde engel' schrijft hij over een meisje ('een prachtig jong diertje'), dat fan is van zijn oeuvre en midden in de nacht aanbelt en zich aan hem opdringt.[55]

Wat is nu de functie van die vele beschrijvingen van zijn roem en de gevolgen daarvan? Het eindeloze 'opscheppen' over herkend worden, de verzoeken om handtekeningen, en de hitsige vrouwelijke fans zijn onderdeel van de door bravoure gekenmerkte Brusselmans-cultus, die bedoeld is om zijn angsten te overschreeuwen en te maskeren. Die sombere, onzekere kant van zijn karakter krijgen we in zijn semiautobiografische boeken vaak te zien als hij zich terugtrekt uit de publieke ruimte en zich ophoudt in de veilige cocon van zijn huis. Maar er is nog iets anders aan de hand. Want zelfpromotie speelt in het geval van Brusselmans zeker ook een rol. Dat hij steeds weer schrijft over hoe beroemd hij is, zelfs al gebeurt dit op een wijze die duidelijk maakt dat het voor een groot deel gefictionaliseerd is, zorgt ervoor dat hij ook daadwerkelijk die status toebedeeld heeft gekregen. Op die manier heeft hij in grote mate bijgedragen aan zijn imago van celebrityauteur met groupies.

Toch besteedt Herman Brusselmans een enkele keer in zijn werk ook aandacht aan de schaduwzijden van de roem: de eindeloze uitnodigingen voor bijeenkomsten waar hij liever niet naartoe wil, de negatieve reacties en scheldpartijen waarmee hij geconfronteerd wordt ('Sinds jij beroemd bent, ben je een arrogante zak!'),[56] en de keren dat hij gestalkt wordt door personen die ongevraagd bij hem aanbellen of hem lastigvallen. Niet voor niets antwoordt hij in *Het spook van Toetegaai* (2005) op de vraag van een meisje of het leuk is om beroemd te zijn met: 'Nee.'[57]

Meermalen heeft Brusselmans in zijn werk het verlangen geuit om zich terug te trekken uit de openbaarheid. Ook daarin is hij als celebrityauteur niet uniek, want Joe Moran schrijft dat vele

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 299

beroemde auteurs 'seek to locate a "private" self [...] beyond celebrity'.[58] Al in *Zul je mij altijd graag zien?* neemt hij zich voor om voortaan uit de schijnwerpers te blijven en geen optredens meer te verzorgen.[59] En ook in *Kaloemmerkes in de zep* (2009) spreekt hij over zijn droom om nooit meer interviews te hoeven geven: 'Een kluizenaar wil ik worden, zoals Thomas Pynchon, J.D. Salinger en Ward Ruyslinck. Die komen alleen buiten voor runderlapjes.'[60] Moran merkt op dat celebrityauteurs 'are still implicated in the systems and practices through which their fame is produced'.[61] Dat geldt ook voor Herman Brusselmans. Zijn wens om zich als een kluizenaar te onttrekken aan het openbare leven zal nooit in vervulling gaan. Uiteindelijk kan een sterauteur niet ontsnappen aan zijn roem.

(G)een publieke intellectueel

Literaire roem brengt ook verplichtingen met zich mee, of een schrijver dat nou leuk vindt of niet. Als een auteur zich in het literaire veld manifesteert en erkenning krijgt, groeit hij vanzelf uit tot een culturele autoriteit. En die positie verschaft hem vervolgens – hoe paradoxaal dat ook op het eerste oog lijkt – het gezag zich over andere zaken dan de literatuur uit te spreken. Velen deinzen er niet voor terug zich in het maatschappelijke debat te mengen. Zo verwerven ze de status van publieke intellectueel.

Odile Heynders, die een boek publiceerde over *Writers as Public Intellectuals. Literature, Celebrity, Democracy* (2016), typeert de publieke intellectueel als iemand die zich, vanuit een positie aan de zijlijn (en soms vanuit een underdogpositie), met prikkelende standpunten in het publieke debat mengt: 'He has critical knowledge and ideas, stimulates discussion and offers alternative scenarios in regard to topics of political, social and ethical nature, thus adressing non-specialist audiences on matters of general concern.' Dat kan hij op verschillende manieren doen: met toespraken en lezingen, ingezonden stukken en artikelen, documentaires en televisieprogramma's.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 300

In de inleiding van haar boek legt Heynders een verband tussen *public intellectuals* en *celebrity culture*: juist dankzij het feit dat de publieke intellectuelen beroemd zijn en een voor het publiek herkenbaar imago hebben, zijn ze in staat om – als een soort marketingstrategie, waarmee ze hun roem vergroten – invloed uit te oefenen op het debat. Zo is volgens haar de paradoxale identiteit van de *celebrity intellectual* tot stand gekomen.[62]

Een voorbeeld van een publieke intellectueel uit de Nederlandstalige letteren is Arnon Grunberg, die zich met zijn culturele autoriteit als romanschrijver regelmatig in het maatschappelijke debat mengt. In zijn geval gebeurt dat zelfs dagelijks, door zijn 'Voetnoot' op de voorpagina van *de Volkskrant*.[63] De laatste jaren zijn de mogelijkheden voor schrijvers om zich geëngageerd te betonen flink toegenomen, dankzij het internet. Ze bedienen zich van blogs, Twitter, Facebook en dergelijke om hun standpunten over het voetlicht te brengen. Dat bevordert de 'celebritisation of the intellectual': aan hun roem ontlenen ze het gezag om zich uit te spreken en door zich uit te spreken worden ze nog bekender.[64]

Het ligt niet voor de hand om Herman Brusselmans aan te duiden als een publieke intellectueel. Zoals gezegd weigert hij zich te bedienen van sociale media, maar ook via andere kanalen laat hij zich zelden uit over politieke, sociale of ethische kwesties. Als hij op de televisie verschijnt, komen vrijwel nooit serieuze onderwerpen aan bod. Sinds 2016 schrijft Brusselmans wekelijks in *humo* een column in de rubriek 'Koppensneller': een stukje naar aanleiding van een actuele krantenkop die hem is opgevallen. Maar zelfs daarin gaat hij zelden of nooit serieus op iets in. De koppen vormen slechts de aanleiding om er flink op los te ouwehoeren, al is er een enkele uitzondering. Zo is er een column uit 2017 over de kinderslachtoffers in Syrië, waarin hij onder meer schrijft dat de vrouw van Assad een lekker wijf is, maar waarvan het slot luidt: 'We zijn alle grappen voorbij, we zijn alles voorbij.'[65]

Dat Brusselmans zich zelden of nooit geëngageerd betoont, hangt samen met zijn opvatting dat literatuur amusement is. Die

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 301

visie deelde hij met Tom Lanoye, althans met de jonge Lanoye, met wie hij in zijn vroege schrijversjaren optrok. Maar waar Lanoye gaandeweg steeds geëngageerder en moralistischer werd – een soort prototype van de publieke intellectueel, tot op de dag van vandaag – bleef Brusselmans vasthouden aan zijn oude adagium dat literatuur niet meer dan vermaak is. 'Er is slechts één regel: een boek moet amusement bieden,' merkte hij in 1999 in *NRC Handelsblad* op.[66]

Fraai komt het verschil in inzicht tussen Brusselmans en Lanoye tot uiting in de *HUMO*-columns die de eerste in *Het mooie kotsende meisje* (1992) bundelde, en die hij een tijd lang schreef ter vervanging van de vaste columnist Lanoye, die op wintersport was. Brusselmans greep de gelegenheid niet alleen aan om 'Tom "Bolleke Vet" Lanoye' te ridiculiseren, maar ook om, zij het op een volstrekt niet-serieuze wijze, zijn eigen poëticale idee over het voetlicht te brengen. Al in zijn eerste bijdrage, 'Tom Lanoye ad interim', verklaarde hij dat zijn collega een 'zeer weloverwogen gefundeerde mening' had over van alles en nog wat, zoals 'ik noem maar wat, de invloed van de interactie tussen ontluikende homoseksualiteit en de electorale vooruitgang van het Vlaams Blok op de poëzie van jonge Antwerpse dichters in 1992 en later'. Zijn eigen standpunt over dat onderwerp luidde dat het hem in de verste verte niets kon boeien. Dat had weer alles te maken met zijn levensfilosofie, zo legde hij de lezers uit, en die luidde: 'Wat kan het mij in godsnaam allemaal schelen.' Daaraan voegde hij toe: 'En met dat soort levensfilosofie schiet je niet veel op als het gaat over het hebben van weldoordachte meningen.'[67]

Het is duidelijk: Brusselmans weigert dus, in tegenstelling tot Lanoye, de rol van publieke intellectueel te spelen. Dat beklemtoonde hij in tal van interviews, zoals in 1998 in *De Morgen*, waarin hij zijn mening gaf over Lanoyes geëngageerde schrijverschap: 'Tom is een fantastische kunstenaar en een absolute vriend, maar wat bezielt hem? Moet een schrijver aan politiek doen? Ik vind dat een absoluut onzinnige discussie.' Schrijvers die met hun werk politiek willen bedrijven, noemde Brusselmans 'absolute minkukels' en 'non-schrijvers'. Daartegenover plaatste hij zijn literaire helden Sa-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 302

linger en Bukowski, die volgens hem op een andere, non-intellectuele wijze uiting geven aan hun ongenoegen over de wereld: 'Die trekken zich terug aan de rand van de maatschappij, ver van alles wat culturele politiek of politieke cultuur heet, en staan op een prachtige manier te roepen dat het toch allemaal niet deugt.' Dat was helemaal zijn visie, merkte hij in het interview op: 'Zo wil ik het.'[68]

Datzelfde standpunt droeg hij vier jaar later uit in het televisieprogramma *Nachtwacht* (2002), waarin hij met Lanoye en Kristien Hemmerechts in gesprek ging over de vraag wat literatuur is. Lanoye presenteerde zichzelf als een theaterman die ensceneert, maar het ook belangrijk acht iets over de wereld te zeggen. Dat ontlokte Hemmerechts de uitspraak dat Lanoye net zo goed politicus had kunnen worden, maar er blijkbaar voor gekozen had om te schrijver. In dit gezelschap was Brusselmans duidelijk Lanoyes tegenpool. Tegenover de interviewer legde hij uit dat hij met zijn werk helemaal niets wilde zeggen en uitdragen, en al helemaal niets over de wereld om hem heen. Het enige doel dat hij had was het vullen van lege pagina's en het bij voorkeur schrijven van duizend boeken. Wat dat betreft zijn de eerste woorden van *De kus in de nacht* programmatisch: 'Ik heb alweer niks te melden.' In datzelfde boek merkt hij op een gegeven moment over de literatuur op: 'Het haalt niks uit wat een schrijver schrijft. De oorlog houdt niet op, de hongersnood gaat niet weg, de mensen blijven reizen, en er zijn zelfs meer overstromingen en hittegolven dan voor ik debuteerde met *Het zinneloze zeilen*.'[69]

Toch is het niet waar dat in Brusselmans' werk de politieke en maatschappelijke actualiteit nooit een rol speelt, maar het is altijd op de achtergrond en zonder dat daar een oordeel aan wordt verbonden. Zoals in *Ex-schrijver* (1991), waarin de ik-figuur op televisie een item over de Golfoorlog ziet langskomen, die zou kunnen ontaarden in een Derde Wereldoorlog. Daarop zet hij demonstratief de televisie uit: 'Wat was dat voor gezeik. Wat heb ik godverdomd met de hele shit te maken? Laat mij met rust.'[70] Iets vergelijkbaars vindt plaats in *Het oude nieuws van deze tijden* (1994), waarin de hoofd-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 303

persoon de krantenkoppen over de oorlog in voormalig Joegoslavië leest. Op de inhoud let hij niet, hij kijkt alleen maar naar de lay-out van de letters.[71] Het enige wat hem interesseert is zijn eigen leven, waarvan de zinloosheid hierdoor nog eens extra benadrukt wordt. En in een column, opgenomen in *Bloemen op mijn graf* (1998), richt de auteur zich tot alle 35-plussers, waartoe hij zelf ook behoort:

> Je engagement met het wereldleed is tot een lachertje verworden: wat kan het jou in godsnaam nog schelen of Bosniërs wel of niet opgehouden zijn met Kroaten tot moes te schieten, of omgekeerd, of Palestijnen joden, of vice versa; wat kan het jou in godsnaam nog schelen dat dagelijks een hoop stomme negers blijven verhongeren; wat kan het jou in godsnaam nog schelen dat ultrarechts z'n opmars van 1933 aan het kopiëren is; wat kan het jou in godsnaam nog schelen wie de nieuwe president van Amerika wordt; wat kan het jou in godsnaam schelen dat [de televisiepresentatrice] Marlène de Wouters d'Oplinter haar navel laten piercen heeft.[72]

Ook andere politiek of anderszins beladen onderwerpen worden door Brusselmans wel aangestipt, maar slechts terzijde. Zo raakt de hoofdpersoon in *Logica voor idioten* (1997) per ongeluk verzeild in een gesprek over Marc Dutroux, maar al na één zin gaat het alweer over auto's.[73] In *De kus in de nacht* (2002) blijkt George W. Bush ('een dwerg met een vadercomplex') te zijn gekozen tot president van de Verenigde Staten. Al had de ik-figuur Herman Brusselmans liever Al Gore op die positie gezien ('ook niet meteen de man die de armoe uit de wereld zou helpen'), het kan hem uiteindelijk niet schelen. Als iemand hem zou vragen hoe hij de rol van Amerika ziet in de ontwikkeling van de democratische wereld zou zijn antwoord naar eigen zeggen luiden: 'Ach rot toch op zeikerd.' Zelfs al zou Amerika van de kaart worden geveegd, dan zou hij er niet wakker van liggen: 'Denk je dat ik daar één boterham met pindakaas minder om zal eten? Allicht wel, ik hou toch al niet van pindakaas.'[74]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 304

Zelfs de aanslagen op de Twin Towers in New York in 2001 dwingen hem niet tot een politieke stellingname. Ze versterken slechts zijn overtuiging dat veiligheid een illusie is.[75] 'De aardbol werd op slag een minder veilige plaats,' merkt Muggepuut in de roman *Toos* (2008) op. (En in een interview merkte Brusselmans op: 'Zo'n 11 september is natuurlijk een belangwekkende gebeurtenis. Maar hoelang lig jij daar echt wakker van? Je volgt het een tijdje op tv, maar al snel ebt je belangstelling weg en geef je de voorkeur aan een lekker wijf. Zo is het toch?"[76])

Naar aanleiding van de Amerikaanse inval in Irak in 2003 schrijft Brusselmans in *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*: 'Bagdad was gevallen. En wat dan nog?' Al was Moerzeke-Castel gevallen.'[77] In *Heilige schrik* merkt Brusselmans over zichzelf op: 'Ik ben een professionele, fulltime egoïst en daar ben ik trots op.'[78] Dat is een uitstekende typering van Brusselmans' houding als auteur ten aanzien van de (wereld)politiek, hoewel men natuurlijk ook zijn nadrukkelijk onmaatschappelijke schrijverschap als politiek gebaar kan zien.

Er is slechts één onderwerp dat Brusselmans na aan het hart ligt. Als hij zich in zijn boeken bij hoge uitzondering al eens maatschappelijk betrokken betoont, dan heeft dat betrekking op dierenmishandeling. Zo fulmineert hij in *De kus in de nacht*, naar aanleiding van een televisie-item, tegen de slechte behandeling van dieren die met de virusziekte mond-en-klauwzeer besmet zijn: 'Er was een beeld dat ik nooit zou vergeten: een klein lammetje was verworden tot een klomp modder en het had een gebroken pootje, en het strompelde nog enige passen door de viezigheid en toen viel het om, en ik voelde zo'n woede en zo'n verdriet dat het levensnoodzakelijk was dat ik wegzapte.' Als hij ziet hoe wreed er met dieren wordt omgesprongen, schaamt hij zich te behoren tot het mensenras.[79] Dat geldt ook als hij bedenkt dat lammeren ritueel geslacht worden: 'Hebben die beestjes jullie iets misdaan? Of staat het in de Koran dat jullie onschuldige wezens de keel moeten oversnijden?"[80]

Dat chronische mededogen met dieren is natuurlijk terug te voeren op zijn jeugd op het Vlaamse platteland en de gruwelen die

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 305

hij als kind in de slachthuizen zelf had gezien. Het wekt bij hem het verlangen op om zich te wreken. Dierenmishandelaars wil hij bespugen en met hun gezicht in de modder duwen, merkt hij in *Het spook van Toetegaai* op.[81] En elders heet het dat dierenbeulen dood moeten: 'Eerst moeten ze het bos ingejaagd worden en met hun stinkende voeten vast komen te zitten in klemmen. En dan een welgemikte tik op hun vorte schedelpan met de zeehondenknuppel. En hun lijken achterlaten als vochtige voeding voor de wolven, de hyena's, de dassen, en de wezels.'[82]

Een links denker spreekt zich uit

De laatste jaren lijkt er enige verandering op te treden in Brusselmans' houding als 'fulltime egoïst'. Het lijkt wel alsof hij zich, geprikkeld door de actualiteit, in toenemende mate gedwongen ziet een geëngageerd(er) geluid te laten horen en zich meer als publieke intellectueel op te stellen dan tevoren. Dat geldt vooral voor één specifiek onderwerp: de toenemende invloed van de islam. Dat doet hij overigens vooral in zijn werk en op typisch brusselmansiaanse wijze, waarbij het niet altijd duidelijk is of hij meent wat hij schrijft. In dat opzicht lijkt zijn stellingname op die van Gerard Reve, die in *De taal der liefde* (1972) schreef over 'prachtvolken', die met een 'zak vol spiegeltjes en kralen op de tjoeki tjoeki stoomboot' gezet dienden te worden, 'enkele reis Takki Takki Oerwoud, meneer!'[83] Of die in het gedicht 'Voor eigen erf' (1975), dat hij in de Nacht van de Poëzie te Kortrijk declameerde, riep: 'Gooi al dat zwarte tuig er uit: / Ons land voor ons! / Op, naar de Blanke Macht!'[84]

In zijn overduidelijk fictieve roman *De droogte* (2003) stipte Brusselmans voor het eerst de problematiek rond de falende integratie van moslims aan. De hoofdpersoon, Fazio, die in het boek naar voren komt als een volbloed racist, is bevreesd voor de groeiende aanwezigheid van de islam:

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 306

> Al die vreemde luizen in ons prachtige land. Je kan geen drie stappen verzetten of je zou struikelen over een tulband, een sluier of een bananenschil. Over tweehonderd jaar leven we hier in de brousse of in de islamitische laagvlakten, let op m'n woorden. Het Allah Akbar zal niet uit de lucht zijn, en de asbakverkoop zal in elkaar stuiken omdat er toch alleen nog maar waterpijpen gerookt worden. Alles wat Kaukasisch is ligt met opengesneden keel op de bodem van de Leie [...] Tjonge, wat ben ik blij dat ik geen honderd jaar later geboren ben.[85]

Ook in andere fictieve romans van zijn hand (zonder Herman Brusselmans als centrale figuur) wordt vanaf dat moment door de personages regelmatig kritiek geuit op de islam. Zoals in *Van drie tot zes* (2011), waarin Willem Zundap tekeergaat tegen moslims, die hij 'bruine apen' noemt: 'Ik haat hen. Ik wens hen naar de hel, vooral de Saudi's. Met die doeken op hun hoofd, hun baarden en snorren, hun brabbeltaaltje.'[86] Of in *Guggenheimer koopt een neger* (2017), waar de hoofdpersoon het hele boek door tekeergaat tegen een vijandig gezinde bevolkingsgroep. De leden hiervan worden aangeduid als 'Kwalafoten', in wie men zonder twijfel moslims kan herkennen, en die volgens hem stinken naar 'zandstormen en geitenkaka'. Daaraan voegt hij in gedachten toe: 'Nog goed dat ik geen racist ben [...], of ik zou al die kwalafoten eens met een schop tegen hun kloten de kolkende plomp injagen.'[87]

Sinds 9/11, de moord op Theo van Gogh en de toenemende aandacht voor aanslagen en de dreiging van de islam krijgt dat onderwerp ook een plaats in zijn (semi)autobiografische romans, uiteraard weer met de kenmerkende brusselmansiaanse kwinkslagen. Vooral *Een dag in Gent* (2008) is daar een goed voorbeeld van. De ik-figuur Herman Brusselmans merkt daarin op: 'Ík heb het recht om België een kutland te noemen, maar dat recht heeft zo'n moslim níet. En scheer die stomme baard af.' Enige bladzijden hierna merkt hij op dat hij vreest dat islamieten binnen vijfentwintig jaar

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 307

het land zullen overnemen.[88] Daar voegt hij, weer iets verderop, aan toe:

> Tja, die moslims. In Iran hangen ze homoseksuelen op. Dat hebben die jongens niet verdiend. Wat ze ook doen, moslims, is vrouwen slaan omdat ze vrouwen zijn. En kinderen van drie inpeperen dat iedereen in het welvarende Westen een ongelovige hond is die moet worden afgemaakt met vuur en vlam. Nog zo'n specialiteit: clitorissen wegsnijden. Als dat je specialiteit is mag je toch wel 'ns in de spiegel kijken en denken: tjonge, wat een klootzak. De westerse, democratische, kapitalistische maatschappij moet zich met hand en tand verdedigen.[89]

Die islamkritiek wordt vervolgens weer onderuitgehaald met de opmerking dat hij ook niet over moslims kan oordelen, omdat hij te weinig achtergrondkennis bezit. Hij heeft immers nog nooit met een moslima het bed gedeeld: 'Ik vind: als je een boek schrijft over een bepaald volk, moet je minstens één van hen achterwaarts in de poes hebben genaaid. Of haar tieten hebben gezien.' En als hij getuige is van een overval, is hij teleurgesteld dat de dader een blanke is, en geen allochtoon.[90] Door zulke meer kritische opmerkingen te vermengen met humoristische, is het voor de lezer moeilijk te bepalen waar de auteur Herman Brusselmans zelf nu precies staat – en dat is precies de bedoeling.

De Poppy en Eddie-reeks bevat eveneens veel islamkritiek vermengd met humor. Een taxichauffeur wordt door de ik-figuur van *Poppy en Eddie* een 'islamvetlap' genoemd.[91] In *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper* voelt de ik-figuur zich thuis onveilig, omdat hij op straat iemand antiwesterse slogans hoort roepen. Elders in het boek dwingt hij een islamitische fan – die hem om een handtekening komt vragen – om zich uit te spreken tegen de radicale islam en 'Weg met de sharia' te roepen. Daarna krijgt hij van Brusselmans als beloning een opdracht in zijn boek: 'Voor Achmed, die wel eens

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 308

naar de barbier zou mogen, met die lelijke flodderbaard'.[92]

Toch blijkt, voor wie zijn werk trouw leest, wel degelijk waar Herman Brusselmans zelf staat. In *Kaloemmerkes in de zep* typeert hij zichzelf als een man met 'linkse neigingen' en wordt hij door iemand anders een 'linkse intellectueel' genoemd.[93] En ook in een enkel interview heeft Brusselmans zichzelf wel eens als links en progressief getypeerd en als een sociaal bewogen auteur die zich wel degelijk bekommert om het leed in de wereld. Niet voor niets is hij lid van Amnesty International.[94] Maar dat betekent niet dat hij zich als een publieke intellectueel in het debat mengt. Integendeel.

Tot 2016. Toen publiceerde hij, op 29 maart – een week na de islamitische terreuraanslagen op vliegveld Zaventem en in de metro te Brussel –, de *humo*-column 'Wij van links'. Daarin opende hij frontaal de aanval op de politieke correctheid van links. Het stuk kreeg veel media-aandacht. Toch was het niet voor het eerst dat Brusselmans zich hierover uitliet. Al in 2010 merkte hij in een interview met *Knack* op: 'Ik noem mezelf links, maar ik ben een realist.' Toen Pim Fortuyn in 2002 Nederland vol noemde, viel iedereen over hem heen, maar dat vond Brusselmans onterecht: 'Er zijn 18 miljoen Nederlanders en 10 miljoen Belgen – daar kunnen er geen 10 miljoen meer bij. Geen Sudanezen, maar ook geen Vlamingen. Als je dat destijds durfde te zeggen was je een racist. Dat pik ik niet. Het is niet omdat ik zeg dat bepaalde rechtse standpunten steekhouden, dat ik zelf rechts zou zijn.'[95]

In de van ironie doordrenkte *humo*-column van 2016 schreef hij, als zogenaamde spreekbuis van links, dat niet de moslims, maar 'Wij van links' schuldig zijn aan de falende integratie. Moslims worden immers gediscrimineerd en worden als derderangsburgers bejegend: 'En alles wat fout gaat met de moslims in dit vermaledijde Westen, is onze eigen schuld.' De Bijbel is een 'kutboek', de Koran een meesterwerk en Marokkaans, Turks, Tunesisch en Syrisch eten is vanzelfsprekend verrukkelijk, hoewel de kans bestaat dat we 'drie dagen aan een stuk de schijterij hebben'.[96]

'Wij westerlingen' zijn – al sinds we kruistochten voerden te-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 309

gen het Oosten – onderdrukkers, die moslims tot slaven hebben gemaakt en hen nog altijd slecht behandelen, met weinig rechten en veel plichten. Uiteraard willen 'Wij van links' zo veel mogelijk oosterlingen binnen de grenzen halen, 'want ja, hoor, wat zijn ze toch leuk, en tof, en vredelievend, en slim, en gastvrij, en prettige mensen om mee om te gaan'. Dat jongeren van vreemde afkomst wel eens overvallen plegen, drugs dealen of meisjes voor 'hoer' uitschelden, is onze eigen schuld. 'Wij van links' hebben immers verzaakt om hun goed onderwijs en voldoende sociale opvang te bieden. Dat er aanslagen worden gepleegd, zoals op 9/11, in Londen, Parijs en nu ook in Brussel, hebben we aan onszelf te danken, zoals alles onze eigen schuld is, aldus Brusselmans: 'Ja, alle onheil dat ons wordt aangedaan, moeten we op ons eigen conto schrijven, zo verzekeren wij van links de hele wereld. Je moet degenen die we nooit genoeg hebben gepamperd en geknuffeld en bewonderd, toch zeker de kans geven om ons naar de kloten te helpen?"[97]

Dat zulke 'arme dompelaars' zichzelf laten ontploffen met tassen vol dynamiet en spijkerbommen en daarbij zo veel mogelijk 'verschrikkelijke' westerlingen om het leven brengen is hun volste recht. 'Wij van links' moeten daar, hoe moeilijk dat ook is, begrip voor opbrengen, aldus Brusselmans. Pas in de laatste regel van zijn column trekt hij het gordijn van de ironie weg, als hij zegt: 'Wij van links zijn bezig om ons eigen graf te graven, en sommigen van ons doen het nog met de glimlach ook.'[98]

Naar aanleiding van deze column werd Brusselmans meteen binnengehaald als held van rechts. De *HUMO*-column werd vele malen gedeeld via de verschillende sociale media. De (rechts georiënteerde) Nederlandse omroep Powned vroeg de auteur zijn stuk voor te dragen in de uitzending, wat hij ook deed; het item werd 1778 keer gedeeld op Facebook en kreeg veel instemming: 'Ik heb altijd wat getwijfelt [sic] over Herman, maar dat was niet nodig, Hij is uit het goede hout gesneden!', 'Brusselmans, je stijgt van 0 naar 99% in mijn achting', 'Geweldig Herman zo zit het, linkse huichelaars, landverraders en judassen allemaal kelen!!' en 'Herman

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 310

Brusselmans for president'. Toch waren er ook 'kritische' reacties: 'Mijnheer Brusselmans stop met roken en ga naar de kapper.' En een Facebook-lid met een islamitische achtergrond merkte op: 'En wie is deze Belgische junk?' Waarop iemand antwoordde: 'Zegt een zand aap & die een massa moordende verkrachter + pedo, als lichtend voorbeeld claimed te hebben.' Het kan er soms gezellig aan toe gaan op Facebook en Twitter.

Ook in de meer officiële kanalen leidde de column tot discussie. Siegfried Bracke, fractievoorzitter van de Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA) in de Gentse gemeenteraad, was blij met het stuk. Hij vond het goed dat Brusselmans zijn landgenoten aanmoedigde om op te komen voor de eigen cultuur. Opiniemaker Youssef Kobo, zelf moslim, kon de column minder waarderen. Hij meende dat Brusselmans de aanslagen misbruikte om een 'wansmakelijke karikatuur van Belgische moslims' te maken: 'Van een begenadigde schrijver als Brusselmans verwacht ik net iets meer dan een ordinaire scheldpartij die zelfs Filip Dewinter het schaamrood op de wangen zou bezorgen.'[99]

In de weken hierna kwam Brusselmans er ook in interviews meerdere keren op terug. In *HUMO* verklaarde hij dat hij niet van gedachten veranderd was en zichzelf nog altijd als links beschouwde. Vrijheid, gelijkheid en verdraagzaamheid vormden nog altijd zijn voornaamste waarden, ook ten aanzien van buitenlanders: 'Ik ben een linkse denker, omdat ik niemand iets wil opdringen en iedereen met rust laat.' Met vluchtelingen had hij ook geen probleem: 'Er zijn 500 miljoen Europeanen – die 2 miljoen vluchtelingen kunnen er gerust bij.' In het stuk nam hij expliciet afstand van iemand als Geert Wilders, die volgens hem racistisch is door te zeggen dat niemand nog het land in mag. Maar hij richtte zich tegen de politieke correctheid die er in het Westen heerste, zelfs ten aanzien van brute, aanslagen plegende IS'ers: 'Het verwijt dat wij die kerels zo erg naar de afgrond hebben geduwd dat ze niet anders kúnnen dan lid worden van IS, doet me steigeren. IS is een extremistische groepering, die uit is op verovering, die onze westerse

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 311

cultuur, met onze korte rokjes en onze David Bowies, naar de kloten wil helpen. Dan eis ik, als linkse denker, het recht op om op te komen voor mijn cultuur.'[100] Maar dat betekende volgens Brusselmans niet dat de multiculturele samenleving mislukt was.[101]

Het verbaasde de schrijver achteraf dat hij zoveel losgemaakt had met zijn column. Al eerder had hij iets vergelijkbaars meegemaakt, zij het met minder impact, toen hij in een interview kritiek gaf op de verkeersproblematiek in Gent en daarover door de burgemeester werd aangesproken. Maar dat was niet te vergelijken met de reacties die hij naar aanleiding van 'Wij van links' kreeg. Hij ontving talloze uitnodigingen om in debat te gaan met tegenstanders, maar daar voelde hij niets voor: 'Voor je het weet ben je een politieker. En dat is het laatste wat ik wil zijn.' Daaraan voegde hij toe dat hij zijn uitgangspunt dat literatuur amusement is, nog altijd onderschrijft. Waarom neemt men hem dan ineens wél serieus, terwijl men dat nooit gedaan heeft? Zelf denkt Brusselmans dat het met zijn leeftijd te maken heeft: 'Als je 35 jaar bezig bent, word je een éminence grise.' Het is een status die hij liever niet zou hebben: 'Ik wil helemaal geen autoriteit zijn. Of een stem hebben die belangrijker is dan die van iemand anders. Ik ben gewoon een boerenlul die toevallig zeventig boeken heeft geschreven.'[102]

Precies in die laatste woorden zit een verklaring voor het feit dat Brusselmans in 2016 zoveel losmaakte. Als auteur werd hij in de jaren tachtig en negentig niet voor vol aangezien, maar de laatste jaren lijkt er een kentering waarneembaar. Steeds vaker gaan stemmen op om hem een literaire prijs te geven. De laatste jaren zijn boeken van hem zelfs een aantal keren genomineerd. Ondanks zijn antiliteraire houding is hij geleidelijk uitgegroeid tot een culturele autoriteit. Dit in combinatie met zijn celebritystatus verschafte hem de positie om zich als publieke intellectueel uit te spreken. En toen hij dat in 2016 deed – en ditmaal zonder al te veel brusselmansiaanse grappen en grollen – sloeg dat aan.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 312

Brusselmans-fans

In 2016 deed *De Wereld Draait Door* via de website en Twitter een oproep: 'Wij zijn benieuwd wie de lezers van Brusselmans zijn. Ben jij die superfan? Heb je (bijna) al zijn boeken gelezen? En zou je woensdag 6 januari met hem te gast willen zijn in *DWDD*?" Men voegde eraan toe dat respondenten minimaal zestien jaar moesten zijn. Uiteindelijk besloot men om van het oorspronkelijke plan af te wijken en mocht Özcan Akyol over zijn Brusselmans-mania komen getuigen, in het bijzijn van de meester zelf. Enthousiast vertelde hij dat hij elke titel van Brusselmans wil bezitten, ook de bibliofiele uitgaven, al voegde hij eraan toe dat hij niet alle boeken even goed vindt. Op een gegeven moment vroeg Matthijs van Nieuwkerk aan Brusselmans of hij een auteur is met een *fan base*, waarop deze bevestigend antwoordde: 'Ik weet dat er mensen zijn die heel veel boeken van mij lezen.'[103]

Hoe vanzelfsprekend zulke *fan encounters* voor Brusselmans zelf inmiddels ook geworden zijn, het verschijnsel van de literaire fan in het algemeen is dat niet. Dat iemand fan is van een popster, acteur of sportheld is niet zo vreemd, maar iemand die een literaire auteur bewondert, zal zich niet zo snel een 'fan' noemen, maar eerder een liefhebber, bewonderaar, of iets dergelijks. Dat hangt ermee samen dat literatuur en *fandom* – zoals fancultuur internationaal genoemd wordt – van oudsher gescheiden domeinen zijn. Literatuur maakt deel uit van de 'hoge' cultuur, bedoeld voor culturele fijnproevers, terwijl fancultuur gerelateerd lijkt aan het domein van de 'populaire' cultuur.[104]

Toch doet die enigszins kunstmatige tweedeling geen recht aan de complexere werkelijkheid, waarin wel degelijk literaire fans gesignaleerd kunnen worden. Denk maar aan de fans van de Harry Potter-boeken die midden in de nacht naar de winkel gingen om een exemplaar van een nieuw deel te kopen. Verder zijn er fenomenen als literaire fanclubs (zoals het Boudewijn Büch Genootschap 'The *Blue Poet Society*'), Facebook-pagina's van fans over hun bewon-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 313

derde literaire helden en de door hen opgerichte *fanzines* als *Blauwe maandagen* (over Arnon Grunberg), *Büchmania* (over Boudewijn Büch), *Ronflonflon* (over Wim T. Schippers), het *Hermans-magazine* (over W.F. Hermans), het *Kees 't Hart fanzine*, enzovoorts. Die bladen kunnen worden beschouwd als uitingen van populaire cultuur, terwijl ze tegelijkertijd ook vaak aspecten van de officiële cultuur overnemen.[105]

Kenmerkend voor fancultuur is dat de fan (of antifan) geen passieve consument is, maar meestal een participant is in het culturele proces: hij of zij speelt een actieve rol. Daarom wordt er de laatste jaren ook onderzoek verricht naar zogenaamde *fan practices*.[106] Een hedendaagse fan – van een zanger, acteur, sportheld of desnoods schrijver – kan op allerlei manieren een creatieve bijdrage leveren aan het sociale proces van celebrityverering: hij kan bijvoorbeeld posters ophangen, T-shirts dragen, meetings bijwonen, fanmail sturen, op internetfora schrijven en fantijdschriften oprichten.

Welke activiteiten ondernemen de fans van Herman Brusselmans? Zoals gezegd is hij een auteur die zich voortdurend beweegt tussen de pool van de 'hoge' en die van de populaire literatuur. Ook in zijn publieke optredens is dit spel tussen 'hoog' en 'laag' aan de orde van de dag: hij kan serieus over zijn werk spreken in *Boeken*, maar ook grove grappen maken in *De Slimste Mens ter Wereld* of *De Wereld Draait Door*. Dat spanningsveld is misschien wel een verklaring voor het feit dat Brusselmans meer fans heeft dan de gemiddelde Nederlandse auteur – en bovendien fans die typisch fangedrag vertonen.

Enkele voorbeelden. Twee liefhebbers van zijn werk, de Nederlanders Maurice Janssen en Jochen van Barschot, richtten in 2003 het (internet)antiquariaat Louis Tinner op, genoemd naar de hoofdpersoon van *De man die werk vond*. Een van de specialisaties is de verkoop van Brusselmans-boeken.[107] Inmiddels zijn er ook heuse merchandise-items op de markt gebracht, zoals T-shirts met daarop de oneliner 'Iedereen is uniek behalve ik' en de kalender *Brusselmans bescheurt zich* (2017).

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 314

Net als in het geval van andere levende schrijvers trekken Brusselmans-bewonderaars er daarnaast op uit om hun idool in levenden lijve te ontmoeten. Zo is hij sinds enkele decennia een vaste gast op de Antwerpse boekenbeurs. Volgens Tania de Metsenaere werd en wordt hij daar jaarlijks door een horde jonge hysterische lezeressen bestormd.[108] Maar ook als hij zich ergens anders vertoont, bij een georganiseerde bijeenkomst of gewoon op straat, stappen fans op hem af om met hem op de foto te gaan of om een handtekening te vragen. Sommigen laten zelfs hun lichaam door de auteur signeren – iets wat eerder bij een popster dan bij een auteur past. Zelf merkte Brusselmans hierover op in een interview uit 2011: 'Ik heb vooral jongere fans, die blijken soms obsessief. Hebben ze alles al van me gelezen en dan willen ze overal mijn handtekening.' Dit verschijnsel wordt door hem dan meteen weer geïroniseerd: 'Ik mocht een keer mijn handtekening op een clitoris zetten. Dat was lastig, want daar paste alleen "Herm" op. Moest ik op haar billen verder schrijven.'[109] En in een column uit 2015 beschreef hij een ontmoeting met een vrouwelijke fan: 'Zij had een Grieks profiel, een Vlaamse tongval, en een aantrekkingskracht die in de hele wereld carrière kan maken. Zij liet, echt waar, door mij haar buik signeren, en zij verzekerde me dat ik boeken schreef die haar tot hogere vermogens brachten.'[110] Het mag dan overdreven klinken, onwaar is het niet. Nog onlangs, bij de presentatie van *De fouten* in 2016, liet een zeventienjarig meisje uit Aalst haar buik door hem signeren. 'Ik heb nog maar 4 boeken van hem gelezen en hij is nu al mijn held!' verklaarde ze na afloop.[111] Het zijn voorbeelden van fancultuur die Brusselmans, zoals gezegd, ook in zijn romans vaak aan de orde stelt. In *Toos* (2008), bijvoorbeeld, signeert het personage Muggepuut de rug van een vrouwelijke fan.[112]

In Gent kon men enige tijd georganiseerde literaire wandelingen maken in de voetsporen van Herman Brusselmans. Daarbij zou het in 2009 verschenen boek met *52 wandelingen met schrijvers naar hun jeugd* van Ellie Brik dienst kunnen doen, waarin ook een hoofdstuk is opgenomen over Brusselmans en Gent. Ook Hamme vormt

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 315

voor de literaire toerist een pelgrimsoord. Overigens draagt de auteur zelf flink bij aan dit literair toerisme, want in zijn werk noemt hij allerlei geografisch herkenbare plaatsen bij naam. Zo gaat hij in zijn boeken geregeld iets drinken in café Simon Says, brasserie Aba-Jour of Grand Café Godot. Ook zijn woning in Oudburg lokt bewonderaars. Toen ik met Leidse studenten op studiereis in Gent was, wilden enkelen van hen per se voor Brusselmans' huis op de foto. Op internet schrijft iemand, die zichzelf een 'zeer grote en onvoorwaardelijke fan van Herman' noemt, dat hij regelmatig met zijn vrouw iets gaat eten in de Aba-Jour, recht onder Brusselmans' huis: 'Omdat we daar graag komen maar ook omdat we dan dicht bij Herman zijn.'[113]

En dan zijn er bewonderaars van een schrijver die alles van hun idool willen bezitten. Gerard Reve was een schrijver die veel verzameld werd, maar dat geldt zeker ook voor Brusselmans. Er bestaan bloedfanatieke verzamelaars. Een van hen is de bibliofiel en handtekeningenjager Jan Van Herreweghe ('Jan Bib'), bibliothecaris te Harelbeke (West-Vlaanderen). Hij weet nog goed hoe hij na het lezen van het toen net verschenen *Prachtige ogen* de schrijver móest ontmoeten: 'Op een zondagnamiddag trok ik mijn stoute schoenen aan en zocht de auteur op in zijn woonplaats Iddergem [...] Ik herinner me nog weinig van wat we daar toen besproken hebben, maar feit is dat ik mijn idolatrie toen niet onder stoelen of banken heb gestoken.'[114] Al in 1986 organiseerde hij een manifestatie met Brusselmans, en hij is ook verantwoordelijk voor de tentoonstelling die in 2017 over leven en werk van de Vlaamse veelschrijver in Harelbeke te zien is. Sinds hun kennismaking ging hij ook alles van hem verzamelen. Inmiddels bezit hij vele gesigneerde en bibliofiele edities, heeft hij met succes jacht gemaakt op vertalingen van Brusselmans' werk en van door Brusselmans gemaakte vertalingen van Arthur Conan Doyle. Regelmatig spreekt hij met Brusselmans af om hem te interviewen, om feiten over zijn leven te achterhalen of om een nieuw werk te laten signeren.

Een andere verzamelaar is Patrick Bockstael, Brusselmans' vroe-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 316

gere legermaat. Hij vertelde me hoe zijn verzameldrift is ontstaan. Vanwege een voetletsel kon hij enige tijd niet lopen en toen las hij voor het eerst een boek van Brusselmans. Na één werk was hij verkocht. In 2002 bezocht hij de Antwerpse boekenbeurs, in de hoop de schrijver te ontmoeten: 'En of ik geluk had... net op het moment dat ik aan de stand arriveerde waar Herman zat te signeren was er verder niemand aanwezig.' Het gevolg was dat hij sindsdien alles van Brusselmans ging verzamelen. Het begon met krantenknipsels, tijdschriften en cartoons. Zo ging het van kwaad tot erger: 'Je kon het zo gek niet bedenken of ik moest het hebben.' Gelegenheidsboekjes, bijzondere uitgaven, vertalingen: 'Wie zegt dat HB zelf nooit vertaald werd? In mijn verzameling steekt Frans, Duits, Italiaans, Tsjechisch, Hongaars en Macedonisch vertaald werk.' Inmiddels telt zijn verzameling zo'n negentig boeken van Brusselmans zelf, driehonderd werken met bijdragen van Brusselmans en drie opbergboxen van elk zestig kilo met knipsels, tekeningen, stripverhalen, foto's. Alles wat verschijnt wordt verzameld, en hij bezoekt ook alle boekpresentaties, optredens, signeersessies en andere manifestaties van zijn held.[115]

Fanwebsites

Maar de Brusselmans-fan bewondert natuurlijk op vele manieren. Op een Brusselmans-tijdschrift moeten we nog even wachten, maar er zijn in de loop der tijd wel verscheidene fanwebsites opgericht. De makers hebben het doel om met geestverwanten een soort *community* te vormen, door een forum te creëren om nieuwtjes en berichten uit te wisselen. Sommige van die sites worden inmiddels niet meer bijgewerkt, zoals de Ultieme Herman Brusselmans-site, die al rond de eeuwwisseling bestond, en waarop de maker een biografische schets en bibliografie plaatste, aangevuld met interviews, foto's en oneliners.[116] Belangstellenden konden zich abonneren op een nieuwsbrief per e-mail: 'De ultieme Herman Brusselmans Lijst

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 317

(HBlijst), voor de Herman Brusselmans fan onmisbaar maar ook voor de incidentele lezer erg handig.' Deze onregelmatig verschijnende nieuwsbrief, boordevol spel- en taalfouten, bevatte nieuwtjes over Brusselmans plus een overzicht van nieuw verschenen titels. De laatste dateert van december 2004 en bevat de rubriek 'Oproepen', met daarin onder meer een berichtje van een promovendus die een citaat van Brusselmans als stelling wil opnemen bij zijn dissertatie maar de bron niet kan terugvinden en van een volkskundig onderzoeker naar plaatsnamen in Brusselmans' werk. Er was ook een gastenboek (dat niet meer werkt), waarmee fans communiceerden. De lijst met links verwijst naar andere pagina's over Brusselmans, waarvan vele niet meer actief zijn. Zo was er een website Het Zinneloze Klikken, met daarop onder meer een Herman Brusselmans-quiz.

Een website die nog wel bestaat, is Palmboys's Herman Brusselmans Pagina, die in 2001 door Erik Raeymaekers werd opgericht, maar sinds 2012 niet meer is bijgewerkt.[117] De opzet van deze website is vergelijkbaar met de vorige. Van deze website is het gastenboek – dat geopend werd op 16 juli 2002 – wel bewaard: het telt bijna vijfduizend berichten. Daarin zien we duidelijk hoezeer de website de fan-community faciliteert. Er worden berichten uitgewisseld, er wordt commentaar gegeven op literaire prijzen (en het feit dat Brusselmans er nooit een krijgt), er worden discussies gevoerd, er zijn steunbetuigingen, scheldpartijen, reacties op columns, verslagen van persoonlijke ontmoetingen, gesprekken over depressies en antidepressiva (en de vraag welke pillen hun idool slikt) en er wordt gesproken over ontbrekende titels in collecties en over mogelijkheden om die alsnog te bemachtigen.

Soms worden er ook plannen gesmeed. Zo schrijft een zekere Menno in 2005: 'Er bestaan gipsen borstbeelden van Marx, Goethe en Beethoven maar voor zover ik weet nog niet van Brusselmans. [...] Hoewel hij zelf hier waarschijnlijk te bescheiden voor is, lijkt het mij alleraardigst een borstbeeld van hem in den boekenkast te zetten. Bestaat dit zo mogelijk al in het Vlaamse land, of is er een

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 318

breed draagvlak dit plan verder te ontwikkelen?' Bijzonder zijn ook de vele berichten gericht aan Brusselmans zelf, hoewel de schrijver op geen enkele manier bij deze site betrokken is. Er zijn berichten van scholieren die hem om een interview vragen, en verder verzoeken om handtekeningen of hulp bij het schrijven van een eigen boek. Ook organisaties proberen hem via deze weg te benaderen. Curieus zijn ook de aan Brusselmans gerichte brieven van personen die de schrijver minder waarderen. Zo schrijft een zekere Maria op 22 september 2013: 'Uw boeken en uw column zijn klinkklare onzin. Begint ge dat zelf niet beu te worden? Met uw achterwaarts in de poes naaien bullshit? [...] Ik vergelijk u eigenlijk het liefst met zo een dikke strontvlieg, één die op zo een paardendrol gaat zitten.'

Op deze fanwebsite vinden we ook voorbeelden van het verschijnsel dat bewonderaars zelf creatieve schrijfproducten gaan produceren: *fan fiction*. Bezoekers van de site publiceren geregeld gedichten in het gastenboek. Een zekere Jan begon te rijmen naar aanleiding van de verschijning van *Mijn haar is lang* (2009): 'Mijn haar is lang / zodat ik het na het kakken tussen mijn billen hang.' Ook zijn er meer dan honderd episoden te vinden van het verhaal dat een zekere Wim onder de titel 'Taniamania' in het gastenboek publiceerde, een matige thriller waarin Herman en Tania de hoofdrol spelen. En in een eveneens meer dan honderd episoden tellend verhaal, 'Ondoordacht' van een zekere Roger Verbiest, beleeft Herman Brusselmans allerlei avonturen in het Rusland van Poetin, waar hij onder meer Melissa ontmoet. Bovendien krijgt de schrijver er bezoek van zijn uitgever, Mai Spijkers, maar die wordt door Russische beveiligers geboeid afgevoerd ('Spijkers dacht eraan een stevige bijkomende cent te verdienen, in zwarte Roebels, uiteraard, die hij ging vastzetten op Cyprus. Een rijke Rus had hem dat ingefluisterd en sterk aangeraden.') Dergelijke *fan practices* kenmerken zich door hun collectiviteit: de Brusselmans-fan is deel van een gemeenschap van gelijkgestemden.

Wat we ook uit de vele berichten van fans kunnen afleiden, is hoezeer Brusselmans als beroemdheid een parasociale rol speelt in

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 319

het leven van veel bewonderaars. Graeme Turner legt uit dat celebrity's, in een wereld waarin de individualisering voortschrijdt, 'the illusion of intimacy' bieden: het gevoel dat je een beroemdheid kent en emotioneel bij hem of haar betrokken bent.[118] Die parasociale verbondenheid komt tot uiting in de massale reacties op het overlijden van popsterren als Elvis Presley, John Lennon, David Bowie en Prince en iemand als André Hazes in Nederland. Maar op kleinere schaal zien we dit ook terug in het gastenboek van Brusselmans' *fanpage*. Zo werd hij de afgelopen vijftien jaar geregeld gefeliciteerd met zijn verjaardag op 9 oktober. De auteurs van dergelijke gelukwensen kennen Brusselmans niet persoonlijk, maar hebben door zijn boeken en aanwezigheid in de media het idee dat hij een bekende van hen is. Zo schrijft een zekere Lien in 2012: 'Vandaag voor jou een zevengangenmenu zou ik zeggen... met een extra likeurpralientje... Veel liefs en verjaardagszoenen van Lien xxx.' En de reeds genoemde Verbiest wenst hem nog vele leuke jaren 'met een minimum aan zorgen en een maximum aan aanhankelijke en schattige vrouwen'.

Die parasociale verbondenheid met de auteur kwam ook aan het licht toen zijn hondje Woody doodging, op 16 oktober 2004. Voor velen was het net alsof ze zelf een dierbare waren kwijtgeraakt. Nadat Brusselmans in een kranteninterview en ook op televisie en radio over zijn en Tania's verdriet had verteld, regende het in het gastenboek condoleances.[119] Bij het lezen van de reacties vallen een paar dingen op. In de eerste plaats waren het vooral vrouwen bij wie het item een gevoelige snaar raakte. Nathalie Huysentruyt noteerde in het gastenboek: 'Ik hoop dat jullie veel steun aan elkaar zullen hebben in die moeilijk tijd. Sterkte allebei. Ik moet bijna zelf gaan wenen. Groetjes van Nathalie, dierenvriend en lezer van de boeken van Herman.' In tweede plaats worden de condoleances verbonden aan eigen ervaringen. Een zekere Pascale merkte op dat hun hondje, Moucheke, ook niet lang meer te leven had: 'Wij hebben ook geen kinderen net als jullie en sleuren het beestje ook overal mee naartoe in haar draagmand. Dit maar om te zeggen dat ik jullie verdriet

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 320

heel goed begrijp, ik sta er ook nog voor, helaas... Koester de goede herinneringen aan Woody, je komt ze ooit nog wel tegen ergens.' Hippie, de kat van Ann en Steven, was kortgeleden overreden. Als kleine kinderen hadden ze moeten huilen. Een eenentachtigjarige had Brusselmans op de radio gehoord en wenste hem eveneens veel kracht toe: 'Acht jaar geleden verloren wij onze Lex, een welsh-terriër en tot vandaag doet het nog pijn.' Het dier lag begraven in het bos waar ook zijzelf ook ooit hoopte te worden uitgestrooid.

Sommige berichten bevatten ook het advies om een nieuwe hond te nemen, die troost kan bieden. Een zekere Simonne Maddens, die zelf drie weken tevoren haar huisdier had verloren, had inmiddels een nieuwe hond gekocht, die ze – zoals het een Brusselmans-fan betaamt – Woody had genoemd. Al die hartelijke reacties deden Tania er op 25 oktober 2004 toe besluiten om een berichtje te plaatsen in het gastenboek: 'Wij bedanken alle mensen die uiting hebben gegeven aan hun medeleven naar aanleiding van het overlijden van Woody; dit geeft ons veel troost. Herman en Tania Brusselmans.'

De uit Groningen afkomstige Natacha Nankman begon eveneens een eigen fanpage: Natacha's Herman Brusselmans Pagina's.[120] Naar aanleiding van de verschijning van *De droogte* werd ze op 30 augustus 2003 zelfs als 'grootste fan' door *De Morgen* naar Gent gehaald om haar idool te ontmoeten.[121] In het gesprek dat hieraan verbonden was, vertelde ze over haar geestdrift voor Brusselmans' werk en haar behoefte om alles van hem te bezitten, tot en met *A férfi, aki munkát talált* (1997), de Hongaarse vertaling van *De man die werk vond*. Ook bezat ze tal van bijzondere, in een beperkte oplage uitgegeven, genummerde en gesigneerde exemplaren. Inmiddels is ze haar manie kwijtgeraakt, zo schrijft Natacha op haar website, die ze al jaren niet meer bijwerkt: 'Langzaamaan merkte ik dat mijn interesse toch meer bij mijn dochter is komen te liggen en dat mijn leven er gewoon heel anders uitziet nu ik een gezinnetje heb.' Haar collectie heeft ze grotendeels verkocht.

De laatste fanpage die de community-functie van de bovenge-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 321

noemde websites heeft overgenomen, is www.hermanbrusselmans.com. Hierop worden regelmatig nieuwtjes gepubliceerd, er is een overzicht van zijn boeken en een rubriek 'In de media'. Een gastenboek ontbreekt, maar dat weerhoudt fans er niet van de beheerder te overspoelen met foto's en e-mails. Dat bracht hem ertoe twee nieuwe rubrieken op zijn site te beginnen. Op de eerste, 'Herman en ik', worden foto's geplaatst waar mensen samen met Herman op staan. Bezoekers van de site worden opgeroepen selfies met de schrijver op te sturen, bij voorkeur vergezeld van enkele zinnen over hoe de foto tot stand is gekomen. De tweede rubriek heet 'Beste Herman' en bevat een selectie van de brieven die de webmaster in de loop der tijd kreeg toegestuurd. Naar eigen zeggen ontvangt hij vrijwel dagelijks 'verzoeken, liefdesverklaringen en scheldkanonnades'. Enkele van deze 'over het algemeen super stupide berichten' zijn te lezen.

Zo is er een aan de schrijver gericht bericht van een vrouw met het verzoek of hij bij de vijfenzestigste verjaardag van haar man Ben zou willen komen optreden: 'Ben is al jaren fan van je, heeft AL jouw boeken gelezen en geniet enorm van jouw humor. 's Avonds schuddebuikend naast me in bed bij het lezen van jouw boeken; ikzelf doe dan een sudoku en komen mijn cijfertjes er bibberend en op de verkeerde plek uit!' Een zekere Robbe heeft, omdat hij een 'enorme fan' is, een portret in Oost-Indische inkt van zijn 'grootste idool' gemaakt dat hij de schrijver zou willen overhandigen. Iemand, die zichzelf de schuilnaam Multatimi geeft, heeft een boek geschreven over het gevaar van de radicale islam en vraagt Brusselmans' hulp om het gepubliceerd te krijgen. Een ander vraagt de schrijver of hij een stukje wil schrijven voor een vriend die gaat trouwen: 'Enkele themawoorden van zijn leven zijn: Agressief, fanatiek vogelaar, koppig, waanzinnig grappig, niet gelovig/wel in de kerk.'

Een zekere Hans schrijft dat hij belang stelt in de gezondheid van de schrijver die hij bewondert en hem daarom wil adviseren te stoppen met roken, door over te stappen op de E-sigaret. Een zekere Katelijne noemt hem in een brief aan 'Lieve Mr Brusselmans'

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 322

haar imaginair 'zielsmaatje', met wie ze dagelijks gesprekken voert: 'Het hoeft niet altijd miserie te zijn hoor, soms wil ik gewoon weten of je mijn soep lekker vindt.' En een leesclub die een van Brusselmans' boeken had besproken, stuurde een foto van een cakeje met daarop zijn beeltenis (lang haar en bril), vergezeld van de tekst: 'Je roman was niet te pruimen maar de cupcake was om op te vreten.' En dan zijn er nog de berichten van dames die zich aanbieden, zoals een vrouwelijke ambtenaar van vijfenveertig uit Emmen met een 'goed stel hersenen', die zichzelf als lief, sterk, optimistisch, zelfstandig en 'leuk om te zien' typeert.[122] Het zijn voorbeelden waaruit blijkt hoe sterk de Brusselmans-fan zich met zijn of haar idool verbonden voelt.

HB als personage

Een intrigerend, met de celebrity- en fancultuur samenhangend verschijnsel is dat er soms romans verschijnen met een beroemde auteur als hoofdpersonage. Vooral internationaal zijn er tal van voorbeelden van te noemen, waarin met name canonieke auteurs figureren. Zo zijn er in de loop der tijd tientallen romans over William Shakespeare geschreven. In 2016 verscheen zelfs een hele studie hierover: *Shakespeare's Literary Lives. The Author as Character in Fiction and Film*, door Paul Franssen.[123] Veel *biofiction* over Shakespeare is geschreven door tweederangs auteurs, maar ook Henry James, James Joyce en Jorge Luis Borges en anderen hebben zich er schuldig aan gemaakt.

Ook over schrijvers uit de meer recente geschiedenis verschijnen soms romans (en films) waarin zij als personage optreden. Zo is Jane Austen een geliefd onderwerp voor auteurs. John Wiltshire publiceerde *Recreating Jane Austen* (2001), waarin hij analyseerde hoe de romans van Austen geadapteerd werden voor nieuwe media. Richt dit boek zich alleen op bewerkingen voor televisie, in de bundel *Uses of Austen. Jane's Afterlives* (2012), onder redactie van Gillian Dow

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 323

en Clare Hanson, wordt ook aandacht besteed aan *author-as-character*-romans en door Jane Austen geïnspireerde fictie.[124]

Sinds het uitkomen van deze bundel over de manier waarop Austen voortleeft, ook als personage in boeken en films, zijn er alweer diverse titels toegevoegd. Zo verscheen in 2014 *Jane Austen's First Love* van Syrie James, waarin te lezen valt hoe de vijftienjarige schrijfster-in-de-dop verliefd wordt. Al eerder had deze auteur *The Lost Memoirs of Jane Auston* (2007) gepubliceerd. Er bestaat ook een reeks spannende boeken met Jane Austen in de hoofdrol, 'Jane Austen Mysteries', geschreven door Stephanie Barron (pseudoniem van de Amerikaanse schrijfster Francine Mathews). Tussen 1996 en 2016 zijn er maar liefst dertien delen van verschenen en in elk deel lost Jane Austen als privédetective een mysterieuze moordzaak op. De Engelse Janet Mullany schrijft een serie, 'Immortal Jane Austen', waarin de beroemde auteur de rol speelt van een *vampire slayer*.

En ook over andere – vooral Angelsaksische – schrijvers worden author-as-character-romans geschreven, zoals over Emily en Charlotte Brontë, Lord Byron, Charles Dickens, Emily Dickinson, Henry James, Edgar Allen Poe, J.D. Salinger, Mary Shelley en Virginia Woolf.[125] Het gaat steeds over gecanoniseerde, beroemde auteurs. Vaak richten zulke fictieve werken zich op onderwerpen waarover uit het leven van de auteurs weinig bekend is. De verbeelding kan in zulke gevallen uitkomst bieden.

Internationaal mogen er voorbeelden te over zijn, in de Nederlandse literatuur zijn ze schaars, om niet te zeggen: nagenoeg afwezig. Natuurlijk bestaat het genre van de sleutelroman, waarin auteurs met behulp van verzonnen namen een beeld geven van bestaande personen en gebeurtenissen. Zo kwam Remco Campert met *Tjeempie! of Liesje in Luiletterland* (1968), waarin allerlei herkenbare auteurs optreden, zoals 'Het Roofdier' (Jan Cremer), 'De Moeizame Ploeteraar in de Wijngaard des Heren' (Gerard Reve) en de 'Best Gekapte Schrijver van Nederland' (Harry Mulisch). W.F. Hermans publiceerde in 1982 het toneelstuk *Uitgever Oorwurm*, een afrekening met Geert van Oorschot. Van Geerten Meijsing is *De grachtengordel*

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 324

(1992), waarin allerlei bekende auteurs uit het Amsterdamse culturele milieu van de jaren zeventig en tachtig herkenbaar worden opgevoerd. Max Pam schreef *De herenclub* (1997) over Harry Mulisch en zijn vriendenkring en J.J. Voskuil publiceerde na *Bij nader inzien* (1963) nog *Het bureau* (1996-2000), waarin onder meer Frida Vogels onder pseudoniem voorkomt. Maar dat is een ander genre dan hier bedoeld wordt, want in de author-as-character-boeken gaat het om één auteur die als hoofdpersonage optreedt en bij zijn eigen naam genoemd wordt.

Het is dan ook curieus dat er over Herman Brusselmans, behalve de reeds genoemde *fanfiction* online, maar liefst drie van zulke romans zijn verschenen. Welke reden ligt er dan aan ten grondslag om een boek over Herman Brusselmans te publiceren? In 1997, het jaar dat Brusselmans' veertigste verjaardag groots gevierd werd, verscheen *De zelfmoord van Herman B.*, van de toen vijfentwintigjarige Vlaming Kris Wagner bij de Antwerpse Uitgeverij Van Halewyck. Het boek kreeg zelfs een prijs, wegens de positieve bijdrage tot uitstraling van de Vlaamse cultuur. In een interview verklaarde Wagner dat hij Brusselmans geen boeiende schrijver vindt, maar dat het opvallend is dat zo veel mensen zich voor hem interesseren. Over het resultaat was Brusselmans zelf niet te spreken: 'Als schrijver, in de ware zin van het woord, reikt Kris Wagner nog niet tot aan mijn enkels en hij zal dat ook nooit doen, dat ligt nu al vast. [...] Hij zal nooit de schrijver worden die ik ben.'[126]

Over de ideologische achtergrond van dit overduidelijke anti-Brusselmans-boek bestaat geen twijfel. Daarvoor hoeft men slechts de flaptekst te lezen, waar te lezen valt dat *De zelfmoord van Herman B.* in Vlaanderen een schok veroorzaakte: 'Het was nochtans geen geheim dat wijlen Herman B. leed aan alcoholisme, chronische diarree, varkenspest, het oedipuscomplex, schurft en algehele achterlijkheid.' Naar eigen zeggen probeerde Wagner op een 'luchtige en ludieke manier' de draak te steken met Herman Brusselmans.[127] Zo bevat *De zelfmoord van Herman B.* allerlei opmerkingen die bepaald niet aardig bedoeld zijn. Brusselmans, de schrijver met zijn 'pokdalige

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 325

gezicht' en zijn 'vettige lokken', wordt geportretteerd als een 'zielig figuur' die niet alleen in het bezit is van een 'randdebielenverstand', maar ook van een slechte adem en een gerimpeld geslachtsdeel dat nauwelijks met het blote oog waar te nemen valt. Hij heeft een obsessie met stront ('De hele zin van zijn bestaan was verbonden met kaka') en koestert een overdreven idolatrie ten aanzien van Gerard Reve (zijn 'Gore Voorbeeld'). Zijn haar wast hij vrijwel nooit uit angst om kaal te worden (vergelijk *De avonden*), hij heeft luizen en er huizen ratten in zijn kledingkast. Bovendien blijkt hij een vrouwenhater, die in de loop der tijd tientallen vrouwen heeft aangerand, misbruikt en beledigd.[128]

In het boek kantelt Brusselmans' zelfbeeld: vrouwen zien hem niet meer staan en zijn geliefde Goedele Kiekens wil hem niet meer in haar leven. Zelf komt hij tot het inzicht dat hij een waardeloze auteur is die enkel 'fundamenteel slechte en slechtmakende boeken' geschreven heeft. Als hij daarvan doordrongen raakt, wil Brusselmans nog maar één ding: zo spoedig mogelijk dood. Uiteindelijk brengt hij in de praktijk wat in de titel van de roman al wordt aangekondigd, al heeft de luie lafaard daarbij de hulp nodig van zijn kennis Elvis de Beuker (die zich vervolgens over Goedele Kiekens ontfermt). Brusselmans legt uiteindelijk het loodje doordat er, met zijn instemming, een bus deodorant in zijn keel wordt leeggespoten, zodat de penetrante geur van rotte tanden en etensresten verdwijnt: 'Hij legde zijn oor te luister naast de lelijke kop van Brusselmans. Uit diens muil steeg enkel nog een dof gereutel op.' Aan het slot wordt hij zelfs door Elvis als wildgebraad aan zijn vroegere vriendin opgedist: 'Goedele merkte niet dat ze de billetjes van een heel bijzonder varken zat te verorberen.'[129]

Aan het slot van *De zelfmoord van Herman B.*, als de beroemde schrijver is overleden, volgt nog een kroeggesprek waarin de lezer expliciet de boodschap van het boek krijgt voorgeschoteld. Een van de personages merkt op dat Herman Brusselmans nog nooit enig respect heeft getoond voor zijn medemens en slechts uit onmacht en frustratie schrijft: 'In Brusselmans treedt de schaduwzijde van de

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 326

mens naar buiten. [...] Wie dat inziet, is gewapend tegen de geestelijke terreur die hij zaait.'[130]

De zelfmoord van Herman B. is zonder enige twijfel bedoeld als een afrekening met Herman Brusselmans, die er zelf – getuige zijn Guggenheimer-boeken – evenmin voor terugdeinsde om bekende Vlamingen op de hak te nemen. Maar het boek heeft onbedoeld ook een ander effect, want het is óók een op nauwkeurig lezen gebaseerde pastiche van Brusselmans' werk. Het boek bevat allerlei brusselmansiaanse technieken en stijlprocedés, zoals 'lege' kroeggesprekken, flauwe grappen, woordspelletjes en beledigingen. Ook op thematisch niveau zijn er allerlei knipogen naar Brusselmans' werk. Een van de gimmicks van de Guggenheimer-boeken is dat het personage telkens een zelfbedacht drankje nuttigt. In *De terugkeer van Bonanza* is dat een 'Guggenheimer' (wodka met veel ijs en zonder citroen), in *Guggenheimer wast witter* is dat een 'Prince' (wodka met veel ijs en schijfjes kiwi), in *Uitgeverij Guggenheimer* een 'Miljaardedzju' (een glas wodka waarin een theezakje bungelt) en in *Guggenheimer in de mode* een 'Genezen Kanker' (een vierde whisky, een vierde gin, een vierde Bulgaarse cognac en een vierde wortelsap, met daarin fijngemalen 'ajuinsnippers').[131] In *Guggenheimer koopt een neger* wordt dit procedé wel heel erg geïroniseerd, want daarin drinkt de hoofdpersoon onophoudelijk 'Indira Gandhi': 'een vierde whisky, een vierde gin, een vierde sap van gecombusteerde klingelbessen, en een vierde witverlies van om het even welke vrouw'.[132] In *De zelfmoord van Herman B.* drinkt de hoofdpersoon een 'Brusselmans' (wodka met ijs, zonder citroen).

Net als in Brusselmans' werk worden in de door Kris Wagner geschreven pastiche voortdurend merknamen van producten genoemd. Bovendien refereert hij aan de rockband Harry Mulisch (die in *Ex-drummer* voorkomt) en wordt er ook hier gespeeld met bijnamen ('Dikke Lul' uit *Ex-drummer* heet hier 'Dikke Sus'). Er komt zelfs een sekspassage in voor die letterlijk gekopieerd lijkt uit *Ex-minnaar*, waarin de hoofdpersoon een meisje laat masturberen en hij haar, precies op het moment dat ze een orgasme beleeft,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 327

toesnauwt: 'Mijn god, wat ben jij lelijk.'[133] En zo zijn er meer intertekstuele verwijzingen te vinden. Ze verschaffen *De zelfmoord van Herman B.* onbedoeld – en vermoedelijk tegen Wagners zin – het karakter van een hommage aan Brusselmans.[134] Uit het feit dat het boek een verzamelobject is gebleken voor Brusselmans-fans, blijkt dat het inderdaad als zodanig wordt gezien.

Zeven jaar na *De zelfmoord van Herman B.* zag een tweede Brusselmans-boek het licht: *Star* (2005), van de Vlaamse auteur-scenarist-jeugdboekenauteur Bavo Dhooge. Deze humoristische thriller werd uitgegeven door Davidsfonds/Literair, en is onderdeel van een hele reeks werken van de hand van Bavo Dhooge die allemaal met een 'S' beginnen. *Star* is evenwel het enige waarin Herman Brusselmans als personage optreedt. Overigens is Brusselmans ditmaal niet de hoofdfiguur, maar zijn rol is groot genoeg om het boek hier toch als author-as-character-roman aan de orde te stellen.

Tijdens het filmfestival van Gent wordt een bekende actrice geelektrocuteerd. Een van de aanwezigen is privédetective Pat Somers, die zich voorneemt deze zaak op te lossen. Geleidelijk komt hij tot de ontdekking dat er een seriemoordenaar actief is, die zichzelf Guggenheimer noemt. Die is doende de crew te vermoorden van de makers van een verfilming van het vierde Guggenheimer-boek. Dat doet hij op dezelfde wijze als waarop in het boek personen uit de weg worden geruimd. Detective Pat Somers krijgt daarbij hulp van de beroemde schrijver. Wie immers kent het boek beter dan hij?

De plot van *Star* is weinig opzienbarend. Uiteindelijk blijkt de hele moordzaak in scène te zijn gezet en komt Pat Somers erachter dat hij de hoofdpersoon is van een Vlaamse variant van *The Truman Show*: de Amerikaanse film uit 1998 over een man die ontdekt dat hij, zonder daarvan op de hoogte te zijn, vanaf zijn geboorte de hoofdrol blijkt te spelen in een populaire realitysoap op televisie.

Interessanter dan het verhaal is het beeld dat in het boek geschetst wordt van Herman Brusselmans. Pat Somers ontmoet de beroemde schrijver voor het eerst in café Aba-Jour onder diens wo-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 328

ning. Brusselmans wordt door Dhooge op herkenbare wijze geportretteerd, als een man met lang, krullend haar dat zijn gezicht als een masker bedekt: 'Het gezicht dat tevoorschijn kwam, was lang, puntig, pokkig en hard. Het droeg een hoornen bril en de kleine ogen stonden onwrikbaar, de mond zo strak dat ik dacht dat hij was dichtgenaaid. De uitspraak en het accent kwamen me onmiddellijk bekend voor, net als de zwarte, leren jekker die kreunde bij elke minimale beweging.' Opvallend is dat de schrijver in Aba-Jour doet alsof hij alcohol drinkt, vanwege zijn imago. In werkelijkheid drinkt hij water uit een jeneverglas. Verder wordt hij getypeerd als een 'nog grotere kluizenaar dan Robinson Crusoe' en als een getroebleerde figuur met plein-, vlieg-, bus-, trein- en fietsvrees. Alleen voor de Boekenbeurs of om een minister voor 'teef' uit te schelden, verlaat hij zo nu en dan zijn loft.[135]

In de Aba-Jour, waar de kettingrokende schrijver net als in werkelijkheid vrijwel dagelijks komt voor een versnapering, wordt hij als een beroemdheid bejegend; hij heeft er zelfs een eigen zitplaats. En ook in de multiculturele wijk waar hij woont, geniet hij respect: hij wordt er als de 'plaatselijke maharadja' vereerd. Zijn vrouw wordt voorgesteld als degene die alles voor hem doet en met wie hij telepathisch contact heeft. Brusselmans hoeft maar iets te denken, of zij weet al wat hij behoeft. Zelf speelt hij, net als in werkelijkheid, de rol van zelfverzekerde én grofgebekte beroemde schrijver: 'Ik ben gewoon de beste schrijver van dit kutland en daarnaast ook nog eens de beste beffer van het land.' In *Star* speelt bovendien Brusselmans' lange haar een cruciale rol: op een gegeven moment gaat hij als detective undercover en haalt hij voor dat doel zijn haar eraf, zodat hij er als een kale boeddhist uitziet. Ook zijn bril zet hij af en zijn leren jekker verruilt hij voor een wit kostuum met een stropdas.[136] Zo wordt ook in dit author-as-character-boek een spel gespeeld met Brusselmans' publieke imago.

In 2015 verscheen bij uitgeverij Manteau de derde en vooralsnog laatste author-as-character-roman over Brusselmans, *Ghost*, van de toen zesenvijftigjarige Vlaamse beveiligingsagent Luc Vandae-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 329

le. Op de achterflap wordt het boek aangekondigd als een 'must read voor Brusselmans-fans'. Hoewel voorin vermeld staat dat alle gebeurtenissen, namen en plaatsen verzonnen zijn, komt de naam van de hoofdpersoon ons toch bekend voor. Het idee voor dit boek kreeg Vandaele toen hij las dat Brusselmans in het verleden het manuscript van *Het einde van mensen in 1967* (1999) onder een schuilnaam naar uitgeverijen stuurde, die het allemaal afwezen. Voor de zekerheid vroeg hij Brusselmans om toestemming om zijn boek te mogen publiceren. Die had daar geen bezwaren tegen, maar wilde er niets mee te maken hebben.[137] Het kaartje dat Vandaele van hem kreeg, leverde hem meteen een quote op: 'Succes met uw roman!' Overigens zou Brusselmans op televisie, gevraagd naar *Ghost*, opmerken dat hij het een 'verschrikkelijk slecht boek' vond, waaraan de auteur dertig jaar gewerkt had. Maar verder kon Luc Vandaele hem niets schelen: 'Voor mijn part mag hij morgen doodvallen.'[138]

Als voorbeeld van een author-as-character-roman is *Ghost* toch interessant. *Ghost* bevat allerlei knipogen naar de echte Brusselmans. Zo bevat het boek een lofzang op Gent ('Hij had er gestudeerd, gefeest en gevreeën'), er zijn verwijzingen naar zijn jeugd op het platteland in Hamme en naar de veehandel van zijn ouders, en net als in Brusselmans' eigen werk gaat het over zijn zwakke gezondheid en zijn lange haar. Vandaeles hoofdpersoon is eveneens een beroemde schrijver, de 'Prins der Nederlandse Letteren', die overal waar hij komt herkend wordt en geacht wordt handtekeningen uit te delen. Die roem zorgt er ook voor dat hij zo veel succes heeft bij de vrouwen, al had hij 'een kop om stalen dwarsbalken op te sorteren'.[139] In de roman wordt verder het woord 'Zandzeepsodemineraalwatersteenstralen' genoemd, in de betekenis van 'oprotten', dat in 1994 door Brusselmans bedacht werd en in de twaalfde (1992 en 1995) en dertiende editie (1999) van de *Dikke Van Dale* werd opgenomen.[140] Maar *Ghost* bevat ook elementen die volledig fictief zijn. Zo drinkt het personage Herman Brusselmans aan de lopende band Hoegaarden ('Hij was gedegenereerd als mens en als schrijver') en blijkt hij, in tegenstelling tot de 'echte' Herman Brusselmans, een fervente

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 330

reiziger, die zelfs naar Indonesië vertrekt.[141] Bovendien woont hij niet in een appartement in Gent, maar op een landgoed van één hectare, inclusief oprijlaan, uitgestrekte bossen en een Weense kamer in negentiende-eeuwse stijl, met portretten van componisten.

Dat Vandaele zich bewust is van het onderscheid tussen de sterauteur en de privépersoon Herman Brusselmans, wordt in de roman duidelijk gethematiseerd. Vandaele stelt dat de auteur een schijnwereld rondom zijn eigen persoon had geschapen. Enerzijds is er Brusselmans de schrijver: 'de man van de gedurfde columns en harde uitspraken, van tv-shows en radioprogramma's, van de covers van HUMO en *Privé* en *Dag Allemaal*.' Maar er bestond ook nog zoiets als 'Herman Brusselmans, de mens', die het publiek nooit te zien kreeg: 'Achter het masker van de zelfverzekerde en soms arrogante bestsellerauteur ging een stille, in zichzelf gekeerde dorpsjongen schuil.' In de roman wordt een poging gedaan om de privépersoon, op basis van fantasie, enige invulling te geven. Zo is de Herman Brusselmans van Luc Vandaele een fervente natuurliefhebber, die dol is op de vogeltjes in zijn tuin. Hij gaat zelfs vissen: 'de perfecte vrijetijdsbesteding voor een eenzelvig persoon'.[142]

De plot van *Ghost* draait om het gegeven dat Herman Brusselmans een veelschrijver is. Het bevat de 'onthulling' dat de auteur eigenlijk al jarenlang met een writer's block kampt en daarom een ghostwriter in de arm heeft genomen, een zekere Tim Vernieuwen, die het ene meesterwerk na het andere produceert. Daardoor neemt Brusselmans' roem verder toe, hij wint de AKO Literatuurprijs en op een gegeven moment wordt hij zelfs getipt als Nobelprijskandidaat. Zo gaat het enkele jaren voort, totdat zijn compagnon het niet meer ziet zitten en zelf erkend wil worden als auteur. Dat doet Brusselmans in woede ontsteken, waarna hij Tim hardhandig een lesje leert ('toen hij even later overeind krabbelde, spuwde hij twee tanden uit'). Vanaf dat moment raakt de hoofdpersoon steeds verder in het nauw, omdat Vernieuwen ermee dreigt het 'grootste geheim van de Nederlandse letterkunde' te onthullen.[143] *Ghost* neemt een bizarre wending als de ghostwriter overlijdt en de schrijver het

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 331

bericht krijgt dat hij de Nobelprijs heeft gewonnen. Tegelijkertijd staat Brusselmans' nieuwste roman op het punt te verschijnen, die hij via een vriend van Vernieuwen nog in handen heeft gekregen. Op de dag van de Nobelprijsuitreiking krijgt hij een geschenk toegestuurd: een exemplaar van het nieuwe boek van Brusselmans' idool J.D. Salinger, dat na zijn dood in de nalatenschap is gevonden. Als hij het leest, ontdekt hij dat dit het boek is dat hij onder zijn eigen naam laat uitkomen. Lukt het hem om de schijn op te houden of valt hij door de mand? Die vraag blijft onbeantwoord.

Hoe moeten we deze drie author-as-character-boeken interpreteren? Los van wat de schrijvers er nu zelf mee wilden, is het opvallend dat deze boeken zijn uitgegeven en ook nog eens door (semi-) professionele uitgeverijen. Vermoedelijk zouden ze, als de hoofdpersoon een andere naam had meegekregen, nooit verschenen zijn. Boven alles bewijzen ze dat Brusselmans als celebrityauteur publiek bezit is geworden. Iedereen kan met hem doen en over hem schrijven wat hij wil. De drie werken bevestigen bovendien Brusselmans' status als publieke figuur met een voor iedereen herkenbaar imago. In het geval van fanfiction kiezen auteurs er vaak voor een alternatief einde voor een beroemd boek te bedenken of een vervolghoofdstuk te schrijven. Dat is hier niet het geval: het zijn alle drie boeken die een fictief verhaal presenteren met Brusselmans als (hoofd)personage. Juist het feit dat hij zowel in zijn boeken als in de media nadrukkelijk de rol van de beroemdheid speelt, zorgt er kennelijk voor dat sommigen de behoefte voelen over hem te schrijven.

De beroemde auteur

Veel van Brusselmans' boeken gaan over zijn leven als beroemd auteur. Waar hij ook komt, wordt hij herkend, nagestaard, aangesproken en lastiggevallen. Dat mag overdreven lijken, toch kan men hem met recht een celebrityauteur noemen. Als gevolg van de pu-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 332

blieke zichtbaarheid en het feit dat hij in zijn werk een persoonlijkheidscultus tot stand brengt, is hij uitgegroeid tot een sterauteur. Sinds de jaren negentig vormen (de gevolgen van) zijn roem en de confrontatie met fans en tegenstanders een belangrijk onderwerp voor hem. De laatste jaren dwingt die roem hem bijna om zich politiek betrokken te betonen, al blijft hij tegelijk zijn best doen om zijn eigen positie te ironiseren, zoals in *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*: 'Ik ben soms zo bescheiden dat ik me schaam om tegen iedereen die het horen wil te verkondigen dat ik de beroemde auteur Herman Brusselmans ben.'[144]

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 333

Epiloog

Op zaterdag 14 november 2015 reisde ik voor het eerst naar Gent om kennis te maken met de 'Mooie Jonge Oppergod van de Vlaamse Letteren' en om hem te vertellen over mijn plan een boek over hem te schrijven. Het was de dag na de aanslagen in Parijs. Hij had de hele nacht naar de televisiebeelden gekeken. Eind maart 2016 reisde ik voor de tweede keer naar Gent toe. Die zaterdagmiddag parkeerde ik mijn auto in de parkeergarage onder de Vrijdagmarkt en wandelde ik van daaruit naar Oudburg.

Klokslag 15.00 uur drukte ik op de bel, waarop behalve de letters HB nog altijd de naam van Tania vermeld staat. Dan hoor ik de stem van Brusselmans door de intercom: hij is net wakker, nog niet gewassen en 'geparfumeerd', en of ik een uurtje later nogmaals wil langskomen. Brusselmans-lezers weten dat de auteur sinds jaar en dag een omgekeerd dag- en nachtritme heeft.

Na een kop koffie en een wandeling door de stad volgde de herkansing. Ditmaal werd ik wel boven gelaten en stond Brusselmans me frisgewassen bij de voordeur op te wachten. Hondje Eddie was zo verheugd over mijn komst dat hij spontaan naast het in een hoek opgestelde hondentoilet plaste ('Godverdomme, Eddie!'). Ik kreeg een kop koffie en vlijde me neer op de in zijn werk meermalen beschreven witte Ikea-bank. Behalve een bureau met een computer en een printer, met daarvoor een bureaustoel voorzien van een schapenvacht, was het huis zo goed als leeg: kale muren, industriële radiatoren, geen boeken; alleen naast het bankstel enkele werken op een stapel. Op de salontafel lagen Brusselmans' Marlboro-sigaretten, een volle asbak en zijn mobiele telefoon.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 335

Hierna namen we Brusselmans' vroege levensjaren door. Ook zijn depressies kwamen ter sprake, net als zijn angst om verlaten te worden door wie hem lief is. Het tragische is dat die vrees telkens weer bewaarheid is geworden, voor het laatst toen Tania in 2011 wegging. Dat hij Tania in zijn boeken keer op keer op een voetstuk had geplaatst, had niet kunnen voorkomen dat ze was vertrokken: 'Als een vrouw moet kiezen tussen een man die gedichten voor haar schrijft of een man met een enorme stijve lul, kiest ze voor die laatste,' aldus Brusselmans. 'En ik ben de man met de poëzie.'

Dat Brusselmans gegevens uit de werkelijkheid gebruikt in zijn boeken is algemeen bekend, en ook dat hij die vervolgens omvormt tot een absurdistische autofictionele cocktail. Maar op dat moment wist ik nog niets van het boek dat hij begonnen was te schrijven, *De fouten* (2016), over een incapabele neerlandicus die op het punt staat de biografie *HB, de jonge jaren* te publiceren. Brusselmans neemt zich voor om alle fouten te corrigeren, en dat zijn er nogal wat. Zelfs zijn naam kan de biograaf niet foutloos spellen. De biografie is 'complete rotzooi, een geschriftje van niks, zeer amateuristisch van vorm en structuur, een puinhoop qua stilistiek en schrijfkunst'. Daarna volgt er een lange opsomming van fouten, waarin vooral Brusselmans' verbeelding zegeviert, bijvoorbeeld als hij schrijft dat hij acht maanden lang een geheime verhouding had met de echtgenote van zijn biograaf...

In het onnavolgbare universum van Herman Brusselmans zijn fictie en werkelijkheid voortdurend met elkaar in dialoog. Dat wist ik natuurlijk al, maar heb ik nu ook zelf ondervonden.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 336

Verantwoording

Majoor van het Menselijk Leed is geschreven aan het Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS) van de Universiteit Leiden. Ik wil iedereen bedanken die mij heeft geholpen. In het bijzonder wil ik noemen: Sander Bax, Eep Francken, Arnold Heumakers, Jolien Honings, Olf Praamstra, Noud Scheepers, Coen van 't Veer en Peter van Zonneveld. Mai Spijkers reageerde meteen enthousiast toen ik hem in 2015 vertelde over mijn voornemen om over Brusselmans te schrijven. Dankzij hem en Marieke van Oostrom is dit boek er gekomen. Het zou echter niet geschreven zijn zonder de gesprekken die ik, op welke wijze dan ook, gevoerd heb met personen uit de kring van de man over wie dit boek gaat: Patrick Bockstael, Mia Brusselmans en Karel Moens, Luc Coorevits, Jan Van Herreweghe, Melissa Janssens, Lena, Tania de Metsenaere en Marc Suy. Gerda Baeyens was zo vriendelijk speciaal voor mij haar herinneringen aan haar tijd met Brusselmans op schrift te stellen. Herman Brusselmans zelf ben ik erkentelijk voor het feit dat hij mij op 14 november 2015, 26 maart en 13 november 2016, 15 januari en 30 mei 2017 in Gent ontving en bereid was openhartig over zijn leven, werk en imago te spreken, en ook nog de vele schriftelijke vragen die ik stelde, beantwoordde. De meeste foto's uit het illustratiekatern zijn afkomstig uit de privécollectie van Herman Brusselmans en Tania de Metsenaere, waartoe zij mij zonder enige terughoudendheid toegang hebben verleend.

Hoofdstuk 6 is gedeeltelijk gebaseerd op twee eerder verschenen artikelen: 'Permanente polemist of vulgaire hork. Herman Brusselmans en zijn strijd tegen de Literatuur', in: Suzanne Fa-

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 337

gel, Eep Francken & Rick Honings (red.), *Strijd! Polemiek en conflict in de Nederlandse letteren.* Leiden 2012, 204-211, en '"Een zeer onleuke klootzak, die wel kan schrijven". Herman Brusselmans over Arnon Grunberg', in: *Blauwe Maandagen. Over leven en werk van Arnon Grunberg* 4 (2012), 42-48. Over de humor van Brusselmans (hoofdstuk 7) schreef ik eerder: 'We mogen toch wel eens lachen zeker? Humor, parodie en experiment in het werk van Herman Brusselmans', in *Ons Erfdeel* 60 (2017), nr. 3, 34-43 Enkele stukken over Brusselmans' werk voor het *Lexicon van Literaire werken* zijn in voorbereiding.

In het academisch jaar 2016-2017 bracht ik in de rubriek 'Herman en ik' in het Leids universitair weekblad *Mare* verslag uit van mijn vorderingen bij het schrijven aan *Majoor van het Menselijk Leed:* 'Hoe het gedweep verdween' (8 september 2016), 'De eerste ontmoeting' (29 september 2016), 'Ware aard van een wijvenmagneet' (27 oktober 2016), 'De Brusselmans-bedevaart' (17 november 2016), 'Waarom geweld lekker is' (15 december 2016), 'De man die naast Brusselmans sliep' (26 januari 2017), 'De nieuwe Guggenheimer-cocktail' (16 februari 2017), 'De man die te weinig boeken schreef' (23 maart 2017), 'De beste beffer van Vlaanderen' (13 april 2017), 'Moge hij dood neervallen' (18 mei 2017) en 'Herman zag dat het goed was' (22 juni 2017). Ze zijn terug te lezen via www.mareonline.nl.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 338

Noten

Inleiding

1 HB, 'Het verlies is groot, het verdriet is groter', in: *HUMO*, 29 juli 2014.
2 Warren 1993.
3 Vanegeren 1998.
4 Van Eeden 1990, 3.
5 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 9.
6 De Ridder 2014, 82.
7 HB, 'J'ai deux amours', 22.
8 HB, *Patiënt HB*, 27; HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 7.
9 Van den Bergh 2017.
10 HB, 'Mag ik even binnen komen?', in: *LINDA.*, najaar 2015.
11 Brems 2006, 430-431; De Ridder 2014, 87.
12 Van Beek 2013.
13 *Mooie Jonge Goden* 1987, [woord van de uitgever].
14 Lanoye, 'Een perfecte moord', in: *Mooie Jonge Goden* 1987, 113.
15 Lanoye, 'Een perfecte moord', in: *Mooie Jonge Goden* 1987, 124-125.
16 HB, 'J'ai deux amours', 17.
17 HB, 'J'ai deux amours', 20.
18 HB, 'J'ai deux amours', 22-23.
19 Van Beek 2013.
20 Brusselmans & Lanoye, *De Canadese muur*.
21 HB in *Sporza*, http://sporza.be/cm/sporza/voetbal/champions_league/1.2506180, geraadpleegd 19 juni 2017.
22 Van Eeden (sam.) 2012, 148.
23 Van Deijl 2011.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 339

24 HB, *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde*, 63.
25 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 397.
26 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, III, 252.
27 De Ex-trilogie werd gebundeld in Herman Brusselmans, *Plotseling gebeurde er niets*. Amsterdam 1995. Veertien jaar later kwam de achtste druk hiervan uit onder de titel *XXX*. Amsterdam 2009.
28 HB, *Ex-schrijver*, 258-259.
29 HB, *Poppy en Eddie*, 87.
30 Vergelijk het luisterboek *Herman Brusselmans leest...*, uitgegeven door Rubinstein (Amsterdam 2007), waarin hij het verhaal 'Muziek door mijn eeuwen heen' voorleest en zijn favoriete muziekfragmenten aan elkaar praat.
31 Vullings 2012.
32 Missinne 1988, 513.
33 HB, *Ex-schrijver*, 21.
34 De Zoete 1998.
35 Van Beek 2013.
36 Van Beek 2013.
37 Vergelijk Vullings 2012.
38 Van Beek 2013.
39 Fortuin 2012.
40 Fortuin 2016.
41 HB, 'Yangprijs 1984', in: *De Brakke Hond*, 1990, 59.
42 Fortuin 2007.
43 Kouters 2009.
44 Blijboom 2010.
45 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 185-186.
46 Verhulst 2001.
47 Missinne 1988.
48 Muyres 2005.
49 't Hart 2006.
50 Zwagerman 2000, 262-265.
51 Radioprogramma *Kunststof*, 14 september 2015.
52 Missinne 2013, 44 e.v.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 340

1 Terug naar Theet 77 – *Jeugdjaren op het Vlaamse platteland*

1 HB, *Mijn haar is lang*, 122.
2 HB, *Poppy en Eddie*, 98-99.
3 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 33.
4 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 466.
5 HB, *Het spook van Toetegaai*, 208.
6 HB, *Poppy en Eddie*, 99.
7 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 65.
8 HB, *Poppy en Eddie*, 126.
9 HB, *Het spook van Toetegaai*, 39.
10 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 108.
11 HB, *Mijn haar is lang*, 35.
12 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
13 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
14 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
15 HB, *Ex-schrijver*, 57.
16 HB, *Heilige schrik*, 18.
17 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 108.
18 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 252.
19 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
20 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 108.
21 HB, *Ex-schrijver*, 57.
22 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 98.
23 HB, 'Oom', in: *HUMO*, 4 oktober 2016.
24 Vergelijk HB, *Hij schreef te weinig boeken*, 291.
25 HB, *Ex-minnaar*, 190.
26 HB, *Ex-minnaar*, 190-192.
27 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 105-106.
28 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 122-123.
29 HB, *Ex-minnaar*, 181.
30 HB, *Bloemen op mijn graf*, 112.
31 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
32 Vergelijk HB, *Hij schreef te weinig boeken*, 355.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 341

33 HB, *Bloemen op mijn graf*, 112.
34 HB, *Ex-schrijver*, 153.
35 Van Beek 2013.
36 HB, *Mijn haar is lang*, 54.
37 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 3.
38 HB, *Een dag in Gent*, 41.
39 Van Eeden 1997 (sam.), 10.
40 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 20.
41 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 61.
42 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 23.
43 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 105.
44 Radioprogramma *Kunststof*, 14 september 2015; HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 70-71.
45 HB, *De kus in de nacht*, 337.
46 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 25, 51.
47 HB, *De kus in de nacht*, 66.
48 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 25.
49 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 136.
50 HB, *Mogelijke memoires*, 118-119.
51 HB, *Vergeef mij de liefde*, 601.
52 HB, *Vergeef mij de liefde*, 60, 598.
53 HB, *Een dag in Gent*, 172.
54 Van Eeden (sam.) 1997, 12.
55 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 239.
56 HB, *Ex-schrijver*, 48.
57 HB, *Mijn haar is lang*, 102.
58 HB, 'Mag ik even binnen komen?', in: *LINDA.*, najaar 2015.
59 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
60 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 192.
61 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
62 Onselaere 2014.
63 Privécollectie Mia Brusselmans.
64 Privécollectie Mia Brusselmans.
65 Privécollectie Mia Brusselmans.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 342

66 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 14.
67 HB, *Vergeef mij de liefde*, 581-582.
68 HB, *De kus in de nacht*, 537.
69 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
70 Privécollectie Mia Brusselmans.
71 HB, *Heilige schrik*, 18.
72 HB, *Meisjes hebben grotere borsten dan jongens*, 39.
73 HB, *Het spook van Toetegaai*, 39.
74 Van Eeden 1997 (sam.), 13.
75 HB, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*, 107-108.
76 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 63.
77 HB, *Mijn haar is lang*, 102.
78 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
79 Visser 2014.
80 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 68.
81 HB, *Prachtige ogen*, 15.
82 Televisieprogramma *Café Corsari*, 28 februari 2013.
83 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 22.
84 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 47.
85 HB, 'Overschatte mensen: Adolf Hitler', in: *Nieuwe Revu*, 12 januari 2016.
86 HB, *De kus in de nacht*, 67.
87 HB, *Mijn haar is lang*, 86-87.
88 HB, *De kus in de nacht*, 284.
89 HB, *Mijn haar is lang*, 7, 101.
90 Van Rhee 2013.
91 HB, *Het einde van mensen in 1967*, 33-34.
92 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 215.
93 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 14.
94 HB, *Logica voor idioten*, 56.
95 HB, *Vergeef mij de liefde*, 531, 578.
96 HB, *De kus in de nacht*, 85.
97 HB, *Heilige schrik*, 89-90.
98 HB, *Mijn haar is lang*, 179-180.
99 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 343

100 Visser 2014.
101 HB, *Bloemen op mijn graf*, 11.
102 HB, *Bloemen op mijn graf*, 11.
103 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
104 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 244-245.
105 HB, *Vergeef mij de liefde*, 68.
106 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
107 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
108 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 83.
109 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
110 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
111 Radioprogramma *Kunststof*, 14 september 2015.
112 Bericht van Mia Brusselmans, 12 juni 2017.
113 HB, 'Schimmenspel', in: *HUMO*, 21 juni 2016.
114 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 290.
115 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 197.
116 Visser 2014.
117 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
118 Visser 2014.
119 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 355.
120 Televisieprogramma *Kroost*, 26 september 2016.
121 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
122 HB, *Logica voor idioten*, 43.
123 De By 1992.
124 HB, *Een dag in Gent*, 145.
125 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
126 HB, *Mijn haar is lang*, 13.
127 HB, *Vergeef mij de liefde*, 911.
128 HB, *Ex-schrijver*, 151.
129 HB, *Een dag in Gent*, 87.
130 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 37, 46.
131 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 7-8.
132 HB, *Een dag in Gent*, 145-146.
133 HB, *Mogelijke memoires*, 17.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 344

134 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
135 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 18.
136 HB, *De fouten*, 110-111.
137 Bericht van Marc Suy, 8 augustus 2016.
138 HB, *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde*, 144-145.
139 Bericht van Marc Suy, 8 augustus 2016.
140 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
141 Bericht van Marc Suy, 8 augustus 2016.
142 HB, 'Muziek door mijn eeuwen heen', luisterboek *Herman Brusselmans leest...*
143 HB, *Bloemen op mijn graf,* 128.
144 HB, 'Muziek door mijn eeuwen heen', luisterboek *Herman Brusselmans leest...*
145 HB, *De kus in de nacht*, 135.
146 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 43.
147 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
148 HB, *Ex-minnaar*, 264.
149 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 29-30.
150 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
151 HB, *Bloemen op mijn graf*, 128-129.
152 HB, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*, 133.
153 HB, *De kus in de nacht*, 284.
154 Van Eeden 1997 (sam.), 15-16.
155 HB, *De kus in de nacht*, 284.
156 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
157 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
158 HB, *Bloemen op mijn graf*, 24. Oorspronkelijk gepubliceerd in: *Hard gras. Voetbaltijdschrift voor lezers* 1 (1994-1995), 2 (dec. 1994), 31-40. Ook afzonderlijk verschenen in de reeks Literaire juweeltjes (Naarden 2007).
159 HB, *Bloemen op mijn graf*, 27.
160 HB, *Vergeef mij de liefde*, 551.
161 HB, *Bloemen op mijn graf*, 27-28.
162 HB, *Bloemen op mijn graf*, 24-25.
163 De Groote 2016, 23.
164 De Groote 2016, 23.
165 HB, *Bloemen op mijn graf*, 26.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 345

166 HB, *Bloemen op mijn graf*, 26.
167 De Groote 2016, 24.
168 De Groote 2016, 24.
169 HB, *Bloemen op mijn graf*, 27.

2 Een leven in de literatuur – *Van student tot bibliothecaris*

1 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 178.
2 De Groote 2016, 24.
3 Borst 1996.
4 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
5 Van Keymeulen 2010.
6 Van Eeden (sam.) 2012, 79.
7 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 191.
8 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 65; *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 219.
9 HB, *Heilige schrik*, 33.
10 HB, *Prachtige ogen*, 70.
11 HB, *Prachtige ogen*, 13, 52, 70, 145.
12 HB, *Prachtige ogen*, 52, 125, 128.
13 HB, *Prachtige ogen*, 53, 57.
14 HB, *Prachtige ogen*, 59-60.
15 HB, *Prachtige ogen*, 61.
16 HB, *Prachtige ogen*, 164-165
17 De Preter 2007.
18 Reyniers 2011.
19 [Anoniem] 2008b.
20 G.H.L. Bustenhouwer, 'Kanttekeningen bij het interview', in: *De Maniak* 10 (februari-maart 1980), nr. 4, 3-7.
21 Vandendaele 1990.
22 Van Beek 2013.
23 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
24 Vandendaele 1990; Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
25 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 59.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 346

26 Vandendaele 1990; Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
27 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
28 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
29 Vandendaele 1990; Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
30 HB, *Bloemen op mijn graf*, 12.
31 Vergelijk HB, *Heden ben ik nuchter*, 27.
32 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
33 HB, *Bloemen op mijn graf*, 12.
34 HB, *Bloemen op mijn graf*, 13-15.
35 HB, *Bloemen op mijn graf*, 16-19.
36 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
37 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
38 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
39 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
40 Van den Broeck 2010.
41 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
42 Brouwers 1984, 30, 449.
43 HB, *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde*, 83.
44 HB, 'Altijd een lastig jongetje geweest heet het dan' [etc.], in: *Yang* 16 (1980) 113-116.
45 Vandendaele 1990.
46 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
47 Vandendaele 1990.
48 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
49 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
50 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 171.
51 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
52 HB, *Heden ben ik nuchter*, 140.
53 HB, 'Mag ik even binnen komen?", in: *LINDA.*, najaar 2015.
54 De Groote 2016, 24.
55 Menkhorst 2011.
56 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 347

57 Verhoye 1985.
58 Verhoye 1985.
59 Menkhorst 2011.
60 Verhoye 1985.
61 Hendrickx 1988.
62 Den Boef 1982.
63 Hendrickx 1988.
64 HB, *Het zinneloze zeilen*, 8.
65 Braet 1983.
66 HB, 'Geen drugs', in: *Lef Magazine*, juni 2016.
67 Televisieprogramma *Kroost*, 26 september 2016.
68 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
69 HB, *Vergeef mij de liefde*, 550.
70 Schriftelijk verslag van Patrick Bockstael, 16 december 2016.
71 Schriftelijk verslag van Patrick Bockstael, 16 december 2016.
72 Schriftelijk verslag van Patrick Bockstael, 16 december 2016.
73 Schriftelijk verslag van Patrick Bockstael, 16 december 2016.
74 Schriftelijk verslag van Patrick Bockstael, 16 december 2016.
75 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.
76 HB, *Vlucht voor mij*, 138.
77 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 134-135.
78 Van Eeden (sam.) 1997, 71.
79 Hendrickx 1988.
80 De Boer 1984.
81 Hendrickx 1988.
82 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
83 HB, *De man die werk vond*, 47.
84 Reve 1970, 68.
85 HB, *De man die werk vond*, 10.
86 Braet 1985.
87 Vervoort 1986.
88 Mielen 1985.
89 Fortuin 2009.
90 Hendrickx 1988.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 348

91 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
92 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 81.
93 Televisieprogramma *Boeken*, VPRO, 31 maart 2013.
94 HB, *Prachtige ogen*, 45.
95 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 258.
96 HB, *De man die werk vond*, 100, 104, 126.
97 HB, *Heden ben ik nuchter*, 17.
98 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 155.
99 HB, *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde*, 71.
100 Menkhorst 2011.
101 HB, *De fouten*, 219.
102 Schriftelijk verslag van Jan Van Herreweghe, 6 en 9 januari 2017.
103 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016
104 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 56.
105 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 147.
106 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 42.
107 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 126, 130.
108 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
109 HB, *Heden ben ik nuchter*, 75.
110 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
111 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 7.
112 HB, 'Mag ik even binnen komen?", in: *LINDA.*, najaar 2015.
113 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
114 De Coninck 2004, 159, 191, 326.
115 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
116 HB, *Heden ben ik nuchter*, 50-51.
117 Alleene 1988.
118 HB, *Hij schreef te weinig boeken*, 605.
119 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 166.
120 [Anoniem] 1987.
121 HB, *De man die werk vond*, 153.
122 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 161-162, 164, 173, 178, 186.
123 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 26 maart 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 349

3 De verliefde beroepsschrijver – *De latere jaren*

1 HB, *Heden ben ik nuchter*, 30.
2 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 35.
3 Arthur Conan Doyle, *Zeldzame verhalen*. Vert. Herman Brusselmans. Antwerpen 1988; Arthur Conan Doyle, *De avonturen van kapitein Sharkey en andere piratenverhalen*. Vert. Herman Brusselmans. Antwerpen 1990.
4 Hendrickx 1988.
5 HB, *De Geschiedenis van de Wereldliteratuur*, 11.
6 De Coninck 2004, 352.
7 Janssen 1994.
8 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 117.
9 Televisie-interview n.a.v. *Zijn er kanalen in Aalst?*, presentatie: Gerty Christoffels, 24 oktober 1987.
10 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 98.
11 HB, *Heilige schrik*, 33.
12 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
13 Onkenhout 2016.
14 HB, *De kus in de nacht*, 422-423.
15 HB, *Ex-minnaar*, 13.
16 HB, *Vlucht voor mij*, 285.
17 E-mail van HB, 7 juni 2017.
18 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
19 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
20 HB, *Heden ben ik nuchter*, 29.
21 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
22 HB, *Vergeef mij de liefde*, 76.
23 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
24 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
25 HB, *Guggenheimer wast witter*, 74.
26 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
27 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 142.
28 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
29 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 350

30 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
31 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 26-27.
32 HB, *Heden ben ik nuchter*, 9.
33 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 26-27, 135-136.
34 Schriftelijk verslag van Gerda Baeyens, 15 september 2016.
35 HB, 'Mag ik even binnen komen?", in: *LINDA.*, najaar 2015.
36 HB, *Vergeef mij de liefde*, 76.
37 Hoorne 2010.
38 De By 1992.
39 HB, *Ex-schrijver*, 19, 58.
40 HB, *Ex-minnaar*, 160.
41 HB, *Heilige schrik*, 33.
42 HB, *Ex-schrijver*, 212.
43 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
44 E-mail van Tania de Metsenaere, 5 februari 2017.
45 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
46 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
47 Claeys 2011.
48 E-mail van Tania de Metsenaere, 26 september 2019.
49 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
50 E-mail van Tania de Metsenaere, 26 september 2019.
51 HB, *Over mijn vrouw*, 23.
52 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
53 HB, *Heilige schrik*, 278.
54 HB, *Vergeef mij de liefde*, 902.
55 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
56 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
57 HB, *Ex-minnaar*, 134-135.
58 HB, *Mogelijke memoires*, 193.
59 HB, *Toos*, 187.
60 Onkenhout 2016.
61 HB, *Ex-minnaar*, 69.
62 HB, *Vergeef mij de liefde*, 31.
63 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 351

64 HB, *Mijn haar is lang*, 117.
65 De By 1992.
66 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 238.
67 HB, *Ex-minnaar*, 217.
68 Televisieprogramma *Kroost*, 26 september 2016.
69 Kouters 2009.
70 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
71 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
72 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
73 Vergelijk HB, *Autobiografie van iemand anders*, 26.
74 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 72.
75 Vergelijk HB, *Hij schreef te weinig boeken*, 454.
76 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
77 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 16.
78 Gesprek met Mia Brusselmans te Hamme, 13 november 2016.
79 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
80 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
81 HB, *Mogelijke memoires*, 167.
82 HB, *Mijn haar is lang*, 9.
83 HB, *Mijn haar is lang*, 132.
84 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 145.
85 HB, *De kus in de nacht*, 614.
86 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
87 HB, *Vergeef mij de liefde*, 62, 64.
88 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
89 HB, *Een dag in Gent*, 185.
90 HB, *Bloemen op mijn graf*, 141.
91 HB, *Logica voor idioten*, 112.
92 HB, *Een dag in Gent*, 5.
93 HB, *Over mijn vrouw*, flaptekst.
94 HB, *Over mijn vrouw*, 3, 8, 14.
95 HB, *Over mijn vrouw*, 19, 21-22, 27, 40.
96 HB, *Een dag in Gent*, 53.
97 HB, *Vergeef mij de liefde*, 908.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 352

98 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 170.
99 HB, *Het spook van Toetegaai*, 145.
100 Maris 2015.
101 E-mail van Tania de Metsenaere, 5 februari 2017.
102 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
103 Maris 2015.
104 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
105 Maris 2015.
106 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 51.
107 Kouters 2009.
108 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
109 E-mail van Tania de Metsenaere, 26 september 2016; Gesprek met Tania te Gent, 15 januari 2017.
110 HB, *Van drie tot zes*, 152, 164-165.
111 HB, 'Het donderdagmeisje', in: *HUMO,* 7 juni 2016.
112 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 29-30.
113 HB, *Poppy en Eddie*, 38, 46, 241.
114 HB, *Poppy en Eddie*, 240.
115 Janssens 2013.
116 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 31.
117 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 179.
118 Maris 2015.
119 Facebook-bericht van Melissa Janssens, 2 juni 2017.
120 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 42.
121 E-mail van Lena, 18 januari 2017.
122 E-mail van Lena, 18 januari 2017.
123 E-mail van Lena, 18 januari 2017.
124 E-mail van Lena, 18 januari 2017.
125 E-mail van Lena, 18 januari 2017.
126 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
127 *De Staat van Stasse,* Radio 2, 17 mei 2016.
128 HB, 'Het donderdagmeisje', in: *HUMO*, 7 juni 2016.
129 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 15 januari 2017.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 353

4 Oedipus in Vlaanderen – *De mythische moederfiguur*

1 HB, *Vergeef mij de liefde*, 514.
2 Alleene 1988.
3 HB, *Een dag in Gent*, 157, 193.
4 HB, *Vrouwen met een IQ*, 209.
5 HB, *Logica voor idioten*, 165.
6 Televisieprogramma *De Kist*, 7 december 2012.
7 Van Eeden (sam.) 1997, 120.
8 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 140.
9 Radioprogramma *Kunststof*, 14 september 2015.
10 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 139.
11 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 258.
12 Radioprogramma *Kunststof*, 14 september 2015.
13 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 43.
14 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 220.
15 HB, *Vergeef mij de liefde*, 551.
16 HB, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*, 35-36.
17 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 250.
18 HB, *Muggepuut*, 6, 215.
19 HB, *De perfecte koppijn*, 67.
20 HB, *De perfecte koppijn*, 106-108.
21 HB, *Toos*, 24, 34.
22 HB, *De droogte*, 5, 8.
23 HB, *De droogte*, 49.
24 HB, *De droogte*, 55, 163.
25 HB, *De droogte*, 298, 329-330.
26 HB, *Prachtige ogen*, 12, 36.
27 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 124.
28 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 11.
29 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 36, 155-156.
30 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 157.
31 HB, *Ex-schrijver*, 26, 151.
32 HB, *Ex-minnaar*, 62.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 354

33 HB, *Ex-minnaar*, 71.
34 HB, *Ex-minnaar*, 182-183.
35 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 50.
36 HB, *Logica voor idioten*, 29.
37 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 274.
38 HB, *Vrouwen met een IQ*, 172.
39 HB, *Logica voor idioten*, 6.
40 HB, *Bloemen op mijn graf*, 115.
41 HB, *Mijn haar is lang*, 41.
42 HB, *Patiënt HB*, 11.
43 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 242.
44 HB, *Een dag in Gent*, 156.
45 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 149.
46 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 238.
47 Televisieprogramma *Horen zien & zwijgen*, 7 maart 2013.
48 HB, *Vergeef mij de liefde*, 514.
49 HB, *Mijn haar is lang*, 132.
50 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 238, 353.
51 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 203-204.
52 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 165.
53 HB, *Heilige schrik*, 280.
54 Televisieprogramma *Eer en geweten*, 15 mei 2013.
55 Televisieprogramma *Altijd wat*, 19 augustus 2014.
56 HB, *Ex-schrijver*, 46.
57 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 28.
58 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 244-245.
59 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 19.
60 HB, *Ex-schrijver*, 46.
61 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 20.
62 HB, *Ex-minnaar*, 123.
63 Televisieprogramma *Eer en geweten*, 15 mei 2013.
64 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
65 HB, *Van drie tot zes*, 9.
66 HB, *Logica voor idioten*, 56.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 355

67 HB, *Vergeef mij de liefde*, 559.
68 HB, *De kus in de nacht*, 338.
69 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 15.
70 HB, *De kus in de nacht*, 117, 141.
71 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 242, 327.
72 HB, *Het spook van Toetegaai*, 91, 226.
73 HB, *Een dag in Gent*, 29.
74 HB, *Mijn haar is lang*, 9.
75 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
76 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
77 HB, *Ex-minnaar*, 48.

5 Majoor van het Menselijk Leed – *Agressie, geweld en de wens om een redder te zijn*

1 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 179.
2 HB, *Het zinneloze zeilen*, 33.
3 HB, *Vrouwen met een IQ*, 10, 211.
4 HB, *Bloemen op mijn graf*, 126.
5 HB, *De kus in de nacht*, 21.
6 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 169.
7 HB, *De man die werk vond*, 24.
8 HB, *Prachtige ogen*, 25, 28, 46-47, 99, 163, 166.
9 HB, *Logica voor idioten*, 7-8.
10 HB, *Nog drie keer slapen en ik word wakker*.
11 HB, *De man die werk vond*, 110-111, 138.
12 HB, *Logica voor idioten*, 112.
13 HB, *De kus in de nacht*, 67-68.
14 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 173.
15 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 20.
16 HB, *Poppy en Eddie*, 107.
17 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 88.
18 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 43.
19 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 107.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 356

20 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 251, 253.
21 HB, *Heden ben ik nuchter*, 9-10.
22 HB, *Heden ben ik nuchter*, 10-11.
23 HB, *Heden ben ik nuchter*, 36-38.
24 HB, *Heden ben ik nuchter*, 154.
25 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 46.
26 HB, *Vlucht voor mij*, 98.
27 HB, *Vergeef mij de liefde*, 928.
28 HB, *Heilige schrik*, 118-119.
29 HB, *Poppy en Eddie*, 68, 109.
30 'Het koesterboek van Herman Brusselmans', in: *Knack*, 24 juli 2016.
31 Giphart 1994.
32 HB, *Ex-minnaar*, 97.
33 HB, *Ex-minnaar*, 8-9, 15, 100, 129.
34 HB, *Ex-minnaar*, 36, 172.
35 Van Eeden (sam.) 2012, 168.
36 HB, *Pitface*, 5.
37 HB, *Pitface*, 79.
38 Praz 1990, 39-40.
39 HB, *Ex-drummer*, 84, 149.
40 Borré 1994.
41 HB, 'Muziek door mijn eeuwen heen', luisterboek *Herman Brusselmans leest...*
42 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.

6 De schrijver als schorpioen – *Schelden en schofferen*

1 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 225.
2 Radioprogramma *Spiegels* (NTR Academie), 2000.
3 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 225.
4 Radioprogramma *Spiegels* (NTR Academie), 2000.
5 Hageraats 1988.
6 HB, *Iedere zondag sterven en doodgaan in de week*, 6, 8, 14, 16.
7 HB, *Iedere zondag sterven en doodgaan in de week*, 18, 31, 35.
8 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 167.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 357

9 HB, *Vlucht voor mij*, 192.
10 HB, 'Herman Brusselmans herdenkt Jef Geeraerts', in: *HUMO*, 12 mei 2015.
11 Zwagerman 2000, 266.
12 HB, *De terugkeer van Bonanza*, 59.
13 HB, *Guggenheimer wast witter*, 133.
14 Van Eeden (sam.) 1997, 23.
15 HB, *Guggenheimer wast witter*, 24, 95, 106.
16 Osstyn 1996.
17 Over deze zaak: Hupe 2016.
18 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 55, 122-123.
19 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 42.
20 'Verbod op boek Brusselmans gehandhaafd', in: *NRC Handelsblad*, 5 november 1999.
21 Schutte 1999.
22 Pleij 1999.
23 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 80.
24 Radioprogramma *Spiegels* (NTR Academie), 2000.
25 Schutte 1999.
26 Te Gussinklo 2000, 78-79.
27 HB, *Vergeef mij de liefde*, 508, 513.
28 HB, *Vergeef mij de liefde*, 5, 934.
29 Cuyt 2000.
30 HB, *Guggenheimer wast witter*, 93, 102-103, 251.
31 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 41.
32 HB, *Zeik en de moord op de poetsvrouw van Hugo Claus*.
33 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 192.
34 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 85.
35 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 100-101.
36 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 192-193.
37 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 198-199.
38 De Ceulaer & Rogiers 2001.
39 Van Wiggen 2008.
40 Vlaeminck 1999.
41 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 358

42 HB, 'Herman Brusselmans herdenkt Jef Geeraerts', in: *HUMO*, 12 mei 2015.
43 'Barones Van Paemel met dood bedreigd', in: *Het Belang van Limburg*, 3 november 1999.
44 HB, *Mijn haar is lang*, 41.
45 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 11.
46 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 31.
47 HB, *Poppy en Eddie*, 85.
48 HB, *De kus in de nacht*, 164.
49 Vullings 2002.
50 De Preter 2002.
51 De Boer 2007.
52 Neijts 2007.
53 Van der Jagt 2008, 645.
54 De Vries 2011.
55 Brouwers 2011.
56 Brouwers 2011.
57 Brouwers 2011.
58 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
59 Claeys 2011.
60 HB, 'Overschatte mensen: Arnon Grunberg', in: *Nieuwe Revu*, 14 december 2015.
61 HB, 'Overschatte mensen: Tommy Wieringa', in: *Nieuwe Revu*, 11 oktober 2016.
62 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
63 HB, 'Overschatte mensen: Nico Dijkshoorn', in: *Nieuwe Revu*, 12 september 2016.
64 HB, 'Overschatte mensen: Herman Brusselmans', in: *Nieuwe Revu*, 9 mei 2016.
65 HB, 'Overschatte mensen: Anouk', in: *Nieuwe Revu*, 20 juni 2017.
66 HB, 'Overschatte mensen: Karin Bloemen', in: *Nieuwe Revu*, 3 mei 2017.
67 Gerrits 2008.
68 Vergelijk HB, *Hij schreef te weinig boeken*, 296.
69 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 359

7 Een negerin met een bruin gat – *Humor, parodie en experiment*

1 Van Eeden (sam.) 1997, 125.
2 [Anoniem] 2008a.
3 Versteele 2009.
4 'Herman Brusselmans en De Slimste Mens 2015' (via YouTube).
5 Van Eeden (sam.) 1997, 125.
6 Radioprogramma *Kunststof*, 14 september 2015.
7 Televisieprogramma *Altijd wat*, 19 augustus 2014.
8 HB, *Het zinneloze zeilen*, 7, 10.
9 HB, *Prachtige ogen*, 38.
10 HB, *De man die werk vond*, 116.
11 HB, *Ex-schrijver*, 44.
12 HB, *Ex-minnaar*, 72.
13 HB, *De biografie van John Muts*, 14.
14 Televisieprogramma *Winteruur* (gesprek met Wim Helsen), 11 april 2015.
15 HB, *Het zinneloze zeilen*, 18, 20, 53.
16 HB, *Mank*, 7, 10.
17 HB, *Mank*, 7.
18 HB, *Mank*, 7-8, 29-31, 184.
19 Televisieprogramma *De Afspraak*, 19 januari 2016.
20 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 204.
21 HB, *Het spook van Toetegaai*, 15, 127, 203.
22 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 15 januari 2017.
23 HB, *Uitgeverij Guggenheimer*, 7, 16, 110.
24 HB, *Zeik*, 177.
25 HB, *Poppy en Eddie*, 5, 8, 10, 27.
26 HB, *Guggenheimer in de mode*, 91.
27 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 12; *Ex-minnaar*, 50.
28 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 7.
29 HB, *Vrouwen met een IQ*, 23.
30 HB, *Logica voor idioten*, 125.
31 HB, *Trager dan de snelheid*, 71, 79.
32 HB, *De biografie van John Muts*, 274.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 360

33 HB, *Poppy en Eddie,* 66-68.

34 HB, *De fouten*, 48.

35 't Hart 2006.

36 HB, *De kus in de nacht*, 7, 69, 75, 150, 573.

37 HB, *Het zinneloze zeilen*, 13. Brusselmans verwijst hier naar de beroemde uitspraak van W.F. Hermans in diens opstel 'Experimentele romans' (1961), waarin hij een definitie geeft van wat hij een 'klassieke roman' noemt: 'Een roman waarin alles wat gebeurt en alles wat beschreven wordt, doelgericht is; waarin bij wijze van spreken geen mus van het dak valt, zonder dat het een gevolg heeft en waarin dit alleen *geen* gevolg mag hebben, wanneer het de bedoeling van de auteur geweest is, te betogen dàt het in zijn wereld geen gevolg heeft als er mussen van daken vallen. Maar alleen dan.' Zie Hermans 1966, 108.

38 Missinne 2013, 207.

39 HB, *Vergeef mij de liefde*, 16, 21, 505, 508, 583-584, 597, 877.

40 HB, *De kus in de nacht*, 39, 212, 235.

41 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 105.

42 HB, *Het spook van Toetegaai*, 333.

43 HB, *Poppy en Eddie*, 224.

44 HB, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*, 20, 33, 35, 101, 121.

45 HB, *Kwantum*, 32.

46 HB, *De perfecte koppijn*, 117; *Toos*, 57.

47 HB, *De qualastofont*, 36.

48 't Hart 2006, 548.

49 HB, *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde*, 12, 16-17.

50 HB, *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde*, 139.

51 Televisieprogramma *Wie schrijft die blijft*, 13 april 1988 (via http://cobra.canvas.be).

52 HB, *Ex-minnaar*, 89.

53 HB, *De kus in de nacht*, 403, 592; *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 217; *Muggepuut*, 11; *Van drie tot zes*, 185.

54 HB, *De biografie van John Muts*, 12.

55 HB, *De biografie van John Muts*, flaptekst.

56 HB, *De biografie van John Muts*, 60, 370.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 361

57 HB, *Vergeef mij de liefde*, 95, 525.
58 HB, *Vergeef mij de liefde*, 573, 889.
59 't Hart 2006, 548.
60 HB, *Zeik*, 49, 51, 170.
61 HB, *Zeik*, 5, 143-144.
62 HB, *Zeik en de moord op de poetsvrouw van Hugo Claus*; *Zeik en het lijk op de dijk*.
63 Vergelijk Huysegems 2015.
64 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 114, 177.
65 Segeren 2016.
66 Brester / A Quattro Mani 2016.
67 HB, *Poppy en Eddie*, 149, 255.
68 HB, *Mijn haar is lang*, 10.
69 HB, *Van drie tot zes*, 200.
70 Reve 2002, 47.
71 HB, *Het zinneloze zeilen*, 47.

8 Zijn haar is lang – *Persoonlijkheidscultus en imago*

1 HB, *Een dag in Gent*, 73.
2 Televisieprogramma *De Wereld Draait Door*, 16 april 2009.
3 Bax 2015.
4 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
5 Vergelijk Vullings 2012.
6 Vergelijk Ham 2015, 31.
7 Van den Broeck 1982, 276.
8 Brusselmans in Van den Broeck 2016, 315.
9 HB, *Heden ben ik nuchter*, 21, 24.
10 HB, *Heden ben ik nuchter*, 25-26, 28, 30.
11 HB, *Heden ben ik nuchter*, 102, 144, 147
12 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 141-144.
13 Vergelijk Praat 2014; Bax 2015; Rovers 2016.
14 Televisieprogramma *De Wereld Draait Door*, 14 september 2012.
15 Holmes 2013, 7.
16 Mole 2007, 22-27.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 362

17 Vergelijk Missinne 2013, 10.
18 Vergelijk Missinne 2013, 151.
19 Missinne 2013, 9.
20 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 127-128.
21 HB, *Vlucht voor mij*, 36-37.
22 HB, *Ex-minnaar*, 77-78.
23 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 46, 130.
24 HB, *Logica voor idioten*, 119, 121-122.
25 HB, *De kus in de nacht*, 33-35.
26 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 88, 179, 195, 237.
27 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 22.
28 HB, *De kus in de nacht*, 161.
29 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 23.
30 HB, *Een dag in Gent*, 5-7.
31 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 88.
32 HB, *Poppy en Eddie*, 226.
33 Schriftelijk verslag van Jan Van Herreweghe, 6 en 9 januari 2017.
34 Vergelijk Missinne 2013, 25.
35 HB, *Vergeef mij de liefde*, 905.
36 Missinne 2013, 10.
37 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 88.
38 HB, *Ex-minnaar*, 188.
39 HB, *Logica voor idioten*, 116, 197.
40 HB, *Vergeef mij de liefde*, 60, 507, 586, 612-613.
41 HB, *Poppy en Eddie*, 240.
42 Van Lambalgen 1996.
43 [Anoniem] 1996.
44 Vergelijk Derks 2002.
45 Televisieprogramma *Boeken*, VPRO, 31 maart 2013.
46 Televisieprogramma *De Wereld Draait Door*, 12 september 2008.
47 Gesprek met Herman Brusselmans te Gent, 13 november 2016.
48 https://nl.wikipedia.org/wiki/Herman_Brusselmans, geraadpleegd 24 februari 2017.
49 Missinne 2013, 62.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 363

50 HB, *Mogelijke memoires*, 162.
51 Vergelijk Anbeek 1996, 11.
52 Vergelijk Rietdijk 2014.
53 HB, *Vergeef mij de liefde*, 73.
54 HB, *De kus in de nacht*, 9.
55 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 65.
56 Vergelijk Honings 2016.
57 Honings & Van Zonneveld 2013. Honings 2016, hoofdstuk 1.
58 Vergelijk Honings 2016, hoofdstuk 7.
59 Van Eeden (sam.) 1997, 51.
60 HB, *Heden ben ik nuchter*, 96.
61 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 43.
62 Televisieprogramma *Horen, zien & zwijgen*, 7 maart 2013.
63 HB, *De kus in de nacht*, 432.
64 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 52.
65 HB, *Ex-schrijver*, 11.
66 HB, *Ex-minnaar*, 7.
67 HB, *Mijn haar is lang*, 7.
68 HB, *Mijn haar is lang*, 173-175.
69 HB, *Vrouwen met een IQ*, 143.
70 HB, *Vergeef mij de liefde*, 66.
71 HB, *De fouten*, 65.
72 Doorman 2004, 130-131.
73 Vergelijk Honings & Honings 2014.
74 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 118-119.
75 HB, *Ex-schrijver*, 11.
76 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 237.
77 HB, *Bloemen op mijn graf*, 143.
78 Televisieprogramma *De Kist*, 7 december 2012.
79 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 9.
80 HB, *Vergeef mij de liefde*, 577.
81 HB, *Heilige schrik*, 117-118.
82 Televisieprogramma *Pauw en Witteman*, 15 oktober 2007.
83 Van den Bergh 2017.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 364

84 Televisieprogramma *Boeken*, 31 maart 2013.
85 Televisieprogramma *De Afspraak*, 19 januari 2016.
86 Steyaert 2011.
87 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 477-478.
88 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 36.
89 HB, *Bloemen op mijn graf*, 89.
90 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 42.
91 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 52.
92 HB, *Heilige schrik*, 35-36.
93 Worthy 2011.
94 Brysbaert, Mandera & Keuleers 2013.

9 De tol van de roem – *Celebrity- en fancultuur*

1 HB, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*, 29.
2 HB, *Logica voor idioten*, 38.
3 Moran 2000.
4 Honings 2016.
5 Zie voor een overzicht www.vertalingendatabase.nl.
6 Van Krieken 2012, 61.
7 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 503.
8 HB, *Guggenheimer koopt een neger*, 320.
9 HB, *Watervrees tijdens een verdrinking*, 55-56.
10 Moran 2000, 37.
11 Geraadpleegd via http://cobra.canvas.be/cm/cobra/videozone/dagopdag2014/maart2014/1.1890651.
12 Hendrickx 1988.
13 HB, *Ex-minnaar*, 171.
14 De Ridder 2014, 188.
15 'Herman Brusselmans en De Slimste Mens 2015' (via YouTube).
16 Dijksman 2010.
17 HB, in: *Vakmansklap*, 2017 (via YouTube).
18 *De Telegraaf*, 4 maart 2014.
19 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 52.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 365

20 Maris 2014.
21 [Anoniem] 1985.
22 Moran 2000, 69, 74.
23 HB, *Zijn er kanalen in Aalst?*, 178.
24 HB, *Iedere zondag sterven en doodgaan in de week*, 17.
25 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 225.
26 HB, *Ex-drummer*, 14.
27 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 27.
28 HB, *Bloemen op mijn graf*, 89.
29 HB, *Ex-minnaar*, 11-12.
30 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 102.
31 HB, *Vergeef mij de liefde*, 32, 516.
32 HB, *Ex-minnaar*, 53, 103, 120.
33 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 52-53.
34 HB, *Vergeef mij de liefde*, 69.
35 HB, *De kus in de nacht*, 613.
36 HB, *Vlucht voor mij*, 189.
37 HB, *Vergeef mij de liefde*, 562.
38 HB, *De kus in de nacht*, 153.
39 HB, *Poppy en Eddie*, 247.
40 HB, *Mijn haar is lang*, 27.
41 HB, *De kus in de nacht*, 432.
42 HB, *Logica voor idioten*, 120.
43 HB, *De kus in de nacht*, 175.
44 HB, *Dagboek van een vermoeide egoïst*, 19.
45 MacCarthy 2003, 162-163.
46 HB, *Ex-schrijver*, 161-162.
47 HB, *Autobiografie van iemand anders*, 14, 32.
48 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 15.
49 Chris & Co, 'Herman Brusselmans en de teef' (via YouTube).
50 HB, *Heilige schrik*, 6.
51 HB, *Vlucht voor mij*, 28.
52 HB, *Ex-minnaar*, 28.
53 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 60-61.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 366

54 HB, *Vergeef mij de liefde*, 28-29.
55 HB, *Heilige schrik*, 130-131.
56 HB, *Ex-minnaar*, 15.
57 HB, *Het spook van Toetegaai*, 52.
58 Moran 2000, 79.
59 HB, *Zul je mij altijd graag zien?*, 128.
60 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 117.
61 Moran 2000, 79.
62 Heynders 2016, 3, 12-13.
63 Heynders 2012.
64 Heynders 2016, 12-15.
65 HB, 'Koppensneller: Het 17.412de kind is gestorven in Syrië', in: *HUMO*, 10 april 2017.
66 Takken 1999.
67 HB, *Het mooie kotsende meisje*, 173-174.
68 Rogiers & Heene 1998.
69 HB, *De kus in de nacht*, 417.
70 HB, *Ex-schrijver*, 244.
71 HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 38.
72 HB, *Bloemen op mijn graf*, 117.
73 HB, *Logica voor idioten*, 49.
74 HB, *De kus in de nacht*, 59-60.
75 HB, *De kus in de nacht*, 505.
76 De Preter 2003.
77 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 170.
78 HB, *Heilige schrik*, 8.
79 HB, *De kus in de nacht*, 215.
80 HB, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn*, 9.
81 HB, *Het spook van Toetegaai*, 267-268.
82 HB, *Poppy en Eddie en Manon*, 378.
83 Reve 1972, 71.
84 Geciteerd naar Praat 2014, 273.
85 HB, *De droogte*, 53.
86 HB, *Van drie tot zes*, 46.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 367

87 HB, *Guggenheimer koopt een neger*, 126.
88 HB, *Een dag in Gent*, 22, 30.
89 HB, *Een dag in Gent*, 39.
90 HB, *Een dag in Gent*, 158.
91 HB, *Poppy en Eddie*, 118.
92 HB, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper*, 38, 106.
93 HB, *Kaloemmerkes in de zep*, 10, 17.
94 Van Velzen 2017.
95 Van den Broeck 2010.
96 HB, 'Wij van links', in: *HUMO*, 29 maart 2016.
97 HB, 'Wij van links', in: *HUMO*, 29 maart 2016.
98 HB, 'Wij van links', in: *HUMO*, 29 maart 2016.
99 Bracke & Kobo 2016.
100 Van Tendeloo 2016.
101 Cobbaert 2016.
102 Cobbaert 2016.
103 Televisieprogramma *De Wereld Draait Door*, 6 januari 2016.
104 Vergelijk Franssen & Honings 2014, 244.
105 Franssen & De Rond 2014.
106 Duffett 2013, 165 e.v.
107 http://www.louistinner.nl, geraadpleegd op 25 april 2017.
108 Gesprek met Tania de Metsenaere te Gent, 15 januari 2017.
109 http://www.boekenkrant.com/interview-slechte-schrijvers, geraadpleegd op 25 april 2017.
110 HB, 'De verlossing', in: *HUMO*, 4 augustus 2015.
111 Boekvoorstelling Herman Brusselmans mondt uit in fout feestje in Charlatan', in: *Het Laatste Nieuws*, 10 september 2016; 'Boek en scheurkalender voorgesteld door Herman Brusselmans', in: *Showbizzsite.be.*
112 HB, *Toos*, 16-17.
113 http://www.hermanbrusselmans.com/biografie/beste-herman, geraadpleegd op 28 april 2017.
114 Schriftelijk verslag van Jan Van Herreweghe, 6 januari 2017.
115 Schriftelijk verslag van Patrick Bockstael, 16 december 2016.
116 http://members.chello.nl/jbaas1/hb/, geraadpleegd op 25 april 2017.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 368

117 http://www.brusselmans.be, geraadpleegd op 25 april 2017.
118 Turner 2014, 26.
119 http://www.brusselmans.be, Gastenboek, reacties oktober 2004, geraadpleegd op 28 april 2017.
120 http://members.home.nl/nnankman, geraadpleegd op 25 april 2017.
121 De Preter 2003.
122 http://www.hermanbrusselmans.com/biografie/beste-herman, geraadpleegd op 28 april 2017.
123 Franssen 2016.
124 Dow & Hanson (red.) 2012.
125 Een aardig overzicht biedt http://flavorwire.com/487193/50-novels-featuring-famous-authors-as-characters/50, geraadpleegd op 1 mei 2017.
126 *De Zevende Dag*, 14 september 1997, geraadpleegd via http://cobra.canvas.be op 3 mei 2017.
127 *De Zevende Dag*, 14 september 1997, geraadpleegd via http://cobra.canvas.be op 3 mei 2017.
128 Wagner 1997, 9, 12, 14, 19, 31, 33.
129 Wagner 1997, 71, 158, 195.
130 Wagner 1997, 221.
131 HB, *Guggenheimer in de mode*, 5.
132 HB, *Guggenheimer koopt een neger*, 6.
133 HB, *Ex-minnaar*, 29; Wagner 1997, 122-124.
134 Vergelijk [Warren] 1997.
135 Dhooge 2005, 17.
136 Dhooge 2005, 56, 149, 175.
137 De Ruyck 2015.
138 Televisieprogramma *Studio Powned*, 14 april 2015.
139 Vandaele 2015, 14, 20, 35.
140 Zie het Wikipedia-lemma over 'zandzeepsodemineraalwatersteenstralen'. Het woord staat vermeld in HB, *Het oude nieuws van deze tijden*, 9.
141 Vandaele 2015, 13.
142 Vandaele 2015, 7, 32-33.
143 Vandaele 2015, 50, 77.
144 HB, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa*, 29.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 369

Bibliografie

Werken van Herman Brusselmans

AFZONDERLIJK VERSCHENEN BOEKEN

Brusselmans, Herman, *Het zinneloze zeilen.* Haarlem 1982. [Gebruikte editie: derde druk, *Nieuw Verzameld Werk* 1. Amsterdam 2004.]

Brusselmans, Herman, *Prachtige ogen.* Haarlem 1984. [Gebruikte editie: zevende druk, *Nieuw Verzameld Werk* 2. Amsterdam 2004.]

Brusselmans, Herman, *De man die werk vond.* Amsterdam 1985. [Gebruikte editie: achtste druk, *Nieuw Verzameld Werk* 3. Amsterdam 2004.]

Brusselmans, Herman, *Heden ben ik nuchter.* Amsterdam 1986. [Gebruikte editie: vijfde druk, *Nieuw Verzameld Werk* 4. Amsterdam 2005.]

Brusselmans, Herman, *Zijn er kanalen in Aalst?* Amsterdam 1987. [Gebruikte editie: vierde druk, *Nieuw Verzameld Werk* 5. Amsterdam 2005.]

Brusselmans, Herman F.M., *De Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde.* Antwerpen 1988 (a).

Brusselmans, Herman, *Iedere zondag sterven en doodgaan in de week.* Amsterdam 1988 (b).

Brusselmans, Herman, *Dagboek van een vermoeide egoïst.* Amsterdam 1988 (c). [Gebruikte editie: derde druk, *Nieuw Verzameld Werk* 6. Amsterdam 2006.]

Brusselmans, Herman, *De Geschiedenis van de Wereldliteratuur.* Amsterdam 1989 (a).

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 371

Brusselmans, Herman & Tom Lanoye, *De Canadese muur.* Amsterdam 1989 (b).
Brusselmans, Herman, *Vlucht voor mij.* Amsterdam 1990. [Gebruikte editie: derde druk, *Nieuw Verzameld Werk* 7. Amsterdam 2006.]
Brusselmans, Herman, *Ex-schrijver.* Amsterdam 1991.
Brusselmans, Herman, *Het mooie kotsende meisje.* Amsterdam 1992.
Brusselmans, Herman, *Ex-minnaar.* Amsterdam 1993.
Brusselmans, Herman, *Ex-drummer.* Amsterdam 1994 (a).
Brusselmans, Herman, *Het oude nieuws van deze tijden.* Amsterdam 1994 (b).
Brusselmans, Herman, *De terugkeer van Bonanza.* Amsterdam 1995 (a).
Brusselmans, Herman, *Vrouwen met een IQ.* Amsterdam 1995 (b).
Brusselmans, Herman, *Autobiografie van iemand anders.* Amsterdam 1996 (a).
Brusselmans, Herman, *Guggenheimer was witter.* Amsterdam 1996 (b).
Brusselmans, Herman, *Zul je mij altijd graag zien?* Amsterdam 1997 (a).
Brusselmans, Herman, *Logica voor idioten.* Amsterdam 1997 (b).
Brusselmans, Herman, *Meisjes hebben grotere borsten dan jongens.* Antwerpen/Baarn 1997 (c).
Brusselmans, Herman, *Bloemen op mijn graf.* Amsterdam 1998 (a).
Brusselmans, Herman, *Nog drie keer slapen en ik word wakker.* Amsterdam 1998 (b).
Brusselmans, Herman, *Uitgeverij Guggenheimer.* Amsterdam 1999 (a).
Brusselmans, Herman, *Het einde van mensen in 1967.* Amsterdam 1999 (b).
Brusselmans, Herman, *Vergeef mij de liefde.* Amsterdam 2000.
Brusselmans, Herman, *Pitface. Een parabel.* Amsterdam 2001.
Brusselmans, Herman, *De kus in de nacht.* Amsterdam 2002 (a).
Brusselmans, Herman, *Mank.* Amsterdam 2002 (b).
Brusselmans, Herman, *Patiënt HB.* Leiden 2002 (c).
Brusselmans, Herman, *De droogte.* Amsterdam 2003.
Brusselmans, Herman, *Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn.* Amsterdam 2004 (a).
Brusselmans, Herman, *Heilige schrik.* Amsterdam 2004 (b).
Brusselmans, Herman, *Het spook van Toetegaai.* Amsterdam 2005.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 372

Brusselmans, Herman, *De dollartekens in de ogen van Moeder Theresa.* Amsterdam 2006.
Brusselmans, Herman, *Muggepuut.* Amsterdam 2007 (a).
Brusselmans, Herman, *De perfecte koppijn.* Amsterdam 2007 (b).
Brusselmans, Herman, *Kwantum.* Amsterdam 2007 (c).
Brusselmans, Herman, *Herman Brusselmans leest...* [Luisterboek] Amsterdam 2007 (d).
Brusselmans, Herman, *Toos.* Amsterdam 2008 (a).
Brusselmans, Herman, *Een dag in Gent.* Amsterdam 2008 (b).
Brusselmans, Herman, *Over mijn vrouw.* S.l. 2008 (c). [Speciale uitgave voor tijdschrift *Viva*]
Brusselmans, Herman, *Mijn haar is lang.* Amsterdam 2009 (a).
Brusselmans, Herman, *Kaloemmerkes in de zep.* Amsterdam 2009 (b).
Brusselmans, Herman, *Trager dan de snelheid.* Amsterdam 2010.
Brusselmans, Herman, *Van drie tot zes.* Amsterdam 2011 (a).
Brusselmans, Herman, *De biografie van John Muts.* Amsterdam 2011 (b).
Brusselmans, Herman, *Watervrees tijdens een verdrinking.* Amsterdam 2012 (a).
Brusselmans, Herman, *Guggenheimer in de mode.* Amsterdam 2012 (b).
Brusselmans, Herman, *Mogelijke memoires.* Amsterdam 2013 (a).
Brusselmans, Herman, *De qualastofont.* Amsterdam 2013 (b).
Brusselmans, Herman, *Poppy en Eddie.* Amsterdam 2014 (a).
Brusselmans, Herman, *Zeik.* Amsterdam 2014 (b).
Brusselmans, Herman, *Poppy en Eddie en Manon.* Amsterdam 2015 (a).
Brusselmans, Herman, *Zeik en de moord op de poetsvrouw van Hugo Claus.* Amsterdam 2015 (b).
Brusselmans, Herman, *Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper.* Amsterdam 2016 (a).
Brusselmans, Herman, *Zeik en het lijk op de dijk.* Amsterdam 2016 (b).
Brusselmans, Herman, *De fouten.* Amsterdam 2016 (c).
Brusselmans, Herman, *Guggenheimer koopt een neger.* Amsterdam 2017 (a).
Brusselmans, Herman, *Hij schreef te weinig boeken.* Amsterdam 2017 (b).

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 373

Brusselmans, Herman, 'Altijd lastig jongetje geweest heet het dan', 'Drama's in Auschwitz en Breendonk, 1942', 'Hangend leed' en 'Enig toeval', in: *Yang* 16 (1980) 4, 113-116.
Brusselmans, Herman, 'J'ai deux amours', in: *Mooie Jonge Goden.* Leuven 1986 (tweede druk 1987), 17-23.
Brusselmans, Herman, 'Yangprijs 1984', in: *De Brakke Hond* 7 (1990), 59-61.
Brusselmans, Herman, 'Het verlies is groot, het verdriet is groter, het pijnlijk verlangen naar onverschilligheid is het grootst van al', in: *HUMO*, 29 juli 2014.
Brusselmans, Herman, 'Herman Brusselmans herdenkt Jef Geeraerts', in: *HUMO,* 12 mei 2015.
Brusselmans, Herman, 'De verlossing', in: *HUMO*, 4 augustus 2015.
Brusselmans, Herman, 'Mag ik even binnen komen?', in: *LINDA.*, najaar 2015, 85-88.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Arnon Grunberg', in: *Nieuwe Revu,* 14 december 2015.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Adolf Hitler', in: *Nieuwe Revu*, 12 januari 2016.
Brusselmans, Herman, 'Wij van links', in: *HUMO*, 29 maart 2016.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Herman Brusselmans', in: *Nieuwe Revu,* 9 mei 2016.
Brusselmans, Herman, 'Geen drugs', in: *Lef Magazine,* juni 2016.
Brusselmans, Herman, 'Het donderdagmeisje', in: *HUMO*, 7 juni 2016.
Brusselmans, Herman, 'Schimmenspel', in: *HUMO*, 21 juni 2016.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Nico Dijkshoorn', in: *Nieuwe Revu,* 12 september 2016.
Brusselmans, Herman, 'Oom', in: *HUMO*, 4 oktober 2016.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Tommy Wieringa', in: *Nieuwe Revu,* 11 oktober 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 374

Brusselmans, Herman, 'Koppensneller: Het 17.412de kind is gestorven in Syrië', in: *HUMO*, 10 april 2017.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Karin Bloemen', in: *Nieuwe Revu*, 3 mei 2017.
Brusselmans, Herman, 'Overschatte mensen: Anouk', in: *Nieuwe Revu*, 20 juni 2017.

OVERIGE LITERATUUR

Alleene, Carlos, 'Herman Brusselmans: "Ik wil door mijn boeken sporen achterlaten"', in: *Het Volk*, 18 februari 1988.
Anbeek, Ton, *Het donkere hart. Romantische obsessies in de moderne Nederlandstalige literatuur*. Amsterdam 1996.
[Anoniem], 'Mijn personages zijn klootzakken als iedereen', in: *De Nieuwe*, 5 december 1985.
[Anoniem], 'Een cynische romanticus', in: *Algemeen Dagblad*, 14 februari 1987.
[Anoniem], 'Reve loog dat hij in dienst was: "Dat maakt toch niks uit?"', in: *Trouw*, 24 augustus 1996.
[Anoniem], 'Het gaat niet meer. Ik zit in een impasse', in: *HUMO*, 7 mei 2008a.
[Anoniem], '"Als je op je vijftigste nog achter de vrouwen zit, heb je niets geleerd"', in: *Het Nieuwsblad*, 28 juni 2008b.

Bax, Sander, *De Mulisch mythe. Harry Mulisch: schrijver, intellectueel, icoon*. Amsterdam 2015.
Beek, Jozefien Van, '"Ik bén een intellectueel"', in: *De Morgen*, 12 april 2013.
Bergh, Dieter van den, 'Liefde, mijn redding', in: *De Limburger*, 26 januari 2017.
Blijboom, Michiel, 'Herman & De Woody's', in: *HP/De Tijd*, 8 januari 2010.
Boef, August den, 'Debuut van een literaire Kamagurka in Vlaanderen', in: *de Volkskrant*, 3 december 1982.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 375

Boer, Nico de, 'Je moet met een soort koelheid grappig zijn', in: *Dagblad van het Noorden*, 23 maart 2007.
Boer, Peter de, 'Het malletje van Brusselmans. *Prachtige ogen*: duizend identieke zandgebakjes', in: *Vrij Nederland*, 21 april 1984.
Borré, Jos, 'De omkering: Herman Brusselmans. *Ex-drummer*', in: *De Morgen*, 22 april 1994.
Borst, Hugo, 'Hij heeft wel eens gezegd: La litterature, c'est moi', in: *Algemeen Dagblad*, 14 september 1996.
Bracke, Siegfried & Youssef Kobo, 'Brusselmans' "Wij van links". Waarheid of wansmaak?', in: *De Morgen*, 7 april 2016.
Braet, Jan, 'Gekte & Geweld. Wild proza van Herman Brusselmans', in: *Knack*, 16 februari 1983.
Braet, Jan, 'Afscheid van Brusselmans', in: *Knack*, 30 oktober 1985.
Brems, Hugo, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Amsterdam 2006.
Brester, Marc / A Quattro Mani, 'Herman Brusselmans: "In mijn kop ben ik geen burgerlul". Quiz-interview met de man die sneller schrijft dan zijn schaduw', in: *Cultuurpers*, 6 september 2016. Geraadpleegd via www.cultureelpersbureau.nl/2016/09/herman-brusselmans-kop-geen-burgerlul.
Broeck, Karl van den, '"Ik sta minder gek in het leven dan vroeger"', in: *Knack*, 22 december 2010.
Broeck, Walter van den, *Lang weekend*. Antwerpen/Amsterdam 1982 (derde druk).
Broeck, Walter van den, *Lang weekend*. Met een nawoord van Herman Brusselmans. Kalmthout 2016 (zevende druk).
Brouwers, Jeroen, *De laatste deur. Essays over zelfmoord in de Nederlandstalige letteren*. Amsterdam 1984 (derde druk).
Brouwers, Jeroen, 'Herman Brusselmans is alleen maar horkerig vulgair', in: *Knack*, 11 augustus 2011.
Brysbaert, Marc, Paweł Mandera & Emmanuel Keuleers, *Naambekendheid van fictieschrijvers in Vlaanderen. Resultaten van de auteurstest 2013*. Rapport Universiteit Gent, oktober 2013.
By, Henri de, 'De liefdes van Herman Brusselmans', in: *HP/De Tijd*, 2 oktober 1992.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 376

Ceulaer, Joel de & Filip Rogiers, 'Ik voer propaganda voor de schoonheid', in: *Knack*, 28 februari 2001.
Claeys, Guinevere, '"Het leven stopt op vijftig"', in: *De Standaard*, 27 augustus 2011.
Cobbaert, Paul, 'Herman Brusselmans, schrijver en sinds kort ook opiniemaker tegen wil en dank', in: *De Zondag*, 5 juni 2016.
Coninck, Herman de, *Een aangename postumiteit. Brieven 1965-1997*. Amsterdam/Antwerpen, 2004.
Cuyt, Martine, 'Redactrice klaagt Herman Brusselmans aan', in: *Gazet van Antwerpen*, 5 oktober 2000.

Deijl, Frans van, '"Over vijftig jaar hebben alle mannen tieten"', in: *HP/De Tijd*, 12 augustus 2011.
Derks, Will, 'Een Blauwe Christus. Over Reve en Indië', in: *De Revisor* 29 (2002) 4, 109-134.
Dhooge, Bavo, *Star*. Leuven 2005.
Dijksman, Daan, 'Die programma's moeten ook vol', in: *Het Parool*, 31 juli 2010.
Doorman, Maarten, *De romantische orde*. Amsterdam 2004.
Dow, Gillian & Clare Hanson (red.), *Uses of Austen. Jane's Afterlives*. Basingstoke 2012.
Duffett, Mark, *Understanding Fandom. An Introduction to the Study of Media Fan Culture*. New York [etc.] 2013.

Eeden, Ed van, 'Herman Brusselmans', in: *Kritisch literatuur lexicon* 36, februari 1990.
Eeden, Ed van (sam.), *Wie is Herman Brusselmans en waarom?* Amsterdam 1997.
Eeden, Ed van (sam.), *Alles oké? Nee. 55 jaar Herman, 30 jaar schrijverschap*. Amsterdam 2012.

Fortuin, Arjen, 'Ik kijk wel uit met die ironie', in: *NRC Handelsblad*, 21 september 2007.
Fortuin, Arjen, 'Een Brusselmans voor een zuinige zomer', in: *NRC Handelsblad*, 17 juli 2009.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 377

Fortuin, Arjen, 'Waarom Herman Brusselmans de Prijs der Nederlandse Letteren moet krijgen', in: *NRC Handelsblad*, 2 maart 2012.
Fortuin, Arjen, 'Ooit gehoord van Lachmising, Hoebba en Kishoendjal', in: *NRC Handelsblad,* 20 mei 2016.
Franssen, Gaston & Zosha de Rond, 'De culturele economie van literaire fantijdschriften. *Fanzines* en distinctielogica's in de moderne Nederlandse literatuur', in: *Spiegel der Letteren* 56 (2014), 361-391.
Franssen, Gaston & Rick Honings, 'Literaire fancultuur in Nederland. Bij wijze van inleiding', in: *Spiegel der Letteren* 56 (2014), 243-247 [Themanummer over literaire fancultuur].
Franssen, Paul, *Shakespaere's Literary Lives. The Author as Character in Fiction and Film.* Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Gerrits, Robin, 'Ophef in Leiden om interview met Albert Verlindes anus', in: *de Volkskrant*, 9 augustus 2008.
Giphart, Ronald, '[Recensie van *Het oude nieuws van deze tijden*]', in: *Het Parool,* 28 oktober 1994.
Groote, Raoul De, 'De Rivelino van Hamme. Het voetbalverleden van Herman Brusselmans', in: *Staantribune* 7 (2016), 20-25.
Gussinklo, Wessel te, 'Lulkwadraat', in: *De Revisor* 27 (2000), 76-79. [Ook gepubliceerd in Wessel te Gussinklo, *Vijf sterren voor de gaarkeuken. Essays.* [S.l.] 2016, 27-35.]

Hageraats, Koos, 'Met de tong tussen de schuifdeuren. Flauwe kunstjes en echte fascinatie', in: *De Tijd*, 18 maart 1988.
Ham, Laurens, *Door Prometheus geboeid. De autonomie en autoriteit van de moderne Nederlandse auteur*. Hilversum 2015.
Hart, Kees 't, 'Evenementen bij Herman Brusselmans', in: *Yang* (2006), 543-552. [Ook gepubliceerd als 'Evenementen' in: Kees 't Hart, *Het gelukkige schrijven.* Amsterdam/Antwerpen 2015, 273-286.]
Hendrickx, Wilfried, 'Billen Bloot. De auteur: "Mijn levensverwachting ligt laag"', in: *HUMO*, 30 juni 1988.

Hermans, Willem Frederik, *Het sadistische universum.* Amsterdam 1966 (vierde druk).
Heynders, Odile, 'Strijd in voetnoten. Grunberg op de voorkant van *de Volkskrant*', in: Suzanne Fagel, Eep Francken & Rick Honings (red.), *Strijd! Polemiek en conflict in de Nederlandse letteren*. Leiden 2012, 222-229.
Heynders, Odile, *Writers as Public Intellectuals. Literature, Celebrity, Democracy.* Basingstoke 2016.
Holmes, Richard, *The Romantic Poets and their Circle.* London 2013.
Honings, Rick, *De dichter als idool. Literaire roem in de negentiende eeuw.* Amsterdam 2016.
Honings, Rick & Steven Honings, 'Voer voor psychiaters. Willem Bilderdijk als patiënt', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 130 (2014), 181-203.
Honings, Rick & Peter van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk.* Amsterdam 2013.
Hoorne, Philip, '"Ja, ik geloof" (Herman Brusselmans)', in: *Knack,* 25 maart 2010.
Hupe, Katharina, 'Defamation Trials in Belgium – The Case of Herman Brusselmans's Novel *Uitgeverij Guggenheimer*', in: Ralf Grüttemeier (red.), *Literary Trials. Exceptio Artis and Theories of Literature in Court*. London 2016, 159-174.
Huysegems, Filip, 'Sperma achter de komma', in: *De Standaard,* 4 september 2015.

Jagt, Marek van der, *Ik ging van hand tot hand. Verzameld werk.* Breda 2008.
Janssen, Susanne, *In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken*. Hilversum 1994.
Janssens, Melissa, 'Lief Herman Brusselmans in open brief: "Op een ziel staat geen leeftijd"', in: *Het Laatste Nieuws,* 26 november 2013.

Keymeulen, Karel Van, 'De droom van Herman Brusselmans', in: *Het Nieuwsblad,* 8 januari 2010.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 379

Kouters, Steffie, 'Ik wil alleen maar thuis zijn', in: *de Volkskrant*, 10 oktober 2009.
Krieken, Robert van, *Celebrity Society*. London [etc.] 2012.

Lambalgen, Jaco van, 'Gerard Reve heeft "veel aan zijn militaire diensttijd gehad"', in: *Trouw*, 17 augustus 1996.

MacCarthy, Fiona, *Byron. Life and Legend*. S.l. 2003.
Maris, Jeroen, 'Herman Brusselmans. Interview', in: *HUMO*, 11 februari 2014.
Maris, Jeroen, 'Ex-minnaars: Herman Brusselmans en Tania De Metsenaere', in: *HUMO*, 5 januari 2015.
Menkhorst, Roos, 'Angstaanvallen in de bibliotheek', in: *Trouw*, 3 september 2011.
Mielen, Eddy, 'Een gelukkige slagerszoon en een sardonische bibliothecaris. Verhalen van Tom Lanoye, roman van Herman Brusselmans', in: *Vrij Nederland*, 21 november 1985.
Missinne, Lut, 'Jupiler tegen het huilen. Het fenomeen Herman Brusselmans', in: *Dietsche warande en Belfort* 133 (1988), 513-517.
Missinne, Lut, *Oprecht gelogen. Autobiografische romans en autofictie in de Nederlandse literatuur na 1985*. Nijmegen 2013.
Mole, Tom, *Byron's Romantic Celebrity. Industrial Culture and the Hermeneutic of Intimacy*. Basingstoke 2007.
Mooie jonge Goden. Vlaams literair talent. Leuven/Amsterdam 1986 (tweede druk 1987).
Moran, Joe, *Star Authors. Literary Celebrity in America*. London 2000.
Muyres, Jos, 'Herman Brusselmans: *De man die werk vond*', in: *Lexicon van literaire werken* 66, mei 2005.

Neijts, Roel, 'Een beetje autistisch', in: *Algemeen Nijmeegs Studentenblad*, maart 2007.

Onkenhout, Paul, 'Een gids van niks', in: *Volkskrant Zomer Magazine Reizen*, 6 augustus 2016.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 380

Onselaere, Wim, 'Schooltje sluit noodgedwongen de deuren', in: *Gazet van Antwerpen*, 26 juni 2014.
Osstyn, 'De formule Brusselmans. Guggenheimer wast vooral onder de gordel witter', in: *De Standaard*, 5 september 1996.

Pleij, Sander, 'Boekverbranding!', in: *De Groene Amsterdammer*, 10 november 1999.
Praat, Edwin, *Verrek, het is geen kunstenaar. Gerard Reve en het schrijverschap*. Amsterdam 2014.
Praz, Mario, *Lust, dood en duivel in de literatuur van de Romantiek*. Amsterdam 1990.
Preter, Jeroen De, 'Herman Brusselmans over zijn Magnus Opus', in: *De Morgen*, 6 maart 2002.
Preter, Jeroen De, 'Herman Brusselmans ontmoet zijn grootste fan', in: *De Morgen*, 3 september 2003.
Preter, Jeroen De, '"Goeie voetballers krijgen altijd stampen"', in: *De Morgen*, 4 april 2007.

Reve, Gerard Kornelis van het, *De avonden*. Amsterdam 1970 (negentiende druk).
Reve, Gerard Kornelis van het, *De Taal der Liefde*. Amsterdam 1972 (vijfde druk).
Reve, Gerard, *Verzamelde Gedichten*. Amsterdam 2002 (vijfde druk).
Reyniers, Johan, '"Ik ben een post-Heiner Mülleriaan. Dat wil zeggen, ik geloof in drama". Tom Lanoye over zijn twintig toneelstukken', in: *Etcetera* 127 (2011). Geraadpleegd via www.schrijverspodium.be.
Rhee, Annemart van, 'De pessimist die zich te pletter lacht', in: *AD/Algemeen Dagblad*, 17 augustus 2013.
Ridder, Matthijs de, *Behoud de Begeerte. Een literaire geschiedenis 1984-2014*. Antwerpen 2014.
Rietdijk, Bob, *Portret van een hedendaags romanticus. Herman Brusselmans' self-fashioning*. Bachelorwerkstuk Universiteit Leiden, 2014.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 381

Rogiers, Filip & Steven Heene, 'Hier rust Herman Brusselman', in: *De Morgen*, 2 april 1998.
Rovers, Eva, *Boud. Het verzameld leven van Boudewijn Büch (1948-2002)*. Amsterdam 2016.
Ruyck, Jo De, 'Luc Vandaele voert Brusselmans op als hoofdpersonage in roman', in: *De Standaard*, 11 april 2015.

Schutte, Xandra, 'Op de barricaden voor de leegte', in: *Vrij Nederland*, 27 november 1999.
Segeren, Annemarie, 'Onder de rook van Brusselmans', in: *Algemeen Nijmeegs Studentenblad*, 1 december 2016.
Steyaert, Katrien, 'Herman Brusselmans op wandel met Eddie', in: *De Standaard*, 19 augustus 2011.

Takken, Wilfred, 'Ik ben wellevend van nature. [Interview met Herman Brusselmans]', in: *NRC Handelsblad*, 5 november 1999.
Tendeloo, Hanne van, 'Herman Brusselmans, de nieuwe held van rechts', in: *HUMO*, 5 april 2016.
Turner, Graeme, *Understanding Celebrity*. London [etc.] 2014.

Vandaele, Luc, *Ghost*. Antwerpen 2015.
Vandendaele, Rudy, 'Cherchez la femme. Interview met Gerda Baeyens, de (1e) vrouw van Herman Brusselmans', in: *HUMO*, 17 mei 1990.
Vanegeren, Bart, 'Alweer een kutboek van Herman Brusselmans', in: *HUMO*, 18 augustus 1998.
Velzen, Joost van, 'Brusselmans: Liefde en letteren wakkeren elkaar aan', in: *Trouw*, 26 januari 2017.
Verhoye, Bert, '[Interview met Herman Brusselmans]', in: *De Nieuwe Gazet*, 7 december 1985.
Verhulst, Dimitri, 'Doch dit terzijde', in: *HP/De Tijd*, 24 augustus 2001.
Versteele, Jeroen, 'Zeg maar liever: een béétje succes in Nederland', in: *De Morgen*, 25 maart 2009.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 382

Vervoort, Hans, 'Mensenliefde en mensenhaat', in: *NRC Handelsblad*, 3 januari 1986.
Visser, Arjan, 'Herman Brusselmans: Mijn jeugd speelde zich af in de Middeleeuwen', in: *Trouw*, 19 juli 2014.
Vlaeminck, Marc, 'Hugo Claus niet solidair met Brusselmans', in: *De Standaard*, 8 november 1999.
Vries, Eva-Marijn de, 'Tasten in het duister', in: *Algemeen Nijmeegs Studentenblad*, mei 2011.
Vullings, Jeroen, 'Ik ben de keizer van mijn eiland', in: *Vrij Nederland*, 16 maart 2002.
Vullings, Jeroen, 'Het vitale nihilisme van een provocateur pur sang', in: *Vrij Nederland*, 22 december 2012.

Wagner, Kris, *De zelfmoord van Herman B.* Leuven 1997.
Warren, Hans, 'Niets is heilig voor Herman Brusselmans', in: *Brabants Nieuwsblad*, 26 februari 1993.
[Warren, Hans,] 'Slachtoffer komt als overwinnaar uit confrontatie', in: *Provinciale Zeeuwse Courant*, 8 augustus 1997.
Wiggen, F. van, '"En maar blijven lullen. Dat is voor mij de echte Claus"', in: *De Pers*, 20 maart 2008.
Worthy, James, *James Worthy.* Amsterdam 2011.

Zoete, Frans Willem de, '"Ik ben de André van Duin van de literatuur"', in: *Hervormd Nederland*, 3 januari 1998.
Zwagerman, Joost, 'De eenmansguerrilla van Herman Brusselmans', in: *Pornotheek Arcadië*. Amsterdam 2000, 262-268.

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 383

Personenregister

Akyol, Özcan 313
Albert II, koning 226
Aspe, Pieter 210
Astrid, koningin 31, 58
Audenaert-Lenssens, Patricia 34
Austen, Jane 323-324

Baetzelier, Anne De 205
Baeyens, Gerda ('Gloria') 17, 81-93, 95, 100, 102-109, 114-123, 128-139, 135, 157, 163, 165-166, 169-170, 175, 180, 182, 252-254, 258-260, 262, 277, 298
Baeyens, Paul 88-90, 98, 129
Barron, Stephanie (Francine Methews) 324
Barschot, Jochen van 314
Baudelaire, Charles 269
Bax, Sander 256
Beckett, Samuel 27
Beethoven, Ludwig van 318
Bilderdijk, Willem 269, 273
Block, Lut de 23
Bockstael, Patrick 94-95, 316-317
Boer, Peter de 97
Bogaert, Suzanne 44-45
Bonham, John 64
Boon, Jeanneke 86
Boon, Louis Paul 86
Borges, Jorge Luis 323
Borré, Jos 191
Boudewijn, koning 80, 226
Bowie, David 312, 320
Braak, Menno ter 197
Bracke, Siegfried 311
Braet, Jan 93, 99
Brands, Wim 276, 287
Branteghem, Patrick 81
Brijs, Maria 42, 45-47, 76
Broeck, Walter van den 209, 252
Brontë, Charlotte 324
Brontë, Emily 324
Brouwers, Jeroen 106, 196-197, 202, 213-215
Brusselmans, August (Gust) 22, 31-32, 34-36, 42-43, 46-49, 51-57, 59-62, 64-70, 72, 74, 80, 84-85, 88, 90-91, 94, 101, 130-134, 158, 163, 165, 171-174, 192, 245, 259, 266-267, 271
Brusselmans, Herman *passim*
Brusselmans, Jef 35-36, 54, 60, 72
Brusselmans, Joseph 32, 36, 42-44, 49, 55, 57-58, 63, 66, 72-73, 84-86, 130-132, 135, 158, 173, 258, 266
Brusselmans, Mia 32, 37, 22-44, 47-48, 53, 55-58, 73, 84, 86, 88, 130-132, 135, 158, 258, 266
Brusselmans-Lenssens, Lea 12, 22, 27, 31-34, 36-39, 42-43, 48, 50-53,

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 385

55, 57, 64-65, 67, 74, 84, 86, 88, 94, 101, 121, 129-132, 134, 139, 155-175, 169, 186, 194, 259, 263, 266
Brusselmans-Waterschoot, Martha 32, 36, 54
Büch, Boudewijn 255, 313-314
Bukowski, Charles 27, 113, 303
Bush, George W. 304
Byron, Lord 256-257, 269, 273, 296, 298, 324

Cabau van Kasbergen, Yolanthe 271, 281, 288
Campert, Remco 202, 324
Cervantes, Miguel de 234
Charlène, prinses 226
Chinitor, Philippe 81
Claus, Hugo 62, 98, 196, 205-211, 220, 238, 243, 250, 271, 276, 279
Claus-De Wit, Veerle 205-206, 208
Clercq, Maurice De 175
Clinton, Bill 215
Coninck, Herman de 23, 106, 112, 197
Conscience, Hendrik 62, 237
Coorevits, Luc 123
Coster, Saskia De 210
Cosyns, Nancy 47, 66
Couperus, Louis 62
Cremer, Jan 10, 324
Croo, Herman De 199
Curie, Marie 32

Daele, Jan Emiel 87
Damme, Ivo Van 285
Dautzenberg, A.H.J. 9
Decuyper, Philippe 81-82
DeLillo, Don 280
Demeulemeester, Ann 139, 200-204, 214
Despiegelaere, Paul 114
Dewinter, Filip 311
Deyssel, Lodewijk van 197
Dhooge, Bavo 328-329
Dickens, Charles 64, 280, 324
Dijkshoorn, Nico 217
Dis, Adriaan van 155
Dokkes, Jef Van 56-57
Dostojevski, Fjodor 221
Douwe Bob 215
Dow, Gillian 323
Doyle, Arthur Conan 111, 316
Duin, André van 21
Durpel, Chris Van den 279
Dutroux, Marc 230, 304

Eeckhoutte, Rudy Van 123
Eeden, Ed van 24-25, 221
Einstein, Albert 32
Ellis, Bret Easton 27, 185, 191, 281, 291

Finkers, Herman 222
Flaubert, Gustave 27, 269
Foncke, Tim 9
Fortuin, Arjen 23, 99
Fortuyn, Pim 215, 309
Franssen, Paul 323

Geeraerts, Jef 205-209
Geubels, Philippe 270
Gils, Gust 202
Giphart, Ronald 9, 25, 186, 202
Goedegebuure, Jaap 196
Goethe, Johann Wolfgang von 240, 318
Gogh, Theo van 171, 307
Gore, Al 304
Göring, Hermann 51
Gorter, Herman 78

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 386

Grootaers, Walter 123, 285
Grunberg, Arnon 24, 148, 155, 211-213, 215-216, 250, 271, 301, 314
Gussinklo, Wessel te 203

Hageraats, Koos 195-197
Hansen, Aage 68
Hanson, Clare 324
Harper, Roy 225
Hart, Kees 't Hart 25, 231-234, 237, 242, 314
Hart, Maarten 't Hart 155
Hemmerechts, Kristien 112, 197, 202, 210, 303
Hensley, Ken 64, 271
Hermans, Margriet 118
Hermans, Willem Frederik 179, 196-197, 201, 212, 232-233, 276, 314, 324
Herreweghe, Jan Van 79, 103, 261, 316
Hertmans, Stefan 13
Heumakers, Arnold 23
Heynders, Odile 300-301
Hilton, Paris 287
Hitler, Adolf 35, 50, 215, 230
Holst, Adriaan Roland 17
Hoogenboom, Bob 68
Hormone, Jerry 9
Houte, Erik Van 63, 65-66
Houten, Carice van 215, 281, 288
Hove, Jozef Van (Pom) 50
Huysentruyt, Nathalie 320

James, Henry 323-324
James, Syrie 324
Janssen, Maurice 314
Janssen, Susanne 112
Janssens, Melissa ('Manon') 145-147, 150, 169, 175, 258, 260, 277 283, 290, 319
Joyce, James 281, 323

Kamagurka 20, 93
Kellendonk, Frans 51
Kennedy, John F. 43, 215
Kloos, Willem 269
Kluun 210, 282
Knipscheer, Frank 92, 96-97
Knipscheer, Jos 92, 96-97
Knuvelder, Gerard 223
Kobo, Youssef 311
Koch, Herman 9, 25
Kock, Véronique De 205
Komrij, Gerrit 202
Krieken, Robert van 282
Kundera, Milan 285

Lady Gaga 215
Lampo, Hubert 42, 210, 238
Lanoye, Tom 12-13, 15-16, 25, 78-79, 111, 119, 123, 155, 202, 209, 302-303
Larsen, Preben Elkjær 68
Leeuw, Paul de 21, 215, 270
Lejeune, Julie 230
Lejeune, Philippe 262
Lena 147-151, 175, 277, 290
Lenferink, Jan 285
Lennon, John 157, 320
Lenssens, Frans 32, 39-42, 45
Lenssens, Malvina 37
Lenssens, Oscar 32-35, 37, 40, 45
Lenssens-Van Boxlaer, Maria 39-40
Liekens, Goedele 202-203
Los, René 119
Lotti, Helmut 199
Loveling, Rosalie 237
Loveling, Virginie 237
Lubanski, Włodzimierz 68-69

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 387

Maddens, Simonne 321
Mandela, Nelson 215
Maris, Jeroen 140
Marx, Karl 318
Mastbroek, Suzanne 204
Mathilde, prinses 226-227
Matthysen, Hugo 285
Máxima, prinses 220
May, Karl 50
Meersman, Willy 70
Meijer, Ischa 245
Meizoz, Jérôme 251
Mennes, Paul 202
Merckx, Eddy 90
Metsenaere, Tania de ('Phoebe', 'Poppy') 17-18, 122-126, 128-130, 133-145, 147-148, 150, 158, 169-180, 187, 193, 202, 209, 225, 236, 239, 241, 243-245, 258-261, 263, 272, 277, 288-289, 298, 315, 319-321, 336
Meynen, Erik 258
Mielen, Eddy 99
Milton, John 76, 87
Missinne, Lut 20, 25
Mole, Tom 256-257
Mommens, Raymond 69
Moran, Joe 280, 284, 291, 299-300
Mortier, Erwin 155, 202
Mortier, Koen 192
Mulisch, Harry 51, 191, 212, 218, 243, 250, 255-256, 271, 276, 324-325, 327
Mullany, Janet 324
Murakami, Haruki 226, 281
Mutsaers, Charlotte 24
Muyres, Jos 25
Nankman, Natacha 321
Nieuwkerk, Matthijs van 215, 217, 249, 265-266, 270, 281, 289, 313
Nollet, Leon 69, 76

Oorschot, Geert van 324
Op de Beeck, Griet 210
Osstyn, Karel 200
Ostaijen, Paul van 179-180, 195

Paemel, Monika van 207-210, 292
Palmen, Connie 202, 245
Pam, Max 325
Petry, Yves 213, 215
Pillecyn, Filip De 32
Poe, Edgar Allen 324
Pop, Iggy 192
Praz, Mario 189
Presley, Elvis 320
Prince 320
Proust, Marcel 226
Pynchon, Thomas 300

Querter, Alex 69

Raeymaekers, Erik 318
Reijt, Vic van de 97
Reve, Gerard 19, 21-22, 27, 73, 86, 98-99, 102, 167, 178-179, 185, 212, 244, 246, 255, 264-267, 276, 281, 306, 316, 324, 326
Reynebeau, Marc 197
Ridder, Leo De 65-66
Riet, Gusta Van 38
Riet, Maurice Van 38
Riguelle, Patrick 116
Rijcker, Aloïs De 71
Rijssel, Daniël Van 87
Rosenboom, Thomas 210

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 388

Roth, Philip 280
Rowling, J.K. 281
Russo, Mélissa 230
Ruyslinck, Ward 300

Saarloos, Simone van 189-190
Salinger, J.D. 27, 73, 75, 97, 125, 181, 185, 281, 300, 324, 332
Scheepers, Noud 19
Schippers, Wim T. 314
Schrickx, Willem 74, 76-79
Schutte, Xandra 203
Shakespeare, William 74, 76, 78-79, 279, 323
Shelley, Mary 324
Sijmons, Fons 114
Sleen, Marc 50
Sloovere, Nadine De 199
Spijkers, Mai 16, 157, 319
Sterne, Laurence 234, 240
Stokkink, Theo 93
Streuvels, Stijn 238
Suy, Marc 62-63

Tanghe, Martine 205
Tarantino, Quintin 189-192
Teeuwen, Hans 226-227, 229-231
Thurman, Uma 190
Tolkien, J.R.R. 279
Turner, Graeme 320
Tussaud, Marie (Madame) 257
Twain, Mark 280

Updike, John 280
Uytterhoeven, Mark 279, 285

Vandaele, Luc 329-331
Vandenhaute, Wouter 285
Vandersteen, Willy 50
Vekeman, Christoph 9, 210, 216
Verbeke, Annelies 210, 213, 215
Verbiest, Roger 319-320
Verhelst, Peter 202
Verhofstadt, Guy 199, 224
Verhoye, Bert 97
Verhulst, Dimitri 9, 24, 210, 279
Versnick, Geert 199
Vervoort, Hans 99
Vestdijk, Simon 17, 196
Vigenon, Eleonore 205-209
Vogels, Frida 325
Voltaire 202
Vondel, Joost van den 62, 78
Vos, Luc De 114, 285
Vos, Sabine De 205
Voskuil, J.J. 25-26, 325
Vullings, Jeroen 20

Wagner, Kris 325-328
Warren, Hans 9, 187
Weijts, Christiaan 210
Wesenbeek, Lynn 199, 205
Wieringa, Tommy 216
Wilde, Oscar 87, 280
Wilders, Geert 311
Willem-Alexander, koning 226
Williams, Serena 210
Wiltshire, John 323
Winfrey, Oprah 280
Witte, Patrick De 114
Wolkers, Jan 96
Woolf, Virginia 324
Worthy, James 9, 278

Yeats, William Butler 76-77

Zwagerman, Joost 25-26, 198, 202

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 389

Titelregister

Autobiografie van iemand anders 45, 53, 57, 156, 167, 259, 261, 275, 294, 297

Biografie van John Muts, De 222, 231, 238-240
Bloemen op mijn graf 17, 54, 136, 168, 274, 293, 304

Canadese muur, De (met Tom Lanoye) 15, 79, 118

Dag in Gent, Een 11, 137, 150, 155, 174, 232, 244, 259, 261, 307
Dagboek van een vermoeide egoïst 47, 111, 114, 163-164, 177, 181, 184, 197, 254-255, 260, 262, 292, 296
Dollartekens in de ogen van Moeder Theresa, De 11, 47, 66, 235, 333
Droogte, De 160-162, 306, 321

Einde van mensen in 1967, Het 10, 52, 330
Ex-drummer 10, 18, 66, 190-192, 233, 270, 293, 327
Ex-minnaar 18, 115, 121, 125-126, 128, 166, 172, 186-187, 222, 238, 259, 262, 272, 285, 293, 298, 327
Ex-schrijver 10, 18-19, 21, 121-122, 165, 170, 222, 268, 271, 292, 296-297, 303

Fouten, De 147, 231, 250, 267-268, 273, 290, 315, 336

Geschiedenis van de Vlaamse Letterkunde, De 10, 62, 195-196, 237-238
Guggenheimer in de mode 19, 198, 202, 289, 327
Guggenheimer koopt een neger 16, 19, 198, 202, 227, 283, 307, 327
Guggenheimer was witter 19, 118, 198, 199-200, 205, 327

Heden ben ik nuchter 90, 102, 104-105, 107, 117, 120, 156, 163, 182-183, 252-253, 255, 270
Heilige schrik 17, 53, 305
Hij schreef te weinig boeken 151-152

Iedere zondag sterven en doodgaan in de week 195-197, 292
Ik ben rijk en beroemd en ik heb nekpijn 167-168, 174, 232, 235, 293, 305

Kaloemmerkes in de zep 34, 60, 142, 178, 180, 244, 265, 288, 300, 309
Kus in de nacht, De 53, 136, 173, 177, 211-212, 232-233, 235, 260-261, 268, 271, 295, 303-305
Kwantum 236

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 391

Logica voor idioten 16, 53, 59, 137, 167-168, 173, 179-180, 230, 263, 304

Man die werk vond, De 13, 18, 25, 97-101, 107-108, 163, 177, 179, 195, 222, 224, 251, 270, 276, 282, 285, 290-291, 314, 321
Mank 223-224, 233, 244
Mijn haar is lang 53, 129, 168-169, 174, 232, 244-245, 272, 295, 319
Mogelijke memoires 41, 61, 126, 266-267, 287
Mooie kotsende meisje, Het 16, 60, 170, 205, 293, 298, 302
Muggepuut 18, 127, 159, 162, 236, 295

Nog drie keer slapen en ik word wakker 18, 179

Oude nieuws van deze tijden, Het 48, 56, 128, 139, 180, 303-304
Over mijn vrouw 124, 137-138

Patiënt HB 168, 273
Perfecte koppijn, De 18, 159, 162, 232
Pitface. Een parabel 187-189, 193, 274
Poppy en Eddie en Manon en Roy Harper 11, 147, 225, 229, 269, 283, 308
Poppy en Eddie en Manon 24, 41, 146, 169, 225, 232-233, 260, 283
Poppy en Eddie 19, 144-145, 180, 185, 228, 231, 235, 245, 263, 289, 295, 308
Prachtige ogen 23, 45, 75-78, 81, 95-96, 101, 103, 162, 178-179, 222, 251, 253, 291, 316

Qualastofont, De 18, 236, 295

Spook van Toetegaai, Het 139-140, 174, 231, 233, 235, 237, 241-243, 299, 306

Terugkeer van Bonanza, De 18-19, 198, 281, 327
Toos 18, 127, 160, 162, 305, 315
Trager dan de snelheid 18, 230

Uitgeverij Guggenheimer 19, 139, 198, 200-203, 205, 208, 228, 232, 289, 327

Van drie tot zes 18, 143, 173, 245, 307
Vergeef mij de liefde 10, 42, 45, 53, 55, 68, 129, 136, 139, 169, 173, 184, 204, 232, 234-235, 240, 242-243, 259, 263, 268, 273, 275, 294-295, 298
Vlucht voor mij 96, 116, 184, 197, 259, 295, 298
Vrouwen met een IQ 16, 168, 176, 229, 295, 298

Watervrees tijdens een verdrinking 16, 144, 147, 180-181, 249-250, 283

Zeik en de moord op de poetsvrouw van Hugo Claus 18, 205, 243
Zeik en het lijk op de dijk 18, 243
Zeik 18, 228, 242-243
Zijn er kanalen in Aalst? 102, 106-109, 119-120, 163, 254-255, 259, 292
Zinneloze zeilen, Het 16, 80, 90-94, 96, 162, 176, 221-222, 233, 246, 251, 284, 291, 303
Zul je mij altijd graag zien? 18, 52, 55, 156-157, 194, 274, 278, 297, 300

Majoor van het Menselijke leed; Honings [PS] laatste corr pag 392